

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3/2007. ГОДИНА LIX *Излази тромесечно*

**ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ И БИБЛИОТЕЧКО-
ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ**

ДИРЕКТОР

пуковник

Милан ЦРНОГЛАВАЦ

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

НАЧЕЛНИК

пуковник

сц *Стеван ЈОСИФОВИЋ*, дипл. инж.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Митар КОВАЧ*, пуковник (председник); проф. др *Драгутин ЈОВАНОВИЋ*, пуковник (заменик председника); проф. др *Младен ПАНТИЋ*, пуковник; др *Јан МАРЧЕК*, пуковник; проф. др *Драган СИМЕУНОВИЋ*; проф. др *Јоже СИВАЧЕК*, пуковник; проф. др *Божидар ФОРЦА*, пуковник; проф. др *Зоран ДРАГИШИЋ*; проф. др *Зоран КИЛИБАРДА*; проф. др *Владимир ГРУЛИЋ*, пуковник; потпуковник *Драган ХАЈДУКОВИЋ*, одговорни уредник, (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Одговорни уредник

потпуковник

Драган ХАЈДУКОВИЋ

Адреса: Часопис „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 *
Одговорни уредник: 2681–565, војни 23–504; технички секретар 2642–653, *
Претплата: 3201–806 и 3201–495; телефон: 3612–506 * Текући-рачун РЦ МО
Р. Србије 840–19540845–28 * Цена броја 400,00 динара.

Безбедност и одбрана

Здравко Пенош, генерал-потпуковник	Трансформација Војске Србије – изазови и одговори –	9
Проф. др Митар Ковач, пуковник	Теоријски и методолошки аспекти израде и примене стратегије наци- оналне безбедности	31
Проф. др Драгутин Јовановић, пуковник и мр Витко Галић	Безбедност дистрибуције нафте и деривата као стратешких енерге- ната	53
Катарина Терзић и Др Катарина Штрабац, потпуковник	Самоубилачки тероризам	80

Међународни односи

Др Станислав Стојановић	Процес денационализације и бе- збедност	103
Мр Златан Јеремић, пуковник	Први кораци Републике Србије у Програму „Партнерство за мир“ ...	127

Војна наука

Мр Бранкица Поткоњак- Лукић	Одређење савремених ратних су- коба	155
Проф. др Бранко Тешановић, пуковник и Михаило Зоговић, капетан	Концепт тоталног управљања ква- литетом са посебним освртом на Војску Србије	169
Мр Предраг Јовићевић, потпуковник и Мр Иван Милојевић потпоручник	Методолошки аспект формирања цена средстава и војне опреме у си- стему одбране	181
Доц. др Небојша Николић, потпуковник	Примена операционих истражива- ња у рангирању официра	196

Трансформација Војске Србије – изазови и одговори –

УДК: 355.3 (497.11):
355.02

*Здравко Понош, генерал-потпуковник**

Реформски замах, настао у Србији после октобарских промена 2000. године, стигао је до Војске тек 2003. године, али је већ с пролећа 2004. ослабио у недостатку чврсте политичке артикулисаности и унутрашње спремности за промене.

Трансформација која је покренута 2006. године има лимите којима смо се већ примакли. Војска је максимално искористила политички, правни и финансијски простор који је имала на располагању за трансформацију. Остварени су солидни резултати и постигнуто је почетно убрзанање које даје основа за оптимизам, али и за бригу. Поставља се питање – да ли модернизујемо воз за брзине које не може да поднесе пруга којом се креће. Треба ли воз да успори или пруга да се модернизује?

Кључне речи: Војска, одбрана, трансформација.

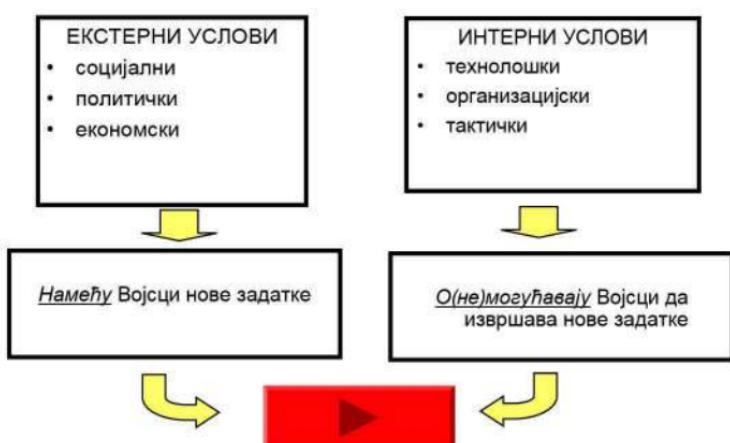
Увод

Тема овог рада је трансформација Војске Србије. Ми нисмо ни први ни једини код којих се појавила таква потреба, будући да трансформацију војске условљавају екстерне и интерне околности. Под екстерним околностима, са аспекта војске подразумева се шире друштвено и међународно окружење. Разлози за трансформацију могу да буду социјални, политички и економски, и могу да доведу до тога да војска има потребу да обавља неке нове задатке, које до тада није обављала. Други сет разлога за трансформацију војске је интерне природе. То су технолошки и организациони разлози који војсци омо-

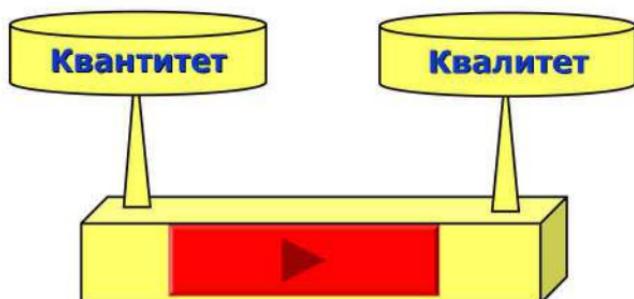
* Аутор је начелник Генералштаба Војске Србије.

гућавају да обавља неке нове задатке, или старе задатке на нов начин. У историји постоји низ таквих примера. На пример, увођење ватреног оружја омогућило је војскама тог времена да потпуно другачије воде ратове у односу на период тзв. Стогодишњег рата у Европи (1337–1453. године), када су биле пресудне индивидуалне вештине војника и малих најамничких јединица. Чест је случај да интерни разлози или, једноставније речено, озбиљно заостајање (технолошко, организациско, доктринарно) у односу на релевантне војске буде аларм да нешто мора да се промени.

Велике промене (реформе) у одбрани

Шта год да је посреди, долази се до потребе да се трансформише Војска. Трансформација се у нашем случају спроводи на основу ресурса које имамо на располагању, без тражења било каквих додатних ресурса. Наши разлози за трансформацију су – и екстерне и интерне природе.

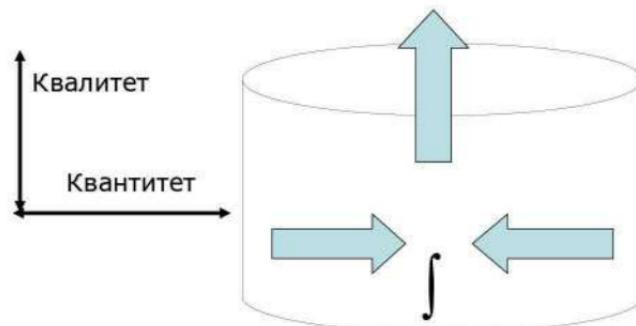
У свим случајевима, па и у нашем, такви разлози утичу на промену варијабли у једначини војне моћи – мењају однос квалитета и квантитета. Увек је тако било кроз историју. Индустриске револуције су омогућиле, а „хладни рат“ наметнуо потребу да се праве велике стајаће војске са много људства и технике. То је било једно од обележја 20. века. С обзиром на сталну промену утицаја квантитета и квалитета на једначину војне моћи, дошло је време да доминантну улогу добије квалитет. За то постоје бројни разлози. Осим технолошког, поменимо још само социјални разлог под којим се подразумевају демографске и вредносне тенденције у делу света чију судбину делимо. У демократијама елите немају право да људске животе третирају као квантитет.

Затечено стање у Војсци Србије

Пре трансформације било је неопходно да се сагледа стање сложеног система какав је Војска Србије и одлучи шта и како треба мештати и, како да се дође до промена. Такође, требало је утврдити расположиве ресурсе и имати непрекидну визију шта даље.

Квантитет и организација били су подешени за нека друга времена, за шездесете или седамдесете године прошлог века. Једноставно, био је то неодговарајући алат за нове проблеме са којима смо се сусрели и за вредности којима тежимо. Јер, годинама нису праћене реалне промене на глобалном, регионалном и локалном нивоу, па смо имали војску која је била непримерена новим изазовима за нашу земљу и регион.

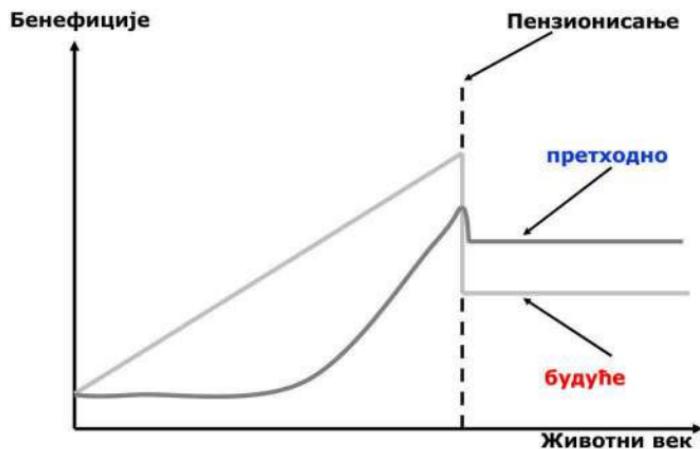
С обзиром на све то, генерално опредељење у вези с трансформацијом коју смо предузели било је да неодговарајући квантитет претворимо у потребан квалитет.

≈ 1 милијарда \$

Војни буџет Републике Србије сада износи око милијарду долара. Претходних година је био нешто мањи, али је и економија Србије била у лошијем стању. Није то мало издвајање за земљу као што је Србија, за економију као што је српска. Са толико новца требало би, и могло, да се уради много више. Наш приступ је био срачунат на то да смањимо квантитет и да повећамо квалитет уз коришћење ресурса које имамо, без захтева за додатним ресурсима.

У анализи и покушају да утврдимо шта треба мењати, а не тражећи повећање издвајања за Војску, установили смо, између осталог, да је Војска у много чему постављена тако да се сет унутрашњих вредности веома добро препознаје из начина управљања системом и из расподеле бенефиција. Како је било све мање новца и у недостатку суштинске контроле цивилне власти, врх система се све више бавио микроменаџментом, а систем планирања је постао формалан и необавезујући. У свим хијерархијски уређеним системима бенефиције су висома значајне, поготову у државној служби, а посебно у војној организацији. Током војничке каријере, у претходном периоду, систем бенефиција није био линеарно корелисан с напредовањем. Опипљиве бенефиције, а у условима скромних плати и, уопште, ниског животног стандарда у друштву то су станови и релативан однос пензија у односу на плате, сконцентрисане су биле пред крај каријере, и то за официре са високим чиновима.

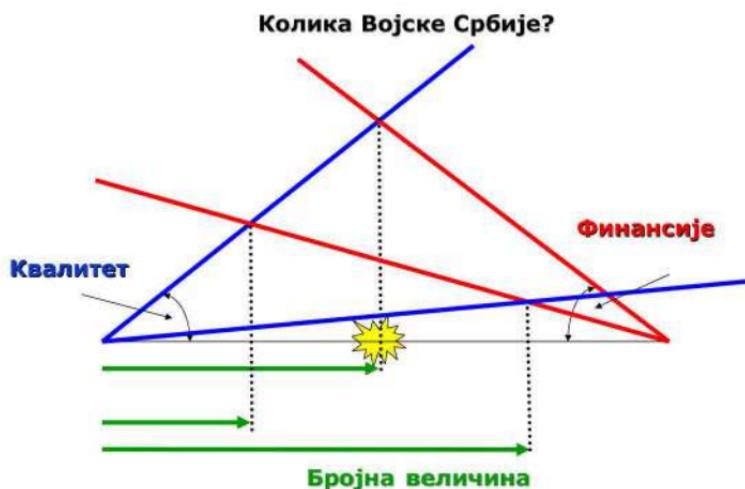
Са одласком у пензију мало се шта од тога губило. На пример, у вези са стамбеном политиком, реч је била о становима за другу и, чак, у неким случајевима, за трећу генерацију. Разумљиво је зашто је то било тако: систем су стварали за своје потребе и

њиме управљали људи који су били управо негде при врху каријере. Они су пројектовали систем тако да, чак и кад оду, он наставља да ради за њих. Проблем додатно мултиликује несразмеран број пензионера у односу на активни састав Војске, што је последица трауматичног распада СФРЈ. Посебан проблем је наслеђени аутономни војни социјални систем, конципиран још у СФРЈ, када је војска била „држава у држави“. Сматрали смо да то треба мењати – систем бенефиција треба да буде стимулативан током читаве каријере.

Квантитет и квалитет Војске

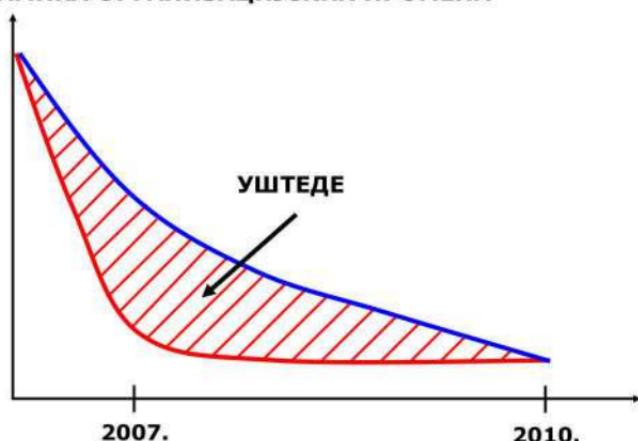
Када је Србија средином 2006. године обновила самосталност, једно од питања било је и колика нам је Војска потребна и колику Војску Србија може да издржава. Ако имамо мало новца, а велику војску, имамо низак квалитет војске која је вишемењена за смањење социјалних тензија, (велики број запослених за малу плату) него за функцију одбране земље. То је годинама био наш случај, као и многих земаља централне и источне Европе.

Захтевани виши квалитет уз исту количину новца неминовно значи мању бројну величину. Подразумева се да економски параметри нису једини у опредељивању колика нам је војска потребна. На то свакако утичу и оперативне потребе, засноване на реалним безбедносним изазовима са којима се Србија суочава. У вези с тим, посебно треба узимати у обзир чињеницу да је трансформација квантитета у квалитет процес за који су потребни одређено време и пажљив менџмент.

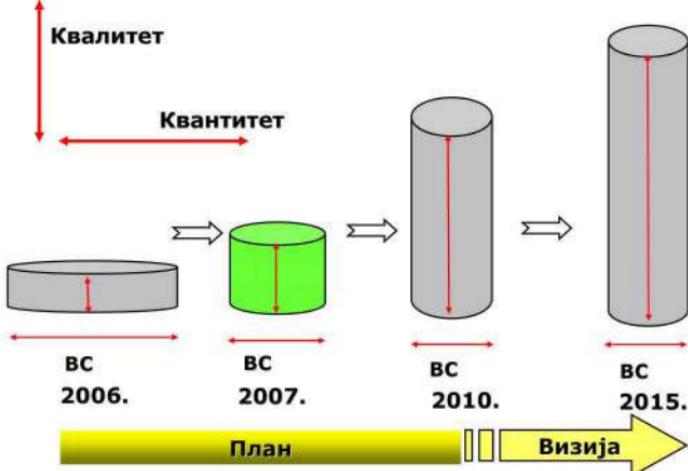

Било је важно да се одреди којом динамиком треба да се изведу организацијске промене за које смо се определили. Код нас је то раније обично рађено полагањо, у три фазе: прва фаза је била „коузметичка“, а до треће је обично заборављано шта је било планирано.

ДИНАМИКА ОРГАНИЗАЦИЈСКИХ ПРОМЕНА

Определили смо се да то радимо брже, односно да радикалне кораке и структурне промене предузмемо у првој години и да потом покушамо да стабилизујемо систем. Шта смо хтели тиме да постигнемо? Најмање две ствари. Прво, да хитно променимо дугогодишњи негативан тренд одбрамбене моћи Србије. Самообманјивање о борбеним способностима, засновано на броју бригада које нису у стању да се покрену и вишегодишње запомагање да би војска била боља само да има више новца није приступ којим војска оправдава своје постојање и улива поверење грађанима Србије. Друго, кренули смо у посао који је скуп. Померање тенкова из једног краја земље у други једноставно – кошта, а ми немамо додатна средства за трансформацију. Сматрали смо да на основу брзине можемо да створимо уштеде које су нам потребне за целокупну реорганизацију. И то је један од разлога што смо планирано за 2007. годину урадили већ у првих шест месеци. Ако неку бригаду треба да расформирамо, а то опет само по себи кошта, онда је боље да то урадимо у првих шест месеци. То је био начин да се уштеде ресурси за трансформацију у другој половини године. Коначно, таква динамика омогућава да се брзо стекне увид у резултате и исправност смера трансформације. Менаџмент који је кренуо у трансформацију веома брзо може да се препозна као успешан или неуспешан, и на време може да се донесе одлука о наставку процеса.

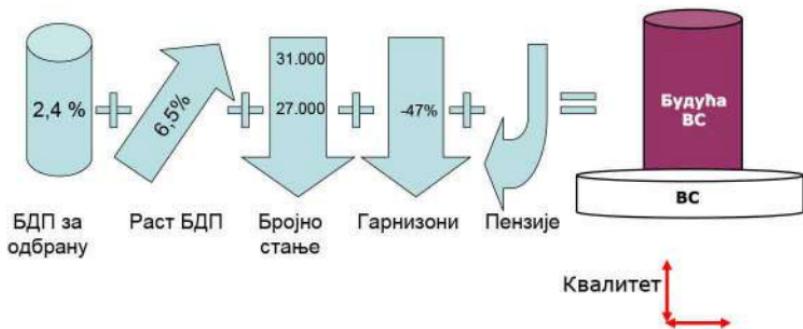
Од 2006. до 2010. године, процес ћемо водити на основу плана, јер смо за тај период располагали са доволно параметара. После 2010. године тешко је поуздано планирати због непознаница које утичу на то каква ће и колика Војска бити. Поставља се питање да ли ћемо бити у Европској унији, да ли ћемо бити у НАТО-у ... То не зависи од нас и зато тај период означавамо као визију.

Ресурси за трансформацију

Анализирали смо којим ресурсима располажемо за трансформацију Војске.

У европским размерама, 2,4 одсто бруто друштвеног производа је со-olidан проценат ако би структура војног буџета била примарно усмерена на јачање одбрамбене моћи. Следећа је била тенденција раста бруто друштвеног производа, који је претходних година износио више од шест одсто. То су реални параметри који су битно утицали на наше планирање.

РЕСУРСИ ЗА ТРАНСФОРМАЦИЈУ

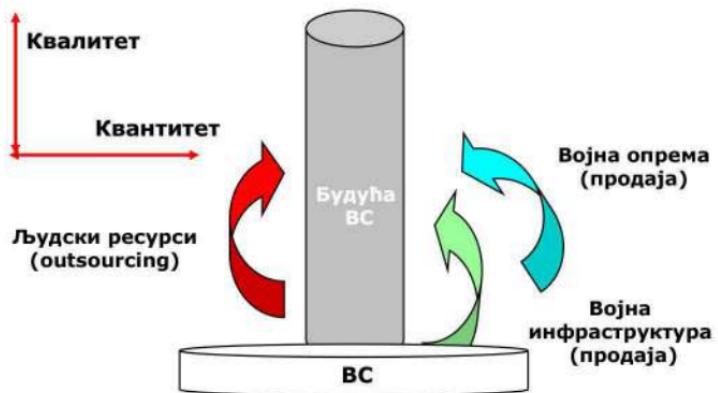
Препознати су и интерни ресурси.

– Прво, смањење бројног стања. У тренутку када смо починали трансформацију имали смо око 31.000 припадника Војске и план да тај број смањимо на 27.000 припадника. Смањењем бројног стања створене су уштеде. Међутим, то није тако драстично смањење бројног стања као што је у неким случајевима истицано. Наиме, смањен је број јединица које немају борбену моћ. Било је потребно да се успостави одговарајућа кадровска пирамида и правилна структура кадра, што подразумева и професионализацију војничког кадра.

– Друго, интерни ресурси је смањење броја гарнизона: много гарнизона са неколико стотина војника тешко да доприноси одбрамбеној способности земље. То је, пре свега, велики трошак. Водоснабдење, струја, комуналије и исхрана малог броја људи увек више коштају. Зато смо се определили за рационализацију броја гарнизона.

– Треће, промена интерне структуре војног буџета. Анализирали смо где су највећи трошкови, јер се ту највише може и учинити. Установили смо да војне пензије захватају 30 одсто буџета одбране и закључили да оне треба да се искључе из војног буџета, као и у већини европских земаља. Зашто је то битно? Не због тренутног удела пензија у војном буџету, него због постојеће регулативе, на основу које је, раст пензија линеарно везан за раст плате. То нас доводи у ситуацију да нисмо у стању да војну професију учинимо атрактивнијом, да подигнемо плате за 27.000 људи, јер то обавезно повлачи линеарно повећање пензија за 55.000 пензионера, због чега се урушава целокупан систем.

ДОДАТНИ РЕСУРСИ

– Четврто, вишак имовине чијом бисмо продајом могли да увећамо расположива средства за трансформацију Војске. У многим европским земљама дешавало се да су та средства усмеравана на другу страну, зависно од тога шта је политичким естаблишментима било потребно и шта им је било значајније. Чињеница је да је светско тр-

жиште засићено застарелом војном опремом и да постоје ограничења у вези с тим шта може да се продаје на том тржишту. Међутим, уз поштовање тих ограничења и могућност да се део опреме која није искључиво војна прода и на домаћем тржишту, могуће је нешто зарадити. Чак и са ниским ценама постиже се уштеда јер се смањују трошкови чувања и одржавања таквих средстава. Тада проблем је посебно изражен када је реч о обезбеђењу војних објеката из којих су изменштене јединице и који треба да се продају.

Коначно, савремене војске све више траже ослонац у услугама на цивилном тржишту, кроз тзв. „outsourcing“, што је мотивисано економским разлозима – прошла су времена када је војска морала све да има, без обзира на цену. Издвојени објекат са 20 људи не мора да има своју кухињу. Економичније је да се ослони на првог локалног добављача који може да понуди одговарајући квалитет услуге. У пракси земаља које су даље одмакле у трансформацији показало се да такве и сличне услуге најчешће нуде мале фирме које су основали некадашњи припадници војске јер добро разумеју како функционише и какве потребе има војска.

Кључне области трансформације

Прва кључна област трансформације је структура снага, која треба да буде примерена савременим начелима војног организовања. Друга је модернизација, пре свега техничка модернизација, за коју имамо јасно дефинисане приоритете. Наравно, ми имамо безбедносни проблем Косова и Метохије, али он не утиче радикално на то која нам врста опреме треба.

ОБЛАСТИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ

- Интерно разумевање и подршка
- Подршка и ангажовање Владе
- Подршка јавности

Успостављање новог система вредности озбиљан је изазов јер то не може да се учини брзо, а и не зависи само од Војске. Битан „алат“ у успостављању новог система вредности је образовање, за које је по-

требно време. Ту говоримо и о реалној перцепцији шта су нам безбедносни изазови, да ли су нам и које земље потенцијални противници, да ли треба да будемо заточеници неправди и емоција које су произашле из претходних ратова, на који начин то да каналишемо итд.

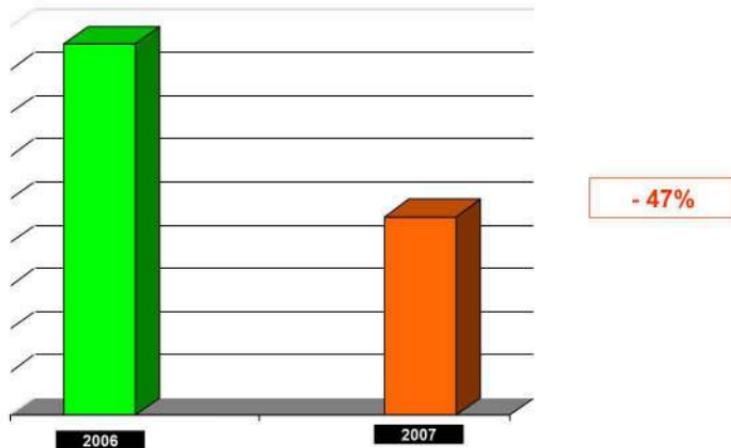
Социјална димензија је изузетно важна, јер за успех трансформације је веома важно да имамо унутрашње разумевање и подршку у Војсци. Ако нема разумевања до последњег војника, онда ћемо се у трансформацији суочити са додатним изазовима унутар самог система. Неопходна подршка цивилне власти, у најширем смислу речи, у нашем случају има посебну димензију због чињенице да је обнављањем самосталности Србија добила и потпуну ингеренцију над својом војском. Социјална димензија трансформације Војске, укључујући и обнављање угледа и поверења у Војску, као и обнављање атрактивности војне професије, мора да буде државни пројекат – то не може да оствари сама Војска.

И, коначно, подршка јавности. Да ли ће нас јавност перципирати као део система или смо држава у држави, као што смо били годинама?

Рационализација система – смањење јединица и гарнизона

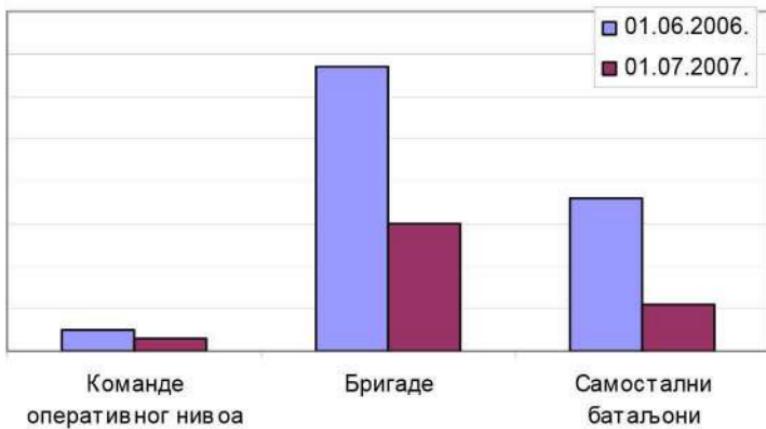
Смањен је број гарнизона за скоро 50 одсто. Тај посао није потпуно завршен јер смо принуђени да и даље чувамо касарне у којима више нема јединица Војске.

СМАЊЕЊЕ БРОЈА ГАРНИЗОНА

Број јединица је такође смањен. То је био радикалан рез, не толико по броју људи, колико по броју јединица (имали смо низ бригада које су биле бригаде на папиру).

СМАЊЕЊЕ БРОЈА ЈЕДИНИЦА

Имали смо потпуковнике и пуковнике који командују, али не и војнике у јединици. Чак ни људе да одржавају технику. Зато је било значајно да рационализујемо систем и да бригаде које стварамо буду високог нивоа попуњености, да имамо најквалитетнију технику и да имамо најквалитетније људе који су у стању и да употребе и одржавају расположиву технику.

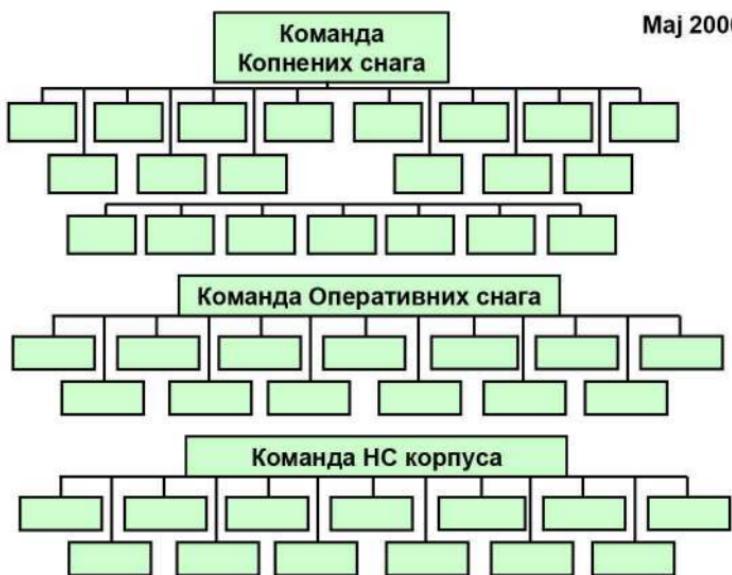
ВОЈСКА СРБИЈЕ - 2007

У организацијском смислу, све снаге смо груписали у три оперативне команде – Команда Копнене војске, Команда за обуку и Команда Ваздухопловства и противваздухопловне одбране. На тај начин смо смањили формацијско стање високих официрских чинова, а предстојећом правном регулативом треба да се обезбеди успостављање правилне кадровске пирамиде и у стању попуне.

Копнена војска је имала више од 50 разних јединица везаних за три команде, што је било веома нерационално. Она сада има Специјалну бригаду, четири бригаде Копнене војске, Артиљеријску бригаду и Речну флотилу.

Мај 2006.

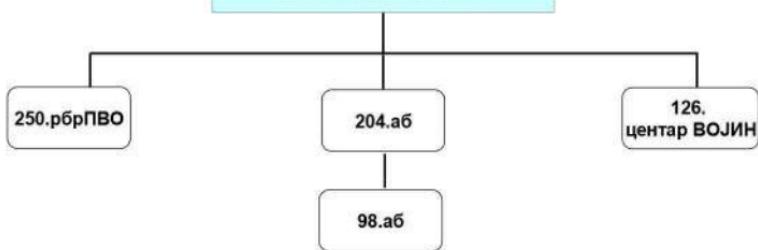
Јун 2007.

Ваздухопловство и ПВО, доскора са више од 20 јединица на директној вези, сада има Ракетну бригаду противваздухопловне одбране, две авио-базе и Центар ваздушног осматрања, јављања и навођења. Две авио-базе су организоване тако да су све јединице ваздухопловства које базирају на аеродрому потчињене једној команди. Тако смо смањили потребу за великим бројем командног, логистичког и административног кадра.

Мај 2006.

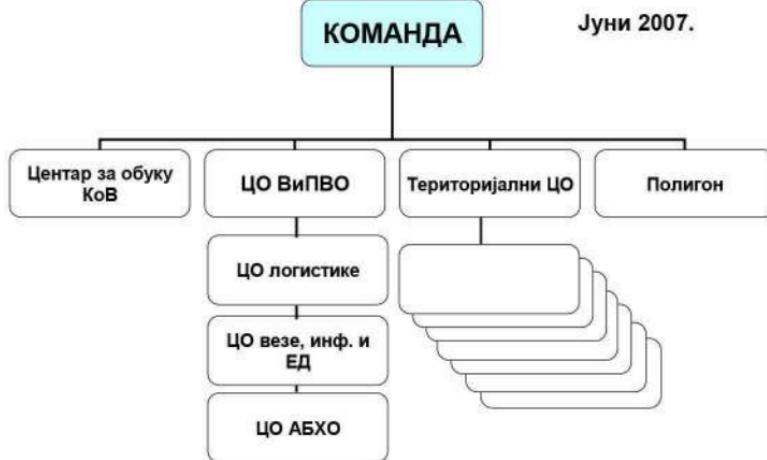

Команда за обуку је потпуно нова команда. Постоји јак разлог за то што смо је установили. Променом структуре и физиономије Војске настаје потреба да се промени концепт обуке. Због великих промена и увођења инструкторског система неопходно је да се централизује систем обуке. Команди за обуку потчињени су центри за обуку (територијални), центри за обуку Копнене војске, Ваздухопловства, логистике, Интервидовски полигон за обуку и неколико специјалистичких центара.

КОМАНДА

Јуни 2007.

У територијалним центрима војници се обучавају у првој фази првог периода обуке. Ту се завршава индивидуална војничка обука, што је и основна намена територијалних центара. Међутим, они имају још једну намену. То су, уједно, и ембриони ратне војске, тзв. територијалних бригада, које имају тежишну улогу у помоћи становништву у случају природних или технолошких катастрофа, али и за контролу територије у борбеним дејствима. Оне су територијална подршка постојећим мирнодопским бригадама, бригадама високих маневарских могућности, одлучујућим ратним бригадама.

Питање ефикасног менаџмента система одбране постојало је и због чињенице да Министарство одбране није било укључено у Владу Србије, и то је у много чему чинило сложенијим процес трансформације. Законска, стратегијска и доктринарна документа била су застера. Ми смо и даље функционисали на основу закона из 1993. и 1994. године и стратегијске и доктринарне регулативе из седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Чак и у време када су ти закони писани у некима од њих нису препознате актуелне чињенице, па је веома важно да се донесу нови закони о Војсци и одбрани.

Креирање нове визије Војске Србије

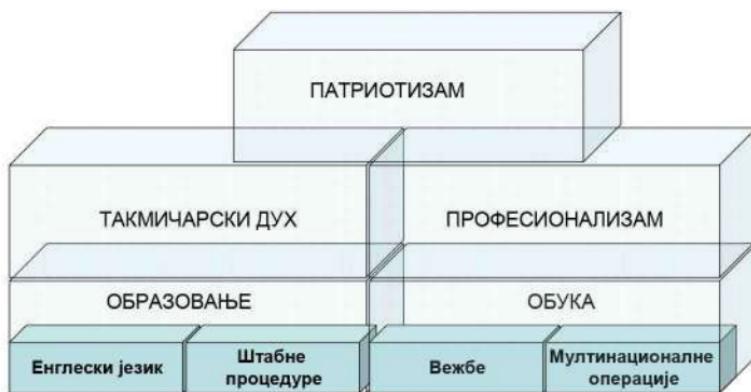
Модернизација. Потребни су нам нова лична опрема за војнике, средства заштите, средства везе, оклопна возила – точкаши, ПВО системи и, наравно, борбени и школски авиони. Нешто од тога може да се покрије из редовног буџета, а нешто не може. Најјаснији пример за то је набавка борбеног авиона. Наравно, то не може да се финансира од милијарде долара годишње будући да један нов борбени авион кошта око шездесет милиона долара.

МОДЕРНИЗАЦИЈА

Нови систем вредности. Годинама смо имали вредносни систем у Војсци који се заснивао готово искључиво на патриотизму. Позивањем на патриотизам замагљivanе су лоше процене и још лошије одлуке. Пракса из деведесетих година прошлог века показала је да су врховни промотери такве врсте патриотизма имали двоструки приступ у његовом тумачењу – један за себе, а други за остale. Патриотска димензија, као део моралне вертикале војске је неопходна, али није доволјна. Не треба нам патриотизам као позив у погибију, него као позив у победу. А позив у победу мора да буде ослоњен на реалне и чврсте ослонце. То су, пре свега, образовање, обука и професионализам.

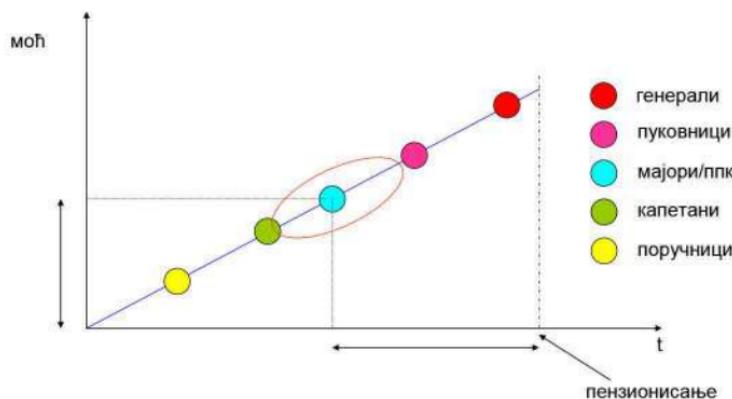
НОВИ СИСТЕМ ВРЕДНОСТИ

У оквиру образовања, потребно је да се много више пажње посвети изучавању страних језика, пре свега енглеског, који је стандард за данашњу међународну комуникацију. Неопходно је да се разумемо са онима са којима покушавамо да решавамо безбедносне проблеме. А ти проблеми се не завршавају и не почињу на нашим границама, они су много шири. Затим, значајне су обука у штабним процедурама, вежбе и мултинационалне операције, које смо сврстали у обуку због тога што је рад у мултинационалном штабу најбољи облик обуке.

Имамо много понуда из иностранства за школовање наших људи. На неке не можемо да одговоримо зато што немамо људе специфичних специјалности, али у неким областима имамо мање понуда него што нам је потребно. Систем непрекидно препознаје шта му од образованог кадра треба, а у основи је однос чинова и времена за које ће неко да врати уложено. Чинови су посматрани у функцији моћи: колики је утицај на систем, односно на организацију којом старешине одређеног чина руководе.

ОБРАЗОВАЊЕ

Ако бисмо инвестирали само у генерале, иако они могу много да утичу на систем, остаје им мало времена да врате оно што је у њих уложено. Зато је потребно да тежишно улажемо у категорију средњег менаџмента официра – они имају довољно утицаја по природи послана. То су командири чета или команданти батаљона, који ће много још времена провести у служби и вратити то што уложимо у њих кроз школовање. И, што је важније, шириће нова знања и искуства у ширем кругу свог и потчињеног нивоа. За образовање и обуку подофицира неопходна је посебна пажња јер су подофицири кичма сваке успешне војске.

Такмичарски дух. Претходних година у нашој војсци готово да није било такмичарског духа јер је скоро сваки официр који је завршио Војну академију доспевао најмање до чина потпуковника. У здравом систему, међутим, свако се непрекидно бори за своје садашње и будуће место. У систему напредовања морају се стимулисати успешни – после неколико година треба да иду на виши положај. Тако се гради војна пирамида. Зато што је нисмо градили, имали смо обрнуту пирамиду.

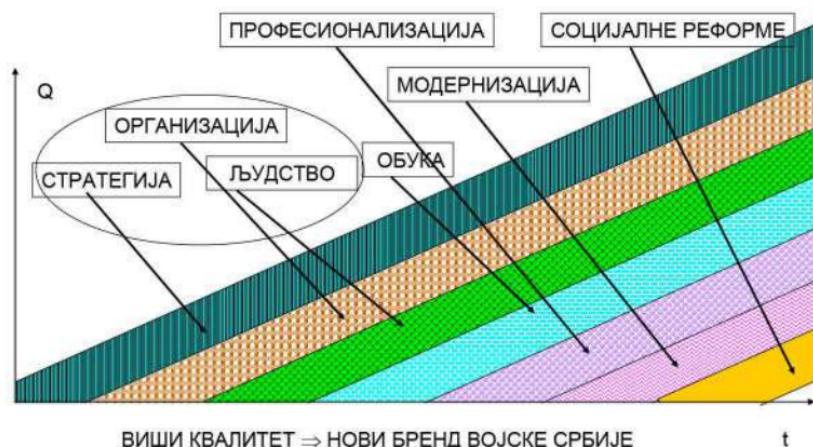
Социјална димензија. Потребна је реформа социјалне политике: политике плате, политике станова и система интерних бенефиција. Досадашњи модел решавања стамбених питања није одржив јер, између осталог, користимо правилнике који доводе до показатеља да нама треба 20.000 станова, а то је нешто што очигледно никад нећемо моћи да решимо уз постојећу нормативу. Слепо држање за постојећа нормативна решења, на основу којих су се претходних година само увећали проблеми, није разумно. Крајњи циљ је да постоје само службени станови, који ће се користити за време службовања у војсци. Међутим, у прелазној фази не можемо само на то да рачунамо, јер тешко да неко са тренутним примањима може да добије кредит и трајно реши стамбено питање. Морамо узимати у обзир чињеницу да има много људи у средњим годинама, који свакако нису у категорији оних који добијају повољне стамбене кредите. Зато је неопходно да имамо прелазну фазу. У тој фази морамо да нађемо начин да се помогне људима који због рата и других несрећа живе у касарнама да реше стамбени проблем, али на основу реалних могућности система, а не на основу застарелих правилника.

Систем интерних бенефиција. Неодрживе су бенефиције које нису засноване на разлици између, на пример пилота, који су цео радни век провели развијајући се по својој стручној вертикални и од којих су многи изгубили здравље, и оних који су само прошетали поред авиона на почетку каријере и отишли да се баве бирократским пословима. Треба да имамо стимултиван систем, тако да они који раде тежак посао добијају многоструко више од других. Они који се определе за мање захтеван посао више немају додатне бенефиције.

Професионализам. Као главне одреднице професионализма градимо образовање, обуку и такмичарски дух. То мора да се подржи и одговарајућом социјалном реформом. Професионални војнички кадар потребан нам је, између осталог, зато што нам се не исплати да улажемо велика средства у служење војног рока који траје шест месеци. Наиме, није могуће квалитетно обучити војнике за тако кратко време и да остане довољно времена да се оперативно ангажују. Немамо ни одговарајућа средства да их редовно позивамо у резерву. Све заједно – лоша инвестиција. Много је боље, ако имамо ограничен број граната, да професионалац испали по пет у току једне године, него војник на одслуђењу војног рока – једну. Јер војник после одслуђења војног рока иде кући, и више нема прилике за гађање и нема могућности да врати оно што је у њега уложено.

Тежиште у следећој етапи трансформације је обука. Јер, ништа као стабилна обука не држи систем у регуларним токовима, спреман да одговори на постављене задатке. Обука појединца и јединица први су приоритет Војске Србије у наредном периоду.

У трансформацији војске, као и у већини великих пројеката, подразумевају се три корелисана иницијална процеса: креирање визије и стратегије за остварење те визије, успостављање организацијске структуре према тој визији и стратегији, и, коначно, попуна такве структуре одговарајућим људским ресурсима. Тај део посла је приведен крају. Преостало је да се до краја 2007. године обаве мање организацијске дотадашње. Део посла који се односи на људске ресурсе трајан је процес, који треба да се обележи приступом да примењујемо тренутно најбоља решења и да генеришемо све боља решења кроз процес образовања, обуке и система бенефиција.

Трансформација наше војске обухватиће и неке специфичне процесе. Један од њих је у потпуној надлежности саме војске, а то су развој и успостављање модерног концепта војне обуке који ће временом инклинирати ка обуци потпуно професионалне војске и одговарајуће активне и пасивне резерве. Убрзана професионализација је процес чија ће динамика бити условљена брзином успостављања одговарајуће правне регулативе, али и успехом неопходне социјалне реформе. Ургентност техничке модернизације је неспорна. Један њен део можиће да се реализује са ослонцем на регуларан војни буџет, истина са знатно промењеном структуром. Набавка великих и скупих борбених система треба да започне у драгљедно време, и то као државни пројекти који се и финансирају на посебан начин. Ако будемо у свему томе успешни, имаћемо нови имиџ војске. Нови имиџ се не „купује“ са теоријом, чланком или презентацијом – ствара се у пракси.

Свеобухватне промене великог и комплексног система

Има објашњења према којима нам се војска деведесетих година прошлог века урушавала јер није имала државу којој припада. У неким објашњењима иде се и даље и тврди да се војска није снашла у променама, у којима је, губећи статус мезимчета, стигла до статуса нежељеног детета, чијем старатељу није важно што се све мањи цепарац све непримереније троши. Како год било, време је да се схвати да војска није сама себи сврха и да треба да буде израз одбрамбених потреба грађана Србије које формализују њихови представници са демократским легитимитетом. Одбрамбена моћ је нешто што не може да се створи преко ноћи и да се креира само према тренутним потребама. То је инвестиција која се враћа. И то не само кроз одбрану него и кроз промовисање националних интереса Србије.

Шта нам је потребно за наставак трансформације? Законска, стратегијска и доктринарна регулатива. Постојећи закони о Војсци и одбрани су застарели и ограничавају наставак трансформације. Усвајање стратегијских и доктринарних докумената је предуслов за усвајање одговарајућих хијерархијски нижих докумената. Такође, неопходно је да се буџет одбране ослободи од трошкова који нису одбрамбени. То су, пре свега, пензије и обавезе надокнаде штета причинjenih у рату из буџета одбране. Војске су се, кроз историју, финансирале из редовног буџета да би се спремале за ратове. Из редовног буџета се не финансирају ратови, као што је био наш случај током деведесетих година прошлог века. И не само то већ се и трошкови штета причинjenih у току рата 1999. године плаћају из садашњег редовног буџета. За причинјену штету на приватној имовини сада се издваја готово толико новца колико и за сва средства која добијамо за инвестиције у војсци – више од две и по милијарде динара.

Велике промене у војсци обично се називају реформом војске, а промене које се спроводе у Војсци Србије назвали смо одмерено – трансформацијом, сматрајући да је боље да термин буде мање амбициозан и „неизлизан“ у претходним лошим искуствима. Без обзира на назив, у суштини, реч је о свеобухватним променама великог и комплексног система. За спровођење таквих промена корисно је да се консултују теорије лидершипа и менаџмента. Једна од оних која је озбиљна референца долази из Харвардске пословне школе од професора Котера.¹ Прилагођавањем његове теорије о томе како да се изведу велике промене специфичностима трансформације Војске Србије, дошли смо до процеса који има следеће фазе:

1. Схватање потребе за хитном трансформацијом;
2. Формирање моћне коалиције за вођење трансформације;
3. Развој визије и стратегије за реализацију те визије;
4. Ширење визије трансформације међу њеним учесницима;
5. Ангажовање свих у систему ради извођења широке акције;
6. Генерисање краткорочних успеха;
7. Консолидовање постигнутог успеха и генерисање даљих промена;
8. Учвршћивање достигнутих резултата и њихово превођење у нову културу – прихваћен вредносни систем.

На основу наведеног, без детаљне елаборације наведених фаза, поставља се питање: докле смо стигли? Може се рећи да улазимо у фазу 7. То, свакако, не значи да смо завршили три четвртине посла, јер за све фазе није потребно подједнако време, нити су све претходне фазе у потпуности завршене. То се не подразумева чак ни у теорији. Тако, на пример, немамо илузија да су сви у систему прихватили трансформацију и дали свој максимум у њеном спровођењу. То је и природно, јер је процес болан и капитални резултати стижу на крају релативно дугог процеса. Зато је и важно да се остварују и промовишу успеси у појединим међуфазама. Време је и да се осете побољшања у области стандарда, јер је нормално да се људи запитају зашто све то раде, зашто су напустили поједине гарнизоне и зашто су постигли толике уштеде ако се то не одражава на њихов професионални али и лични стандард.

У овом тексту није прављена прецизна дистинкција између Војске Србије и система одбране Србије зато што није могуће трансформисање Војске, уколико га не прате и одговарајуће промене у целокупном систему одбране, будући да је војска кључни део тог система. Прецизније, трансформација војске коју не прате промене у целокупном систему одбране има скромне домете у квалитету и велике изгледе да крене уназад. У претходном периоду трансформација Војске ишла је темпом који није пратио остatak система и стигли смо до ста-

¹ John P. Kotter, *Leading Change* (Boston: Harvard Business School Press, 1996).

ња у којем је поново неопходно да се хитно реагује. Реорганизацијом Војске многи проблеми у систему одбране постали су оголjeni и много видљивији. Поменућемо неке од њих.

Тренутно у Војсци Србије има мање од 21.000 плаћених лица: официра, подофицира, цивилних лица и војника по уговору. Истовремено, у осталим структурима Министарства одбране запослено је више од 9.000 лица који плату примају из буџета. Још око 4.500 запослених налази се у тзв. војнодоходовним установама. Тачно је да они не примају плату из буџета, али се из буџета намирују дугови војнодоходовних установа. Капацитети и нормативи ремонтних завода димензионисани су, својевремено, за опслуживање много веће војске, за коју је издвајано пет одсто БДП, као и за тржиште земља „трешег света“. Посебно су интересантни нормативи који су пројектовани сходно монополском статусу у земљи и тадашњим политичким повољностима ангажовања за иностране партнere. Али, није одржива садашња пракса да Војска плаћа услуге ремонтним заводима, које је иначе формирала, према таквим нормативима, и то уз наплату ПДВ-а, без њихове одговорности за кашњења (која директно нарушавају борбenu готовост). Капацитети одржавања са монополским статусом, који су директно у функцији борбene готовости, с обзиром на чињеницу да су својевремено формирани из војног буџета, треба да буду стављени под војну субординацију. Претходно их треба рационализовати и задржати технолошке линије које су потребне Војсци. Део немонополских услуга које се могу добити на цивилном тржишту, тамо треба и тражити. Војнодоходовне установе, које имају монополски статус у војним кантинама и ресторанима, нуде мизеран квалитет услуга по непримерено високим ценама. Квалитет службених униформи је такав да се са сетом сећамо стarih времена, а освајање нове теренске униформе траје дуже од најдужих ратова које је Србија водила у 20. веку. У здравственом систему Министарства одбране запослено је око 4.500 људи, а од тога је само 400 лица у гарнизоним амбулантама и јединицама. У исто време, здравствена заштита војних осигураника у градовима у којима више нема гарнизона, па ни војних амбуланти, оптерећена је чињеницом да и даље није системски уређен однос војног и цивилног здравства. Војна академија има скоро 1.000 запослених, а годишње одшколује око 150 потпоручника, и мање од 50 слушалаца у Школи националне одбране (командноштабно и генералштабно усавршавање). По једном запосленом у структурима које су потчињене Управи за обавезе одбране, на годишњем нивоу (у сва четири упутна рока), Војска добија мање од 20 регрутa. Подразумева се да им то није једини посао, али је свакако индикатор нерационалне организације. И тај ће број бити све мањи како се буде напредовало у професионализацији. У Војнотехничком институту, који је 50 одсто већи од Генералштаба, и даље постоје сектори за области у којима

смо одавно изгубили корак са новим технологијама. Истовремено, постоји пракса да се креће у развој и модификације за које Војска није исказала потребе. Када се постави питање рационализације развојних, производних и ремонтних капацитета, неретко се указује на проблем социјалног мира и потребе фирмe које се баве трговином наоружањем и војном опремом. Учешиће војног буџета у пожељном процесу обнављања војне индустрије може да буде корелисано са потребама Војске Србије, али не и са плаћањем социјалног мира, а још мање са склоношћу спољнотрговинских фирмe ка високим профитима. Да ли је време да се присетимо питања улоге тзв. војноиндустријског комплекса које је Хантингтон поставио у САД пре равното пола века?² У процесу набавки тзв. покретних ствари подразумевају се бирократска пракса и несналажење у условима функционисања модерног тржишта, тако да долазимо у ситуацију да нисмо у стању да, иначе скроман, део буџета за ту намену (мање од пет одсто) потрошимо током финансијске године. А и тада смо имали афере у вези с набавкама. У области инфраструктуре и даље трошимо мање новца на типично војну инфраструктуру у касарнама и на полигонима него на све остало. А то остало је разнолико: од станова који су фиктивно подељени пре седам – осам година до дугова за радове у касарнама које смо у међувремену напустили. А сада, када смо их напустили и када се нуде на продају, сазнајемо да нам је катастарска евиденција у стању које то отежава. У многим случајевима, када се упореде иницијални уговори и оно што је на крају плаћено, може се да се закључи да је Војска клијент са којим се послује кроз максимализацију специфичне грађевинарске синтагме „остали неспецифицирани радови“.

У менаџменту за људске ресурсе имамо нефункционалне процедуре уређене тзв. решењима о преносу овлашћења (којима је волшебно мењан Закон о војсци), на основу којих је микроменаџмент доведен све до Управе за кадрове Министарства одбране. У многим областима постоји дуплирање и преклапање надлежности разних управа Генералштаба и МО, што је последица начина на који су својевремено формирани сектори у Министарству. Наиме, нису формирани као функционалне целине у којима се води политика везана за одређене функције система одбране, него као центри моћи генерала са више звездица из тог времена. Тако, на пример, постоји неколико логистичких управа у МО, а већина правила и упутства и даље на насловној страни има звезду петокраку (као симбол њиховог годишта). Не би било добро да поново, приликом пројектовања нове организације МО и писања нових закона, будемо оптерећени старом праксом креирања центара моћи и формацијских елемената. Уместо тога, треба да се системски уреди комплетна област, на такав начин да њено функ-

² S. P. Huntington, *The Soldier and the State* (Cambridge: Harvard University Press, 1957).

ционисање не може да буде озбиљно угрожено ниједним „несрећним“ персоналним решењем. Доступна су нам многа корисна искуства европских земаља из успостављања ефикасне демократске контроле у сектору безбедности и није неопходно да учимо само на својим грешкама. Уосталом, време је ресурс који смо већ довољно протрађили.

Циљ наведеног набрајања је указивање на хитност неопходних промена у целокупном систему одбране. Такве промене су болне и нису популарне док се изводе. Такође, трају дуже од појединача на њеним формацијским местима и постављењима. Разумно је да се, без обзира на условно поистовећивање Војске и система одбране, постави питање да ли је систем одбране у трансформацији стигао до фазе 7 и генерисања даљих промена, или је Војска истрчала толико да су јој „небрањени крила и бокови“.

Закључак

Трансформација коју предузимамо у Војсци Србије специфична је у односу на остale војске у нашем ширем региону јер је започета много касније и вишеструко је бржа, мада се у њу кренуло без одговарајуће политичке подршке у земљи. Трансформација наше војске посебно се разликује по томе што није праћена свеобухватном стручном подршком страних партнера, што је био случај у готово свим земљама које су од 1994. године ушли у НАТО и „Партнерство за мир“. Подршка нашој трансформацији била је спорадична и оптерећена бројним политичким ограничењима, укључујући и приступање Програму „Партнерство за мир“. Определили смо се да сами кренемо у процес трансформације, не чекајући да се створе повољнији услови, јер је стање било више него ургентно. Постоје бројна искуства других земаља која су нам на располагању, али ретко које може директно да се примени. Осим тога, трансформишемо своју војску и сматрамо да ми сносимо одговорност и за успехе и за неуспехе, а већа помоћ, ако стигне и кад стигне, добро је дошла. Сматрали смо да ће веће интересовање за систем одбране и политичка подршка у земљи стићи ако остваримо добре почетне резултате. Време је за такву подршку и за истрајно спровођење покренутих промена без оптерећења краткорочним калкулацијама. Актуелна фаза трансформације битно је условљена различitim факторима, као што су неопходан стални ниво оперативних способности и безбедносни изазови на југу Централне Србије и Косова и Метохије. Међутим, смер трансформације је део визије српске војске која мора да буде у стању да одговори на безбедносне изазове са којим ће се Србија суочавати и 2015. године, и касније. А то су безбедносни изазови који неће почињати на српским границама и који траже много комплексније одговоре од индивидуалне војне моћи Србије. Такви су и многи изазови са којима се већ сада суочавамо.

Теоријски и методолошки аспекти израде и примене стратегије националне безбедности

УДК: 355.02.001.5/8
351.86.001.5

Проф. др *Мићар Ковач*, пуковник*

Да би се сагледали основни теоријски и методолошки аспекти стравитељије националне безбедносћи, дефинисао јојам, одредила исходишћа и послуђак израде и њене примене, било је неопходно да се изврши анализа сазнања о њим основним категоријалним појмовима, који су у нейосредној релацији са њима која су разматрана у чланку. Компаративном анализом стравитељија националне безбедносћи у свету, дошло се до сазнања о практичним рефлексијама тог појма, односно до сазнања о садржају и постизају њихове израде и примене. Са тим теоријске и искуствене основе прелиминарно су идентификовани кључни ставови о садржају и обиму појма, исходишћима, садржају докуменћа и постизају израде и примене. Ти ставови имају првенствено оштани теоријски и методолошки карактер и могу да послуже као основа за дограђују специфичносћи, које су израз по потреба и могућносћи сваке државе, у стравитељско-доктринарном и методском смислу.

Кључне речи: исходишћа, стравитељија националне безбедносћи, теоријска заснованост, методолошка заснованост.

Увод

Приликом дефинисања и класификације појма *стравитељија националне безбедносћи*, могу да се уоче различити теоријски приступи у одређењу њеног садржаја и обима, и то првенствено због непостојања универзално прихватљиве теорије стратегије, као и због разлика у њеном националном доктринарном изразу. Међутим, може се са великим поузданошћу и на основу ваљане аргументације тврдити да у свету све виште преовлађује схватање да је појам *стравитељија* постепено променио садржај и обим у односу на традиционално и класично значење и његово поистовећивање са војном стратегијом. Чак и данас у појединим државама, па и у нашој земљи, постоје схватања која су застарела и почивају на давно преживљеним теоријским концептима, према којима је стратегија саставни део, грана, односно научна дисциплина ратне вештине. То се може основано тврдити за војну

* Аутор је начелник Управе у Министарству одбране.

стратегију, али не и за стратегију, као много шире систем, који, теоријски и практично, захватава све основне функције државе у миру и рату.

Да би се прешло на дефинисање појма *стријегија националне безбедности* неопходно је уочити и проблем везан за неправљење разлике између стратегије државе и стратегије националне безбедности. Ти проблеми су израз наглог и свеобухватног развоја појма *стријегија*, у практичном и доктринарном смислу, пре него што је то урађено на новој теорије. Стога, *поштребно је разликовањи теоријски доктринарни и примењени (практични) аспект њих појмова и различите термине и синтагме којима се означавају у свету*.

У чланку је учињен покушај да се, на основу нових сазнања у свету и практичне потребе, дефинише појам *стријегија националне безбедности* и анализирају чиниоци и исходишта, те да се методски оквирно прецизира начин израде и примене тог доктринарног документа. Укупан захват анализе теоријских, методских, методичких и практичних проблема стратегије националне безбедности општеје карактера, и само су конкретизована поједина питања с обзиром на потребе и начин рада у нашој земљи, без претензија да се дефинише неко општеприхватљиво решење.

Појам *стријегија националне безбедности*

Синтагму *стријегија националне безбедности* чине три речи са различитим значењем. Ради номиналног одређења те синтагме неопходно је да се прво одреди предметно-језичко значење термина *стријегија, национална и безбедност*.

Због доминантног организационог аспекта стратегије националне безбедности у *Организационо-јословном лексикону* наведена су три значења термина *стријегије*: „(1) скуп поступака за војне покрете великих ратних јединица од којих зависи успех у војном походу, и ратних метода чији је циљ добијање рата; (2) методика (у ширем плану) активности појединача или групе која треба да обезбеди што рационалније остварење постављених циљева и (3) скуп правила, принципа и закона, који се користе у доношењу дугорочних управљачких акција у функцији система на који се односи“.¹

Термин *национална* ближе одређује субјект на који се стратегија односи, њену припадност и, индиректно, и значај за остварење највиших интереса безбедности, који су у ускуј корелацији са националним интересима.

Као и стратегија, термин *безбедност* данас се користи за означавање много ширег појма него у изворном значењу јер се под њим под-

¹ С. Куколеча, „*Организационо-јословни лексикон*“, „Рад“, Београд, 1986, стр. 461.

разумева жељено стање система, које се постиже елиминисањем изазова, ризика и претњи безбедности који долазе из и изван система. *Безбедносӣ* је појам са вишеструким значењем. „Најчешће тумачење појма безбедности полази од претпоставке да се под тим термином подразумева одређено стање, организација, функција или систем или пак све то заједно“.² У најопштијем смислу, под безбедношћу се подразумева ослобођеност од страха, претњи и физичког насиља. Као и за већину појмова у друштвеним наукама, за безбедност се може рећи да је друштвено конструисан концепт који добија специфично значење само унутар одређеног социјалног контекста. При томе треба узимати у обзир чињеницу да се безбедност користи за означавање стања одређеног субјекта, функције, структуре и функционисања система.

Појам *безбедносӣ* класификован је према различитим критеријумима. За потребе овог саопштења доминантан је критеријум простора са којег се угрожава безбедност. Према том критеријуму, треба разликовати спољну и унутрашњу безбедност. Због мноштва заједничких чинилаца спољне и унутрашње безбедности, који је критеријум презентован у савременом свету није више толико доминантан јер се променила физиономија сукобљавања у интрандржавним и интердржавним оквирима. Према критеријуму објекта који се штити, безбедност се дели на националну, јавну, колективну, личну и имовинску безбедност.³

Чиниоци и институционални модели безбедности мењали су се током развоја међународне заједнице. Међутим, поред војне сile, безбедност је постепено захватала социјалну и политичку сферу. Одбрана од спољњег напада опстајала је као централни проблем, али се у практици недвосмислено показало да држава може да буде угрожена унутрашњим потресима и економским и друштвеним поремећајима, нарочито државе у којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије.⁴

У теорији се разликују појмови *безбедносӣ државе* и *безбедносӣ друштва*. Основни критеријум за безбедност државе чине њен суверенитет, територијална целокупност, независност и ниво интегрисаности у међународне безбедносне интеграције. „Безбедност је стање заштићености државе од опасности тј. од угрожавања и повређивања свих основних елемената државе и то државне власти, становништва територије, правног поретка и других...“.⁵ Безбедност друштва одређена је идентитетом, односно свешћу о припадности заједници. Без обзира на актуелно стање и тенденције у међународним односима, држава је и даље остала инструмент који пружа легитимитет и заштиту било којем друштву. Наведени искази се могу схватити условно јер су

² Љубомир Стјић, *Основи безбедносӣ*, Полицијска академија, Београд, 2002, стр. 22.

³ Видети шире: *исто*, стр. 24–25.

⁴ С. Аврамов, „Безбедност у XXI веку“, Зборник радова СИМВОН, Београд, 2001, стр. 424.

⁵ Љубомир Стјић, *исто*, стр. 24.

релативизовани односи између народа и држава у свету, у вези с преношењем дела права и обавеза на наднационалне институције, на међународном и регионалном нивоу.

Процес економске глобализације утицао је на проширење његовог значења, смисла и садржаја у *глобалну безбедност свећа*, што је довело до критичне тачке у односу на редефинисање концепта безбедности јер не постоји универзално прихватљив приступ. То што се не води рат између великих и развијених држава не осигурава, само по себи, међународни мир и безбедност. Бројни локални ратови, грађански ратови, оружани сукоби, оружане побуне и тероризам, као и невојни (неоружани) извори угрожавања безбедности који изазивају нестабилност у економији и социјалној, хуманитарној и еколошкој сфери, постали су нови облици и садржаји угрожавања безбедности народа и држава, како по начину настанка тако и по последицама. У овом чланку термин *безбедност* користи се за означавање појма којим се обухвата заштита државе и народа од свих облика оружаног и неоружаног угрожавања, као и стварање повољних услова за реализацијање националних интереса.

У вези са стратегијом националне безбедности, суштински, значај има чињеница да физиономија сукобљавања воља постоји и изван појма рата у традиционалном значењу, те да данас последица по нације и државе најчешће има и у миру. Те последице сукобљавања у миру често су далеко веће од последица оружаног сукобљавања у рату.

„Стратегија (општа стратегија) је координирана употреба свих средстава и искоришћавање свих могућности за очување безбедносно-политичких циљева наспрам свих претњи“.⁶ У овој дефиницији захваћена је само практична сфера појма стратегије, што дефиницију чини непотпуном, јер није захваћен теоријски и доктринарни аспект стратегије.

Схватајући ту тенденцију у развоју садржаја и форми сукоба у међународној заједници, Швајцарска је пре четврт века формулисала националну стратегију. Из ауторског рада Фелдман Јосефа⁷ могу се анализирати појединости везане за рад на тако обимном пројекту. У тој стратегији указано је на мултидимензијалну природу рата и, у вези с тим, на потребу за стратегијом, која је адекватна изменењим околностима. Из тих разлога, Швајцарска је своју безбедност претежно заснивала на „динамичној спољној политици“ и „дефанзивној војној стратегији“.

Према неким европским теоријским и доктринарним изворима, пре свега доктринарним документима, стратегија одбране се сматра саставним делом опште безбедносне стратегије, што се најочигледни-

⁶ Исто, стр. 121–128.

⁷ Josef Feldmann, Elements de strategie suisse, Информашивни билћен превода, бр. 10/84, ЦВНДИ.

је види на примеру Чешке Републике. На основу таквог начина размишљања о садржају и обиму појмова и њиховом доктринарном изразу, по узору на званична гледишта на Западу, *Стратегија безбедности Републике Чешке* основни је стратешки документ државе за реализацијање безбедносне политике. У тој стратегији су идентификовани општи безбедносни ризици и претње, као и трајни државни интереси у функцији обезбеђења мирног развоја, економског просперитета и безбедности становништва од свих облика спољних и унутрашњих ризика и претњи.⁸

Стратегија националне безбедности често се у свету изједначава са појмом *стратегија државе* иако је реч о категоријалним појмовима различитог нивоа општости. Због мултидимензионалности садржаја и метода угрожавања безбедности народа и држава, а сходно томе и начина супротстављања, поистовећује се садржај та два појма, па тиме и синтагме којима се означава тај садржај. Државе које су успеле да теоријски, на ваљан начин, нађу додирна подручја између садржаја тих појмова успеле су и да јасно програмски, структурно и функционално разграниче подручја стварности на која се односе. Функције државе које се непосредно рефлектују на безбедност, у практичном погледу, чине саставни део стратегије националне безбедности. „Стратегија националне безбедности је вештина и наука употребе свих елемената националне моћи у миру и рату ради осигурања националних интереса“.⁹

Синтагма *стратегија националне безбедности* имплицитно указује на циљ тог највишег и најопштијег стратешког документа у области безбедности државе. Због тога се он често означава као програмска основа за структуру и функционисање система националне безбедности, сходно променама исходишта на којима се заснива. Када су теоријски јасно разграничени садржаји тих општих категоријалних појмова, могуће је реализовати другачије методолошке приступе, који се, према кључним обележјима, могу сврстати у оквиру два модела:

- 1) посебно се формулише стратегија државе која обухвата основне поставке и садржај свих полистратегија;
- 2) у стратегији државе дефинишу се само витални национални интереси и циљеви из којих се у посебним полистратегијама, па и стратегији националне безбедности, идентификују интереси и циљеви нижег нивоа општости.

⁸ *Security Strategy of the Czech Republic*, Ministry of Foreign Affairs, Nase vojsko, Prague, 1999.

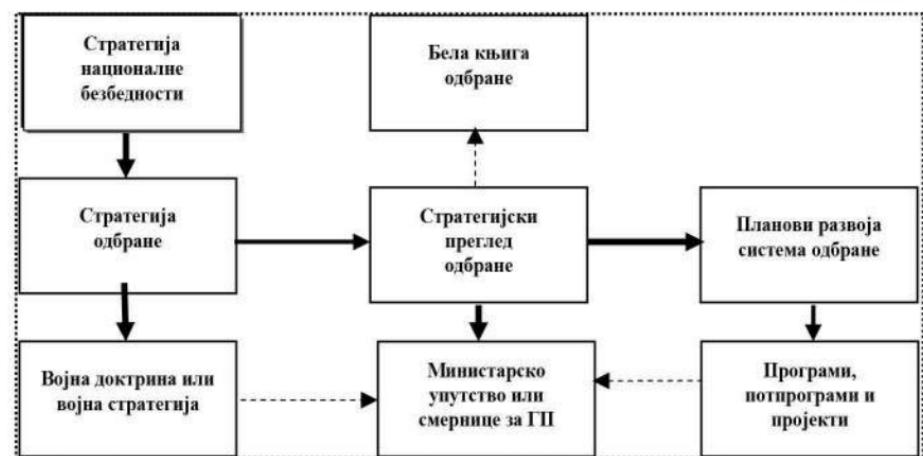
⁹ „The U.S. Army War College Methodology for Determining Interests and Levels of Intensity“, by H. Richard Yarger and George F. Barber, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, Carlisle, PA, 1997. Adapted from Department of National Security and Strategy, Directive Course 2: „War, National Policy & Strategy“ (Carlisle, PA: U.S. Army War College, 1997), pp. 123.

Све државне стратегије, које имају различити садржај, обим и значај утицаја, рефлектују се на безбедност народа и државе. Приступ који се заснива на становишту да су све стратегије од интереса за националну безбедност резултира поистовећивањем стратегије државе и стратегије националне безбедности. Кад се апстрахују садржаји појединачних стратегија државе који се непосредно рефлектују на безбедност народа и државе у миру и рату стварају се претпоставке за израду и примену стратегије националне безбедности.

Из стратегије државе, првенствено на основу националних интереса и циљева, дефинишу се интереси и циљеви из домена националне безбедности. У функцији остварења или достизања тих интереса формулишу се изазови, ризици и претње безбедности, циљеви и задаци. Импликације безбедносних националних интереса и циљева који су формулисани у стратегији националне безбедности имају мултидимензионалан карактер.

У свету, такође често, у теоријским радовима нема доволјно јасне границе између стратегије националне безбедности и стратегије одбране. Наиме, Стратегија одбране је само једна од стратегија (полистратегија) које се заснивају на стратегији националне безбедности.

Шема 1

Хијерархијски однос стратешких документа у одбране

Као што се све појединачне стратегије у пракси реализују политикама, тако се и стратегија националне безбедности реализује преко политике националне безбедности, која чини значајан садржај политике на нивоу државе, посебно у кризним регионима и критичним историјским периодима.

На основу анализе сазнања о појмовима *стратешкаја, национална и безбедност, и компаративне анализе дефиниција стратегије нацио-*

налине безбедности у појединим државама, изведена је номинална дефиниција стратегије националне безбедности: *Стратегија националне безбедности представља систем комонентарних норми из домена државних стратегија које се непосредно односе на систем безбедности и на реализација специфичних одбрамбених функција државе у политичкој, економској, правној, технолошкој, едукативној, информационој, војној, верској и другим областима основних функција државе. Она је основа за интегрисано деловање снага безбедности у функцији осигуравања ховољног стања безбедности државе кроз испољавање моћи државе у функцији заштите виталних националних интереса.* Као релативно трајан одбрамбени програм, стратегија националне безбедности, након формулисања и усвајања, треба постепено да се редефинише и мења сагласно значају промена чињилача и исходишта на којима је заснована.

Исходишта стратегије националне безбедности

Руководство државе својим ставовима и опредељењима битно утиче на формирање кључних исказа у стратегији националне безбедности. Свака стратегија треба да се заснива на исходиштима која је детерминишу. При дефинисању стратегије националне безбедности изузетна пажња се посвећује анализи стратегијског окружења у функцији добијања што поузданјег предвиђања развоја различитих аспеката тог окружења. У зависности од националних интереса, посебно оних који су из домена безбедности државе, истражују се различити аспекти стратегијског окружења. Ти аспекти нису универзално дефинисани јер сваки субјекат у међународним односима има специфично стратегијско окружење. На скуповима о националној безбедности, одбрани и војној доктрини истичу се различите димензије, односно аспекти, безбедности и одбрамбеног окружења: физички, технолошки, економски, правни (морални, етички), друштвено-културни, политички и војни аспект.¹⁰ Ти аспекти стратегијског безбедносног окружења анализирају се у целокупном поступку израде и примене стратегије националне безбедности. То значи и да се политика безбедности, као практична област деловања субјеката безбедности одређене државе, заснива на процени и предвиђању тих аспеката. При томе се узимају у обзир: 1) национални циљеви и обавезе; 2) карактеристике војно-политичког и геостратешког окружења; 3) потенцијалне претње које могу да угрозе безбедност државе, и 4) политика, привреда, доктрина, могућности и намере садашњих и потенцијалних савезника.¹¹

¹⁰ А. А. Милтон, генерал-мајор, директор заједничког центра за доктрину и концепте, излагање на рандом састанку бр. 1 OSCE семинара о војним доктринама и политикама одбране, јун 2001.

¹¹ Доктрина Велике Британије, 1996, стр. 26.

На основу кратког осврта на факторе стратегије националне безбедности и наведене закључке, може се рећи да, у теоријском смислу, свака држава, има заједничких фактора само по непосредном изразу, али треба узети у обзир и чињеницу да постоје и фактори који су специфични само за одређену земљу због јединственог безбедносног окружења, претњи и ризика којима је изложена. Не улазећи у теоријску анализу сличности и разлика између фактора и исходишта, а пре-ма теоријском концепту који је дуже време развијан у нашој земљи, без додатне аргументације, оправданије је користити термин исходиште јер се њиме прецизније означава појам, односно релација фактори – садржај – смисао исказа, у том стратешком доктринарном документу. За анализу припреме и израде доктринарног аспекта документа битна су две групе исходишта: *друштвена и научна исходишта*.

Објективним сазнањима о исходиштима треба обезбедити висок ниво реалности доктринарних ставова и опредељења која се појављују у непосредној и значајној релацији са циљевима, ограничењима и критеријумима за дефинисање стратегије националне безбедности, а на основу ње и система безбедности. Када је реч о најзначајнијим доктринарним документима државе, сасвим је оправдано и извесно да ће свака држава на основу теоријских, искусствених и методолошких сазнања тежити да пође од што реалније основе као исходишта за те доктринарне документе. О задовољавајућој аргументацији за исходишта стратегије националне безбедности може се говорити као о по-лазним тачкама, упориштима и основним идејама на којима се заснивају врховна правила деловања државе, њених установа и институција у систему безбедности.

Исходишта стратегије националне безбедности су: 1) могући облици угрожавања безбедности државе и доктрине потенцијалних противника (изазови, ризици и претње безбедности); 2) национални интереси и циљеви; 3) физиономија савремених сукоба, ратова и оружане борбе; 4) сопствена и страна искуства; 5) геостратешки и војно-политички положај државе; 6) економске и демографске могућности; 7) научна и технолошка достигнућа и њихова примена у одбрани и безбедности државе; и 8) достигнути ниво развоја система безбедности.

Након анализе и предвиђања деловања екстерних и интерних фактора на безбедност државе, веома је тешко одредити поузданост тих предвиђања. То је изазов и ризик свих појединача и институција које учествују у изради и верификацији документа. Грешке у предвиђањима могу да имају катастрофалне последице по народ и државу, поготову ако се у том периоду дешавају велики обрти на глобалном плану. То се може представитивно, без опширнијих коментара и елаборације проблема, уочити на примеру српског народа у сукобима

на подручју претходне Југославије и у току агресије НАТО-а на СР Југославију 1999. године.¹²

Анализом фактора националне безбедности не могу се лако екстраговати исходишта стратегије националне безбедности. Да би се успешно формулисала друштвена исходишта стратегије националне безбедности и идентификовали ваљани закључци, неопходно је да се појединачно и сумарно сагледају кроз: 1) сукобе, као константу међународних односа; 2) глобализацију, интеграционе и дезинтеграционе процесе у савременом свету, и 3) стратешко-безбедносно окружење (изазови, ризици и претње безбедности).

Сукоби су друштвене појаве које се дешавају као комплекс процеса и односа између различитих интердржавних и интрандржавних субјеката. За разумевање суштине тих процеса битно је да се, на основу теоријских знања о сукобима и познавању конкретног стања, што поузданје процењују и предвиђају ради ефикаснијег и прагматичнијег деловања субјеката у државним и међународним оквирима. Сукоби се окончавају победом једног од учесника, компромисом или уступцима.

Поред актуелних противуречности у савременом свету, тј. непостојања опште сагласности субјеката међународних односа о универзалним или цивилизацијским вредностима, може се рећи да оне ипак постоје, независно од појединачних отуђених центара моћи. Те заједничке вредности људског рода које се односе на прогрес и развој, помоћ, сарадњу и солидарност уважава већи део субјеката међународне заједнице. Стога, реално је очекивање да ће цивилизација, постепено, изнаћи ваљана решења за проблеме хуманизације сукоба уопште, а поготову за ефикасно спречавање оружаних сукоба и ратова, као реалне претње опстанку људског рода, јер се средства деструкције сваким даном усавршавају и делимично постају доступна појединим неформалним и криминалним групама или неодговорним режимима.

У свету се све интензивније појављују и нови извори угрожавања националног и глобалног мира и безбедности, као што су: експанзија милитантног национализма и екстремизма, покрети за формирање тзв. великих етнички чистих држава, религиозни конфликти, неконтролисано ширење и употреба средстава за масовно уништење, транснационални тероризам, шверц оружја и дроге, прање новца, еколошка деградација животне средине, напади на комуникационе мреже и системе, и слично. Изазови, ризици и претње безбедности који произилазе из тих нових тенденција угрожавања усложавају задатке обезбеђења националног и глобалног мира и безбедности. Због тога, може се закључити да су све државе света суочене са потребом

¹² Проблем непостојања националних интереса и циљева био је стално присутан у српском народу у 20. веку а посебно је био изражен у последњој деценији тог века.

сарадње и улагања заједничких напора, кроз различите форме, у решавању тих проблема на регионалном и међународном нивоу.

Брз напредак у технологији значајно утиче на нагле и интензивне промене у стратешком безбедносном окружењу. Од технолошког напретка у области комуникација, информација и транспортних система умногоме зависе услови који значајно утичу на садржај сукоба. Различите интересне сфере држава, регионалних организација и центара моћи у свету утичу на развој теорија о њиховом утицају на могућност избијања савремених ратова. Интересне сфере су мотивисане економским, природним, политичким, верским и другим вредностима и потребама које у будућности могу да резултирају ратовима. Да би реализовале своје улоге у новом безбедносном амбијенту, многе државе су дефинисале стратегије и доктрине које се заснивају на интересима који угрожавају друге народе и државе. У таквом амбијенту, нереалне амбиције и интереси резултирају новим кризним жараштима и чине све сложенијом безбедност у светским и регионалним оквирима.

Међународни поредак у 21. веку обележаваће нешто што на први поглед делује противвречно: с једне стране, долазиће, до дезинтеграције суверених држава и националних територија, док ће се, друге стране, одвојити процес интеграције на различитим интересним основама. На нивоу међудржавних односа, нови поредак ће у будућности, више наликовати европском систему држава из 18. и 19. века него ригидним структурама из времена „хладног рата“. Састојаће се од најмање шест великих сила: Сједињених Држава, Европе, Кине, Јапана, Русије и, можда – Индије, као и од мноштва средњих и мањих земаља.¹³

Свет је оптерећен многим безбедносним изазовима, ризицима и претњама и не постоје поуздана предвиђања о успешности њиховог решавања у будућности јер и утицајни субјекти у међународним односима ту будућност виде на различит начин. Стратегију мира САД виделе су само у снази, истичући да „мир зависи од снаге, будућност од оружја, а просперитет од премоћи једне суперсиле“.¹⁴ Ипак, већина субјеката међународних односа залаже се за сузбијање агресивне и војне силе, према глобалним определењима за хуманизацију односа између народа и држава кроз развијање међусобног поверења и сарадње. „Ми имамо визију нових, партнериских односа међу земљама које су превазишли хладни рат. То је партнерство основано на консултацијама, сарадњи и заједничком деловању, посебно у оквиру међународних и регионалних организација“.¹⁵

¹³ Хенри Кисинџер, *Дипломатија I*, „Верзал прес“, Београд, 1999, стр. 10–11.

¹⁴ Мићо Стојановић, *Нови свијет – стваре глобалне геополитичке доктрине и ствари*, Бања Лука, 1994, стр. 26.

¹⁵ Хенри Кисинџер, *исто*, стр. 715.

Међународни системи су пролазне појаве. Сваки „светски поредак“ тежи да буде коначан, а већ и сам тај израз указује на нешто вечно. Елементи који га сачињавају налазе се у сталној интеракцији, тако да међународни системи све краће трају. Поредак створен после Вестфалског мира очувао се век и по. Поредак успостављен на основу Бечког конгреса одржао се сто година, међународни поредак обележен хладним ратом завршио се после 40 година, док версајски поредак никада није функционисао као систем који прихватају водеће силе и трајао је толико кратко да је био тек нешто виште од примирја између два светска рата. Никада раније елементи светског поретка, као и њихова способност за интеракцију, и циљеви нису се променили тако брзо и дубоко, или тако глобално.¹⁶

Савремени погледи у свету на глобализам, безбедност, тенденције интеграционих и дезинтеграционих процеса и, посебно, искази који су дефинисани на основу бриљантне анализе Хенрија Кисинцера дати су на основу историјско-компаративне анализе стратегијских намера и опредељења релевантних субјеката међународних односа у 20. веку. На основу тих савремених сазнања дате су тенденције развоја међународних односа у блиској будућности. Поузданост предвиђања развоја међународних односа је неодређена, поготову са аспекта обима, садржаја и темпа глобализације савременог света и изградње мултиполарног поретка у будућности. Дугорочна неизвесност везана за даљи развој међународних односа усложава поступак доласка до што поузданијих националних опредељења у стратегији националне безбедности јер се у историји потврдило да је поводљивост за решењима на основу актуелне ситуације често изазивала ненадокнадиве последице по народ и државу.

На основу дефиниције појма стратегија националне безбедности и анализе сукоба, процеса глобализације и стратегијског безбедносног окружења могу се извести ваљани ставови за израду стратегије националне безбедности. Она треба да буде полазна основа за разраду осталих државних стратегија, планова и програма у систему националне безбедности. Такође, треба да буде резултат теоријских и практичних знања, која су делимично верификована у пракси и сагласна потребама и могућностима друштва.

Након анализе основних елемената стратегија националне безбедности у свету и региону, могу се извести ошти ставови које треба узимати у обзир при изради стратегије националне безбедности било које државе: 1) скоро сва стратешка документа држава у окружењу формализована су на сличан начин; 2) појмовно-категоријални апарат у области безбедности држава знатно је унифициран; 3) надлежности и процедуре у поступку израде и примене стратешких докумената дефинисане су на веома сличан начин; 4) структура и функцио-

¹⁶ Исто, стр. 716.

нисање елемената система безбедности дефинисани су на сличан начин, и 5) постоји висок ниво сагласности у вези са дефинисањем садржаја стратешких докумената, па чак и начина формулисања исказа и норми које су у њима садржане. С обзиром на заједничка обележја и националне специфичности, стратешким концептом националне безбедности треба да се дефинишу јасна усмерења, циљеви, критеријуми и ограничења за структуру и функционисање система безбедности. Што прецизнији одговори на наведена питања сигурнији су путоказ за дефинисање ваљаних исказа у стратегији националне безбедности.

При анализи исходишта стратегије националне безбедности, посебну пажњу треба посветити и научним исходиштима, која чине: научна достигнућа у друштвеним, културно – историјским, природно – математичким, техничко – технолошким, биотехничким, медицинским и војним наукама. Та научна достигнућа чине, непосредно или посредно теоријску основу исказа у стратешким документима и служе за унапређење методологије њихове израде и примене. Да би се изграђивао ефикасан систем безбедности неопходно је да се интензивно развија научна мисао у друштву, како би се могао што поузданije процењивати и предвиђати утицај чинилаца безбедности на ниво успешности заштите националних интереса. За развој теоријске и методолошке мисли у области стратегије националне безбедности веома су битни експертски разговори и помоћ држава које имају вишe искуства у тој области. „У фази припреме, напори у изради ове стратегије били су усмерени на синхронизацију резултата сталних званичних елаборација спровођених у сарадњи са руским партнерима, а исто тако и на теоријско-методолошко истраживање *Развој Страпегије националне безбедности Републике Јерменије у контексту регионалне безбедности Јужног Кавказа*, одбрањеног у Школи националне безбедности (*National Security School*) Универзитета националне одбране САД (*NDU*). Извештај министра одбране РЈ *Смернице за Страпегију националне безбедности Републике Јерменије* послужио је као основа за развијање овог документа на међуагенцијском нивоу“.¹⁷

Знање све вишe постаје услов ефикасне праксе, тако да, сасвим оправдано, сукобе у будућности, са и без примене оружаног насиља, вишe угледних аутора у свету означава синтагмом „ратови знања“ Вештина, у традиционалном и садашњем поимању тог појма, незамислива је без научних знања. У прошлости је знање, кроз теорију, све вишe утицало на вештину, а сада је непосредно оперативно применен-

¹⁷ Open Public Hearings of Draft NSS at the National Assembly, Republic of Armenia, Report of the Honorable Serzh Sargsyan Chairman, NSS Elaboration Interagency Commission Secretary National Security Council to the President of the Republic of Armenia, Minister of Defense of the Republic of Armenia December 1, 2006.

љиво, односно у знатној је мери саставни део и услов савремене вештине. Науке, о међународним односима, науке у области безбедности и војне науке, као и развој стратешке мисли и праксе, значајно утичу на израду стратегије националне безбедности. Ниво развијености наука и научних дисциплина у друштву, у суштини, представља способност научног кадра да изнађе ваљана решења за проблеме везане за безбедност и одбрану државе, у садашње време и у блиској будућности.

Поузданост предвиђања реалности и начина остваривања безбедносних интереса и циљева напосредно је условљена степеном њихове научне заснованости, па су у многим државама основане научне установе (институти, центри, агенције) за истраживање различитих проблема из домена националне безбедности.¹⁸ Зато се аргументовано може говорити о потреби постојања института за стратегијска истраживања, чија би програмска орјентација била тежишно усмерена на фундаментална и примењена истраживања различитих актуелних проблема и дугорочна предвиђања безбедносних изазова и криза, као и начина њиховог решавања и успостављања безбедносних интеграционих процеса. У суштини, та научна установа треба да истражује безбедносне проблеме у миру и рату, што јој даје полемолошки карактер програмске орјентације. Било би неоправдано очекивати да се сви ти безбедносни проблеми истражују само у том институту. Напротив, због мултидисциплинарности безбедносних проблема, кроз координацију и сарадњу са другим научним установама у друштву решавали би се различити истраживачки задаци а резултати истраживања служили би за научно заснивање појединачних одлука државног руководства у области одбране и безбедности.

Садржај сирашегије националне безбедности

Да би се дошло до теоријски ваљаног и практично корисног садржаја стратегије националне безбедности неопходно је анализирати садржај доктринарних докумената у појединим државама региона и Европе, и то првенствено држава које су прошле или које пролазе кроз процес прилагођавања свих подсистема државе за учешће у интеграционим процесима. Та анализа је тежишно била усмерена на документа држава на нивоу стратегија националне безбедности. Компаративна анализа доктринарних докумената послужила је за утврђива-

¹⁸ „Ми знамо да морамо одговорити на ово променљиво и несигурно окружење. Али још увек немамо све одговоре. Тренутно је у току 17 студија које треба да дају предлоге Секретару Одбране о томе како би требало развијати одбрамбену стратегију и трансформисати наше војне снаге ради задовољења наших сигурносних потреба. Ти извештаји још нису комплетни, Конгрес још није донео закључак а одлуке још нису донешене“. (D. Formica, JDCC, Joint Doctrine and Concepts Centre, Working session 1 of the OESCE seminar on Military doctrines & Defense Policies, 11 June 2001).

ње њихових заједничких особина, различитости и разлога за такво стање. После анализе стратегија националне безбедности, може се уочити да су једним логичним редом анализирани чиниоци, а потом програмски елементи за различите подсистеме безбедности.

На основу теоријских знања о општој стратегији, као научном исходишту стратегије националне безбедности, и на основу резултата компаративне анализе стратегија националне безбедности у свету, може се реализовати операционализација садржаја тог документа кроз следеће елементе: увод (стратегијске основе националне безбедности); 1) стање безбедности (безбедносно окружење); 2) изазови, ризици и претње безбедности; 3) национални интереси и циљеви, или национални интереси безбедности; 4) политика националне безбедности у различитим областима друштвеног живота; 5) систем националне безбедности (структуре и функционисање); и закључак. У уводу документа јасно треба да се укаже на потребу и разлоге за израду, намену и значај, сврху и смисао постојања, дефиниције основних појмова, и слично. У првом делу се дефинишу искази о стратегијском безбедносном окружењу на глобалном, регионалном и националном нивоу, док се у другом делу, који се у неким стратегијама националне безбедности обједињује са првим, истичу изазови, ризици и претње безбедности који се не посредно и значајно рефлектују на виталне националне интересе.

Пошто се у савременој физиономији мира и рата све више издвајају као доминантни неоружани облици угрожавања безбедности, неопходно је да се сагледају сви аспекти тог проблема у погледу носилаца супротстављања у управном и извршном смислу. Тако и даље остају актуелна питања везана за природне катастрофе, индустријске и друге несреће, епидемије, тероризам, екстремизам и шовинизам, организоване активности међународног криминала, масовна миграциона кретања, угрожавање основних принципа демократије и грађанских слобода, субверзивне активности већег обима, и слично. Претња агресијом и војна агресија чине садржаје кроз које се тежишно манифестишу оружани облици угрожавања безбедности државе и њених институција.

У погледу националне безбедности, спољна политика има веома велики утицај на безбедност народа и државе, првенствено кроз однос према колективној безбедности и институцијама у Европи и свету које значајно утичу на релевантне међународне организације и асоцијације. Остали сегменти стратегије националне безбедности такође су у домену владе и њених ресорних органа, с тим што приликом формулисања исказа треба да се консултују научне установе и управни органи за подсистеме и елементе у систему националне безбедности.

Искази у стратегији националне безбедности треба да буду дољно уопштени како би се могла реализовати операционализација документа на нижем нивоу општости, сагласно конкретним потребама сваке државе. У методолошком смислу, кроз питања, треба да се

обухвате основни сегменти стратегија као програмских доктринарних докумената, почев од услова, интереса и циљева, одређивања структуре и начина функционисања система који треба да достигне дефинисане циљеве, руководећи се највишим националним и државним интересима и одлукама из домена политике националне безбедности и одбране. Тако дефинисана стратегија националне безбедности поуздан је програмски оквир за политику националне безбедности и одбране, као области практичног деловања државних органа и институција на спољњем и унутрашњем плану.

У скоро свим стратегијама националне безбедности у центар пажње и заштите постављени су национални интереси, без обзира на то на који се начин дефинишу и у којем уставном, законском или стратеџиском документу. Првенствено се помињу национални интереси који су засновани на највишим друштвеним вредностима, као што су: 1) очување суверенитета и интегритета националне територије; 2) опстанак политичких институција, и 3) опстанак националне културе и идентитета. Зато се може рећи да су то универзалне категорије у вредносном систему народа и држава и да имају изузетан значај за њихов опстанак, те да ће њихово очување, краткорочно и дугорочно, бити у сржи сваке стратегије националне безбедности.¹⁹

Из предложеног приступа јасно се види разлика између садржаја и обима појмова стратегија националне безбедности и политика националне безбедности и одбране. Разлика је посебно наглашена због постојања неразумевања, код нас и у свету, у вези с односима и субординираношћу тих категоријалних појмова. Често се политика издваја као оштији и шири појам од стратегије, што указује на неразумевање почетних поставки, а самим тим и на разлике у дефинисању приступа решавању проблема на било којем нивоу оштости. Стратегија националне безбедности је шири и оштији појам од политике безбедности, па се поједностављено може рећи да је стратегија националне безбедности програм, а политика националне безбедности – инструмент за њено реализација.

У неким стратегијама националне безбедности дефинишу се и основни ставови о систему националне безбедности, његовој структури,

¹⁹ „Државе, као и појединци, имају интересе – који проистичу из њихових мерила вредности и намера – којима су мотивисане њихове акције. Национални интереси су потребе и аспирације неке државе у односу на њено међународно окружење. Национални интереси САД одређују нашу укљученост у остатак света. Они обезбеђују фокус за наше деловање и представљају полазну тачку за одређивање националних циљева и формулисање политике и стратегије националне безбедности. Интереси се изражавају као жељена крајња стања. Лингвистички, формулатија интереса не обухвата глаголе, нити речи којима се модификује радња“. Видети оширије у: „The U.S. Army War College Methodology for Determining Interests and Levels of Intensity,“ by H. Richard Yarger and George F. Barber, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, Carlisle, PA, 1997. Adapted from Department of National Security and Strategy, Directive Course 2: „War, National Policy & Strategy“ (Carlisle, PA: U.S. Army War College, 1997) pp. 118–125.

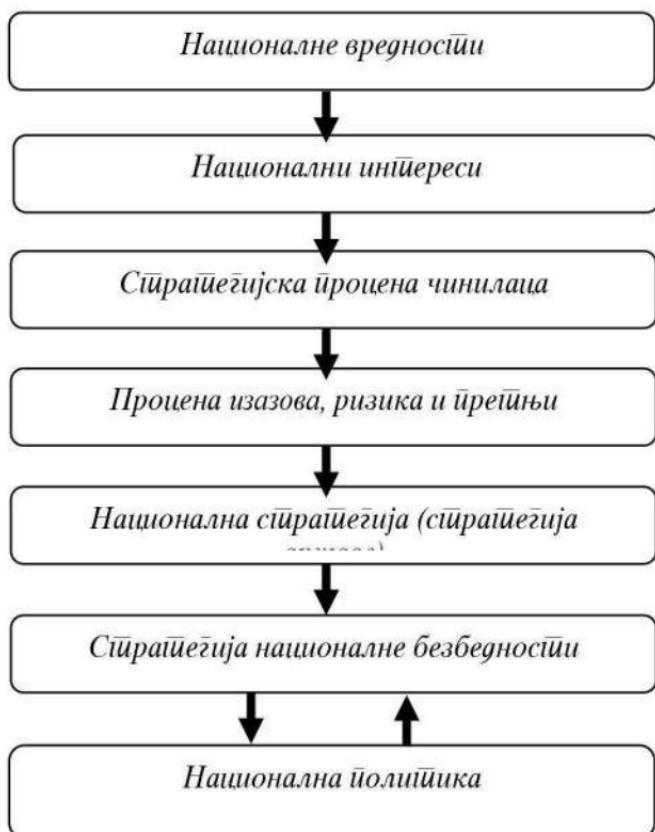
функционисању, начелима и управљању. У закључку се презентују основни ставови о документу, његовој намени, начину примене, поступку иновирања, односу према другим субјектима међународних односа, у смислу доступности кључних стратешких опредељења, и о систему националне безбедности, као и о времену почетка важења документа.

Презентовани ставови о садржају стратегије националне безбедности генерализовани су израз садашњег већинског приступа дефинисању њеног садржаја у свету. То значи да постоје значајна одступања на националном нивоу у вези са груписањем питања и исказа у њима на нижем нивоу операционализације.

Последица израде и примене стратегије националне безбедности

За потребе израде и примене стратегије националне безбедности у свету се формулишу различити ауторски и институционални методолошки и методски приступи и модели. То се претежно чинило у развијеним и водећим државама у свету.²⁰

Шема 2

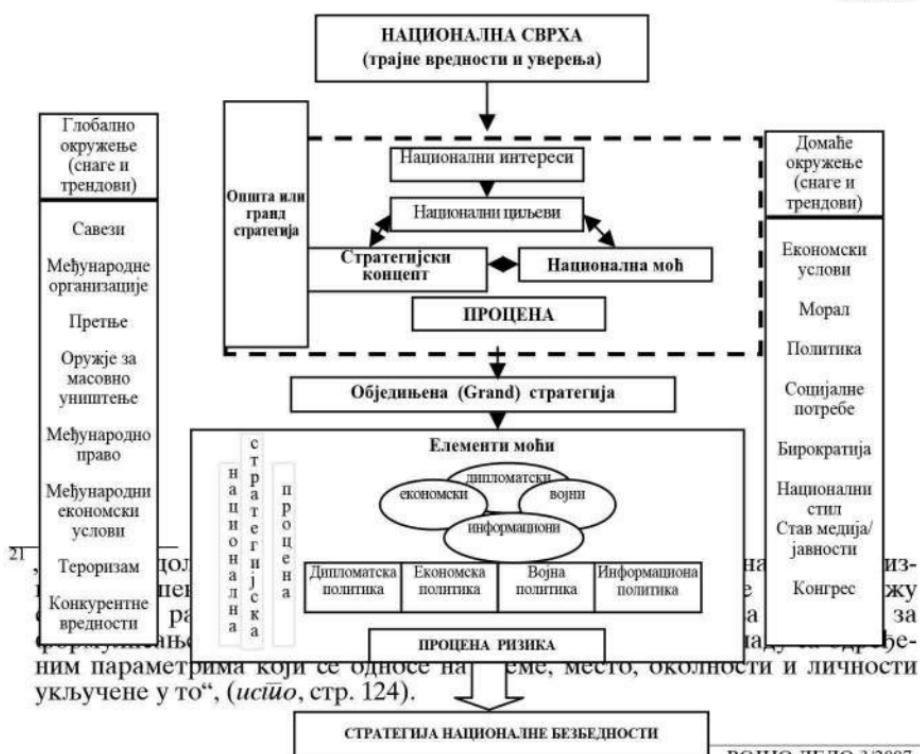
²⁰ Видети оширније у: „The U.S. Army War College Methodology for Determining Interests and Levels of Intensity“, исто, стр. 118–125.

*Међузависносћ основних категоријалних појмова и методологика постулатности
процеса приликом израде стратешке националне безбедности*

У нашој земљи, вероватно због другачијег теоријског и доктринарног концепта, схватања појмова мир и рат и другачијег приступа проблемима безбедности и одбране, покушаји решавања тих проблема нешто су интензивнији и значајнији у последњих десет година. Основни методолошки кораци приказани на шеми 2 имају специфичне изразе на националном нивоу, првенствено у погледу односа и редоследа националних интереса и изазова, ризика и претњи безбедности (стања безбедности).²¹ Развијене и моћне државе на прво место стављају националне интересе, док су мале и неразвијене државе најчешће под њиховим утицајем, те су приморане да ниво и амбиције везане за националне интересе ускладе са проценом чинилаца који детерминишу стање безбедности.

Институционални покушаји доласка до методологије изrade стратегије националне безбедности у нашој земљи нису званично верификовани, а појединачни покушаји били су недовољно теоријски и методолошки утемељени и нису прихватани као релевантна решења. Такво стање потврђује потребу институционалног развоја теорије и поступка изrade стратегије националне безбедности.

Шема 3

Након анализе историјског развоја концепата безбедности и актуелних решења, теоријских модела, уз уважавање специфичности наше државе и народа, као и стања подсистема и елемената система безбедности, поступак израде и примене стратегије националне безбедности може да се прикаже кроз следеће фазе:

- *јула фаза* – проучавање, односно анализа (истраживање) чинилаца националне безбедности;
- *друга фаза* – дефинисање изазова, ризика и претњи безбедности;
- *трећа фаза* – формулисање националних безбедносних интереса и циљева;
- *четврта фаза* – дефинисање организационих структура (системи, подсистеми и елементи) безбедности – вредновање варијаната модела;
- *пета фаза* – дефинисање начина, односно метода функционисања система безбедности;
- *шеста фаза* – израда (писање) документа стратегија националне безбедности;
- *седма фаза* – верификација стратегије националне безбедности;
- *осма фаза* – изградња нормативно-правних претпоставки за примену стратегије националне одбране;
- *девета фаза* – примена стратегије националне безбедности;
- *десета фаза* – контрола спровођења и делотворности стратегије националне безбедности;
- *једанаеста фаза* – редефинисање стратегије националне безбедности.²³

За наведене фазе подразумева се постојање повратне везе од седме ка првој фази јер се у складу са променом деловања чинилаца приступ корекцији појединачних питања или промени комплетног документа.²⁴ Због тога се са знатном поузданошћу може рећи да је вре-

²² Guide to National Security Policy and Strategy, edited by J. Boone Bartholomees, Jr., U.S. Army War College, July 2004, p. 279.

²³ Поступак израде документа заснован је на резултатима анализе тог процеса у свету, као и на фундаменталним теоријским поставкама решавања сличних проблема.

²⁴ Радни метод за јачање националне безбедности је континуиран процес. Тадајни метод се састоји од три фазе: анализа претњи и процена ризика; стратегијско планирање и наставак (*follow-up*). Овде се политичко-административни избори развијају у политику, законодавство и конкретне мере.

менска димензија – трајање и важност стратегије националне безбедности првенствено условљена значајем садржаја, обима и интензитета промена чинилаца који је детерминишу.

Шема 4

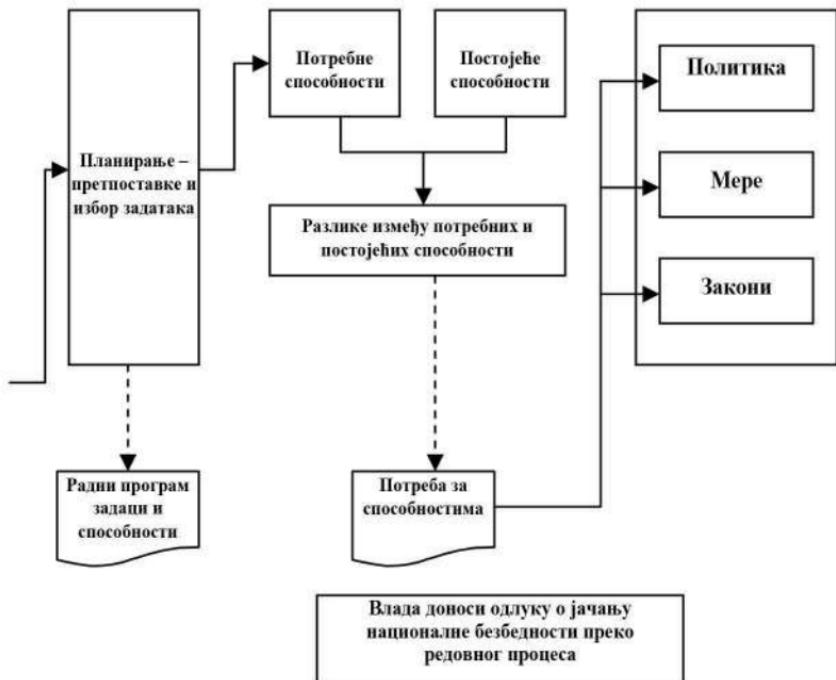

Методолошки приступ у примени стратегије националне безбедности²⁵

Свака нова стратегија националне безбедности може да се сматра иницијалним и базичним документом програма реформе или реорганизације система националне безбедности. Без тог документа свака реформа или реорганизација система безбедности нема утемељење у целовитости захвата, нити може да резултира егзактним показатељима ефикасности и ефективности тих промена. Стога се такве реформе означавају као формалне реформе или реформе без смисла: јер извесно је да доносе само трошкове, без квалитативног превођења система у неко ново национално и међународно пожељно стање.

(видети оширенје у: National Security Strategy and Work Programme 2007–2008, Written and published by: Programme National Security, Ministry of the Interior and Kingdom Relations, The Netherlands, May 2007, www.programmanationaleveiligheid.nl, p. 19).

²⁵ Исто, стр. 20.

области безбедности редефинишу се обавезе и дужности свих субјекта у систему националне безбедности, почев од грађана, државних установа и институција и организација које обављају јавну делатност до предузећа и других правних лица.

Шема 5

Усклађивање националних потреба и способности у областима националне безбедности²⁶

Примена стратегије веома је значајно методолошко питање. Постоје државе које израде стратегију националне безбедности, али је програмирано не примењују. По инерцији, државна администрација често зна да ради по старом или је, наводећи као изговор политички интегритет, склона да ради по тренутном субјективном мишљењу руководилаца, не уважавајући усвојена стратешка определења. Такав начин рада по правилу, доводи до нових проблема и онемогућава решавање постојећих безбедносних проблема. Државе које имају развијене институције и савремену администрацију доносе за сваку стратегију националне безбедности бројна друга стратешка документа, најчешће програмског карактера, преко којих се реализују определења и достижу дефинисани циљеви. То је интегрисани

²⁶ Исто, стр. 21.

приступ ангажовања расположивих ресурса у функцији достизања што безбеднијег начина живота грађана у једном друштву.

Оцењивање ефикасности система најчешће се заснива на праћењу нивоа реализације дефинисаних циљева, који се операционализују за различите подсистеме. Када дође до недопуштенih одступања, приступа се поновој анализи чинилаца и утврђивању разлога за одступање од планираног. На тој анализи се заснива редефинисање циљева или исказа у стратегији. Ако су одступања недопустива, израђује се потпуно нов документ, у којем се на другачији начин дефинишу подсистеми и елементи у систему националне безбедности, како у вези са структуром, тако и у вези с начином функционисања.

Закључак

У стратегији националне безбедности тежиште је на утврђивању генералних опредељења и ставова којима се уређује систем националне безбедности. На основу тих исказа усмjerавају се укупни државни и национални напори и моћ у процесу реализације безбедносних националних интереса и циљева. Стратегија националне безбедности је директно везана и заснована на идеји *националних интереса*. Та стратегија не би требало да буде обимна, али њеном коначном формулисању треба да претходе детаљне анализе и предвиђања развоја стања безбедности, како би се пројектовала адекватна организација система безбедности. Пројектовани систем безбедности треба да буде компромис између националних потреба и могућности у заштити националних интереса.

Као у свим другим областима друштвеног живота, знање се у подручју безбедности, све више афиришише као врхунска вредност и услов за ефикасну праксу. Онај ко не буде у стању да ефикасно предвиђа промене у подручју безбедности, неће моћи рационално и успешно да профилише систем безбедности, нити да оствари уставом дефинисану улогу.

У стратегији националне безбедности утврђују се на свеобухватан начин актуелни најбитнији изазови, ризици и претње безбедности, али и они који ће се највероватније појавити у блиској будућности. Она је основа за пројектовање система националне безбедности, његових елемената и подсистема, као и за спровођење политике безбедности у функцији достизања дефинисаних циљева.

С обзиром на то да се стратегија националне безбедности односи на будућност, треба да буде флексибилна и да се узму у обзир догађаји који имају променљиву природу, односно систем безбедности треба да буде структурно и функционално уређен тако да је адаптиван и да може правовремено да делује у случају нових форми изазова, ризика и претњи безбедности. Приликом дефинисања стратегије националне безбедности значајно је настојање да се схвати будуће безбедносно окружење на основу процењивања прошлости и садашњости, а у

функцији заштите националних интереса и вредности, као и права грађана на миран и достојанствен живот. Али, тешко је поуздано проценити будућност, па постоји ризик да сваку стратегију превазиђу до-гађаји и да не испуни очекивања. Лоша стратегија националне безбедности може да пружи лажан осећај сигурности на националном нивоу и на нивоу грађанина, као јединке друштва.

За примену стратегије националне безбедности неопходан је потпуни ангажман свих државних субјеката задужених за њену реализацију, јер ће се само на тај начин остварити потпуно и интегрисано функционисање система националне безбедности. Иновирање стратегије националне безбедности трајан је задатак надлежних државних органа. При томе подршка јавности и друштвених институција битан је предуслов за остваривање високог степена ефикасности снага безбедности у процесу решавања ризика и претњи безбедности. Координирано деловање државних институција на остварењу стратешких циљева политике националне безбедности посебно је значајно и непосредно утиче на ефикасност и ефективност заједничких напора законодавне и извршне власти, као и других различитих институција у друштву. С обзиром на потребу координације различитих субјеката и обједињавања напора, многе државе су образовale савете за националну безбедност. Такав приступ су, у суштини, условили сложеност и непрекидно настајање нових форми изазова, ризика и претњи безбедности.

Кроз текст стратегије националне безбедности међународној и домаћој јавности се транспарентно дају на увид кључна стратешка определења у креирању националне безбедности. Такође, та стратегија садржи определења и вези с регионалним и међународним учешћем у изградњи што повољнијег стања безбедности.

Литература

1. R. Aron, *Evolution of Modern Strategic Thought; „Problems of Modern Strategy“*, Part One, No.54, Adelphi Papaers, 1969.
2. Robert Brenon, Професор на студијама Националне безбедности Центра Џорџ К. Маршал, *Планирање Стратегије националне безбедности*, *Og ideje go реализације* (предавање), Београд, 2006.
3. British Defence Doctrine: Joint Warfare Publication 0-01, RUSI – London, Royal United Services Institute for Defence Studies, No 2, 1997.
4. Francois Gere: *Doctrine militaire et pratiques operationnelles des Etats-Unis dans le maintien de la paix*, Defense nationale – problemes politiques, economiques, scientifiques, militaires, Paris – Comite d'Etudes de Defense Nationale, No. 10, 1996.
5. Erich Eder: „*Definition und Gebrauch des Begriffes „Strategie“*“, Österreichische Militärische Zeitschrift, Wien, No. 2, 1998.
6. John McCain: *Strategyand Force Planning for the 21st Century*, Strategic Review, Washington, D.C, United States Strategic Institute, No. 4, 1996.

7. О. Савић, *Европски дискурс рата* (зборник), „Цирцулус“, Београд, 1995.
8. *Страшегија националне безбедности Републике Србије* (нацрт), Београд, 2007.
9. Л. Харт, *Страшегија посредног приложења*, „Војно дело“, Београд, 1952.
10. М. Шмит, „Идентификовање националних циљева и развијање стратегије: приступ оријентисан на процес“, *Информативни билтен превода*, ЦВНДИ, Београд, 1998–2000.

Безбедност дистрибуције нафте и њених деривата као стратешких енергената

УДК: 622.692 : 622 . 323] :
342, 745

Проф. др *Драгутин Јовановић*, пуковник*
*Мр Витко Г. мб**

Енергија било које врсте за сваку земљу има стратешки значај. Од свих енергената нафта и њени деривати, с обзиром на непостојање довољних количина из домаћих извора и везаност за увоз, заузимају посебно место. Може се тврдити да је то прворазредни стратешки енергент, од којег зависи функционисање и привредног система и система одбране.

Праву вредност овај енергент добија када се допреми до места употребе, што се обезбеђује процесом дистрибуције која се може посматрати и као својеврсни систем. У систему дистрибуције постоје бројна места на којима се може угрозити њена безбедност. Угрожавањем безбедности доводи се у питање уредно снабдевање овим стратешким енергентом.

У раду се дистрибуција посматра као стандардна услуга, а посебно њена безбедност – један од елемената квалитета услуге дистрибуције. Уз то, сагледавају се могућа угрожавања безбедности дистрибуције и мере заштите објеката и система дистрибуције у различитим условима њеног одвијања.

Поред тога, потребна пажња у раду посвећује се питању унапређења безбедности дистрибуције нафте и њених деривата.

Кључне речи: безбедност, дистрибуција, нафта и нафтни деривати, унапређење, заштита.

Увод

Од половине прошлог века нафта и њени деривати се с правом називају „дрно злато“. Овај енергент је стратешког значаја за сваку земљу, била она његов извозник или увозник. Функционисање привредног система и свих других подсистема у држави незамисливо је без овог енергента. То се односи и на систем одбране. На глобалном плану нафта је најзначајнији геополитички фактор; она је разлог бројних интервенција и сукоба.

Да би се нафта и нафтни деривати (НиНД) учинили доступним корисницима врши се њихова дистрибуција, која се може посматрати у ширем

* Аутор је начелник Управе у Министарству одбране.

** Аутор је запослен у „НИС–Петрол“у а. д.

и ужем смислу. Дистрибуција је процес који следи након производње и прераде сирове нафте у употребну нафту и нафтне деривате. Она се може посматрати као систем, са свим својим обележјима и обухвата: преузимање и транспортоvanje НиНД од инсталација рафинерија до инсталација дистрибутера, смештај и складиштење, отпремање од складишта до бензинских станица и корисника и отпремање од складишта или бензинских станица до крајњих већих потрошача.

У дистрибутивном систему процес дистрибуције се одвија предвиђеном технологијом за различите услове. Сам процес дистрибуције изложен је бројним разноврсним поремећајима, од којих га поједини могу, у мањој или већој мери, угрозити. Дистрибуција се може посматрати као својеврсна услуга са одређеним квалитативним елементима. Један од битнијих елемената квалитета свакако је и безбедност дистрибуције овог стратешког енергента.

У раду се дају основни погледи на дистрибуцију као услугу, са посебним освртом на њену безбедност, могуће угрожавање елементарним непогодама, како у ванредним мирнодопским условима, тако и у условима одбране земље. Питању заштите објеката и система дистрибуције у одбрани земље приступа се са аспекта активне одбране, интервентних поправки оштећених елемената, њиховог одржавања, реконструкције и заштите од средстава осматрања и нишањења. Питање унапређења безбедности дистрибуције НиНД посматрано је са аспекта потпуне ангажованости свих расположивих ресурса и инфраструктуре, уз тесну повезаност са институцијама ван система дистрибуције.

Безбедност као фактор квалитета услуге дистрибуције НиНД

Полазећи од основне дефиниције и суштинског поимања услуге дистрибуције, односно превоза НиНД, може се констатовати да је она нематеријалан производ, да је процес производње и потрошње услуге временски јединствен.

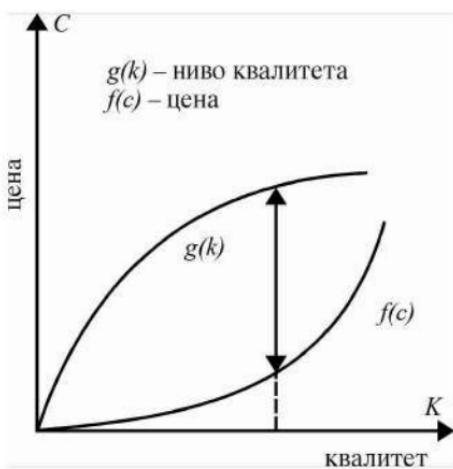
Квалитет услуге дистрибуције НиНД може се двојако посматрати, са гледишта дистрибутера као даваоца (понуђени квалитет) и са гледишта корисника услуге (тражени, односно очекивани квалитет). Поред тога, znatan утицај на сам квалитет, односно на поједине елементе квалитета услуге дистрибуције испољава стратешки значај НиНД као енергента. Квалитет услуге дистрибуције НиНД треба да буде, пре свега, у функцији свог стратешког значаја и улоге у при-вредном и одбрамбеном систему земље. Поред тога, мора да буде и у функцији заштите животне средине, а то значи да је са својим квалитативним својствима што мање угрожава. Он се може посматрати у ужем и ширем смислу.

Квалитет услуге дистрибуције НиНД у ужем смислу обухвата елементе детерминисане стратешким аспектима и потребама за услугом, а у ужем смислу елементе који се манифестишу:

- у тренутку исказивања захтева за дистрибутивном услугом,
- у процесу дистрибуције НиНД до крајњег корисника, и
- након достављања НиНД крајњем кориснику, односно наручиоцу услуге.

Основна карактеристика услуге дистрибуције НиНД дефинисана је квалитетом и ценом дистрибуције. Ниво вредности сваког елемената квалитета, као и квалитета дистрибуције услуге у целини, постиже се уз одређене трошкове. Корисник од понуђача–даваоца услуге тражи виши ниво квалитета уз што ниже трошкове.

Код квалитета услуге дистрибуције мора се, с једне стране, посматрати њен техничко-технолошки, а с друге стране – економски аспект. Захтеви за квалитет су, у принципу, ограничени ценом. Однос квалитета и цене услуге може се графички приказати сликом 1.

Слика 1 – Однос цене и квалитета услуге¹

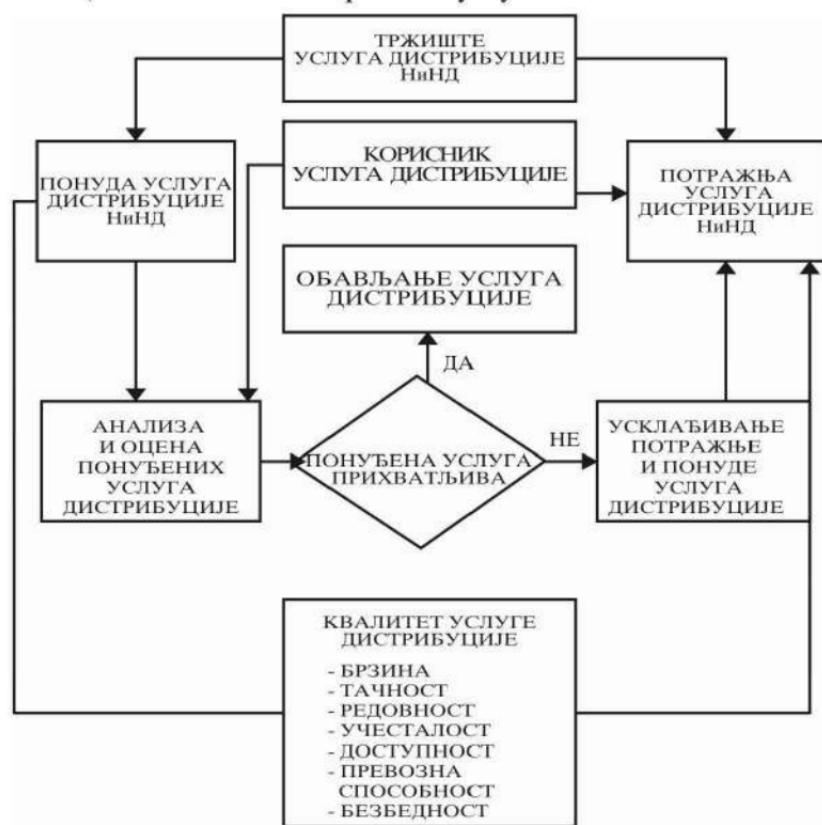
Однос приказан на слици вреди уз претпоставку да су функције трошкова (цене) и нивоа квалитета прогресивне, а ниво квалитета у почетку расте брже од цене. Оптимални квалитет добија се у тачки k , где је $dg(k) = df(c)$. Лево од тачке k жртвује се квалитет, а десно цена брже расте. При захтеву за услугу одређеног нивоа квалитета мора се наћи оптимални однос цене и захтева.

Корисници услуге дистрибуције захтевају услугу са карактеристикама које задовољавају њихове потребе и очекивања, а оне у суштини представљају захтеве корисника. Прихватљивост услуге утврђује на крају сам корисник. Потребе и очекивања корисника мењају

¹ Д. Јовановић, „Инжењерске методе у унапређењу превоза предимензионисаних терена железницом“, SYM-OP-IS 2006, Бања Ковиљача, 2006.

се временом са променом услова конкуренције и техничко-технолошког напретка, што од даваоца услуге тражи да услугу непрестано побољшавају.

Тржиште услуга дистрибуције је, у суштини, комплекс односа који се формира између понуде и потражње за услугама (слика 2). Половине од тржишних односа, квалитет услуге се дефинише на основу захтева корисника услуге дистрибуције. Квалитет услуге дистрибуције је, с једне стране, објективно условљен техничко-технолошким и другим карактеристикама даваоца услуга, а с друге зависи од субјективних оцена и очекивања корисника услуге.

Слика 2 – Односи понуде и потражње на тржишту услуга дистрибуције НиНД

Квалитет услуге дистрибуције НиНД средствима било којег система, односно гране саобраћаја и транспорта, одређују бројни фактори. То су:

- брзина дистрибуције, односно време превоза од тренутка када пошиљалац ставља на располагање робу, до испоруке примаоцу;
- одржавање договореног рока испоруке;
- погодност обављања и трајање утоварно-истоварних операција;
- рок за поруџбину празних возила;

- достављање празних возила захтеваних карактеристика у дого вореном времену;
- информисаност корисника дистрибуције о извршењу превозног процеса, а посебно о доласку робе у одредишну станицу;
- интегралност и комплексност услуге дистрибуције, односно пружање услуге „од врата до врата“, укључујући и административно- комерцијалне операције;
- **безбедност дистрибуције НиНД;**
- формалност при закључењу уговора о дистрибуцији;
- смештај робе и заштита од оштећења;
- цена дистрибуције НиНД;
- флексибилност понуде услуга дистрибуције;
- разноврсност режима дистрибуције и сл.

Квалитет услуге дистрибуције НиНД мора да се посматра са аспекта савремених захтева корисника услуге. Квалитет услуге дистрибуције, посматран са стране понуде, изражава одређене квалитативне вредности које су, у суштини, мерило за квалитет услуге.

Дистрибуција се реализује транспортним средствима разних грана и видова саобраћајног система и то: железничким цистернама, аутомобилским цистернама, бродовима-танкерима и цевоводима.

На основу анализе техничко-технолошких карактеристика појединих грана саобраћајног система као дистрибутера могуће је издиференцирати одређени заједнички скуп елемената квалитативне вредности услуге дистрибуције НиНД (сл. 2), на пример:

- брзина дистрибуције (V_{pr});
- тачност дистрибуције ($T\check{c}$);
- редовност дистрибуције (Re);
- учесталост дистрибуције ($U\check{c}$);
- доступност дистрибуције (Do);
- превозна способност (Ps);
- **безбедност дистрибуције (Be)**.

Квалитет услуге дистрибуције (K) математички се може изразити као вектор:

$$K = f(V_{pr}, T\check{c}, Re, U\check{c}, Do, Ps, Be)$$

Наведени елементи квалитета услуге дистрибуције, који су условљени техничко-технолошким елементима, и поред стратешког значаја овог енергента, увек се посматрају у спрези са економским елементима, односно ценом.

Брзина дистрибуције (V_{pr}) представља способност даваоца услуге – одређене саобраћајне гране да одређену количину НиНД превезе у одређеном времену. У савременом развоју саобраћајног система и тр-

жишту услуга дистрибуције брзина је постала један од веома битних фактора оцењивања квалитета услуге.

Тачност дистрибуције (Tc) подразумева одвијање процеса дистрибуције уз тачно придржавање времена датих у плану дистрибуције.

Редовност дистрибуције (Re) представља степен способности система да обезбеди редовност одвијања процеса дистрибуције ради задовољења потреба корисника услуга уз што ниже трошкове. У ширем смислу, под редовношћу се подразумева непрекидно одвијање процеса дистрибуције по унапред дефинисаном плану дистрибуције.

Учесталост дистрибуције (Uc), као елемент квалитета услуге дистрибуције, представља способност даваоца услуге да на одређеној релацији обезбеди што учествалије поласке, односно доласке транспортних-дистрибутивних јединица.

Доступност дистрибуције (Do) представља способност даваоца услуге да своју услугу дистрибуције прилагоди и приближи њеном извору и одредишту.

Превозна способност (Ps) представља могућност даваоца услуге да обави масовну дистрибуцију (превожење масовних количина НиНД) у одређеној временској јединици.

Безбедност дистрибуције (Be) представља способност даваоца услуге да услугу обави уз што мањи степен ризика од угрожавања процеса дистрибуције.

Угрожавање безбедности система дистрибуције НиНД ванредним условима

Ванредни услови као нередовна стања – стања која одступају од редовних и утврђених норми функционисања друштва, односно земље као целине, без обзира на начин настанка (спонтани, изазвани или вештачки), (слика 3) носе многе опасности за људе (становништво) и материјална средства (околину).

За отклањање последица ванредних услова, НиНД су енергент чија је дистрибуција од прворазредног значаја.

Спонтани ванредни услови садрже природна окружења и појављују се у виду природних, елементарних непогода (земљотреси, клизишта, атмосферске непогоде и сл.). Изазвани ванредни услови потичу из природног окружења и не настају спонтано. Изазива их, најчешће, човек, а затим технички и други недостаци (пожари, експлозије, техничко-технолошке хаварије, епидемије, саобраћајне незгоде већих размера и сл.). Вештачки ванредни услови не потичу из природног окружења већ настају због социолошких разлога, као последица разних друштвених противречности (ратови, политички сукоби, друштвене кризе, унутрашњи нереди, тероризам и сл.).

Поплаве, пожари, земљотреси, несреће разних врста и акцијенти изазивају забрињавајуће последице по броју људских жртава и по огромним материјалним губицима. Те појаве и њихове последице прерастају у шири друштвени проблем који се мора разматрати и решавати на најширој друштвеној основи.

Слика 3 – Могући облици ванредних услова²

Угрожавање безбедности система дистрибуције НиНД елементарним непогодама

Релевантни субјекти у држави морају бити спремни да се на прави начин суоче са великим елементарним непогодама и катастрофама. На то упозоравају и упућују поједини догађаји те природе у свету, као што су: разорни земљотрес у Мексику, акцијент у Бопалу – Индија, Чернобил и сл. Поред тога, и других бројних догађаја у свету, постоје и домаћа искуства – догађаји на нашим бившим и садашњим

² Д. Јовановић, *Логистика, Факултет цивилне одбране, Београд, 2005.*

просторима и то: земљотрес у Скопљу, Црној Гори, Босанској крајини, поплаве, пожари, загађење Тисе, итд. Снага државе (заједнице, друштва) може се видети и по томе колико је она отпорна на могуће опасности и колико је организована да се од њих заштити. Поред елементарних непогода деловањем природних сила, све већа опасност постоји од разних акцидената, vezаних за савремене технологије. У свему томе највише су угрожени човек, друштвена средина, привредни субјекти (предузећа), итд. У њима се губе људски животи, а настају и велики материјални губици. Било који облик елементарне непогоде, сходно својим основним карактеристикама, може у већој или мањој мери угрозити безбедност система дистрибуције НиНД.

Основна обележја земљотреса са становишта могућег угрожавања безбедности дистрибуције НиНД

Земљотрес као нагао и изненадни поремећај у Земљиној кори и на површини изазива потресе у појединим областима. Настаје као последица дејства унутрашњих сила, тектонских покрета и поремећаја у Земљиној кори, вулканских ерупција и обрушавањем стеновитих маса из виших у ниže планинске делове или пећинских сводова. Земљотреси могу бити изазвани вештачким путем у току спровођења експериментала подземних нуклеарних експлозија. Према начину кретања терена и манифестовања на површини разликују се: ударни земљотреси који су покретни у вертикалном правцу и покретни у виду таласања, који се хоризонтално шире.

Земљотрес прати човечанство од првих његових дана. Узрокује катастрофалне последице и код људи ствара велики страх. У свету се годишње догоди просечно око 100.000 земљотреса, што значи да се дневно догоди око 247, односно сваких 12 секунди по један. Највећи број жаришта земљотреса налази се под водом на дну оксана или мора, док се на копненим деловима налази релативно мањи број тих жаришта. Што се тиче јачине земљотреса, катастрофалних и разорних има много мање од оних који наносе врло мале штете, већ углавном изазивају панична понашања.

Подручје Медитерана, у које спада и наша земља, сејзмички је један од најактивнијих региона света. На простору који је заузимала СФРЈ догодило се неколико земљотреса веће јачине. То су: Скопље – 1963, Славонски Брод – 1968, Бања Лука – 1968. и 1981, Црногорско приморје – 1979, Копаоник – 1982, Мионица – 1999. Последице тих земљотреса вишећеструко су премашиле не само економску моћ региона већ и републике на чијем подручју су се догодили.

Последице скопског земљотреса су: 1.070 погинулих, 3.300 повређених људи и изузетно велика материјална штета, која је износила око 15 одсто националног дохотка СФРЈ или око 302 одсто националног дохотка Македоније. Штете изазване земљотресом у Црногор-

ском приморју 1979. године процењују се на око 8,2 одсто националног дохотка земље за ту годину, или 485 одсто националног дохотка Црне Горе за исту годину.

Без обзира на врсту земљотреса, при њиховом догађању долази до рушења, односно општећења саобраћајних комуникација, поједињих инфраструктурних објеката у систему дистрибуције, чиме се угрожава безбедно одвијање процеса дистрибуције НиНД.

Основна обележја атмосферских непогода са становишта могућег угрожавања безбедности дистрибуције НиНД

Атмосферске непогоде оличене у виду динамичких збивања у атмосфери настају као последица продора хладних ваздушних маса и подвлачења хладног ваздуха испод топлог. Непогоде су праћене жестоким ветром (олујни или оркански), обилном кишом, градом, пљуском снега, грмљавином, изненадним повишењем притиска и снижењем температуре.

Опасне хидрометеоролошке појаве јављају се повремено, представљају опасност за људске животе и могу нанести знатни материјални штету. То могу бити: интензивна метеоролошка пражњења; изненадне велике количине киша; јак град; изненадно висок снежни покривач; оркански удари ветра; густе магле; поплавни таласи на рекама; поледица на путевима и сл.

Наведени облици хидрометеоролошких појава могу знатније ометати безбедност дистрибуције НиНД, а често доводе и до потпуног прекида одвијања процеса дистрибуције.

Прогнозе опасних хидрометеоролошких појава дају детаљну информацију о времену, што омогућава правилну припрему за ублажавање последица њиховог штетног деловања и угрожавање процеса дистрибуције НиНД.

Основна обележја поплава са становишта могућег угрожавања безбедности дистрибуције НиНД

Поплаве, односно преливање вода изван природних или вештачких граница, плављење већих или мањих површина, угрожавају људе и њихова материјална добра. Пораст водотока и формирање поплавног таласа најчешће су условљени количином кише или отапањем снега. Поред тога, зими поплаве могу бити изазване нагомилавањем санти разбијеног леда и блокирањем реке, када долази до спречавања отицања воде и плављења узводних површина и насеља.

Услед поплава постоји могућност угрожавања дистрибуције НиНД средствима железничког, путног, речног и каналског саобраћаја, па и цевоводима, и то у мери од ометања до потпуног прекида процеса дистрибуције. Одбрана од поплава подразумева систем мера које се предузимају на угроженом подручју, и то је саставни део комплексне водо-

привредне проблематике земље. Према времену извођења тих мера, постоји неколико фаза заштите: превентивне мере, непосредна одбрана од поплава и санирање штета.

У случају елементарних непогода посебан значај има дистрибуција неопходних количина НиНД ради пружања логистичке подршке коју, начелно, чини: евакуација (спасавање) становништва; тријаж настрадалих, техничко одржавање и поправка општећених средстава; збрињавање (медицинско) настрадалих; дотур потребних количина материјалних средстава (снабдевање); санација терена, рашчишћавање, и премештање одређених привредних капацитета.

Дистрибуција НиНД у елементарним непогодама обавља се у сложеним условима, као што су: отежани саобраћај порушеним или општећеним саобраћајницама; нарушен простор са бројним препрекама; постојање повређених лица; паника и узнемиреност становништва.

Обим потребних количина НиНД процењује се на основу броја угрожених лица, степена и обима општећења и разарања. За њихову дистрибуцију треба обезбедити довољне саобраћајно-транспортне капацитете, како за утовар и превозење, тако и за истовар. За дистрибуцију НиНД, ради пружања правилне логистичке подршке у условима елементарних непогода потребно је обезбедити међусобну усклађеност превентивних мера заштите и оперативних мера спасавања, што ће чинити снаге образоване за ту сврху.

Угрожавање безбедности система дистрибуције НиНД дејствима агресора

Систем дистрибуције НиНД са припадајућом инфраструктуром и мобилним техничким средствима је, због свог стратегијског значаја, техничких карактеристика, места и улоге у привредном систему земље изложен различитим дејствима агресора. Другим речима, систем дистрибуције НиНД биће у будућим евентуалним ратним условима максимално ометани и нападани. То би се, углавном, чинило кроз диверзантска дејства, дејства ваздухопловних снага и нуклеарно-хемијско-биолошког (НХБ) наоружања, као и дејстава са земље и из ваздушног простора разноврсним наоружањем.

Диверзантска дејства на инфраструктурним објектима система дистрибуције треба посматрати као више самосталних диверзантских акција, међусобно повезаних и усклађених са осталим борбеним дејствијама на територији, која се изводе ради: уништавања објекта система дистрибуције, као и терета који се дистрибуира, односно НиНД; прекидања процеса дистрибуције и присиљавања корисника услуга дистрибуције да прелази на друге начине дистрибуције НиНД; приморавања корисника услуга дистрибуције да повећа снаге за обезбеђење инфраструктуре и њену оправку и сл.

Најчешћи објекти диверзантских дејстава на инфраструктурним објектима система дистрибуције могу бити: саобраћајнице са припадајућом

инфраструктуром; постројења за прераду и дистрибуцију; станичне зграде и ремонтне радионице; вештачки објекти на саобраћајницама (мостови, вијадукти, тунели, пропусти и др.); сигнално-сигурносни и телекомуникациони уређаји на саобраћајницама; транспортно-маневративни капацитети на утоварно-истоварним станицама и др.

Диверзантска дејства могу се успешно изводити, применом одговарајућих тактичко-техничких поступака, на све објекте инфраструктуре система дистрибуције НиНД, првенствено у пределима где је велика испрепољеност и покривеност и где су видљивост и прегледност ограничене.

Она се, углавном, могу изводити на следеће начине:³

- рушењем објекта експлозивом;
- постављањем различитих препрека на комуникацијама;
- изазивањем ванредних догађаја (удеса) у тунелима;
- зарушавањем комуникација и тунела;
- изазивањем пожара на објектима инфраструктуре и техничким средствима;
- присилним заустављањем транспортних средстава ради отмице и краће;
- разним другим саботажним акцијама и сл.

Поред наведених диверзантских акција, могу се изводити нападне, препадне и заседне акције. Друмска транспортна средства, бродови-танкери, односно возови са превозом НиНД представљају значајне артиљеријске циљеве у систему дистрибуције. Према дефинисаним основним карактеристикама циљева, они представљају вишезначне артиљеријске циљеве.

Циљ дејства агресорских артиљеријских јединица по инфраструктурним објектима система дистрибуције НиНД може бити вишезначен, и обухвата: рушење самих саобраћајница, других објекта система дистрибуције и његове инфраструктуре; ометање одвијања процеса дистрибуције; уништавање транспортних средстава натоварених са НиНД и сл.

Рушење објекта инфраструктуре система дистрибуције НиНД може се постићи непосредним гађањем, а изузетно посредним. Транспортна средства могу се гађати непосредно и посредно, било да су у кретању или у мирувању, као покретни, односно непокретни циљеви.

Транспортна средства система дистрибуције НиНД на саобраћајницама, било да се крећу или стоје, и други инфраструктурни објекти могу представљати веома уносне циљеве за дејство НХБ оружја. Циљ примење НХБ оружја на инфраструктурним објектима система дистрибуције, односно на организовано кретање транспортних јединица, може бити наношење губитака, избацивање из употребе и рушење техничких средстава и инфраструктуре система дистрибуције, а тиме и спречавање или успоравање процеса дистрибуције, контаминација људства, земљишта, техничких средстава и инфраструктурних објеката. Систем дистрибуције НиНД, са својом инфраструктуром и техничким средствима, изложен је ваздушним и површинским нуклеарним експлозијама. Ваздушним експлозијама руше се објекти инфраструктуре, избацују транспортна средства из саобраћаја и уништавају инфраструктурни објекти и техничка

³ Д. Јовановић, *Железничка подршка као део логистике система одбране*, „ВИЗ“, Београд, 2003.

средства мање отпорности. Отпорнији објекти инфраструктуре руше се површинским експлозијама које стварају кратер на земљишту, чије су димензије веће уколико је центар нижи, а снага већа.

Кретање транспортних средстава у процесу дистрибуције НиНД и инфраструктурни објекти система дистрибуције изложени су *дејствима агресора из ваздушног простора*.

Изложеност, а тиме и осетљивост система дистрибуције НиНД, зависи од следећих фактора:

- карактеристика земљишта на локацијама инфраструктурних објеката, односно на правцима дистрибуције;
- броја и величине инфраструктурних објеката система дистрибуције осетљивих на дејства из ваздушних простора;
- броја транспортних средстава и начина организовања саобраћаја током дистрибуције;
- временска одвијања процеса дистрибуције (добра дана, године и метеоролошки услови);
- могућности агресорове авијације;
- могућности јединица ПВО задужених за одбрану система дистрибуције;
- дужине превозних путева, односно путева дистрибуције;
- времена трајања процеса дистрибуције и др.

Напади агресорових ваздушних снага на објекте система дистрибуције НиНД могу се изводити различитим саставима, али најчешће јединицама величине од једне до више ескадрила. Напади могу уследити са једног или више праваца. Објекте система дистрибуције НиНД могу нападати ловачко-бомбардерска авијација и хеликоптери. Најосетљивија фаза при организовању процеса дистрибуције ради превожења јесте утовар – утакање, формирање транспортних јединица, њихово кретање кроз насељена места, разне теснаце и друге теже делове саобраћајница и фаза завршетка превожења.

Дејства авијације ноћу и у неповољним метеоролошким условима су ограничена, што треба користити за дистрибуцију НиНД. Објекти инфраструктуре система дистрибуције представљају за агресорову авијацију, углавном, веома важне циљеве. Посебно важни објекти су производни капацитети – рафинерије, пристаништа, пумпне станице, раскрснице, саобраћајни чворови, мостови, надвожњаци, подвожњаци, усечи, галерије, као и други објекти који се због специфичности поједињих саобраћајних грана, не могу обићи и чијим се оштећењем или рушењем изазва прекид одвијања процеса дистрибуције.

Искуства из дејства снага НАТО-а по инфраструктурним објектима система дистрибуције НиНД

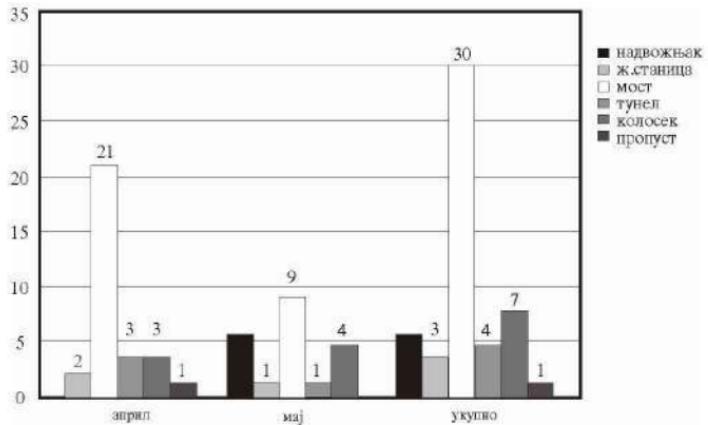
У току дејстава НАТО-а на СР Југославију, од 24. марта до 10. јуна 1999. године, систематски и континуирано гранатирана је и бомбардована целокупна државна територија, цивилни, привредни објекти и инфраструктура.

Током агресије, жестоко је разарана и уништавана инфраструктура система дистрибуције, посебно саобраћајних комуникација као његовог виталног сегмента. По објектима инфраструктуре система дистрибуције НИНД дејствовано је ласерски вођеним бомбама, крстараћим ракетама „Tomahawk“, лансираним са бродова, подморница и авиона.

Директно на мети агресора била су 82 моста, од тога 61 друмски и 21 железнички. На њих је извршено укупно 176 напада, при чему је 38 мостова уништено, а 34 су тешко оштећена за саобраћај.⁴ Објекти железничке инфраструктуре (мост, надвожњак, колосек, тунел, станица, пропуст)⁵ нападани су 51 пут (слика 4).

Може се уочити да је, од свих објеката железничке инфраструктуре, током дејства највећи значај дат мостовима. То је и разумљиво, будући да се рушењем тих објеката у потпуности прекида одвијање саобраћаја, а тиме и дистрибуције НИНД на том правцу, као и да је санација тих објеката и могућност поновног успостављања саобраћаја тежак и дуготрајан задатак.

Тежиште дејства авијације НАТО-а било је по железничким пругама и путним комуникацијама које воде према Косову и Метохији. Основни циљ тих дејстава био је изолација бојишта, односно спречавање довођења свежих снага одбране из унутрашњости, као и снабдевање јединица које су се налазиле на територији Косова и Метохије. Разлика у дејству огледа се и у силини удара на појединим железничким и путним правцима, тако да су највећа оштећења претрпели управо правци према Косову и Метохији.

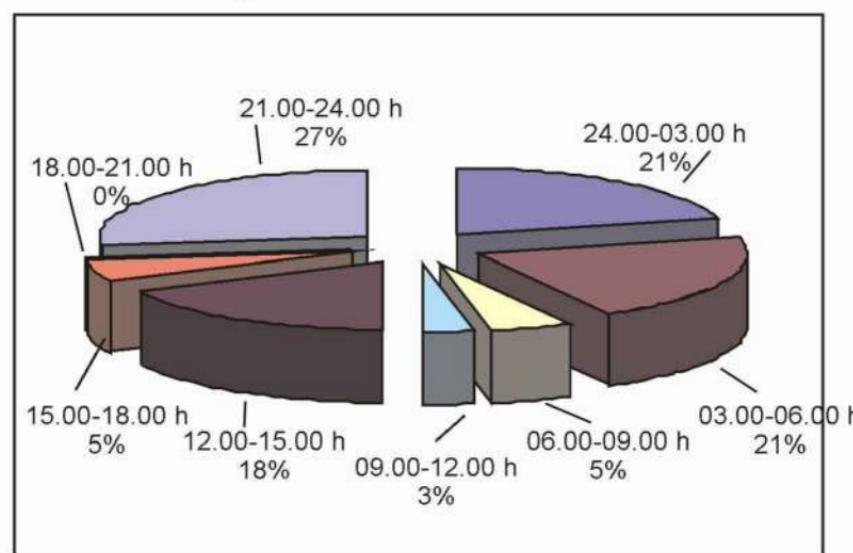
Слика 4 – Дејство авијације НАТО-а по објектима железничке инфраструктуре

Авијација НАТО-а изводила је своја дејства углавном у ноћним условима (слика 5). Овај податак веома је значајан са становишта ан-

⁴ Б. Форџа, Д. Ковач, *Искуства из борбених дејстава Војске Југославије у одбрани од агресије НАТО на СРЈ*, ГШ ВЈ, ИРВ, Београд, 2000.

⁵ Д. Делибашић, *Анализа дејства НАТО снага на објекте железничке инфраструктуре*, семинарски рад, ПДС СБОБ, ВТА, Београд, 1999, стр. 14.

гажовања јединица ПВО ради одбране инфраструктурних објеката система дистрибуције. Ангажовање ових јединица ПВО и употреба неких лаких ракетних средстава за заштиту транспортних јединица су у току кретања ноћу веома ограничени и отежани, што је агресоровој авијацији омогућило лакше и безбедније извођење дејстава. У току агресије одлуке су веома често мењане, неки транспортни капацитети, као што су возови, натоварени НиНД смештени су у тунеле до промене ситуације, а неки су враћани у станицу. Велики број возова саобраћао је и за време ваздушне опасности. Своју улогу железница је испољила у дисперзији великих количина НиНД, а објекти саобраћајне инфраструктуре често су коришћени и као склоништа за њихов смештај.

Слика 5 – Времена дејстава авијације НАТО-а по објектима железничке инфраструктуре

Заштита система дистрибуције НиНД у одбрани земље

Развијена, добро уређена, адекватно заштићена инфраструктура система дистрибуције и њено планско коришћење омогућавају и обезбеђују брзо снабдевање корисника потребним количинама НиНД. Заштиту објекта инфраструктуре система дистрибуције НиНД у најопштијем смислу треба разумевати као:

- активну одбрану објекта инфраструктуре система дистрибуције и транспортних капацитета у кретању;
- интервентну поправку порушених објекта, њихово одржавање, реконструкцију и евентуално градњу нових;
- заштиту од средстава осматрања и нишањења и др.

Изложеност и осетљивост инфраструктурних објеката система дистрибуције разноврсним дејствима агресора захтева организовање одговарајуће одбране. Одбрана система дистрибуције НиНД, односно организованог кретања транспортних средстава, мора се посматрати кроз одбрану самих транспортних средстава и кроз одбрану објеката инфраструктуре. Ради заштите инфраструктурних објеката и самих дистрибутивних јединица од диверзантских дејстава могу се предузети различите мере, као што су: патролирање, постављање одређених снага на осетљивим местима, праћење транспортних средстава у току превоза НиНД из ваздушног простора (хеликоптерима), укрцавање снага обезбеђења у транспортне саставе, ограничење брзине кретања возова, комбиновање састава композиције, постављање празних кола испред локомотиве, употреба оклопљених возова и сл. За одбрану инфраструктурних објеката система дистрибуције НиНД од напада из ваздушног простора може се користити ПВО као сложен и јединствен борбени систем. Погодан начин одбране транспортних средстава и објеката система дистрибуције јесте ангажовање наменских (артиљеријско-ракетних) јединица Војске за ПВО, укључивањем у транспортни састав и његову одбрану у току кретања. Важнији објекти инфраструктуре система дистрибуције НиНД могу се бранити правовременим поседањем ватрених положаја јединицама ПВО у рејонима тих објеката. Сви важнији и већи инфраструктурни објекти система дистрибуције НиНД, као и саобраћајни чворови, који су по својој природи лоцирани у склопу већих насеља и градова, треба да буду заштићени системом ПВО. Делове инфраструктурних објеката ван већих чворишта штитиле би јединице са те територије и јединице које буду користиле саобраћајне комуникације. Посебно важна активност заштите објеката система дистрибуције НиНД јесте њихово уређење, које подразумева одржавање, оправку и реконструкцију постојећих и изградњу нових објеката. У којој ће мери систем дистрибуције НиНД, односно његова инфраструктура, бити осетљива на агресорова дејства и неупотребљива, зависи умногоме од спровођења мирнодопских припрема за његово функционисање у условима агресије. Мирнодопске припреме треба да обухвате предузимање адекватних организационих мера, обезбеђење потребних материјалних средстава, обуку људства и др. Систем дистрибуције НиНД у савременом рату претрпео би знатнија разарања, али не и потпуно распадање система. Агресор би настојао да што више – због геостратешког положаја наше земље, преко које воде важни стратешки правци за шире подручје јужног дела Европе – разори и уништи инфраструктурне објекте система дистрибуције које ометају реализацију његових планова, док би истовремено настојао да што мање општети објекте система дистрибуције.

буције које планира да користи за своје потребе. То би условило парцијално коришћење система дистрибуције по одређеним рејонима.

У вези с тим, намеће се захтев да се у мирнодопским условима обезбеди растресит распоред објекта система дистрибуције, онолико колико то технолошки процес допушта. Растреситост објекта треба да буде усаглашена са потребама које преовладавају у мирнодопским условима. Мобилни транспортни капацитети за дистрибуцију НиНД (возови, аутомобилске цистерне, бродови-танкери) не би требало да се дуже време задржавају концентрисани у одређеним местима.

Да би се што реалније сагледали услови у којима би систем дистрибуције у току агресије функционисао, потребно је истовремено узети у обзир више околности:

- агресор би рачунао на коришћење једног дела нашег система дистрибуције за своје потребе;
- постоји изграђен систем одбране и заштите система дистрибуције и његових виталних инфраструктурних објекта, како у борбеном, тако и у противпожарном смислу;
- постоји изграђен систем грађевинског обезбеђења;
- читав систем дистрибуције, односно сви његови објекти неће се истовремено наћи под ударом агресорских снага и сл.

У мирнодопским условима одговарајућа пажња поклања се организационим и материјалним припремама за довођење порушених и општећених објекта у употребно стање и за изградњу нових.

Заштита објекта система дистрибуције НиНД од средстава осматрања и нишањења

Примена електронских система у војне сврхе условила је разноврсну примену технике и поступака противелектронских дејстава (ПЕД) за неутралисање примарних дејстава противника. Поред тога, паралелно се развијају технике и поступци противелектронске заштите (ПЕЗ) за одбрану сопствених снага и система од противелектронских дејстава противника.

Наведени развој технике пратило је увођење и увежбавање многобројних нових тактичких, оперативних и стратегијских поступака.

Значај електронских средстава и система у обезбеђењу одвијања процеса дистрибуције НиНД у савременим ратним дејствима огледа се у:

- извиђању система дистрибуције (инфраструктуре и покрета), и то у свако доба дана и у свим метеоролошким условима, свим врстама сензора (оптичким, електромагнетским, инфрацрвеним, акустичким, сеизмичким и сл);
- откривању положаја инфраструктуре, транспортних јединица и управљања ватром;

- навођењу пројектила на циљеве у систему дистрибуције;
- заштити од противничког извиђања са земље и из ваздушног простора;
- заштити објекта система дистрибуције од нападних средстава противника;
- ефикасној заштити од електронског извиђања активним или пасивним маскирањем;
- ометању противничких система навођења.

Против радара за откривање објекта система дистрибуције могу се примењивати поступци прикривања или обмањивања погодним средствима која стварају утисак покрета. Против извиђања у инфрацрвеном подручју примењују се одговарајуће маскирне мере и правилно изведене димне завесе.

Савремени системи способни су да открију, лоцирају и идентификују све врсте циљева и активности (инфраструктуру, покретна транспортна средства – возове, бродове, ауто-цистерне и њихово крећање) у свим временским условима и условима видљивости. Ако је циљ откријен, лоциран и идентификован, он може бити уништен интелигентним или класичним наоружањем.

Могућности савремених система прикупљања, преноса и обраде података који се добијају у процесу осматрања вишеструком повећају просторне удаљености на које се мора рачунати у свим видовима борбених дејстава. Поред тога, смањена су критична времена благовремене реакције, а повећане тачност и вероватноћа погађања. Визуелно маскирање и извођење покрета у току дистрибуције под заштитом мрака или димних завеса, као и мере смањења визуелне уочљивости циља више нису довољни. За сваку врсту сензора осматрања развијају се нове мере.

Све мере заштите од средстава осматрања и нишање морају се користити истовремено, на истом месту и једнаким квалитетом – јер противник увек осматра са више сензора истовремено. Због тога се мере заштите морају спроводити интегрално по:⁶

- врстама сензора (за све врсте сензора);
- времену (непрекидно и синхронизовано са другим борбеним активностима);
- простору (на целокупној територији);
- нивоима (сви учесници по свим родовима и свим нивоима);
- масовности (по врстама, количини, местима примене, броју укључених, итд.).

Будући да су савремени системи осматрања увек вишеструки, и онемогућавање видљивости мора бити вишеструко (интегрално), уз даноноћну и доследну примену.

Противелектронска заштита система дистрибуције НиНД мора бити интегрална и њој се морају подвргнути сви субјекти: инфра-

⁶ А. Разингер: Електронско навођење и ометање, ВИЗ, Београд, 1989, стр. 221.

структурата, покретна средства, активности и људство. Она, у суштини, обухвата маскирање које представља пасивну активност ПЕЗ. Состоји се од: сакривања, прикривања и обмањивања. Сакривањем се циљ чини невидљивим на свим удаљеностима.

Циљ се прикривањем чини делимично сакривен на већим удаљеностима, уз немогућност препознавања. Обмањивање подразумева приказивање лажне ситуације са лажним циљевима (инфраструктура и покретна средства) или активностима (кretanje транспортних средстава – саобраћај). Функција прикривања и обмањивања се у посебним случајевима може постићи и активним ометањем, коришћењем разних врста ометача. Маскирањем се објекат који се штити изједначава са околином, тако да се у њу уклапа и постаје невидљив, и то за све врсте сензора истовремено и једнако квалитетно. Успешност маскирања подразумева добро познавање сензорске видљивости околине у свим условима (климатским, метеоролошким, вегетационим) и за све врсте сензора за извиђање. Поред тога, треба добро познавати и видљивост објекта или активност која се штити.

По правилу, сензорска видљивост циљева знатно је изнад видљивости непосредне околине, па се изједначавање, у принципу, остварује:

- смањивањем видљивости циља конструктивним мерама за смањење спектралне рефлексивности, термичког зрачења и радарске површине (обликовањем површине, бојењем, термичком изолацијом и сл.) у току конструкције и изградње;

- прекривањем циљева разним маскирним материјалима, тако да се уклапа у околину за све сензоре;

- повећањем видљивости околине, чиме се видљивост околине доводи на ниво циља који се штити, што представља најтежи начин изједначавања.

Велики значај има и добро познавање видљивости природе у свим метеоролошким, климатским, географским и вегетационим условима, и њене промене током дана и годишњих доба. Обмањивање има задатак да противничким системима за извиђање прикаже лажне циљеве или активности и тиме наведе противника на погрешну процену и активност. То се постиже лажним циљевима или лажним активностима. Они морају бити што веродостојнији, а то значи: да их сви сензори за електронско осматрање виде као истините; да логички одговарају тренутку и да све активности које прате симулирану ситуацију буду спроведене.

Добро изведен обмањивање увек постиже задати циљ. Оно увећава утрошак убојних средстава и смањује вероватноћу уништења. Рефлексивност објекта инфраструктуре или покретних средстава изједначава се маскирним бојењем, прекривањем маскирним мрежама или маскирним кишобранима. Употреба димних средстава ради заштите транспортних средстава у кретању, објекта инфраструктуре (мостова и сл.) значајан је начин маскирања. Њима се систем дистри-

буције НиНД ефикасно штити од ракета са ТВ и ласерским а делимично и термовизијским вођењем, које се лансирају са земље или из ваздушног простора.

Димним материјалима стварају се хоризонталне или вертикалне завесе или замагљују одређена подручја. За стварање дима користе се разни генератори дима. Ефикасност дима одређена је теренским и метеоролошким условима.

Транспортна средства са својим погоном и агрегатима за противникове системе представљају погодне циљеве са становишта сопственог топлотног зрачења, јер:

- имају сопствени извор топлоте, који производи топлоту, када су мотори и агрегати у погону;

- након кретања одређено време су топли, загревају се под утицајем природних извора топлоте (Сунца).

Стабилна инфраструктурна постројења система дистрибуције такође представљају циљ, јер имају температуру различиту од температуре околине, због различитих коефицијената апсорпције и емисије. Ради заштите, могу се предузимати следеће мере: смањење сопственог топлотног зрачења; смањивање температуре издувних гасова и покривање термичким маскирним системом.

Противрадарско маскирање, као успешан и врло рационалан начин заштите, може се применити код заштите објеката система дистрибуције НиНД од противничких радарских уређаја, ради отежавања рада радара или довођења у заблуду оператора на противничком радарском уређају, односно скретања дејства у аутоматским системима вођења или самонавођења.

Поред ове пасивне активности, функција заштите, односно прикривања и обмањивања, може се постићи активним ометачима и обмањивачима у радарском и оптичком домену, чиме се може смањити домет сензора, створити лажни циљеви и сл.

Задаци противрадарског маскирања система дистрибуције НиНД јесу:

- прикривање маркантних инфраструктурних објеката (оријентира), односно њихово „географско премештање“;

- прикривање транспортних средстава и њихових састава као покретних објеката;

- изједначавање виталних инфраструктурних објеката, (као што су терминални, производни капацитети, пристаништа, мостови, вијадукти, утоварно-истоварни капацитети, саобраћајнице) са околином;

- прикривање комбиновано са „географским премештањем“ (изградња лажних) значајнијих објеката инфраструктуре система дистрибуције НиНД;

- скретање радарски вођених пројектила на лажне циљеве и др.

Објекти инфраструктуре система дистрибуције НиНД припадају категорији објекта који се применом противрадарског маскирања типа прикривања могу уклопити у околину, што значи да се радарска рефлексна површина околине мора изједначити са њиховом радарском рефлексном површином.

Да би се неки од објекта инфраструктуре система дистрибуције, као на пример мостови, заштитио од противниковог дејства, може се изградити један или више радарски лажних мостова – надвожњака или подвожњака, на безбедној удаљености од стварног објекта.

Да би се лажни објекат сигурно приказао одвојено од стварног, мора се, због деградацијског ефекта показивача, доволно удаљити. При изградњи лажних објекта инфраструктуре система дистрибуције, у начелу, постоје две могућности:

– изградња лажног радарски видљивог и визуелно невидљивог објекта у непосредној близини стварног, противрадарски маскираног објекта, ради скретања дејстава противника на лажни објекат;

– изградња лажног објекта који је визуелно и радарски видљив, где се њиме, односно већим бројем њих, жели унети конфузија у системе осматрања и одлучивања противника. На тај начин постиже се веће растурање његових борбених дејстава, чиме се штити стварни објекат.

За израду лажних објекта најефикасније је користити пасивне угаоне радарске рефлекторе. Противрадарско маскирање транспортних састава у кретању (воз, брод – танкер, колона аутомобилских цистерни) од извиђања из ваздушног простора могуће је спровести распоређивањем пасивних рефлектора поред саобраћајница тако да се на екрану радарског показивача ствара јединствени и јачи одраз у чијој се заштити (сенци) креће транспортно средство – састав. Маскирање кретања транспортних састава, ради дистрибуције НиНД, против радарског извиђања са земље у регионима који нису у радарској сенци може се спровести на два начина: постављањем пасивних рефлектора дигнутих на висину нешто већу од прикриваних објекта и постављањем вештачких заслона, од приручног материјала или од вертикално постављених металних мрежа у висини транспортних састава.

Унапређење безбедности дистрибуције НиНД

Са развојем науке, технике и савремене технологије опасне материје, а тиме НиНД, све чешће су присутне у свакодневном животу људи ради задовољења свакодневних животних потреба. Дистрибуција, с обзиром на њихову природу, носи и многе опасности, од којих се треба штитити. Проблем заштите од дејстава током дистрибуције НиНД, као опасне материје, подразумева три основне групе активности:

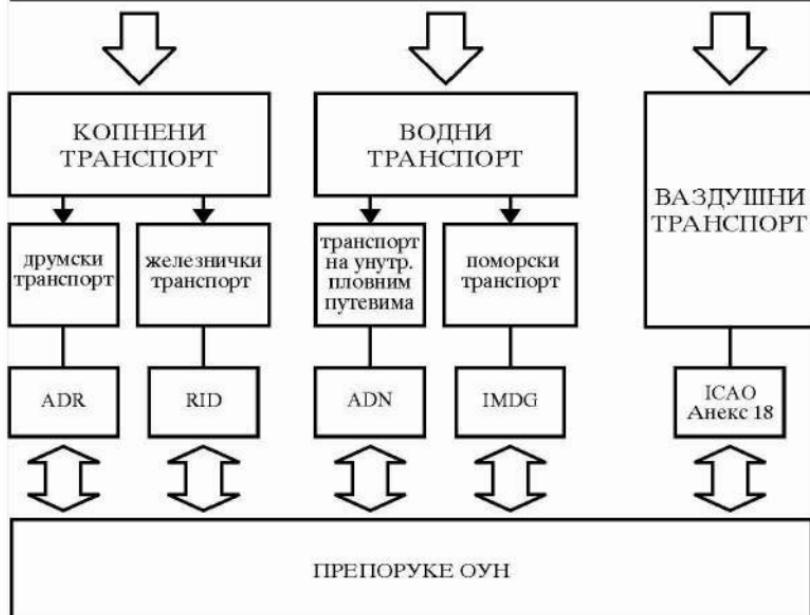
- изучавање карактеристика НиНД ради сагледавања могућности и начина њиховог штетног деловања;
- дефинисање мера заштите ради елиминисања могућности настанка акцидента и смањења евентуалних последица;
- предузимање мера за безбеднију дистрибуцију, односно превожење.

Штетно дејство НиНД на человека, биљни и животињски свет, неживе материје и предмете, може се манифестовати директно и индиректно. У процесима репродукције НиНД се појављују на више места: у производњи, претовару, дистрибуцији (превозу), складиштењу и потрошњи. У свакој од ових фаза постоје одређене специфичности како у погледу изложености живе и неживе материје дејству НиНД, тако и у погледу степена потенцијалне опасности, што изискује потребу за применом различитих мера заштите. У току дистрибуције веома је изражен ризик од настанка нежељених ефеката НиНД, а степен угрожености људи и животне средине је врло висок. Због наведених потенцијалних опасности, дистрибуцији НиНД мора се посветити посебна пажња. Сва лица која учествују у дистрибутивном процесу као и друга лица која се могу наћи у зони потенцијалног дејства НиНД у току дистрибуције, изложена су могућим појавама нежељених последица. Последице могу настати услед акцидената у току дистрибуције, и њима су изложени атмосфера, водотоци и остали елементи околине и то на релативно већим удаљенностима од места настанка акцидента. Због великог значаја дистрибуције – транспортирања појавили су се и међународни прописи који су се развили у оквиру поједињих видова транспорта, а и препоруке којима се покушало постизање униформности гранских прописа (слика 6).

Постоје следећи међународни прописи:

- Европски споразум о међународном транспорту опасних материја у саобраћају на путевима (*Accord europeen relatif au transport international des marchandises dangereuses par route-ADR*);
- Европски споразум о међународном транспорту опасних добара унутрашњом пловидбом (*Accord europeen relatif au transport international des marchandises dangereuses par voie de navigation interieure-ADN*);
- Правилник о међународном железничком превозу опасних материја (*Reglement concernant le transport international ferroviaire des marchandises dangereuses-RID*);
- Међународна правила о транспорту опасних производа морем (*International Maritime Dangerous Goods-Code-IMDG*);
- Међународна организација цивилног ваздухопловства (*International Civil Aviation Organization – ICAO*), Анекс 18 (*The Safe Transport of Dangerous Goods by Air*).

КЛАСИФИКАЦИЈА ОПАСНИХ МАТЕРИЈА У ОБЛАСТИ ТРАНСПОРТА

Слика 6 – Преглед међународних прописа о транспорту опасних материја

Они су послужили као основ за доношење националних прописа.

Препорукама УН извршена је класификација ОМ, како би се смањили проблеми код њиховог међународног транспорта и утицало на смањење ризика који постоје у транспорту ОМ. Сходно међународним прописима, у нашој земљи донет је Закон о превозу опасних материја („Службени лист СФРЈ“, бр. 27/90).

Основну правну регулативу код нас, поред тога, чине:

– Правилник о начину превоза опасних материја у друмском саобраћају (Сл. лист бр. 82/90) и

– Уредба о превозу опасних материја у друмском и железничком саобраћају (Сл. гласник бр. 53/02).

Поред тога, прецизније поступање са НиНД, као опасним материјама или обављање радњи које су у вези са опасним материјама, прописали су:

– Закон о превозу у друмском саобраћају (Сл. гласник бр. 66/95, 46/95 и 66/01);

– Закон о заштити животне средине (Сл. гласник бр. 66/91, 83/92 и 53/95);

– Правилник о начину поступања са отпадима који имају својства опасних материја (Сл. гласник бр. 12/95);

– Правилник о стручном оспособљавању возача моторних возила којима се превозе опасне материје и других лица која учествују у превозу тих материја (Сл. лист бр. 17/91);

– Правилник о техничким условима које морају да испуњавају предузећа која врше стручно оспособљавање возача моторних возила којима се превозе опасне материје и других лица која учествују у превозу тих материја (Сл. лист бр. 76/90) и др.

Ради дефинисања превентивних мера заштите од нежељеног дејства НИНД потребно је на почетку утврдити шта то утиче на врсту и интензитет опасности у току дистрибуције. Полазни основ су физичко-хемијске карактеристике НИНД и њиховог појавног облика и технологија дистрибутивног процеса.

Примена свих превентивних мера спроводи се ради: спречавања појаве акцидената током дистрибуције НИНД или смањења последица штетног дејства у случају настанка акцидента.

У свакодневној пракси најчешће се, у друмском и железничком саобраћају, обавља дистрибуција: уља за ложење, дизелских горива, моторног бензина и млазног горива – керозина. Њихове заједничке особине, значајне са аспекта безбедности дистрибуције, ових горива су: течне материје, обојене, типичног мириза; њихове паре су невидљиве и теже од ваздуха; не мешају се са водом и лакше су од воде; њихова густина на 15°C је: за моторни бензин $0,68\text{--}0,79 \text{ kg/dm}^3$, за дизелска горива $0,80\text{--}0,87 \text{ kg/dm}^3$, за млазно гориво – керозин $0,78\text{--}0,84 \text{ kg/dm}^3$.

Ове материје су опасне јер су запалљиве, њихова испарења са ваздухом стварају експлозивне смеше; испарења гуште, јер смањују концентрацију ваздуха; њихово загревање повећава притисак паре у посуди; при директном контакту шкодљиве су за здравље и околину; повреде организма могуће су при директном удисању паре, гутању или поливању по кожи или очима.

После течних горива, пропан–бутан, течни нафтни гас, материја је из категорије опасних, чија се дистрибуција реализује разноврсним транспортним средствима, тј. цистернама, контејнерским цистернама, величним боцама, танкерима и сл.

Заједничке особине, значајне са аспекта безбедности дистрибуције овог деривата, као опасне материје, јесу: гасовито агрегатно стање при нормалним условима; мешавина је угљоводоника са доминацијом пропана и бутана; гас је без боје, мириса и укуса, тежи од ваздуха (пропан 1,56, а бутан 2,09 пута); ради лакшег откривања додаје му се интензиван мирис; не меша се са водом; специфична густина при 0°C и атмосферском притиску за пропан је $2,004 \text{ kg/m}^3$, за бутан је $2,703 \text{ kg/m}^3$; притисак паре на 40°C за пропан је 16,7 бара, а за бутан је 6,6 бара; тачка кључања је за пропан $42,1^{\circ}\text{C}$, а за бутан $0,5^{\circ}\text{C}$ при атмосферском притиску; температура паљења са ваздухом за пропан

је 510°C , а за бутан 490°C ; мешавина са ваздухом је експлозивна у гра- ницама (запремински): пропан (2,1–9,5 одсто), бутан (1,5–8,5 одсто).

Ова материја је опасна, јер је: запаљив гас и може изазвати експлозивне смеше; појаву пожара услед дејства топлоте, варничења или отвореног пламена; загревањем се повећава притисак паре у посуди и постоји могућност експлозије при прогревању; при близком контакту са течном фазом могу настати повреде на кожи због ниске температуре; гас није отрован, али може изазвати гушчење у затвореном простору због истискивања ваздуха.

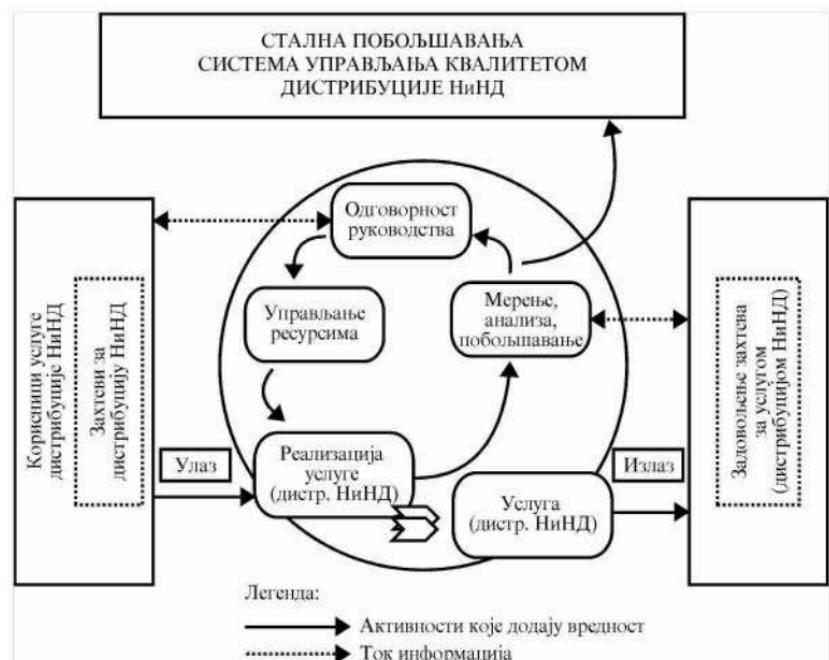
Безбедност дистрибуције НиНД је од првог редног значаја, како за дистрибутивне системе, тако и за друштвену заједницу у целини. Сам превоз, односно процес дистрибуције, процес је високог ризика. Ослања се на низ комплексних и међусобно зависних техничких, технолошких и организационих компонената. Са аспекта система дистрибуције, као превозника, превожење НиНД укључује потпуну ангажованост свих расположивих ресурса и инфраструктуре и подразумева тесну повезаност са надлежним институцијама ван система дистрибуције. Апсолутно безбедна дистрибуција НиНД, ради минимизације ризика од акцидената, намеће системима дистрибуције велики број ограничења и условних поступака. Системи дистрибуције морају се прилагођавати условима које намеће такво превожење, ради заштите и очувања људских живота и животне средине. Превентива и заштита људи и околине при дистрибуцији НиНД истичу се као императив, тако да су сва будућа настојања на усавршавању система дистрибуције лимитирана овим захтевима. У процесима репродукције НиНД појављују се на више места: у производњи, претовару, дистрибуцији–транспорту (превозу), складиштењу и потрошњи. У свакој од ових фаза постоје одређене специфичности како у погледу изложености живе и неживе материје дејству опасних материја, тако и у погледу степена потенцијалне опасности, што изискује потребу за применом различитих мера заштите. Управљање квалитетом услуге дистрибуције НиНД, као део управљања квалитетом усмерен је на испуњавање захтева квалитета (слика 7). Уз то се непрекидно врши побољшавање квалитета услуге као део управљања квалитетом који је усмерен ка повећању способности дистрибутивних система – организације да испуњава захтеве корисника. Управљање, односно менаџмент, квалитетом услуге дистрибуције НиНД може се посматрати као комплексан процес усмерен на ефикасно извршавање задатака дистрибуције, ради постизања унапред утврђених заједничких циљева. Оно, као процес, обухвата више различитих потпроцеса: планирање, организовање, контролу и итд.

У стандарду ISO 9001 специфицирани су захтеви за систем управљања квалитетом. Тада стандард сам по себи не утврђује захтеве

за услуге. Њих могу изразити корисници, а могу се специфицирати прописом.

Процес побољшања треба да обухвати:

- дефинисање, анализу и мерење постојеће ситуације,
- успостављање циљева побољшања,
- трагање за могућим решењима,
- анализу идентификованих решења,
- примену изабраних решења,
- верификацију, анализу и мерење реализованих активности,
- формализовање процесних измена.

Слика 7 – Модел система управљања квалитетом услуге дистрибуције НиНД заснованог на процесима

Квалитет услуге дистрибуције НиНД може се планирати. То је део управљања квалитетом услуге који је усмерен на успостављање циљева квалитета услуге и на утврђивање неопходних оперативних процеса и потребних одговарајућих ресурса (транспортних средстава, инфраструктуре и сл.) за испуњавање циљева квалитета услуге.

Утравђивање мера заштите у просторне планове, као основа безбедније дистрибуције НиНД

Простор делује као медиј у којем се скупљају и јасно манифестишују резултати угрожавања и све већег ризика од уништења друштвеног богатства у градовима и страдања градског становништва. Садашња све већа концентрација градског становништва, нагомилавање мате-

ријалних залиха на све ужем подручју доводи до све већих противречности између развојних потреба града у целини и циљева заштите. Повећање степена изграђености и коефицијента искоришћености градског простора, односно физичких структура града, поред загађености, буке, саобраћајних загушења и деградације општих услова живљења, доводи до нагомилавања пожарних оптерећења урбаних структура, повећања пожарно-експлозивних ризика од техничко-технолошких катастрофа и повећања повредивости физичких структура од последица елементарних непогода. Све то упућује на обавезу бољег приступа изучавању извора опасности током дистрибуције НиНД могућих последица и изналажење мера и решења за њихово правовремено отклањање или ублажавање. У просторним и урбанистичким плановима морају се на одређени начин уградити мере заштите од наведених угрожавања, тако да се планирање и уређење простора заснива на спречавању и отклањању штетних последица. Поред тога, планирањем се обезбеђује заштита од могућих угрожавања током одвијања процеса дистрибуције НиНД.

Закључак

Енергент стратешког значаја какав је нафта са својим дериватима заузима запажено место у целокупном систему једне земље. Праву употребну димензију НиНД добијају пошто се дистрибуирају до корисника, па отуда потиче и тако запажени значај самог процеса, односно система дистрибуције. Од свих квалитативних елемената дистрибуције, посматране као својеврсне услуге, њена безбедност постаје примарна у свим условима. Безбедност је услов постојања квалитетног и поузданог система дистрибуције, система на који рачунају сви релевантни субјекти једног друштва.

Бројне су могућности угрожавања безбедности система дистрибуције НиНД. Са повећањем могућности угрожавања опада и поузданост система дистрибуције, што се неповољно одражава на остале системе у друштву. Ради избегавања било каквих нестабилности и несигурности код дистрибуције НиНД потребно је правовремено пројектовати и предузети мере за подизање нивоа њене безбедности.

Литература:

1. Д. Јовановић, *Логистика*, Факултет цивилне одбране – Универзитета у Београду, Београд, 2005.
2. Б. Форџа, М. Ковач, *Искуства из борбених дејстава Војске Југославије у одбрани од агресије НАТО на СРЈ*, ГШ ВЈ, ИРВ, Београд, 2000.
3. Д. Делибашић, *Анализа дејства НАТО снага на објекте железничке инфраструктуре*, семинарски рад, ПДС СБоВ, ВТА, Београд, 1999.
4. А. Разингер, *Електронско навођење и ометање*, ВИЗ, Београд, 1989.

5. Југословенски стандард, *Систем менаџмента квалитетом – захтеви*, ISO 9000, 9001, Савезни завод за стандардизацију, Београд, 2001.
6. Д. Јовановић, „*Могућност унапређења квалитета превоза опасних материја железницом*“, Управљање квалитетом и поузданошћу DQM-2004, зборник радова, стр. 189–195, Београд, 2004.
7. Д. Јовановић, „*Управљање квалитетом услуге у железничком саобраћају и транспорту*“, XI научно-стручна конференција о железници **ЖЕЛКОН 04**, зборник радова, стр. 261–264, Ниш, 2004.

Самоубилачки тероризам

УДК: 343.971 : 343. 341
323.285 : 394. 86] : 343.614

Катарина Терзић*

Др Катарина Штрбац, потпуковник **

Самоубилачки тероризам се не користи за остварење религијских циљева, али религија може да послужи као средство за његово оправдање или за регрутовање актера. Такав тероризам је политичке природе, а његов примарни циљ је остварење националистичких интереса. Самоубилачки тероризам је увек последње средство које се примењује у борби против надмоћнијег непријатеља, јер је самоубиство савршено оружје из више разлога: терориста самоубица сам одређује време напада, а план напада је поједностављен и због чињенице да нема потреба за планирањем бекства након извођења напада. У таквом нападу човек је паметно оружје и напад је под његовом контролом све до тренутка извођења. Будући да извршилац умире у тренутку извршавања задатка, не постоји ни опасност од давања обавештајних података и разоткривања мреже организације и њених лидера.

Кључне речи: самоубилачки тероризам, самоубиство, рационално самоубиство, фаталистичко самоубиство, алtruистичко самоубиство, терористичка организација, терориста самоубица.

Увод

Последње деценије 20. и почетак 21. века обележили су терористички напади, који нису заобишли ниједан континент, с огромним бројем жртава. Терористичке организације, суочене са напретком науке и технологије коју примењују снаге безбедности развијених земаља у свету, приморане су да се окрену новој тактици. И док су сви други облици тероризма у опадању, самоубилачки тероризам је све чешћа појава. Савремени свет је данас суочен са феноменом аутодеструкције у функцији постицања политичких циљева. Глобализација и научно-технолошки развој човечанства, којима су после завршетка „хладног рата“ наговештавани мир и благостање у свету, произвели су сасвим супротне појаве. Да би се објаснила појава самоубилачког тероризма и спремност појединца да уништи свој живот због онога што сматра вишним

* Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије.

** Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије.

циљем потребно је размотрити све аспекте савременог друштва: политички, културни, религијски, економски, али се не смеју занемарити ни достигнућа у психијатрији и социологији. Иако је основна сврха сваког облика тероризма остварење политичких циљева, та појава не може да се објасни само кроз призму политичких наука, иако је у савременој политичкој теорији оквалификована као политички феномен.

Светска јавност је постала свесна разорне моћи самоубилачког тероризма тек 11. септембра 2001, када су изведени самоубилачки терористички напади на Светски трговински центар у Њујорку и Пентагон у Вашингтону. Ти напади су доказали да је сваки човек потенцијална жртва а нападом 11. марта 2004. у Мадриду је то и потврђено. Био је то на старом континенту терористички акт са највише жртава после обарања авиона Pan Am 103, 1988. године. Мета напада 11. септембра у Америци, 11. марта у Мадриду и 7. јула у Лондону били су обични људи, који су постали жртве само зато што су се нашли на погрешном месту у погрешно време. Истовремено, напади који су изведени у Сједињеним Државама показали су и да не постоји ефикасан систем борбе против људи спремних да дају свој живот због оног што сматрају вишним циљевима, а њихово жртвовање се показало као изузетно смртоносно оружје.

Чин самоубиства или генерално, аутодеструкција у функцији постицања политичких циљева познати су вековима, па ипак у савременом друштву изазивају чуђење и згражање. У прошлом веку ту тактику су вратили на политичку сцену припадници Црвених бригада и ИРА, који су штрајком глађу покушали да приморају своје владе на политичке уступке. Још бруталнију тактику користили су припадници Хезболаха, који су и успели да ослободе своју земљу захваљујући извођењу самоубилачких напада. Индијски премијер Ганди убијен је 1991. године у самоубилачком нападу који су организовали „Тамилски тигрови“.

Самоубиство

Човек је једино живо биће које је у стању да само себи намерно оконча живот и не постоји ни једна друштвена, културна или религијска група која није имуна на самоубиство.¹ Истина, постоје приче о шкорпији која, опкољена ватром, сама себе убада отровном бодљом да би избегла страшну смрт, о крду газела које, када их прогони лав, заједно скчују у амбис итд., али све то није научно доказано а и мало је вероватно да код животиња, поготову код низких врста, постоји иоле уобличена свест о сопственом настајању, постојању и престанку.²

¹ Sociology Basics, Magill's Choice, Salem Press, INC, Pasadena, California, Hackensack, New Jersey, 2000, p. 521.

² Проф. др сци. Борислав Капамаџија, проф. др сци. Мирослав Шовљански, проф. др сци. Миклош Биро, *Основи медицинске суицидологије*, „Медицинска књига“, Београд – Загреб, 1990, стр. 1.

У самоубиствима, свесно или несвесно преовлађују агресија и импулс за деструкцијом.³ У сваком суицидалном акту постоји аутогресија – деструкција, али и апел – функција:⁴ самоубица се обраћа околини протестујући због својих проблема. У савременом свету се више не поставља питање „зашто је неко хтео да умре“, већ „шта је тиме хтео да постигне“.⁵

У стручној литератури се могу наћи схватања да суицидални мотиви постоје „када се смрт чини пожељнијом од живота“.⁶ То је, између остalog, и херојска смрт која је описана у многим културама. Тако је самоубиство нормалан чин ако се изводи ради остварења виших циљева и идеала (отаџбина),⁷ али се, при том, не смеју занемарити културне норме као важна детерминанта за појаву насиља уопште.

Самоубиство је у првим уџбеницима психијатрије третирано као симптом менталне болести. Међутим, постоје неспоразуми око дефинисања самоубиства: једна група аутора сматра да је самоубиство свесно и намерно уништење сопственог живота, док други не инсистирају на свесности тог чина.⁸ Самоубиство се односи на смрт која је резултат намерног покушаја особе да оконча свој живот⁹ и јавља се у свим земљама и међу свим народима, али се различито тумачи – као ужас, грех, криминални чин, чин највишег жртвовања или културни захтев.¹⁰ Дефинише се као чин са фаталним исходом, односно, као чин који особа намерно иницира и спроводи, свесна фаталног исхода или очекујући фатални исход.¹¹ Три елемента су значајна за појам самоубиства: свесност поступка и његових последица, намера да се поступак изведе и изазове резултат поступка и поступак хотимичног уништења сопственог живота.¹² Међутим, самоубилачке радње се не могу свrstati под вольне радње јер често имају карактер импулсивних радњи и афективних радњи, а понекад имају и обележја „кратког споја“.¹³

Према Емилу Диркему француском социологу, суицид је резултат поремећене социјалне равнотеже и нарушених односа између индивидуе и социјалних институција.¹⁴ Он самоубиство дефинише као

³ Исто, стр. 44.

⁴ Исто, стр. 45.

⁵ Исто, стр. 9.

⁶ Проф. др Јован Букелић, *Социјална психијатрија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2000, стр. 310.

⁷ Исто, стр. 91.

⁸ Исто, стр. 91.

⁹ *Sociology Basics*, исто, стр. 521.

¹⁰ Исто, стр. 522

¹¹ Michael Gelder, Richard Mayou, Philip Cowen, *Shorter Oxford Textbook of Psychiatry*, Oxford University Press, 2001, p. 507.

¹² Др Милован Миловановић, *Судска медицина, „Медицинска књига“*, Београд – Загреб, 1965, стр. 353.

¹³ Проф. др сци. Борислав Капамација, проф. др сци. Мирослав Шовљански, проф. др сци. Миклош Биро, исто, стр. 15.

¹⁴ Исто, стр. 21

„све случајеве смрти који су директна или индиректна последица позитивног или негативног чина саме жртве која зна каква ће последица тим чином настати“.¹⁵ Диркем је у својој студији о повезаности социјалних фактора и самоубиства тврдио да низ социјалних фактора утиче на стопу самоубистава: стопа самоубиства је била нижа у време ратова и револуција, а повећавала се током периода економског напретка или економске депресије.¹⁶

Диркем дели самоубиства на егоистичка, алtruистичка, аномичка и фаталистичка самоубиства.¹⁷ Егоистичко самоубиство је последица претеране индивидуализације или недовољне друштвене интеграције личности (апатија),¹⁸ и резултат је губитка социјалног интереса. То су најчешће самоубиства физички или ментално оболелих особа.¹⁹ Алtruистичко самоубиство је последица недовољне индивидуализације (мargинални људи)²⁰ и ексцесивног алtruизма, уз осећање дужности и части.²¹ Према Диркему, наспрот егоистичном самоубиству, чији су мотиви индивидуални, алtruистичко самоубиство се изводи с намером да се служи колективу.²² Као резултат интегрисаности у групу која слави самоубиство, појединач ће предузети било који корак ка испуњењу циља групе, при чему су његови лични интереси у другом плану. У оквиру алtruистичког самоубиства Диркем разликује три категорије: обавезујуће, опционо и акутно алtruистичко самоубиство.²³ До аномичких самоубистава долази у случајевима привремених или наглих друштвених промена (као што су друштвене катализме или промена колективног реда) које су праћене конфузијом и дезоријентацијом.²⁴ Фаталистичким самоубиличким чином реагује се на изненадно и прејако ограничење, као што су примери ропства или ступање у брак младих особа.²⁵ Та врста самоубиства је повезана са окружењем у којем су појединач или друштвена категорија којој он припада под непрестаном опресијом, што води ка осећању очаја и веровању да у будућности не постоји могућност да се нешто поправи.²⁶ Алtruистичка и фаталистичка самоубиства су чешћа у традиционалним срединама која пролазе кроз политичку, друштвену и економску трансформацију.²⁷ Наравно, таква Диркемова подела је социолошки условљена. Према хришћанском учењу, на пример,

¹⁵ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 310.

¹⁶ Michael Gelder, Richard Mayou, Philip Cowen, *исто*, стр. 511.

¹⁷ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 315.

¹⁸ *Исто*.

¹⁹ Проф. др сци. Борислав Капамаџија ..., *исто*, стр. 21.

²⁰ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 315.

²¹ Проф. др сци. Борислав Капамаџија ..., *исто*, стр. 21.

²² Ami Pedahzur, *Suicide Terrorism*, Polity Press, Malden, USA, 2005, p. 6.

²³ *Исто*, стр. 6.

²⁴ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 315.

²⁵ *Исто*.

²⁶ Ami Pedahzur, *исто*, стр. 7.

²⁷ *Исто*, стр. 7.

Христово саможртвовање је прототип алtruистичког самоубиства (за добробит човечанства), или тзв. утилитаристичког самоубиства. Верницима је забрањено да опонашају Христа.²⁸

Приликом испитивања повезаности различитих друштвених демографских фактора и самоубилачког ризика мора се узети у обзир чињеница да односи који важе у једној националној или културној групи не морају да важе и за друге групе.²⁹ У време ратова или религијских сукоба нека самоубиства могу да буду схваћена као чин највишег жртвовања.³⁰ Међутим, самоубиство врше и нормалне и душевно поремећене личности.³¹ Иако самоубиству чешће прибегавају душевни болесници, оно није ретко ни међу тзв. нормалним особама,³² при чему „нормалност“ треба посматрати у сложеној међуигри биолошких, психолошких и друштвено-културних чинилаца. Друштвене структуре, обичаји, морал и социокултурно наслеђе одређују оно што у одговарајућем тренутку сматрамо аномалним и патолошким, па је тако и нормалност вишезначајан појам којим су обухваћени органски, психолошки и социјални фактори.³³

Самоубиство кроз историју

На самоубиство се кроз историју различито гледало. То је једини људски чин који је истовремено сматран срамним, асоцијалним, а опет и високоетичким чином, мада самоубиство често може да има и осветнички карактер. У самоубиству треба тражити последњи, очајнички крик особе да оствари дијалог са светом (са околином).³⁴ Оно је самоиницијативни, намерни чин који је усмерен ка и који резултира окончањем живота особе.³⁵

У култури старих Грка самоубиство није било слављено, али је толерисано као акт избора појединца, тако да је Платон сматрао самоубиство неетичким чином, док је „Сенека чин самоубиства сматрао највишим изразом човекове слободе“.³⁶ Аристотел је сматрао да самоубиство има негативан утицај на заједницу и из тог разлога га је одбацивао, сматрајући да људски живот није власништво само појединца него да припада и заједници. Из истог разлога и данашње друштво и црква одбацују и критикују самоубиство – сматра се да има лош и заразан утицај на заједницу.

²⁸ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 309.

²⁹ *Sociology Basics*, исто, стр. 524.

³⁰ *Исто*, стр. 523.

³¹ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 91.

³² *Исто*, стр. 312.

³³ *Исто*, стр. 102.

³⁴ *Исто*, стр. 312.

³⁵ *Sociology Basics*, исто, стр. 522.

³⁶ Проф. др Јован Букелић, *исто*, стр. 308.

Самоубилачки акт је у старом Риму доведен до својеврсне морбидне апотезе.³⁷ Филозоф Плинус је сматрао да је самоубиство привилегија која припада само човеку и да га уздиже чак и изнад богова – јер они не могу да се убију!³⁸ Стоици су заговарали самоубиство. Зенон и Клеант су се убили. Сенека је то учинио кад га је Нерон осудио на смрт.³⁹ Спиноза у *Етици* каже: „Ниједна врлина није пречка од напора за самоодржањем. Самоубице су немоћне духом и побеђене од спољашњих узрока“.⁴⁰ Став према животу који су имали Римљани утицао је на формирање идеологије донатиста, секте ранохришћана који су заговарали што бржи прелазак у загробни живот, па су се масовно бацали у провалије. Црквени оци, на челу са св. Аугустином, увидевши недореченост теолошких догми које су погодовале формирању дереистичких идеја о реинкарнацији и које су претијеле да цркву лише њених следбеника, оштро су реаговали: самоубиство је проглашено богомрским делом, чином којим се појединац дрзнуо да преузме божју функцију и због чега је морао да буде екскумунициран.⁴¹

У старом Египту, за време Клеопатrine владавине (која је и сама завршила свој бурни живот самоубиством), самоубиство не само да је толерисано него су одржавана и посебна предавања о самоубијању и одговарајућим самоубилачким средствима и техникама.⁴² Колективном самоубиству 73. године прибегли су и бранитељи хебрејске тврђаве Масаде да не би пали у руке Римљанима. Тада је 960 Јевреја скочило са зидова тврђаве заједно са женама и децом.

Самоубиство се, дакле, различито схвата и прихвата у различитим групама, културама и религијама. Тако је, на пример, број пријављених самоубистава у исламским земљама веома мали⁴³ јер се у тим земљама самоубиство званично осуђује.⁴⁴ Јеврејска и хришћанска религија такође осуђују самоубиство.⁴⁵ Међутим, у одређеним околностима самоубиство може да буде схваћено и као културни захтев.⁴⁶ У Јапану, на пример, самоубиство је прихватљив чин.⁴⁷ Све до почетка 20. века казна за неуспех или срамоћење породице могла је да буде захтев за извршење харикирија.⁴⁸ Харикири се у Јапану сматра часним, а самоубиство вештањем – срамним чином. Јапанци тврде да због велике разлике у култури Европљани нису у стању да у потпуно-

³⁷ Проф. др сци. Борислав Капамација, ..., исто, стр. 8.

³⁸ Исто.

³⁹ Проф. др Јован Букелић, исто, стр. 308.

⁴⁰ Исто, стр. 309.

⁴¹ Проф. др сци. Борислав Капамација, ..., исто, стр. 18.

⁴² Исто.

⁴³ Michael Gelder, ..., исто, стр. 509.

⁴⁴ Проф. др Јован Букелић, исто, стр. 309.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Sociology Basics, исто, стр. 521.

⁴⁷ Проф. др Јован Букелић, исто, стр. 309.

⁴⁸ Sociology Basics, исто, стр. 523.

сти схвате смисао харикерија. У Индији се и даље практикује, у забаченим селима, илегални хинду ритуал Сута под којим се подразумева „добровољно самојртвовање удовице након смрти њеног супруга“.⁴⁹ У аустроугарској војсци, на пример, покушај самоубиства војника третиран је као дезертерство, али је за официра самоубиство представљало чин части.

Рационално самоубиство

У средишту интересовања данашње суицидологије, па и науке о безбедности и политичких наука, управо је непсихотична група суицидената. Тако Дубитшер наводи следећу поделу самоубиства: 1) херојско самоубиство (то су случајеви политичара и војника који су се убијали због части или усталјених обичаја), 2) религиозно самоубиство (разне секте), 3) самоубиство као жртвовање, 4) самоубиство да би се породици прибавило осигурање, 5) самоубиство из осећаја части итд.⁵⁰ Посебну врсту рационалног самоубиства чине „херојска самоубиства“. Војник који својим телом покрије гранату да његови саборци не би били повређени у ексипозији или возач који умре пошто његов камион напуњен експлозивом удари у капију касарне америчких маринаца у својим друштвеним групама уживају највеће поштовање,⁵¹ док су ритуална самоубиства, на пример, чешћа у сектама, под снажним утицајем индуктора, због реинкарнације и веровања да их „горе, на оном свету“ очекује „срђенији живот“.⁵² Таква самоубиства су бројна у људској историји и, иако на први поглед изгледају нерационално, у потпуности су рационална и нису предмет ни психијатрије ни медицине. У таква самоубиства спадају и самоубиства из части, условљена чврстом уклопљеношћу у средину и њене обичаје, односно у морално-етичке кодексе.⁵³ У ту групу самоубиства спадају јапански сепуку, жртвовање Грка у борби у Термопилима, (у којој су сви изгинули бранећи домовину од Персијанаца), пољски војници који су 1939. године у тврђави Вестерплате изгинули до последњег у борби против Немаца, поручници бојног брода Спасић и Машера који су се 1941. године у Боки Которској „дигли у ваздух“ заједно са бродом да не би пали у руке Немцима итд., али и немачки официр Рендел, коме је на послужавнику донет пиштолј којим је извршио самоубиство.

Дана 3. априла 1942. један трагичан догађај потресао је мађарски политички живот: убио се премијер мађарске владе гроф Пал Телеки,⁵⁴ који је био један од најистакнутијих политичара Мађарске изме-

⁴⁹Исто.

⁵⁰ Проф. др сци. Борислав Капамација, ..., исто, стр. 30.

⁵¹ *Sociology Basics*, исто, стр. 523.

⁵² Проф. др Јован Букелић, исто, стр. 316.

⁵³ Проф. др сци. Борислав Капамација ..., исто, стр. 117.

⁵⁴ Проф. др Јован Букелић, исто, стр. 309.

ђу два светска рата. Први пут је био председник владе 1920–1921. године, а други пут је изабран 1939. године. Желео је да Мађарску држи даље од немачког утицаја, прокламовао је политику „оружане неутралности“, и са Југославијом је потписао Уговор о вечном пријатељству. Након све агресивнијих наступа немачког фашизма, Мађарска, са Хортијем на челу, није одолела и постала је немачки савезник. Премијер Телеки се томе одупирао, јер је желео, сходно свом убеђењу да земља остане по страни и да мађарска војска не окупира део Југославије. Када је видео да су његова настојања узалудна и да не може спречити припајање земље сили Осовине, „из осећања части и поштења“ како је написао у опроштајном писму гувернеру Хортију, извршио је самоубиство. Његов чин је остао запамћен у мађарској историји као дело које је морао учинити да би сачувао част и лична уверења. Постао је пример суицида који се не осуђује, већ се, напротив, сматра достојанственим чином.⁵⁵

Након што је Пољска, заједно са земљама Варшавског пакта, извела агресију на Чехословачку у августу 1968., адвокат Ричард Сивијек је у знак протеста извршио самоспашивање. Само пар месеци након њега, у знак протеста због совјетске окупације, млади студент Јан Палах се такође самоспалио. Након Палаховог самоспашивања група младих људи је у знак протеста штрајковала глађу. Од јануара до априла исте године још 26 особа је покушало самоспашивање, а седам је умрло од последица тог чина. На двадесетогодишњицу Палахове смрти, 1989. године, одржана је Палахова недеља. У ствари, биле су то антикомунистичке демонстрације. Само једанаест месеци касније у Чехословачкој је дошло до тзв. плишане револуције, а Палаху је испред Националног музеја подигнута меморијална плоча. Данас је у Чешкој Палах симбол борца за слободу, истину и највиши чин жртвовања који човек може да учини.

Након неколико значајних губитака које је претрпео Јапан у Другом светском рату започеле су кампање *камиказа*. То су били напади јапанских пилота који су се намерно својим авионима обрушавали на савезничке бродове. Од 1944. године до краја Другог светског рата жртвовано је више од 2.500 јапанских пилота, али су успели да потопе преко 80 савезничких бродова, што је износило 80 одсто штете коју су америчке снаге претрпеле у Пацифику.

Од штрајка глађу Иранске републиканске партије и Црвених бригада до бомбаша самоубица

Крајем 19. века у неколико наврата био је прекинут живот терориста у терористичким акцијама које су изводили. То се догодило са припадницима руског анархијистичког покрета „Народна волја“, а не-

⁵⁵ Исто.

колико година касније и припадници ИРА погинули су случајно док су склапали бомбе.

У 19. веку, када је пронађен, употреба динамита постала је веома популарна међу терористима. Руски радикали су, да би успешно извршили напад, прилазили жртви веома близу, доводећи се свесно у животну опасност. Чак и у случају када би преживели, терористи су одбијали милосрђе и бивали су погубљени. Смрт ради остварења циљева високо је цењена вера, извор легитимности циља и ослонац за будуће регрутете.⁵⁶ Али, таква стратегија није имала дуг век јер се руски режим успешно обрачунао са покретом „Народна воља“, још пре руске револуције. Највећи успех „Народна воља“ је постигла 1881. године, када је извела атентат на цара Александра II који је довео и до уништавања групе. Бомбаш који је убио цара у том атентату истовремено је убио и себе. Након тога, тајна полиција је кренула у обрачун са „Народном вољом“ и годину дана после атентата само је једна чланица групе остала на слободи, али је и она ухапшена 1883. године. Група је имала утицај на револуционаре и организације, и послужила је као инспирација групи радикала у Лондону да сазову конференцију анархиста на којој је закључено да треба основати „анаархистичку интернационалу“ („прна интернационала“). Иако та идеја није уродила плодом, била је довољна да се створи мит о глобалним револуционарним претензијама,⁵⁷ а нагласак у покрету је био на индивидуалним операцијама које су изводиле мале ћелије. Тако су од 1878. године до друге деценије 20. века анархисти покушали атентате на бројне државнике, али су имали мали утицај на домаћу и међународну јавност.⁵⁸ Вероватно је њихов највећи значај у томе што су успели да шире упутства и литературу о насиљу много пре појаве савремених средстава комуникације.

Многи припадници Иргуна и Стерн банде који су се борили за оснивање независне државе Израел убијени су у покушајима напада на британске мете или непосредно после хашшења. Бројни припадници Националног фронта за ослобођење (*FLN*) који су се борили за независност Алжира и левичарских терористичких група које су се појавиле током шездесетих и седамдесетих година прошлог века, као што су Црвене бригаде у Италији, Црвена армија у Јапану и Популарни фронт за ослобођење Палестине, били су убијени пошто су свесно ушли у сукоб са државама које су експлицитно одбиле све њихове преговоре и уступке и определиле се за обрачун с терористима.

Крајем шездесетих година 20. века, након неуспеле кампање за грађанска права, појавио се ирски тероризам на северу Европе. Исто-

⁵⁶ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, Audrez Kurth Cronin, August 28, 2003, Congressional Research Service, The Library of Congress www.fas.org/irp/crs/RL32058.pdf.

⁵⁷ Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998, p. 19.

⁵⁸ Исто, стр. 20.

времено, на југу се појавио баскијски тероризам, чији је циљ добијање независности од Шпаније. Упоредно с националистичким тероризмом, Европа је била сведок настанка идеолошког тероризма, како левичарског, тако и десничарског. Комбинација социјалног нездовољства и младалачког идеализма, инспирисана антиимперијализмом, неједнаким економским развојем, надасве, побуном против америчког рата у Вијетнаму, довела је до процвата идеолошког тероризма у Европи. Њиме је захваћена Немачка (протести против рата у Вијетнаму), а потом се прелио у Француску, Белгију и Италију.⁵⁹

Припадници Бадер-Мајхоф (*Baader Meinhof*) банде или, како су се касније називали – Црвених бригада (RAF), од почетка своје кампање у Немачкој, тј. од 1968. године, убили су преко 200 људи. Након серије злочина почињених 1972. године, већина припадника организације била је ухапшена. Холгер Мејнс, један од ухапшених припадника те групе, изгладнео је до смрти у једном од штрајкова глађу које су иницирали лидери групе са тежњом да их Влада третира као политичке затворенике. Урлике Мајхоф, лидер немачке фракције Црвених бригада, извршила је самоубиство вешањем у затвору 1976. године. Њене колеге, које је предводио Бадер Мајхоф, такође су себи одузели живот када је постало јасно да неће бити пуштени из затвора након неуспеле отмице Луфтханзиног авиона 1977. године. Међутим, до данас није разјашњено како су у ћелије успели да унесу оружје којим су извршили самоубиства.

Десет припадника Ирске националне ослободилачке армије (*Irish National Liberation Army – INLA*) и Привремене ИРА (*Provisional IRA – PIRA*) умрло је спором смрђу након штрајка глађу 1981. године. Пошто су британске власти одбиле да организацију третирају као политичку, а не криминалну,⁶⁰ они су у ћелијама затвора Маза у Белфасту штрајковали глађу до смрти. Штрајкови су, са мањим прекидима, трајали од октобра 1980. до октобра 1981. године. Међутим, смрт десет штрајкача у затвору и игнорантски однос Владе Маргарет Тачер према њима узбуркали су светску јавност и појачали међународни притисак на британску владу. Иако је током првог штрајка Влада Маргарет Тачер била одлучна да не преговара са терористима и да им не чини никакве уступке, смрт десет штрајкача, притисак међународне заједнице и велики публицитет и симпатије које су штрајкачи почели да побуђују у домаћој јавности принудили су Владу на одговарајуће уступке. Дошло је до великих протеста у Белфасту, па иако терористи од Владе нису добили статус политичких затворени-

⁵⁹ R. W. Jonathan, *Terrorism, An Introduction*, Wadsworth, 2003, p. 172.

⁶⁰ Влада Велике Британије укинула је специјални статус припадницима паравојних формација 1976. године, што је довело до велике кампање познате као „протест Х-блока“. То је назив дела затвора у којем су били смештени припадници ИРА, који су након укидања специјалног статуса прво одбијали да се купају и да носе затворску униформу, да би протест кулминирао 1980. године штрајком глађу.

ка, након смрти својих чланова добили су у народу статус бораца за слободу, а Шин Фејн је на изборима успео да освоји чак 10 одсто гласова. Последице штрајка глађу су показале да су републикански затвореници 1981. године приморали Владу Велике Британије, која је 1976. године укидањем „специјалног статуса“ настојала да их криминализује,⁶¹ да се наредних година посвети изналажењу политичког решења за ирско питање. Велики апсурд је чињеница да је, у ствари, Влада Велике Британије већ до децембра 1981. испунила све захтеве терориста, осим што је избегнута употреба израза специјални статус.

Самоубилачки тероризам – дефиниција

Око дефиниције самоубилачког тероризма постоје неслагања. Наиме, питање је да ли треба сматрати самоубилачким тероризмом акцију у којој терориста зна да има мало шанси да преживи или само акције у којима не постоји никаква шанса да преживи. Према Ами Педахзур, на пример, обе категорије се убрајају у самоубилачки тероризам, док је савремени феномен бомбаша самоубица његова пот-категорија. Међутим, постоји велика разлика између ризиковања и добровољног прихваташа радње која ће са сигурношћу резултирати смрћу актера.⁶² Иако су припадници Црвених бригада и ИРА себи одузели животе и свесно се изгладњивали до смрти због својих политичких циљева, такви примери се не могу сматрати самоубилачким тероризмом. Питање је и колико се може сматрати самоубилачким терористичким нападом и напад у којем постоји минимална шанса да извршилац остане жив.

Под самоубилачким тероризмом подразумева се извођење операције која не може да буде успешна без смрти извршиоца а он или она су тога унапред свесни.⁶³ Генерално, самоубилачки тероризам је феномен чији је циљ наношење физичких повреда другима, док је смрт особе која извршава самоубиство само средство за постизање циља.⁶⁴

Иако је у данашње време прва асоцијација када је реч о самоубилачком тероризму исламистички тероризам и терористичке организације попут Ал-Каиде (*Al-Qaeda*), Хамаса (*Hamas*), и Хезболаха (*Hizballah*), самоубилачки тероризам није својствен само једној религији, једном народу, држави или континенту. Самоубиство у савременом свету користе различите религијске групе, укључујући муслиманске (сунитске и шиитске), хришћанске и јеврејске као и секу-

⁶¹ Мирко Биланџић, *Сјеверна Ирска између рата и мира*, „Golden Marketing“ – „Техничка књига“, Загреб, 2005, стр. 342.

⁶² Ami Pedahzur, исто, стр. 6.

⁶³ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, исто.

⁶⁴ Ami Pedahzur, исто, стр. 6.

ларне организације, али и многе друге групе и организације у различитим деловима света. Између осталих, терористичке групе које користе самоубилачке нападе осим горе наведених јесу: Палестински исламски цијад, Бригаду мученика ал-Акса, Ал-Ансар муџахедини из Чеченије, Египатски исламски цијад, Лакшар-е-Таиба из Пакистана (Кашмир), Оружана исламска група из Алжира, Барбар Калса интер-нейшнал из Индије, Радничка партија Курдистана из Турске, „Тамилски тигрови“ из Шри Ланке.⁶⁵

О самоубиству нарочито позитивно размишљају „Тамилских тигрови“, чији су извршиоци самоубилачких терористичких аката најчешће тинејџери, који своју велику посвећеност групи доказују ношењем цијаница. Јачи фаталистички став испољавају палестински терористи самоубице, који сматрају да ће свакако једног дана окончати живот насиљном смрћу. Због тога се одлучују за самоубилачки терористички напад верујући да дају живот ради остварења исправног циља. Чак и неке породице тих самоубица, међу којима већину чине млади, старости између деветнаест и ддвадесет и две године, а у последње време и жене, прихватају самоубилачки чин као херојски. Међутим, постоје и породице које се томе супротстављају и јавно осуђују вође и људе који су одговорни за регрутовање и обуку у тим терористичким организацијама.

Аасини

Аасински покрет, који су његови чланови назвали „Нова пропаганда“ и који многи савремени научници сматрају претечом самоубилачког тероризма, започео је Ал-Хасан ибн ас-Сабах (*Al-Hasan ibn as-Sabah*), за ког се претпоставља да је био Персијанац из Туса. Као млад човек упознао се са батинитским⁶⁶ системом и након што је провео годину и по у Египту, вратио се у своју домовину као фатимијидски мисионар. Ту је 1090. године освојио јаку брдску тврђаву Аламут. Њен стратешки положај налазио се на висини од 10.200 стопа и на не-приступачном терену, а то је био најкраћи пут између каспијске и персијске висоравни. Заузимање тог положаја било је први историјски догађај у животу Ибн ас-Сабаха и његовог реда.⁶⁷

⁶⁵ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, исто.

⁶⁶ Секта исмаилија је из својих скровитих места слала мисионаре који су крстарили по читавом исламском свету проповедајући науку познату под именом батин. Према њима, *Куран* треба тумачити као алегорију: до спољашње истине се може доћи откривањем унутрашњег значења. Очекивали су брз повратак Исмаила као Махдија. За приступање секти било је потребно седам етапа, које подсећају на данашње слободно зидарство. Захваљујући тој секти у Тунису и Египту је на власт дошла династија Фатимида (Филип Хити, *Историја Арапа*, „Веселин Маслеша“ 1983, стр. 402–403).

⁶⁷ Исто, стр. 405.

Из Аламута је Ибн ас-Сабах са својим следбеницима изводио из ненадне пљачкашке походе. Осим тога, користили су бодеж и створили од потајног убиства праву вештину. Њихова тајна организација, заснована на исмаилитским обрасцима, развила је неку врсту агностицизма, који је био срачунат на то да ослободи новог члана окова науке. Она га је учила да је Пророк непотребан и подстицала да не верује ни у шта и да се не боји ничега. Већ крајем 11. века Асасини су успели да се учврсте у Сирији, где су освојили многа важнија утврђења. Тек пошто су Монголи 1260. године заузели најбитније асасинско утврђење у Сирији – Масаду, мамелучки султан Бајбарс успео је да им 1272. године зада смртни ударац. Од тада су асасини распространени по северној Сирији, Персији, Оману, Занзибару и, нарочито, у Индији, где су познатији под називом *khojas* или *tawlas*.⁶⁸ Асасини су прави претходници многих савремених тзв. исламистичких терориста, од којих неки то и наглашавају. Назив *Assassin* (*Hashishiyah*), који значи уживаоца хашиша, дали су им њихови муслимански непријатељи. Они су себе сами називали фидайинима, од арапске речи *fida īyan* – онај који је спреман да свој живот жртвује за циљ.⁶⁹

Гледано уназад, утицај асасина је био мали: они нису направили никакве значајне промене изван својих планинских утврђења, нити су проузроковали неке значајне промене у муслиманском начину мишљења и пракси. Иако су Монголи окупирали Алмут 1270. године, асасини су још пре тога престали да буду значајна сила. Најважнији њихов допринос је стратегија терориста који се прерушавају – *taqfir*, у побожне емисаре, али су заправо у самоубилачкој мисији, у замену за оно што им је загарантовано – задовољство у рају.⁷⁰ Своје припаднике су припремали за смрт приликом извођења напада намерно тражећи мучеништво. Асасини су себи обезбедили публицитет нападима на познате званичнике на јавним местима, најчешће током верских празника и пред много сведока. Њихово поштовање мучеништва ради убијања често се наводи као историјска претеча за неке самоубилачке нападе данашње исламистичке терористичке организације.⁷¹

Након пораза асасина, тај термин је једно време био ван употребе, али се поново појавио у Ирану, у групи званој Фидајан ислам (*Fida īyan-i Islam*) – политичко-религиозној терористичкој групи која је од 1943. до 1955. извела неколико политичких убистава. Тај термин је поново оживело милитантно крило Палестинске ослободилачке

⁶⁸ Исто, стр. 405–406.

⁶⁹ Lewis Bernard, *Криза ислама, свети рат и световни терор*, „Чаробна књига“, Београд, 2004, стр.140.

⁷⁰ Walter Laqueur, *The New Terrorism, Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, Phoenix Press, London, 2002, p.11.

⁷¹ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, исто.

организације.⁷² Иако нису имали велики утицај на мусимански начин мишљења и учења, кампање асасина су имале велики стратегијски утицај на целу област јер су успешно сејали страх и анархију и подривали стабилност сунитског режима.⁷³

На три одвојене локације у југоисточној Азији локални антиколонијални покрети отпора исмаилита, инспирисани асасинским покретом, супротставили су се колонизаторима извођењем самоубилачким напада. То се додатило у југозападној Индији, на Филипинима и Северној Суматри у Индонезији. Мусимани у тим регионима примењивали су самоубилачки цихад усмерен на кажњавање и застрашивање европских колонијалних сила. Пре извођења напада спровођени су религијски ритуали а извршиоци су стремили херојском статусу мученика и извршавали убиства као религијске чинове у интересу своје заједнице. У сваком случају, самоубилачки напади су уследили након периода неуспешне борбе против војно надмоћнијих Европљана – самоубилачки цихад схваћен је као средство очајничког супротстављања.⁷⁴

Током шпанске владавине на Филипинима припадници мусиманских племена су у борби против хришћанске експанзије, примењивали метод борбе који је био сличан методу асасина: користили су бодеж и „нису деловали у систематском организационом оквиру већ су своју агресију испољавали самоиницијативно“,⁷⁵ често уз благослов породице или чак султана. По завршетку шпанске владавине, 1898. године, Американци су, када су преузели контролу над Филипинима, били суочени са истом тактиком борбе, што је на kraју приморало да се повуку и дозволе делимичну аутономију у областима које су биле претежно насељене мусиманима. То је још једном указало на „значајну стратегијску предност ратника који је спреман да жртвује свој живот“⁷⁶ ради испуњења циља.

Модерни самоубилачки тероризам

Модерни самоубилачки тероризам започет је осамдесетих година прошлог века у Либану акцијама које је спроводио либански Хезболах. Током израелске инвазије у Либану осамдесетих година Хезболах је спровео успешне самоубилачке акције против израелских, француских и америчких снага које су резултирале њиховим повлачењем из Либана. По угледу на њих, Хамас је спроводио самоубилачке нападе на аутобусе ради прекидања мировног процеса. Нови елемент у те акције унели су „Тамилски тигрови“, који су, осим за убиства цивила и високих званич-

⁷² Bernard Lewis, *исто*, стр.140.

⁷³ Ami Pedahzur, *исто*, стр. 9.

⁷⁴ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, *исто*.

⁷⁵ Ami Pedahzur, *исто*, стр. 10.

⁷⁶ *Исто*, стр. 10.

ника „одговорни“ за убиство индијског премијера Гандија, 1991. године, и председника Шри Ланке Прамадаса, 1993. године.

За разлику од својих следбеника, асасини су користили само нож (не и оружје које се користи са даљине) и њихове жртве су увек били појединци – политичке, војне или религиозне вође. Асасин није очекивао или, како се чинило, чак није ни жеleo да преживи тај чин, за који је веровао да ће му обезбедити вечно блаженство, и он ни у којем случају не би починио самоубиство.⁷⁷ Данас је самоубилачки тероризам у порасту, за разлику од других облика тероризма, а још је значајнији је број жртава које су резултат такве тактике. Наиме, од 1980. до 2003. године самоубилачки напади су чинили 3 одсто укупних терористичких инцидената. Међутим, проузроковали су 48 одсто жртава, па је просечан самоубилачки напад постао дванаест пута смртоноснији него друге форме тероризма, чак и ако се не рачунају жртве напада од 11. септембра.⁷⁸

Према до сада најобимнијем истраживању самоубилачког тероризма, које је спровео Роберт Пајп у периоду од 1980. до краја 2003. године у свету је изведено 315 самоубилачких терористичких напада.⁷⁹ Такђе, истраживање је показало да самоубилачки тероризам и ислам, или било која друга религија, немају много заједничког. Самоубилачком тероризму се не прибегава ради остварења религијских циљева, али религија може да послужи за његово оправдање или регрутовање актера. Примарни циљ таквих аката је политичке природе и везан је за снажне националистичке интересе. Наиме, у том периоду припадници секуларне марксистичко-лењинистичке организације „Тамилских тигрова“ извели су много више напада него Хамас. Чак и међу муслиманским терористичким групама секуларне групе су извеле више од трећине самоубилачких напада.⁸⁰

У својој студији Пајп тврди да „сви самоубилачки напади имају један заједнички специфичан секуларни и стратешки циљ: да приморају модерне демократске земље да повуку своје војне снаге са територије коју терористи сматрају својом домовином“.⁸¹ Међутим, такав став се може критиковати због тога што су у периоду на који се односи његова студија мете самоубилачких напада биле Сједињене Државе, Француска, Индија, Израел, Русија, Шри Ланка и Турска, а неке од тих земаља тешко да се могу сматрати демократским земљама. Међутим, бројни самоубилачки напади са којима се свакодневно суочава Ирак потврђују Пајпову тврдњу да се самоубилачки терористички напади у већини случајева јављају као делови организованих кампа-

⁷⁷ Luis Bernard, *исто*, стр. 141.

⁷⁸ Robert A. Pape, *Dying to Win, The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, Random House, New York, 2005, p. 28.

⁷⁹ *Исто*, стр. 15.

⁸⁰ *Исто*, стр. 16.

⁸¹ *Исто*, стр. 4.

ња, и то као одговор на окупацију или присуство страних оружаних снага на територијама које терористи сматрају својом домовином. Ал Каидина кампања није изузетак, јер је њен циљ претеривање америчких војних снага из Персијског залива. Међутим, чињеница да ли је земља мета самоубилачког тероризма демократска или није нема значаја барем кад је о том типу тероризма реч. Самоубилачки тероризам је тактика коју организација примењује када су се све друге могућности показале као неуспешне.

До сада је девет различитих сукоба резултирало низом самоубилачких напада: америчка и француска окупација Либана, израелска окупација Западне обале и Појаса Газе, нерегулисани статус Тамила у Шри Ланки, статус Курда у Турском, чеченске тежње за отцепљењем од Русије, проблем Кашмира и Пенџаба са Индијом, присуство америчких снага у Персијском заливу и америчка окупација Ирака.

За све терористичке организације које су за своју тактику одбрале самоубилачки тероризам значајно је да су слабије од својих противника, па је избор такве тактике за постизање политичког циља логичан и рационалан. Друга заједничка црта свим тим организацијама јесте да имају подршку јавног мњења за примену такве тактике и да се одлучују за самоубилачки тероризам тек кад су сигурне да имају подршку јавности. Самоубилачки напади нису произволни, већ су део шире организоване кампање која се спроводи ради остварења одређеног политичког циља. Мете самоубилачког напада могу да буду привредне или политичке, војне или цивилне мете, али у свим случајевима примарни задатак терориста није уништење одређене мете, већ доказивање супротстављеном друштву да је рањиво и да ће бити више таквих напада у будућности.⁸²

Истраживања самоубилачког напада указују на то да су терористички оперативци већином психолошки нормалне особе, и да су напади увек унапред осмишљени. Постоје примери присиле или обмане⁸³ у регрутовању самоубица и/или обављању задатака, али већина извршилаца је свесно своје опасне судбине, као и судбине својих жртава.⁸⁴

Самоубилачки тероризам је савршено оружје

Терористи самоубице су рационалне, нормалне особе, и „њихова личност и психолошке црте имају само секундарну улогу у стварању терористе самоубице“.⁸⁵ Регрутчи који показују знакове патолошког

⁸² Исто, стр. 30.

⁸³ Палестински терористи су 16. марта 2004. на превару навели четрнаестогодишњег палестинског дечака *Abdullah Quran* да у својој школској торби понесе на контролни пункт бомбу тешку 13 фунти. Напад је осуђен јер због техничке грешке није дошло до активирања експлозива. Током испитивања је утврђено да дечак није знао шта носи у торби.

⁸⁴ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, исто.

⁸⁵ Ами Педахзур, исто, стр. 124.

понашања одмах се одстрањују због безбедности организације. Њима се не верује да ће пратити наредбе и могу да угрозе операцију или опстанак целе терористичке ћелије. У појединим студијама могу се пронаћи и тврђење да су бомбаши самоубице аутодеструктивне личности будући да кроз понашање рефлектује личност.⁸⁶ Њихово самоубиство делује као аутодеструктивни чин због чињенице да у напад улазе свесни да ће их то коштати живота. Међутим, самоубиство само по себи није циљ терористе самоубице. Чак ни смрт или уништење одабране мете није крајњи циљ. Када је реч о избору мете, иако изгледа случајан, у ствари увек има неко значење. Дакле, по правилу, не може да буде сасвим случајан. Кад је циљ изазивање страха, треба погодити онога с ким се може идентификовати шира група која треба да се застраши или чије деловање треба да се паралише. Уколико је циљ придобијање подршке, треба наћи жртву чија ће смрт изазвати осећање задовољства и охрабрење.⁸⁷ Тачно је да тероризам карактерише извесна произвољност у избору жртава, али она није потпуна. Жртва терористичког акта није особа на чије се понашање жели утицати, већ је то неко други, од чијег деловања терориста очекује резултат. Циљ је да се пренесе порука припадницима исте етничке, националне или политичке групе којој припада и мета, као и политичком естабилишменту који може да се идентификује с метом напада, и да се примирају на испуњење политичких захтева терористичке групе. Агресија терористе самоубице, дакле, није усмерена само на директну мету напада него и на један шири круг који се може идентификовати са том метом.

Самоубиство је савршено оружје из више разлога. Наиме, за такву тактику није потребно организовање извлачења починиоца, па је самим тим акција јефтинија, изазива масовне жртве, наноси велику материјалну штету, готово стопостотно погађа циљ јер терориста може да бира време акције, може доволно да се приближи жртви за успешно обављање задатка, нема опасности да ће починилац бити заробљен и одати организаторе, и оставља снажан психолошки ефекат на јавност и медије. Терористички акт тежи да привуче пажњу која је за терористу од основног значаја. Треба имати у обзир чињеницу да „међу психолошким реакцијама које се желе тероризмом изазвати важно место заузима осећање неизвесности и пометње код ‘неутралне’ публике“⁸⁸, а таква реакција ће се најлакше изазвати самоубиличким нападом, који привлачи велику пажњу јавности и медија. Медији извештавају о самоубици, његовом пореклу, личном животу... Осим тога, шокантна природа напада и велики број жртава привлаче вели-

⁸⁶ Research Report for the Danish Ministry of Justice „Profiling Islamic Suicide Terrorists“, November 2003. www.jm.dk/image.asp?page=image&objno=71157.

⁸⁷ Др Војин Димитријевић, *Појам тероризма*, АПФ, 5/1988, стр. 531.

⁸⁸ Исто, стр. 532–534.

ку пажњу и понекад су довољни да организација стекне популарност и доспе у средиште интересовања јавности. Глорификовање нападача, песме које се о њему певају, штампање летака са његовим ликом доприносе привлачењу пажње потенцијалних регрутата. Такође, већи број жртава узрокује и веће психичке и психолошке последице по земљу или заједницу која је мета, нарочито у демократским државама, и повећава вероватноћу да ће влада бити приморана да одговори,⁸⁹ а без обзира на то какав је тај одговор, он ће ићи у прилог терористици.⁹⁰ Уступак владе може допринети постављању циља терористичке организације и дати јој психолошку предност у односу на моћнијег непријатеља; освета може проузроковати међународну осуду и повећати број потенцијалне групе регрутата организације. Уколико је група у значајно неповољнијем борбеном положају то може да буде управо оно на шта рачуна. Али, група може да изазове и одређенију реакцију, попут ометања преговора у израелско-палестинском процесу, на пример.⁹¹

Самоубилачким нападима су палестинске групе Хамас и Исламски цихад обезбедиле политичку предност у односу на остале групе. Те групе су стекле велику предност и захваљујући видео-снимцима на којима „живи мученици“ уочи извођења самоубилачког напада стоје испред заставе и обележја групе којој припадају и објашњавају разлоге због којих су се одлучили на такав чин. Самоубилачки напади имају велику предност и када је реч о финансијским средствима. Наиме, организације добијају од спонзора велике новчане прилоге, а материјална средства потребна за један такав напад, према неким изворима, на пример у Израелу, коштају око 150 долара. Тако су, палестинске организације после самоубилачког напада који је извршила осамнаестогодишња девојка у супермаркету добиле 100 милиона долара од саудијских спонзора.⁹² Такође, новац се исплаћује и породицама тих мученика а добијају и друге друштвене бенефиције.

Мотивације за самоубилачке нападе не разликују се много од мотива за друге врсте тероризма, укључујући посвећеност циљу, личну озлојеђеност, бес, освету и одмазду због неправде. Религија, политика, етничка култура или идеологија не смеју се занемаривати када је реч о самоубилачком тероризму. На пример, у Палестини деца одрастају у друштву које слави и глорификује мучеништво, које се награђује рајем, славом, али и материјалном надокнадом породицама. Сматра се да све већи број група (Афганистан, Египат, Чеченија) које користе самоубилачки тероризам у последњој деценији симболизује повећани утицај радикалног исламизма. Међутим, традиција мучени-

⁸⁹ CRS Report for Congress, *Terrorists and Suicide Attacks*, исто.

⁹⁰ Исто.

⁹¹ Исто.

⁹² Исто.

штва је јака и у секуларним исламским друштвима, односно гlorификација мучеништва ради добробити заједнице. Такав је случај и са припадницима националистичке групе Бригада мученика ал-Акса.

Док Ариел Мерари сматра да је према Диркемовој подели алтруистичког самоубиства најадекватнија категорија у коју би се сврстали терористи самоубице опционално алтруистичко самоубиство, Ами Педахзур мисли да је то ишак акутно алтруистичко самоубиство.⁹³ Међутим, осим у случају принуде, која је честа код „Тамилских тигрова“, може се рећи да су терористи самоубице пример алтруистичко-фаталистичког самоубиства, јер се у том чину сјединjuју и експесивни алтруизам, уз осећање дужности и части, и интегрисаност у групу, али и неприхватање ограничења, у том случају, најчешће, окупације територије коју терориста самоубица сматра својом домовином, не-престана опресија страних сила, и политичка и војна, као и осећање безнађа и очаја и веровање да будућност не доноси побољшање постојеће ситуације.

Организација има централну улогу у већини самоубилачким напада – од планирања, одабира оружја, оперативаца и мете до извођења таквих напада. Појединци често свој идентитет поистовећују са идентитетом групе. Међу савременим терористичким нападима занемарљив је број случајева иза којих не стоји организована група. Приликом одређивања циљева самоубилачким акцијама терористичке организације користе хладну логику.

Терористичке организације имају корист од смрти својих чланова, јер им обезбеђује дозу легитимности. Њихова смрт шаље поруку да нема повратка. Група гlorификује такав чин и надахњује културу мучеништва, што је начин да инспирише и остale да се прикључе њеним редовима. Заправо, чак и пре него што изведе напад, самоубица је на више начина живи мученик. Ритуали у које је укључен осмишљени су тако да изгледа немогуће повлачење из напада и одустајање а да се, при том, не изгубе част и место у друштву.

Бројни су примери палестинских бомбаши самоубица који су се одлучили на такав чин да би осветили смрт члана своје породице. Мученик се након тога слави у породици, хвале га због тог дела и тако доприноси побољшању статуса породице. Да би оснажили културу мучеништва у појединим друштвима бомбаши самоубице се појављују на телевизији, и на постерима на окупираним територијама, а у школама у Палестини деци се говори да су мученици умрли херојском смрћу и да су морални пример будућим генерацијама. На тај начин се користе и јачају постојећи културни обрасци за легитимизацију самоубилачког тероризма.⁹⁴

⁹³ Ami Pedahzur, *исто*, стр. 202.

⁹⁴ Research Report for the Danish Ministry of Justice „Profiling Islamic Suicide Terrorists“, *исто*.

Организације које регрутују и обучавају самоубице манипулишу њиховом склоношћу ка таквом чину да би им изазвали или појачали спремност за самоубилачко жртвовање. Осебјај припадности групи је неопходна компонента. Организација се труди да међусобно зближи регруте, али да имају такав однос и са инструктором. Терористи самоубице су најчешће млади људи, у раним десетим годинама живота, а регрутују их и обучавају чак и раније. Родитељска и сродничка веза се често користи међу регрутима, инструкторима и вођама. Уз то, регрути су обично издвојени из своје породице и заједнице како би прошли обуку у тајности, у изолованим камповима, где су униформе и друге фенотипичке ознаке заједничке. На пример, међу „Децом Имама“, 1980. године у Ирану, млади момци и девојке су одабрани за мучеништво и послати у изоловани камп на обуку. Они више нису припадали својим породицама, додељена им је униформа и једни другима су се обраћали са браћом и сестре.⁹⁵ Исти образац користе и друге организације. Није случајно што се терористи самоубице често пореде са монасима или члановима религијских култова, или што организациона структура кампова терориста самоубица изгледа као војни кампи.⁹⁶

Самоубилачки напади су понижавајући за популацију која је мета из више разлога. Сваки човек је мета и тешко да се такви напади могу спречити. Такође, терористи користе различите методе за повећање људске патње не само у тренутку експлозије него и у минутима, данима и годинама које ће уследити. Наиме, организатори терористичких напада у Израелу често су уз експлозив паковали или уградили у бомбу шрапнеле, шрафове, завртње, кугличне лежајеве и друго, које су дugo после напада жртве носиле у својим телима.

Кроз историју, самоубилачки тероризам није само резултат верског жара, било исламског, било неког другог. Марта Креншо један од водећих стручњака за тероризам, сматра да се стање свести бомбаша самоубице не разликује од стања свести тибетанских самоубица, ирских политичких затвореника који су спремни да умру штрајкујући глађу или одлучних терориста широм света који желе да преживе напад, али знају да су њихове шансе за то занемарљиве.⁹⁷ У сваком случају, „самоубилачки тероризам је политички феномен којим диригује организација“.⁹⁸ Психолошки профил и лична мотивација појединача да изведу самоубилачки напад секундарни су како за разумевање тог феномена, тако и за борбу против њега. Самоубилачки тероризам је стратешка и рационална одлука терористичке организације и скоро

⁹⁵ Hektor N. Qirko, „Fictive Kin and Suicide Terrorism“, Science VOL 304, www.sciencemag.org, 2. април 2004.

⁹⁶ Исто.

⁹⁷ Самоубилачки тероризам, Разумни фанатици, <http://www.bhdani.co/arhiva/223/t22313.shtml>.

⁹⁸ Ami Pedahzur, исто, стр. 125.

увек се појављује у виду организованих кампања, а напади су унапред припремљени и добро испланирани.

Вишевековни морални принципи који се односе на жртвовање појединача ради добробити друштва и колективна, дубоко су укорењени у човеково и свесно и несвесно, и не могу се избрисати преко ноћи, нити могу нестати услед научних достижнућа, индустријског напретка и развоја медицине. Они су човеков архетип који је постојао у прошлости, представља садашњост, а не може да га избрише ни будућност. Чиниоци који утичу на одлуку о самоубиству су бројни, а само један од њих је аутодеструкција. Наиме, самоубиство је резултат интеракције више чинилаца при чему се не смеју занемарити васпитање, социјални, културни и многи други чиниоци. У различитим културама и друштвима смрт се доживљава различито и на емоционалном и на рационалном нивоу. У осталом, митско мишљење, које је вековима било укорењено у људском друштву, и данас, без обзира на напредак људског друштва и науке, утиче на човеково размишљање и поимање смрти, те никако није карактеристично само за примитивне народе, поремећене личности или само један пол. Митско-магијска веровања су архетипи, који су усађени дубоко у сваком човеку, и без те спознаје се не може разумети ниједан тип суицида.

Савремена психијатријска истраживања су показала да су самоубиџе у већини случајева нормалне личности. Такви резултати су тешко прихватљиви за психијатрију и психологију, па већина научника сматра да у случају самоубиства увек постоји, већа или мања, емоционална криза, која служи као окидач и непосредни повод за суицид. Међутим, самоубиство може да буде у потпуности рационалан чин психички нормалних личности, и у том случају никако није само себи циљ.

Један од социјалних чинилаца за који се чини да утиче на стопу самоубиства јесте и *медијска покривеност самоубиства*.⁹⁹ У другим приликама средства и време извршења суицида изгледа да су под утицајем околности које привлаче пажњу у оквиру локалне заједнице или имају велики публициитет у новинама и на телевизији. Медији обезбеђују публициитет и спектакуларност, па се на тај начин самоубица обраћа јавности и, при том, плаћа највишу цену.

Закључак

Жеља за осветом је позната као једна од најјачих моћи која може да подстакне човека да почини застрашујући злочин.¹⁰⁰ Међутим, што се дубље улази у проблем самоубиличког тероризма јасно је да се тим аргументом разјашњава само део проблема, чије је објашњење свакако много сложеније. Тероризам и смрт јесу тесно повезани,¹⁰¹ али да

⁹⁹ Michael Gelder, Richard Mayou, Philip Cowen, *исто*, стр. 908.

¹⁰⁰ Ami Pedahzur, *исто*, стр. 4.

¹⁰¹ *Исто*, стр. 5.

бисмо објаснили свесно одузимање сопственог живота и истовремено усмеравање агресије ка другима морамо узети у обзир бројне факто-ре. Терористичке организације користе религију као средство за ре-грутацију и индоктринацију, али ниједна религија и религиозност по-јединца нису узрок појаве самоубилачког тероризма, осим у ретким случајевима. Наука ће тешко успети да дâ потпуне одговоре на многа питања, јер, без обзира на напредак форензичке психијатрије, психо-логије и свих других наука које се баве том облашћу, ниво очаја, фру-страције и безнађа у једном народу не може да се измери никаквим па-раметрима. Терористи јесу алтруисти, јер верују да се боре за до-бротит заједнице са којом се идентификују, а имају и дозу фатализма узроковану друштвеним и политичким ограничењима са којима се су-очавају.

Терористи самоубиџе нису генерално ни импулсивни, ни луди. Њих организација пажљиво бира, а затим их уколико је потребно, подвргава индоктринацији. Будући да иза самоубилачког тероризма увек стоји организација, треба се усмерити на структуру и културу те организације, јер су терористи самоубиџе само инструмент у рукама организације и њених вођа, који од тих акција очекују добит или за себе лично, или за организацију. Када је реч о борби против самоуби-лачког тероризма, било би корисно имати профил терористе самоу-биџе, али је много значајније схватити да то није борба против поје-динца, већ против организације. Та борба мора да се води и на поли-тичком и на оперативном нивоу. Примена економских санкција може да доведе до смањења подршке јавности, па тиме и до прекида или, барем, смањења интензитета терористичких напада. Међутим, поли-тичким мерама не морају да се постигну позитивни резултати, што се показало и у случају подршке коју су талибани пружали Бин Ладену упркос санкцијама и тешкој економској ситуацији.

Феномен самоубилачког тероризма се шири планетом, али се по-већава и разноликост мета. С обзиром на то да је организација кључ-ни елемент организовања самоубилачког и сваког другог тероризма, борба против те врсте тероризма треба да буде усмерена првенствено на борбу против лидера организација, сакупљање обавештајних пода-така и смањење могућности регрутовања нових чланова. Без сумње, не постоји статистички образац на основу којег би се наговестио сег-мент популације који може да привуче самоубилачки тероризам. Према досадашњим истраживањима, на то да ли ће неко постати бом-баш не зависи од старости, образовања, културе и степена религио-зности, већ о личном осећају дубоког очајања. Ниво депресије и фру-страције једног народа или појединца није мерљив, а тешко може да се одреди и ниво њихове религиозности. Самоубилачки тероризам је увек последње средство које се примењује у борби против надмоћни-јег непријатеља и увек се јавља као одговор на окупацију или прису-

ство страних оружаних снага на територији коју терориста самоубица сматра својом домовином.¹⁰²

Литература:

1. Alan Apter, Robert A. King, *Suicide in Children and Adolescents*, Cambridge University Press, 2003.
2. Џонатан Р. Вајт, *Тероризам*, „Aleksandria Press“, Београд, 2004.
3. Boaz Ganor, *The Counter-Terrorism Puzzle*, The Interdisciplinary Center for Herzliya Projects, 2005.
4. Rory McCarthy, *Sisters mothers, martyrs*, Guardian News,
<http://www.guardian.co.uk/print,,329653040-103602,00.html>, приступљено 07.03. 2007.
5. *Self Destructive Behavior –Underlying Causes and Coping* <http://www.clarocet.com/encyclopedia/se-intro.htm>.
6. Жарко Требежанин, *Мали лексикон психоаналитичких термина*, „Плато“, Београд, 1993.

¹⁰² Иако међународна заједница присуство страних оружаних снага у појединим земљама не признаје и не доживљава као окупацију, то није случај са терористичким организацијама. То правило се односи чак и на „Ал Каиду“ и њене подгрупе, чији је циљ повлачење америчких и британских оружаних снага из Саудијске Арабије и генерално са Близког истока. Без обзира на то што терористичке организације делују ван граница територије коју сматрају својом окупираним домовином, повод је управо присуство страних оружаних снага на тој територији. Иако је, на пример, америчке и друге оружане снаге велики део Ирачана дочекао као ослободиоце, број самоубилачких напада које изводе, како секуларне, тако и религиозне терористичке групе показује да сада већина становника Ирака те оружане снаге доживљава као окупаторе, а у борби против оружано надмоћнијег непријатеља најснажније оружје јесте – људски живот.

Процес денационализације и безбедност

УДК: 339.13.025.88 : 327

Др Станислав Стојановић *

У тексту је разматран проблем опадања ауторитета националне државе као последица промена које су се додали укрштањем националних и транснационалних снага и процеса. Због све веће глобалне повезаности и све израженијег утицаја међународних и наднационалних организација и колективитета мења се динамика друштва и наговештава значајно редуковање надлежности државе.

Инсистирање заговорника неолибералног концепта да се организација савремених друштава подреди захтевима глобалног тржишта подстакло је снажан процес маргинализације државе, нарочито у обезбеђењу социјалне сигурности, безбедности и заштити њених грађана, што су њене основне функције. Последица новонасталих услова је неспособност држава да управљају и регулишу живот грађана и унутардржавне односе, што изазива повећану нестабилност, тј. смањење безбедности, појаву етничко-верских конфликтака, тероризам и ширење оружја за масовно уништавање.

Кључне речи: глобализација, држава, десуверенизација, денационализација, фрагментација, несигурност, небезбедност.

Увод

Интензивирање односа који се одвијају у оквиру процеса глобализације дубоко се одразило на политичке, друштвене, економске и безбедносне аспекте организовања савремених друштава. Према мишљењу бројних теоретичара, таква транснационална стремљења савременог света довела су у питање традиционално схватање државе,

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

пре свега, њене суверене прерогативе и територијални принцип организације.¹ То се првенствено односи на поодавно установљене промене модерног државног устројства произишлих из Вестфалског мира, према којем се државни свет састоји од независних националио-државних актера.

Неолиберални концепт, у чијој је основи залагање да се политичка власт подреди економији и њеним механизмима, подстакао је снажан процес маргинализације државе и ерозију њених капацитета у обезбеђењу социјалне сигурности, безбедности и заштите њених грађана, што су њене основне функције.

Јачањем механизама неолибералног модела привређивања и повећањем глобалне међуповезаности ствара друштвени контекст у којем се смањује број политичких инструмената који су на располагању националним државама а делотворност појединачних инструмената показују сталну тенденцију опадања. То се догађа првенствено због тога што је држава у многоме изгубила аутономију у креирању економске политике, као и значајан део контроле сопствених граница, чија је сврха било ограничавање протока роба, услуга и технологија, као и културна размена. Последице тога су смањење ефикасности инструмената који омогућавају држави да контролише активности унутар и дуж својих граница.

Процес транзиције државе ка „либерализму“ одвија се неосетно, уз скривање дугорочних последица, које се најснажније манифестишују повећањем несигурности и друштвеном патологијом и њеном транснационализацијом. Тако глобални тероризам, организовани транснационални криминал, корупција и пролиферација оружја за масовно уништење, као последица глобализације и слабљења заштитних способности националних држава, постају све израженији и изазивају глобални осећај несигурности. Маргинализација државе, као основне политичке јединице организованог друштвеног живота, изазвало је многе последице и допринело стварању услова за ескалацију несигурности и смањење безбедности унутар савремених друштава. Због таквог социјалног миљеа, нажалост, неизвесност постаје сталан начин егзистенције људи савременог света.

Глобализација и суверена држава

Јачањем глобалних процеса бришу се границе у економији, друштву и култури и постаје све израженија трансформација друштвених

¹ „Денационализација представља пораст интензитета и домета интеракција које прелазе границу кроз размену или заједничку производњу роба, услуга и капитала и радне снаге, угрожавања и ратних ризика, штетних материја и ризика по животну средину, као и културе и комуникација“ (М. Цирн, *Управљање с ове стране националне државе*, „Филип Вишњић“, Београд, 2003, стр. 94).

институција. Отуда, тешко да постоји иједна озбиљнија политичка институција у савременом свету која није угрожена или која се због глобализације не трансформише: глобализација редукује аутономију државе, подрива демократију и на њој засновани легитимитет политичког система, мења природу суверенитета и, на тај начин, преиначује основне структуре међународног система.

Више од 5.000 невладиних организација² и исто толико међународних организација, као и све бројнији елементи светског грађанства и транснационалних друштвених покрета, интензивирају процесе десуверенизације и денационализације. Држава је, тако, суочена с низом појава које прелазе њене границе, као што су криминал, епидемије, еколошки поремећаји, уступање суверенитета. Хабермас исправно закључује када каже: „Премда сувереност и државни монопол силе формално остају нетакнути, растућа међузависност светског друштва доводи у питање премису да национална политика уопште још може да се територијално, у државним границама, поклопи са судбином националне државе“.³

Принцип суверенитета, на којем је током четири века засниван целокупни међународни поредак, све више се потискује и креира се друштво без државе, при чему још увек нема адекватне транснационалне политичке форме која може да буде одговарајућа замена за државу. Евидентно је да се глобализацијом економских односа деградира и ограничава могућност примене различитих инструмената националних држава, као и да се условљава ерозија њених капацитета у обезбеђењу социјалне сигурности, безбедности и заштити њених грађана, што су њене основне функције. У вези с тим, Манделбаум каже да је либерализам, због инсистирања на идеји да власт економију мора да препусти њеним механизмима, у свим аспектима опонент државној моћи.⁴ Отуда је неолиберална идеологија, као основа глобализације (подразумева слободу деловања од интервенције државе и маргинализацију њене позиције), значајан аспект глобалних процеса.

Универзалну владавину мира и правде, за коју се залажу глобалисти, са својим супратериторијалним стремљењима онемогућавају национални суверенитети. Стога се уводи процес десуверенизације, под којим се подразумева постепено слабљење или потпуно губљење државног суверенитета многих држава. Тржиште, као глобална вредност неолибералног концепта међународних односа, све више потискује националну државу и њен суверенитет – тумачи их као реликте прошlostи и остатке превазиђених правних и политичких установа,

² В. Павићевић, *Аспекти глобализације*, „Досије“, Београд, 2003, стр. 217.

³ Ј. Хабермас, *Постнационална консталација*, „Филип Вишњић“, Београд, 2002, стр. 74.

⁴ М. Манделбаум, *Идеје које су освојиле свет*, „Откровење“, Београд, 2004, стр. 64.

које у новом, глобалном поретку треба да уступе место светској власти, која ће стајати на челу будуће „супердржаве“.

Према Хабермасовом мишљењу, три најважнија аспекта развољивања националне државе и слабљења њене моћи јесу „губитак способности државне контроле, растући легитимацијски дефицит у процесу одлучивања и немоћ да се на пољу пореза и организације предузимају кораци који ће имати легитимацијско дејство...“.⁵ Када је реч о губитку способности државне контроле, Хабермас указује на то да процес денационализације има за последицу опадање аутономије, тако да појединачна држава својом властитом снагом више не може своје грађане доволјно ефикасно да заштити од спољних ефеката других актера, односно, како он каже, „од ланчаног дејства процеса чији је извор ван граница“.⁶ Према мишљењу истог аутора, дефицит демократске легитимације савремене државе настаје као последица праксе да се круг оних који учествују у демократском одлучивању не поклапа са кругом оних које те одлуке погађају, као и због чињенице да националне политике све чешће вреднују међународни актери. Хабермас посебно наглашава разорни утицај глобалних процеса на капаците националне државе приликом спровођења социјалне политике и обезбеђивања легитимацијске потврде. „Са лаганим одвајањем територијално ограничених простора деловања национално-државних актера са једне, и глобално неограниченih тржишта и убрзаног кретања капитала, са друге стране, нестаје функционална заокруженост националне привреде“.⁷ Као последица таквих процеса, све је чешћа пракса да капитал прелази националне оквире ради избегавања социјалних стандарда које је утврдила држава. Тиме националне владе, како закључује Хабермас, губе моћ да користе пореске ресурсе домаће привреде и обезбеде социјално прихватљиву расподелу добара и тако осигурају основ своје легитимације. Међутим, многи аутори сматрају да ће државе и даље бити доминантне институције на глобалној сцени, при чему ће владе имати све мању контролу над токовима информација, технологија, легалних и нелегалних миграција и финансијских трансакција преко својих граница. Према проценама Централне информативне агенције САД (ЦИА), недржавни актери – од предузећа до непрофитних организација, имају све већи значај и у националним и у међународним пословима. Према истом извору, држава ће остати најважнија организациона јединица политичких, економских и безбедносних послова, али ће се суочити с фундаменталним проблемима.⁸ Сличан став има и Манделбаум, који сматра да, упркос „оваквом развоју, глобални тријумф либерализма ипак није наго-

⁵ Ј. Хабермас, *исто*, стр. 119.

⁶ *Исто*, стр. 119.

⁷ *Исто*, стр. 120.

⁸ *Global trends 2015*.

вестио нестанак државе... Обавезе и аспирације националне државе ограничene су, али тешко могу бити неважне“.⁹ Исто тако, Цирн сматра да постоје вељани разлоги да национална држава има своје место у структури савремених међународних односа. По њему, тешко се може претпоставити да ће се тероризам, организовани злочини, ризици глобалног уништавања животне средине или социјалне неједнакости искоренити без помоћи националне државе. „Зато постоје добри разлоги за опстанак националне државе. Национална држава располаже ресурсима којима може да санкционише“.¹⁰

Оспоравајући тенденцију слабљења националних држава западног света, Видојевић теорију дерегулације, као део глобализације неолибералне идеологије, види, пре свега, као „извозни артикал“ који треба да служи за „оправдање програмиране фрагментације, заправо растројства друштва и државе, а посебно преструктуирање и својинских односа у бившим социјалистичким земљама“.¹¹

Нема дилеме да ће све интензивнији и слободнији ток информација капитала, робе и услуга и људи, као и ширење моћи на разне недржавне актере, бити изазов за ауторитет владе. Недржавни актери, чији се број с транснационализовањем привредних процеса повећава, освајају све више ресурсе који су традиционално припадали националним владама а доминантну улогу у процесу развлашћивања државе имају транснационалне компаније, као главни актери глобализације. Ширењем тржишта изван граница државе кроз привредну глобализацију, концентрација тржишне моћи се, неизбежно, такође помера изван оквира државе, при чему се огромна економска моћ концентрише у рукама свега неколико светских корпорација, чији даљи раст ничим није ограничен. На тај начин, сматра Хелд, потпуно је јасан раскорак између формалне власти државе и просторног домета савремених система производње, дистрибуције и размене, који често ограничавају надлежност и ефикасност националних политичких власти.¹²

Први корак у процесу друштвене денационализације јесте опадање државне способности управљања. Редукована могућност националне државе да ефикасно управља и остварује друштвено пожељна стања, која прати процес глобализације, погодује стварању амбијента за повећање броја социопатолошких појава, које умногоме нарушавају социјалну сигурност, безбедност и заштиту грађана. За велики број европских теоретичара идеја социјалне државе, која је настала током и након Другог светског рата, велико је цивилизациско достигнуће.

⁹ М. Манделбаум, исто, стр. 65–66.

¹⁰ М. Цирн, исто, стр. 258.

¹¹ З. Видојевић, *Куда води глобализација*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005. стр. 131.

¹² Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005, стр. 154.

Наиме, након Другог светског рата већина капиталистичких земаља имала је неки облик „државе благостања“. Суштина таквог модела друштвеног организовања јесте праведнија расподела друштвеног богатства, на основу пореза, социјалног осигурања и обавезних социјалних давања. Осамдесетих година 20. века пројекат „државе благостања“ масовно је напуштен под жестоким притиском неолибералног концепта организовања друштава и начела ефикасности, као његовог основног покретачког принципа. У вези с тим, за Хабермаса су преобрежај и разградња социјалне државе непосредна последица поновног оживљавања „социјално немилосрдног неолиберализма“,¹³ односно, привредне политike која је оријентисана на понуду а чији је циљ дерегулација тржишта.

Структурне промене светске привреде изазване процесом глобализације намећу тешко решиве проблеме „држави благостања“. Подређивање државе вредностима економије и битно смањење делокруга њеног утицаја на домаћу монетарну сферу толико ограничавају делатности државних чинилаца да опције које су преостале тим чиниоцима нису довољне за ублажавање нежељених социјалних и политичких последица транснационализованог тржишног промета. По Хабермасовом мишљењу, криза функције управљања државе огледа се у немогућности националних политика да понуде адекватна решења за многе актуелне проблеме савременог света. То је, сматра он, последица тенденција да се на све глобализацијем тржишту баланс помера на штету аутономије и привредно-политичког простора за деловање државних актера,¹⁴ при чему се убрзано повећава број недржавних субјеката који све више постају конкуренти националној држави. У таквим околностима, национална држава има све мање могућности, а државе с неразвијеним друштвом или друштвом у транзицији – тешко решиве проблеме. Наведени процеси су карактеристични за економски и технолошки неразвијене државе, при чему су земље које поседују природне ресурсе посебно угрожени простори. У условима у којима владе тих земаља валидност својих економских политика и свог легитимитета вреднују на нивоу кључних актера глобалне економије, ерозија суверенитета се на меће као неминовност. Она се испољава кроз повећање економске зависности због све веће дужничке зависности, условљавање у трансферу технологија, одлив виталне популације, раубовање природних ресурса и угрожавање природне средине.

У позадини идеје слободног тржишта је амбиција неограниченог увећавања крупних корпорација, а последице су нерационалност, све већи јаз између богатих и сиромашних, хомогенизације културе ради стварања потрошачког духа, еколошки и многи други проблеми. Све

¹³ Ј. Хабермас, *исто*, стр. 54.

¹⁴ *Исто*, стр. 83.

то указује на немоћ државе и моћ мултинационалних корпорација, а један од примарних циљева дерегулације, као минимизирања улоге државе у доношењу прописа, јесте надређеност профита мултинационалних корпорација над животном средином и социјалном сфером. У том смислу, будући да неолиберална економска мисао умногоме прихвата социјалне неједнакости, као и начело да је вредновање путем светских финансијских тржишта инхерентно и праведно, националне државе могу, у оквирима све глобализованије привреде, да побољшају своју међународну такмичарску позицију само на основу ограничавања сопствене интервенционистичке моћи и разградње социјалних достигнућа, што наноси штету друштвеној стабилности и ставља их на веома тешку пробу.¹⁵

Оптужујући неолиберализам да је заснован на друштвеном неодарвинизму, Бурдије закључује да је неолиберална политика у западним друштвима¹⁶ изазвала невероватну егзистенцијалну несигурност – од осећања страха од губитка посла и угрожавања положаја радника до њиховог приморавања да се такмиче с многоструком мање плаћеним радницима у иерархијеним земљама. На тај начин, социјална права радника, уместо да се мондијализују, доводе се у питање и укидају. Због такве економске стратегије, према Бурдијеу, не узимају се у обзир социјалне последице и економска цена политике која се заснива на уско схваћеном принципу рационалности и несолидарности. Тај аутор сматра да се свако насиље плаћа, те да структурно насиље финансијских тржишта, на пример, кроз отпуштање радника, има, мање или више дугорочно, своју цену у виду пораста друштвене патологије, пре свега насиља, криминала и приказивања пракси екстремизма.¹⁷

На исте последице глобализације привреде упозорава и Хабермас, наглашавајући да глобалне тенденције економског развоја уништавају историјску консталацију која је омогућила социјално-државни компромис. Напуштање државног социјалног деловања, односно слабљење моћи социјалне државе, узроковало је појаву сиромаштва, неједнакости, корупције и криминала, све мању безбедност итд. „Неуспех социјалдржавног компромиса свакако за последицу има поново избијање кризне тенденције, које је он обуздавао... Недвосмислени су индикатори да са растом диспаритета у зарадама долази и до повећања сиромаштва и социјалне несигурности, а не могу се предвидети ни тенденције ка друштвеној дезинтеграцији“.¹⁸ Све већи јаз између животних услова оних који раде одговарајуће послове, оних који раде

¹⁵ Исто, стр. 57.

¹⁶ П. Бурдије, *Сигнали светла – прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 41.

¹⁷ Исто, стр. 44.

¹⁸ J. Хабермас, *исто*, стр. 56.

неодговарајуће послове и незапослених, као и даља искључивања све бројније популације људи из система запошљавања, даљег образовања и социјалних давања, води ка настајању низих слојева. На тај начин тржишна супериорност, као основни принцип неолибералног модела привређивања, завршава у социјалној фрагментацији. Хабермас недвосмислено тврди да такво „десолидаризовање, дугорочно гледано, мора да уништи либералну културу на чије су универзалистичко саморазумевање упућена демократски устројена друштв“.¹⁹ У тајвом социјалном амбијенту стварају се услови за пораст насиља и патологизацију друштвеног живота, па је, према Покрајцу, све убрзаније кретање не само ка друштву ризика већ и ка друштву насиља.²⁰

Денационализација и безбедност

Још од времена установљења система држава главни објекат и субјекат безбедности била је суверена држава. За утемељивача теорије апсолутистичке државе – Томаса Хобса, примарна улога државе је управо безбедност. Друштвени уговор између грађана и државе и обавеза послушности грађана постоји само дотле док држава гарантује безбедност. Уколико држава не гарантује безбедну егзистенцију сваком појединцу, обавеза послушности грађана – престаје. И за Адама Смита, који се сматра једним од првих заговорника либералне теорије државе, безбедност је у основи постојања државе. Према његовом схваташњу, прва дужност државе је да штити земљу од напада и угрожавања других независних држава, други задатак јој је да сваког појединачног грађанина штити од неправде и угњетавања од стране неког другог грађанина, а трећи – да установи ваљано правосуђе. Да-кле, будући да се прва два задатка државе односе на безбедност, настанак територијалне државе може, у суштини, да се сведе на безбедност.

Када је реч о успостављању државе благостања, каква је постала у западноевропским друштвима до седамдесетих година прошлога века, Цирн наводи четири општа циља: безбедност, социјална сигурност, демократски легитимитет и колективни идентитет. Безбедност, као један од четири општа циља управљања демократске државе благостања, према мишљењу наведеног аутора, има посебан значај.

Према савременој либералној теорији, иако је радикална у односу на државу (због инсистирања на маргинализацији њене улоге у организацији друштвеног живота), могућа је државна интервенција у сфери безбедности. То упућује на закључак, како запажа Цирн, да је у савременој либералној теорији државе безбедност остала једини

¹⁹ Исто.

²⁰ С. Покрајац, *Технологија, транзиција, глобализација*, Београд, 2002, стр. 232..

циљ управљања због којег је допуштена могућност државне интервенције.²¹ На основу тога, закључује исти аутор, безбедност је поље на којем се одлучује о будућности националне државе. Сходно томе, намеће се питање да ли национална држава може својим суграђанима да јемчи задовољавајућу безбедност и у доба денационализације. Иако, по Цирну, од четири општа циља управљања који су изграђени у демократској држави благостања безбедност има највећи значај, национална држава је све мање способна да јемчи задовољавајућу меру безбедности. У изменјеној стварности међународних односа моћ националне државе, како закључује Нај, разлика се на нове изворе и димензије, међународне организације, мултинационалне корпорације и бројне невладине организације, које наступају као самостални субјекти међународног система и глобалних односа.²²

За Цирна безбедност, као циљ управљања односи се на четири специфична задатка и обухвата одбрану државе у случају да је угрожавају друге државе, заштиту индивидуа ако их угрожавају државне институције, заштиту државе од тероризма и других превратничких аката и заштиту индивидуа у случају да их угрожавају други друштвени актери.²³ Према његовом мишљењу, национална држава развијеног света данас успешно обавља задатак одбране. Интензивирањем међународних трговинских односа и формирањем транснационалних тржишта, и густе мреже међународних институција битно је повећана међузависност, што је умањило вероватноћу избијања међурдружавних ратова у свету *OECD-a*. Исто тако, развој комуникација, као и процес денационализације у тој области, утиче на смањење војних претњи као начина остварења националних циљева. Денационализацијом у сferи комуникација повећава се транспарентност између држава и друштава и интензивира процес културног мешања, што све умањује могућност сукобљавања између држава чланица *OECD-a*. Отуда су, према мишљењу тог аутора, међународни сукоби у свету богатих – изузетак. Такође, Цирн сматра да савремена држава успешни остварује и задатак заштите индивидуе од неконтролисане употребе насиља државних институција. Он сматра да је талас демократизације утицао на јачање легитимитета државног монопола над насиљем, односно на јачање институционалних механизама контроле државних органа који примењују силу. Наведени аутор је недвосмислен у ставу да су демократије у већем степену правне државе од ауторитарних држава, па самим тим и да поседују адекватније механизме друштвене контроле монопола државе у коришћењу физичке сile.

²¹ Исто, стр. 19.

²² Ј. Нај, *Како разумети међународне сукобе*, „Стубови културе“, Београд, 2006.

²³ М. Цирн, исто, стр. 74.

Међутим, према Цирновом мишљењу, процесом денационализације посебно се редукује способност националне државе у обављању задатака заштите државе од тероризма и других превратничких аката и задатка који се односи на заштиту грађана од ризика који настају као последица делатности других друштвених актера. Смањење надлежности, као последица процеса успостављања глобалног друштва, условљава све већу неефикасност државе. Општи је закључак већине критичара доминантног тока глобализације да се са повећањем обима и дometa интернационалног тржишта умногоме редукује или потпуно осуђује учинак традиционалних политичких инструмената. Наиме, као социјална цена неолиберализма, односно денационализације и дискредитовања моћи националне државе, повећавају се сви ризици по безбедност и разни облици друштвене патологије. Држава је данас суочена с бројним појавама које прелазе њене границе, као што су непогоде, ширење заразних болести, еколошки поремећаји, криминал, тероризам итд., па су, према Цирну, безбедност и социјално благостање највећи недостатак савремених националних држава. Он сматра да су ризици безбедности последица активности транснационалних актера, при чему је највећа претња све израженије прекограницично изазивање опасности по животну околину. Када је реч о дефициту националне државе у сferи социјалног благостања, Цирн наглашава да је он последица тржишног вредновања расподеле благостања.²⁴

Повећање опасности од еколошких ризика, пролиферација оружја за масовно уништење, тероризам и организовани криминал уверљиво потврђују ставове о ерозији моћи државе да успешно одговори на те изазове. Последица денационализације је и све већа политичка фрагментација сложених политичких заједница. Наиме, колапс политичког ауторитета на националном нивоу омогућава активирање латентне борбе за моћ на низим нивоима, а тај процес може да иде у недоглед у етнички сложеним друштвима.

Цирн закључује да се денационализацијом стварају могућности за нови карактер угрожавања безбедности због којег се све више смањује способност националне државе да предузме адекватне мере безбедности. Последица тога је повећање осећања небезбедности. Он посебно наглашава да процес денационализације повећава друштвено индикована угрожавања и ризике,²⁵ односно угрожавања и ризике који имају узроке у самом друштву. Отуда денационализација отвара и поспешује процес разградње политичких, социјалних и еколошких достигнућа државе благостања.

Када је реч о глобалној безбедности, глобализација светске политике и измене природе безбедносних изазова и претњи утицали

²⁴ М. Цирн, *исто*, стр. 260.

²⁵ М. Цирн, *исто*, стр. 86.

су на смањење стабилности и предвидивости међународних односа. Наиме, како је запазио Драган Симић, стабилности и предвидивости међународних односа током „хладног рата“ доприносили су релативно познати и очекивани изазови и претње, као и чињеница да је суверена држава у том периоду била искључиви објекат, али и субјекат, безбедности као главни део међународног система држава.²⁶ Стога су главни и једини механизми за достизање, очување и унапређење безбедности на било којем нивоу и било којег објекта безбедности били у рукама државе. За заговорнике традиционалног реалполитичког концепта међународних односа повећање глобалне нестабилности последица је крупних промена у међународним односима, посебно потискивања суверене државе из сфере безбедности и међународних односа.

Денационализација еколошких ризика

До педесетих и шездесетих година 20. века узроци и последице еколошких ризика били су у границама исте државе, али се у последњих тридесетак година ситуација значајно изменила. Изградњом првих атомских централа означен је почетак процеса денационализовања еколошких ризика. У садашње време еколошки условљени ризици имају прворазредан значај за живот на Земљи, као што су смањење озонског омотача, климатско отопљавање, неконтролисано крчење тропских шума, повећање пустиње и уништење биолошког диверзитета. Такође, по Хабермасовом мишљењу, нарушавање еколошких токова и разорни потенцијал великих техничких постројења чине нове ризике који прелазе националне границе. Чернобил, озонске рупе или киселе кишне сигнализују несрћне случајеве и еколошке преобрежаје који се због интензитета и распострањености не могу савладати у националним оквирима и који увек превазилазе способности појединачних држава.²⁷

Глобални карактер оштећења животне средине чини оправданим став о планети као друштву светског ризика, при чему је, како тврди Бек, веома редукована могућност националне државе да заштити своје грађане.²⁸ У оквиру идеје слободног тржишта, у чијој је позадини амбиција великих корпорација да неограничено увећавају профит, занемарује се стварање еколошких и многих других проблема. Један од примарних циљева који треба да се постигне дерегулацијом и као процесом минимизирања улоге државе у доношењу прописа јесте надређеност профита мултинационалних корпорација над животном средином, што потврђују и тешкоће везане за примену Протокола из

²⁶ Д. Симић, *Наука о безбедности*, „Службени лист СРЈ“, Београд, 2002, стр. 22.

²⁷ Ј. Хабермас, исто, стр. 73.

²⁸ У. Бек, *Ризично друштво*, „Филип Вишњић“, Београд, 1992, стр. 73–78.

Кјота. Као прилог таквом мишљењу, Цирн наводи став да је у земљама OECD-а безбедност грађана посебно угрожена ризицима који се односе на угрожавање природних основа живота, па је стога повећан број грађана с болестима изазваним утицајима животне средине, као што су астма и рак коже. Осим тога, све већи део становника у тим државама изложен је ризицима од утицаја великих техничких постројења, као што су атомске централе, хемијске фабрике и истраживачке лабораторије за генетску технологију. Према тврђњама истог аутора, све више људи у наведеним земљама осећају се несигурно због пораста криминала и све већих ризика у вези са угрожавањем животне средине. У последњих десет година, животна средина, дрога и криминал налазе се у врху анкета о страховима и бригама људи у OECD-у и увек премашују страх од рата или од државних интервенција. У свим земљама чланица OECD-а, Јужној Кореји и Мексику, на пример, проблеми везани за животну средину сматрају се једним од прво-разредних ризика безбедности.²⁹

Оштији је став да деградација људске околине данас поприма обрисе мегаопасности и постаје све теже решив безбедносни проблем света. Еколошки изазови с којима се суочава свет квантитативно су другачији од свих ранијих изазова. Наиме, због све веће глобалне повезаности, поступци појединача или институција у једном делу света имају значајне последице и по људе у свим другим деловима света. Угрожавањем природе релативизују се све друштвене разлике и наилазе границе националних држава.

Еколошки ризици су повезани са захтевима везаним за глобалну привредну експанзију, као и са повећањем глобалног транспорта, прекомерном експлоатацијом сировина и стилом живота који се засињује на огромним количинама робе које корпорације продају широм света. Отуда основан став да је деградација природе последица неолибералне стратегије организовања економског живота. Такав став не оспорава ни Манделбаум, који истиче да што је „глобална економија, као основна премиса за теорију либерализма, бивала продуктивнија и потпунија, чуда које је слободно тржиште било у стању да изведе утицаја су да опасност од глобалног загревања постане још већа“.³⁰

Социјална небезбедност и пораст друштвене патологије

Привредна денационализација је објективни и свеобухватни изазов држави благостања. Све интензивнија глобална међуповезаност доприноси да територијалне границе постају све мање значајне. Робе и капитал, људи, идеје, знање, уверења, оружје и криминал, дрога и

²⁹ М. Цирн, *исто*, стр. 81.

³⁰ М. Манделбаум, *исто*, стр. 302.

загађивачи лако прелазе границе и доприносе опадању способности држава да саме решавају бројне захтеве који им се намећу.

Неолиберализам државу благостања замењује државом конкуренције, при чему је денационализација трговине, производње и финансија, као неравноправна примарна расподела, најважнији аспект државе конкуренције. Безусловним подржавањем тржишних принципа убрзава се процес разградње инструмената социјалне политике, што има за последицу повећање незапослености и сиромаштва. На тај начин се тржишна супериорност завршава социјалном фрагментацијом. Економска несигурност изазива склоност економски непријателегованих група ка криминалу, дроги, алкохолизму и насиљу, што појачава унутрашњу нестабилност. Тенденција пораста незапослености не постоји само у неразвијеним друштвима већ и у државама чланицама OECD-а, па је почетком седамдесетих година у тим државама било десет милиона незапослених. Тај број се повећао на 35 милиона људи у 1995. години³¹ и још увек постоји таква тенденција.

Карактеристике организованог криминала потврђују његов значај као политичке теме и као све израженије претње безбедности. Екстремни терористички напади изведени последњих година могу да се оквалификују као отказивање државе у испуњавању задатака владавине права и заштите грађана и материјалних добара. Такав развој догађаја, по Цирновом мишљењу, води ка повећању осећања небезбедности. „Данас је живот, по схваташњу немачких грађана, угроженији него што је био пре 20 или 30 година“.³² Дакле, у поређењу с периодом процвате демократске државе изобиља, данас се циљ управљања безбедношћу лошије остварује, нарочито задаци везани за заштиту.³³ Сходно томе, Цирн закључује да се узрок смањења способности националне државе да испуњава функцију заштите може с великим вероватноћом тражити у денационализацији.³⁴

За Цирна, монопол над насиљем држава у свету OECD-а нарушен је и због транснационализовања тероризма. Као пример за такву тврдњу наводи податак да се у Немачкој повећао број насиљних терористичких акција с международним везама са десет акција годишње, касних шездесетих и седамдесетих година, на око тридесет акција у раним осамдесетим годинама прошлог века.³⁵ Исти аутор указује на чињеницу да се у Немачкој повећао број покушаја достављања атомског оружја: са четири случаја у 1990. на 241 покушај у 1993. години,

³¹ М. Цирн, исто, стр. 86.

³² Исто.

³³ Исто, стр. 86.

³⁴ Исто.

³⁵ Исто, стр. 82.

што показује да држава не може потпуно да спречи достављање атомског оружја терористичким организацијама.

На проблем слабљења капацитета државе у заштити од савремених терористичких активности указује и Манделбаум, при чему посебно упозорава на могућност да екстремисти, користећи разна модерна средства и летачка, аeronautичка и компјутерска знања, уз ослонац на отвореност западних друштава, посебно земаља које поседују нуклеарно оружје, лако дођу до неопходних информација и добију материјал за прављење нуклеарних бомби.³⁶ Али, постоји опасност и од пролиферације других врста оружја с енормним разорним потенцијалом.

Пораст криминалитета је тенденција која поприма глобалне разmere, што употребује слику савременог света као о друштву светског ризика. Иако се повећање криминалитета најчешће везује за државе у транзицији и државе с неразвијеном привредом, Цирн указује на чињеницу да је криминал у порасту и у свим земљама у *OECD*-у, што је дугорочно, забрињавајућа тенденција. На пример, наводи податак да „у старим покрајинама Савезне Републике Немачке, на пример, удвостручио се број кривичних дела обухваћених савезном службом за криминал, између 1969. и 1990. године са 2,2 на 4,4 милиона годишње“.³⁷

Посебан проблем је организовани међународни криминал, који постаје све израженији, као последица брисања граница у економији, друштву и култури и слабљења заштитних способности националних држава, што изазива глобални осећај несигурности. На основу статистике, у последњој деценији 20. века дошло је до енормног транснационализовања криминалних активности и повећања броја криминалних организација с међународним везама. „Бруто криминални производ“, како приходе које остварује глобално организовани криминал назива Драган Симић, крајем деведесетих година 20. века достигао је трилион америчких долара, „што је, иначе, више него бруто друштвени производ остварен у било којој сувереној држави света, с изузетком САД и Јапана“.³⁸

Цирн указује и на чињеницу да је организовани криминал брже растао од општих стопа криминала, што је видно утицало на обављање државног задатка заштите и утицало на повећање небезбедности.³⁹ У прилог чињеници да су нови проблеми у реализацији задатака владавине права у државама *OECD*-а делимично настали због друштвене денационализације, Цирн упозорава на опасност да у том про-

³⁶ М. Манделбаум, *исто*, стр. 347.

³⁷ М. Цирн, *исто*, стр. 83.

³⁸ Д. Симић, *исто*, стр. 40.

³⁹ *Исто*, стр. 79.

цесу држава може да изгуби материјални монопол над насиљем и да јој се тиме редукује моћ у односу на пролиферацију оружја за масовно уништење и активности терористичких организација. Иако до сада нису регистрована терористичка удружења која поседују атомско разорно оружје, Цирн указује, на примеру Немачке, да је последњих година број покушаја да се прокријумчари атомски материјал за њихову изградњу застрашујуће повећан, као и пролиферација других врста оружја с такође енормним разорним потенцијалом.

Ескалацији организованог криминала, поред све веће пропустљивости граница, погодују нови продори информационе и комуникационе технологије. Посебна опасност и ризик по националну и глобалну безбеденост јесте трговина оружјем, наркотицима и људима, али и интелектуалном својином и високим технологијама, које могу, на основу логике тржишта, да дођу у руке криминалних организација. У великом порасту су и разноврсни облици криминалне економије, при чему је у експанзији финансијски криминал, који брише границе између легалних и нелегалних новчаних трансакција. Отуда неки аналитичари транснационални криминал, због различитих форми испољавања и све веће моћи, сматрају можда и највећом претњом по светски систем за коју, за сада, нема адекватног одговора.⁴⁰

Процењује се да ће у наредном периоду транснационалне криминалне организације бити све оспособљеније за коришћење у своје сврхе глобалног развоја комплексних информационих, економских и саобраћајних мрежа. Сматра се да ће најутицајније криминалне организације и мреже, које су сада базиране у Северној Америци, Западној Европи, Кини, Колумбији, Јапану, Мексику и Русији, проширити домен својих активности.⁴¹ Оне ће склопити међусобне савезе, успоставити сарадњу са терористичким и побуњеничким покретима, подмићивати лидере нестабилних држава и сарађивати с проблематичним банкама и тако контролисати знатна географска подручја. Њихови приходи притицаје од трговине дрогом,⁴² кријумчарења страних држављана, трговине женама и децом, кријумчарења токсичних материја, опасног отпада, недозвољеног оружја и војне технологије, финасијских превара и ракетирања. Сматра се да су данас најутицајније мафијашке организације „Коза ностра“, „Камора“, „Сакра корона унита“ и „Надрангета“ у Италији, „Меделин“ и „Кали“ у Колумбији, „Камила“ у Албанији и „Солснетскај“ и „Краснаја“ у Русији.⁴³

⁴⁰ М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, „Гутембергова галаксија“, Београд, 2002, стр. 74.

⁴¹ *Global trends 2015*.

⁴² Производња сировог хероина у Авганистану у 2006. години већ је достигла 6.100 тона, односно за 45 одсто већа је него у 2005. години. Новац добијен од хероина један је од најзначајнијих извора финансирања најразличитијих организација које имају очигледне везе са тероризмом (*Политика*, 6. октобар 2006).

⁴³ *Политика*, 15. октобар 2006.

На основу доступних података, садашњи годишњи приходи од недозвољених криминалних активности износе: 100–300 милијарди долара од трговине дрогама; 10–12 милијарди долара од одлагања токсичног и другог опасног отпада; девет милијарди долара од крађе аутомобила у Сједињеним Државама и Европи; седам милијарди од кријумчарења страних држављана и, чак, милијарду долара од крађе интелектуалне својине преко пиратирања видео-издања, софтвера, и другог. Према проценама, трошкови корупције износе око 500 милијарди долара, или око један одсто глобалног националног производа Сједињених Држава.⁴⁴

Илегална трговина наоружањем, наркотицима и људима посебан је безбедносни проблем у земљама југоисточне Европе које пролазе кроз период транзиције. Активности широко разгранатих криминалних група, поремећена административна и полицијска контрола, реструктуирање војних и полицијских снага и стварање вишкова наоружања, као и грађански рат на тим просторима и слаба контрола граница, довели су до интензивирања кријумчарења оружја у региону. Главни правци кријумчарења наоружања воде према Блиском и Средњем истоку и Кавказу, а купци су, најчешће, терористичке и екстремистичке организације, државе под ембаргом и разне криминалне групе. Када је реч о трговини наркотицима, постоји много показатеља који упућују на закључак да је регион југоисточне Европе један од најважнијих региона глобалне нарко-мафије. Процењује се да само вредност нарко-трансакција на Косову и Метохији износи више од 400 милијарди долара, а драматични пораст незапослености, сиромаштва и беде актуелизовао је до неслуђених граница трговину људима, пре свега женама и децом. Сматра се да албански мафијашки кругови контролишу више од 70 одсто хероина који улази на западноевропско тржиште и више од половине те дроге која стиже у Сједињене Државе. Сматра се и да је албански нарко-картел „Камила“ једна од пет најјачих мафијашких група у свету.⁴⁵

Чиниоци који су довели до интензивирања свих видова криминала и корупције у југоисточној Европи, према мишљењу Бранка Хорвате, јесу неуважавање специфичних околности и наметање оштрог курса реформе. Хорват с правом тврди да је брзина промена једна од највећих грешака транзиције.⁴⁶ Инсистирање на брзој дерегулацији генерисало је увођење тржишта без потребних тржишних институција, па су корупција и криминал сасвим нормалан, а не експресан резултат транзиције институција. У политици према транзицији пренебрегнуту су привредна реалност, социјална структура друштва, па и искуства западноевропских земаља.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Политика, 15. октобар 2006.

⁴⁶ Ј. Стиглиц, *Противуречности глобализације*, СВМ-х, Београд, 2002, стр. 299.

Процес глобализације на много начина ствара одговарајући социјални, економски, политички и технолошки амбијент који чини реалном опасност од употребе и ширења оружја за масовно уништење. Глобални нуклеарни рат је данас мало вероватан, али је пролиферација оружја за масовно уништење настављена, што указује на ризик да то оружје буде и употребљено. Процењује се да је свет безбедносно најрањивији од потенцијалне злоупотребе оружја за масовно уништење, с обзиром на повећану могућност да у глобализованом свету такво оружје доспе у руке све организованијих криминалних и терористичких група. Претња од ширења и употребе оружја за масовно уништење постала је већа после „хладног рата“, посебно након распада Совјетског Савеза, што је омогућило да се нулкеарно оружје и технологија за његову производњу неконтролисано шире изван његових граница.

Криза државе и деструкција њене заштитне функције важне су као чинилац који повећава могућност пролиферације оружја за масовно уништење. Пропратне последице сложене и повећане међузависности изазивају неслућен технолошки динамизам, као и развој комуникационе и транспортне технологије и све већу пропустљивост граница, што утиче на креирање све повољнијег амбијента за нелегалне активности.

Глобализација, заснована на информационој технологији, значајно ће повећати интеракцију између терориста, трговаца дрогом и оружјем и припадника организованог криминала, који ће у све умреженијем свету имати већи приступ информацијама, технологији и финансијама, као и могућност примене софистицираних техника преваре.⁴⁷ Такви асиметрични приступи, без обзира на то да ли их предузимају државе или недржавни актери, постаће доминантна карактеристика претежног броја опасности.

Десуверенизација и политичка фрагментација

Као последица глобализације и сложене динамике међународних односа постбиполарног света јавио се снажан процес реафирмације националног идентитета. Питања идентитета, која су оштра реакција на противуречне и сложене силе глобализације и пројекат ус postављања културне хегемоније, добијају у последњој деценији 20. века примаран значај за појединце, друштвене групе и друштва у целини, условљавајући снажан препород екстремних верских и етичких осећања. Тако су појмови *наслеђе, вера, језик, историја, обичаји и традиција* постали најважнији извори одређења људи, условљавајући

⁴⁷ Global trends 2015.

снажан процес политичке фрагментације, односно, како каже Хантингтон, преобликовање светске политику дуж културних граница.⁴⁸

Данас постоји општа сагласност да сами процеси глобализације не воде нужно ка већој глобалној интеграцији, тј. ка светском поретку у чијој је основи развој хомогеног или јединственог друштва и политике. Хелд сматра да су политичка фрагментација или дезинтеграционе тенденције очигледна могућност која прати процесе глобализације светске политике.⁴⁹ Политичка фрагментација, као процес у којем се редукује домет важења политичких уређења и политичких организација одређених политичких заједница, доприноси подривању егзистенција тих заједница. А карактер политичке фрагментације имају све активности које су усмерене на укидање или смањење постојећих политичких заједница, при чему је просторна сецесија њен доминантан манифестациони облик. Начело о подударању етничких и политичких граница, односно захтев да свака нација има своју државу, а свака држава своју нацију, постаје препознатљива тенденција у развоју савремених међународних односа.

Променама у поимању државне суверености и изменљеном позицијом националне државе урушени су механизми државних политика за обезбеђење физичке безбедности грађана, њиховог економског просперитета и колективног идентитета. Како каже Цирн, напад „на постојеће политичке заједнице и организације израз је ситуације у којој национална држава није у стању да пружи симболички систем који има интегративну моћ и у коме се може развити цивилни грађански колективни идентитет који би био распростртан на све чланове политичке заједнице“.⁵⁰ Таква ситуација погодује напредовању процеса јачања социјалних снага које настоје да замене цивилни грађански идентитет етнички утемељеним идентитетом. Последица тога је јачање сецесионистичких и аутономистичких покрета које предводе етнички дефинисане снаге које желе да се потпуно или делимично издвоје из заједнице. Јачање покрета који су усмерени на фрагментарне облике колективног идентитета и захтева за територијалним отцепљењем од заједнице стварају се услови за радикализацију проблема етничитета и за етнонационалистичке и етнополитичке сукобе.

Политичка фрагментација је условљена смањењем ефективности националних политика и јавља се у случајевима када националне државе нису у могућности да обезбеде заштиту од негативних последица актуелних процеса глобализације. Није тешко доказати да је денационализација оквир за политичку фрагментацију, односно да омогућава настанак или јачање неких чинилаца који поспешују процесе политичке фрагментације. Процес јачања политичке фрагментације де-

⁴⁸ С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999.

⁴⁹ Д. Хелд, *исто*, стр. 120.

⁵⁰ М. Цирн, *исто*, стр. 198 и 199.

лује преко све веће неједнакости, промене економске структуре, укидања културних диференцијација, економске несигурности и незадовољства централном државом. Пораст друштвено индукованих угрожавања и нестабилности условљава јачање покрета који теже ка поновној афирмацији фрагментарних облика колективног идентитета. Наиме, према Цирну, у подручјима у којима савремено управљање има највише недостатака најснажније се подстиче политичка фрагментација. Цирн сматра да редуковање „могућности националне државе да достиже друштвено пожељна стања, која иду заједно са раздемократизацијом политике у вези са све већим значајем интернационалних институција, представља поље на коме се лако стварају оне социјалне снаге које подстичу политичку фрагментацију“.⁵¹

Политичка фрагментација је и последица транснационалне разградње културних диференцијација. Смањена способност националне државе да контролише транснационалне токове у култури јача тенденцију ка смањењу разлика између националних култура. Глобална мултикултура, њено поједностављивање духовног живота и свођење на ниво тржишта, опасност је за културне идентитетете светске периферије. Наиме, извесно је да је данас духовни простор све мање под непосредном контролом националне државе и домаћаја њене културе. Стога Цирн констатује да „културни простор – државе „реорганизује се под утицајем сила над којима државе, у најбољем случају, имају само ограничено дејство“.⁵² Исто тако, Хелд запажа да културна глобализација, због деловања бројних сложених процеса, снажно утиче на преобликовање постојећих политичких идентитета на свим нивоима. Ти процеси утичу на разградњу и слабљење политичке и културне хегемоније државе, односно нације, и поспешују захтеве етничких и културних група за различитим облицима локалне и регионалне аутономије.

Радикализам тржишних институција и екстремна универзалистичка претензија актера глобализације, заснована на моћи медија, компјутерске индустрије, образовања, науке и уметности, који добијају индустријски карактер, усмерена је на мењање вредносне матрице и приказивање западног система вредности као једино могућег и најбољег, што неминовно доводи до одбацувања других вредносних модела. Последица тога је права ерупција различитих форми традиционализма, локализама и конфликтата, антиамериканизма и противзападног расположења. Сматрајући да су такве последице нужне, Волерстин их објашњава на следећи начин: „Када се универзализми користе за уништавање и тлачење, људи налазе уточиште у партику-

⁵¹ М. Цирн, исто, стр. 19.

⁵² Д. Хелд, исто, стр. 153.

ларизмима. Они представљају очигледну одбрану и то углавном веома нужну одбрану“.⁵³

Снажни национализми, који настају као реакција на глобализацију, условљени су настојањима политике владајућих светских држава да се у име утемељења „глобалног друштва“ пониште национални идентитети, односно све снажнија осећања егзистенцијалне угрожености земаља периферије света. Глобализација омогућава надилажење националног простора, посебно у вези с финансијским, економским и социјалним токовима, али настојање да се хегемонистичким универзалитетом поравна свет реафирмише национални контекст, који доприноси одбацивању глобализације.

Као последица процеса денационализације и глобализације националне политике у свету који је све повезанији формалне политичке структуре постају све фрагментарније. Земље се деле дуж етничких, културних и религијских линија. Различите групе се позивају на право на самоопредељење. Приликом оснивања Уједињених нација у свету је била 51 држава,⁵⁴ 1960. године – 100, 1984. године – 159, 1992. године – 172, а 1994. године – 192 државе. За само две године, у периоду од 1992. до 1994. године, створено је више од двадесет нових држава. После распада Совјетског Савеза и неких земаља источне Европе, од 1991. до 1993. године у Уједињеним нацијама број националних држава је повећан за 25 нових чланица. Будући да се тај процес наставља, а процењује се да у свету на почетку 21. века има између 2.000 и 5.000⁵⁵ различитих етничко-језичких група, према предвиђањима Ј. Насбита, може се очекивати да се формира хиљаду независних држава. Ако се томе дода чињеница да је већина земаља етнички хетерогена и да унутар својих граница имају барем две етничке, културне или религијске групе, процес политичке фрагментације може да се наставља у недоглед.

Процењује се да ће се хетерогеност повећати у готово свим државама због миграција и дивергентних стопа наталитета у популацији миграната и домаћим популацијама. Традиционалне групе биће повод за настојање бројних проблема за управљачке структуре у земљама домаћина, јер ће користити прилике које настају у процесу глобализације и отварања грађанских друштава за боље мобилисање истоверника и етничких сродника за заступање својих интереса или одбрану од економске или политичке дискриминације.

⁵³ И. Волерстин, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004, стр. 12.

⁵⁴ Ј. Бредшо, М. Валас, „Стварност неједнакости: Приче из целог света“, у: В. Вулетић, *Глобализација мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 285.

⁵⁵ *Global Trends 2015*.

Наведено је основ за тврђу да ће укупан број држава у свету, који се од 1990. године увећао за 20 одсто, и даље да се повећава. Због огромне хетерогености држава у свету, све већег потискивања принципа суверенитета и наглашених аспирација етничко-језичких заједница да остваре независност. Такви процеси, којима треба додати и преостале процесе деколонизације, изазивају тензије које ће водити ка сепсији, пре свега у региону субсахарске Африке, централне Азије и Индонезије. У неким случајевима, нове државе ће инспирисати друге сепсионистичке покрете и при томе дестабилизовати земље у којима мањине у почетку нису тежиле ка сепсији.

Етничитет и мултикултура су широм света све већи проблем а етничке мањине су кроз историју често биле узрок сукоба јер су се суочавале са економском и политичком дискриминацијом и насиљем. У савременом свету се сматра угроженом мањином око 17 одсто популације,⁵⁶ па земље и региони с високим процентом угрожености популације имају трајан извор конфликтата.

Табела 1

Угрожене националне мањине у 1990. години⁵⁷

Светски регион	Број угрожених припадника националних мањина (у милионима)	Процент од укупне регионалне популације
Западне демократије и Јапан	84.023	10,8
Источна Европа и СССР	153.658	35
Азија	273.064	10,2
Северна Африка и Близки исток	118.205	28,8
Подсахарска Африка	237.023	42,3
Латинска Америка	49.371	11,0
Укупно	915.344	17,3

Важан показатељ фрагментације формалних политичких структура јесте чињеница да је већина ратова који су вођени у блиској прошлости или који се сада воде у свету изазвана етничким питањима. Пример за то су грађански ратови у бившој СФРЈ, Руанди и Сомалији. Остаће упамћено да су ти сукоби били крајње сурови, уз огромне жртве. Само у сукобима етничких група Хуту и Туту у Руанди погинуло је око милион људи. У свету се током 1995. године водило више од 35 ратова. Већину су чинили грађански ратови који су настали као последица спора између етничких група или мањина и централне владе,

⁵⁶ Ј. Бредшо, М. Валас, *исто*, стр. 296.

⁵⁷ *Исто*.

а оружани етнички конфликти доприносе даљој фрагментацији политичких структура. У том контексту, и тероризам поспешује политичку фрагментацију јер га, у основи, терористи најчешће наводе као начин за стицање независности у процесу наметања глобалне доминације.

Иако су идеја заједништва и интеграциони односи у Европи засновани на тој идеји допринели стварању европског идентитета, на тим просторима су све учествалије и појаве поновног буђења националних осећања и захтева за враћањем аутонотним националним идентитетима. Повећање политички мотивисаног насиља, с једне стране, и снага регионалних покрета за аутономију и сепаратизам, с друге стране, указују на то да и у земљама *OECD*-а постоји проблем политичке фрагментације.⁵⁸ Посебно изражен проблем чине покрети за аутономију у економски успешним регионима који су у политичком средишту, али се они, као последица процеса денационализације, могу свести на друштвену денационализацију. Наиме, с денационализацијом привреде смањује се значај националних тржишта за те регионе, а последица тога је тежња ка већој независности, односно ка вођењу у интернационалној утакмици самосталне политике, независне од националних политичких ауторитета. Део савремених покрета за аутономију и сепаратизам изазван је управо таквим односима – северна Италија, Фламанци у Белгији, Каталонци у Шпанији...

Закључак

Денационализација, као важан аспект процеса који воде ка успостављању глобалног друштва, много је више извор проблема у светској политици него што би могла да буде основа за њихово решавање. Показало се да је нарушавање вестфалског концепта међународних односа и потискивање националне државе произвело несрћен и анархичан међународни поредак. Препознатљива је последично-зрочна веза и између процеса денационализације и бројних импликација по социјалну и физичку сигурност грађана, као и нарушавања националне, регионалне и глобалне безбедности. Надолазеће глобално друштво све више постаје ризично друштво у којем је угрожавање безбедности појединца и политичких колективитета све интензивније и поприма све разноврсније садржаје и обележја.

Процес универзалације принципа тржишног фундаментализма праћен је променама у поимању суверинитета националних држава и редуковању мера које могу да предузимају политичке власти. Цена развлашћивања националне државе су криза државног управљања и неделотворност политике у осигурању безбедности, социјалног bla-

⁵⁸ М. Цирн, исто, стр. 81.

гостања, демократског легитимитета и колективног идентитета. Последице таквих процеса откривају мноштво поремећених односа у развијеним и, још више, у неразвијеним друштвима, недостатак механизма друштвене контроле, социјалну фрагментацију, масовно културно отуђење и политичку фрагментацију и повећање насиља и неизбеђености.

Процењује се да ће због јачања наднационалних снага и интензивирања међународних интеракција државе и даље бити изложене процесу смањења броја могућих варијаната, па ће имати и могућност да саме одређују сопствену судбину. Међутим, ако се буде угрожавао капацитет државне политике, тешко је поверовати да ће процесу десуверенизације допринети изопштавање националне државе из динамике савремених међународних односа. Али, исто тако, није реалан ни повратак на свет оштро одвојених националних држава (при чему се под националним не подразумева етнички, већ административни принцип). Све израженија тенденција економског и технолошког објединавања света и све већа међуповезаност глобалног поретка доводи до тога да се многи традиционални облици државне активности, као што су безбедност и одбрана, привреда и правни систем, не могу остварити без адекватне сарадње са другим државама и недржавним актерима.

Није спорно, да интензивирани процес десуверенизације није праћен стварањем адекватног транснационалног институционалног оквира. У савременом свету основи заштите и безбедности грађана не зависе само од заштите коју може да обезбеди једна држава већ умногоме и од онога што се догађа на глобалном плану. Нове небезбедности не може самостално да савлада ниједна држава, па се те небезбедности редукују и с оне стране националне државе. У вези с тим, редукована делотворност националних политика не може се ублажити без успостављања адекватних међународних институција, што указује да ће средишњи проблем савремене међународне политике све више бити проналажење одговарајућих облика управљања с оне стране националне државе.

Литература:

1. В. Павићевић, *Аспекти глобализације*, „Досије“, Београд, 2003.
2. Ј. Хабермас, *Постнационална консталација*, „Откровење“, Београд, 2002.
3. М. Манделбаум, *Идеје које су освојиле свет*, „Филип Вишњић“, Београд, 2004.
4. М. Цирн, *Управљање с оне стране националне државе*, „Филип Вишњић“, Београд, 2003.
5. З. Видојевић, *Куда води глобализација*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005.

6. Д. Хелд, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.
7. П. Бурдије, *Сигнали светла, прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
8. С. Покрајац, *Технологија, транзиција, глобализација*, Београд, 2002.
9. Ф. Фукујама, *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица, 1992/1999.
10. С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица, 1999.
11. И. Волерстин, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица, 2004.
12. Д. Симић, *Наука о безбедности*, „Службени лист СРЈ“, Београд, 2002. стр. 40.
13. У. Бек, *Ризично друштво*, „Филип Вишњић“, Београд, 1992.
14. Џ. Е. Стиглиц, *Противуречности глобализације*, СВМ-х, Београд, 2002.
15. Н. Чомски, *Профит изнад људи – Неолиберализам и глобални поредак*, ИП „Светови“, Нови Сад, 1999.
16. М. Печујлић, *Глобализација – два лика света*, „Гутенбергова галаксија“, Београд, 2002.
17. Baylis John, Smith Steve: *The globalization of World Politics*, Oxford University Press, London, 2001.
18. Ч. Кегли, В. Јуцин, *Светска политика, тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе, Београд, 2004.
19. Џ. Нај, *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.

Први кораци Републике Србије у Програму „Партнерство за мир“

УДК: 341.232.1 : 327.51
(497.11) 355.357 (497.11)

Мр Златан Јеремић, пуковник*

Аутор жели да укаже на могуће ангажовање Републике Србије у Програму „Партнерство за мир“, и то првенство кроз учешће у активностима обухваћеним Радним програмом евроатлантског партнериства и индивидуалним програмом партнериства, јер су то најчешће, први кораци у ангажовању земље партнера у Програму „Партнерство за мир“.

Радни програм евроатлантског партнериства за 2007. и 2008. годину, који је приказан у овом раду, обезбеђује Србији услове за оптимални избор обима и садржаја сарадње са НАТО-ом коју треба да дефинише у индивидуалном програму партнериства. Аутор указује на чињеницу да је рационалан одабир области сарадње и активности из Радног програма евроатлантског партнериства добра основа за реформу система одбране и да се на тај начин обезбеђују повољни услови за успешно учествовање у изградњи потребних политичких и војних способности за изградњу светског мира. Такође, важно је да Србија бира активности за индивидуални програм партнериства и према оствареним резултатима у постојећој сарадњи с НАТО-ом и планираном будућем учешћу у осталим механизмима сарадње.

Кључне речи: Програм „Партнерство за мир“, НАТО, евроатлантске безбедносне интеграције, механизми сарадње, држава партнер.

Увод

Програм „Партнерство за мир“ (ПзМ) чини основни оквир за проширење и ојачање политичке и војне сарадње широм Европе, увећање стабилности, умањење претњи миру и изградњу јачих односа кроз промовисање духа практичне сарадње са Северноатлантским савезом (НАТО) и опредељење за основна начела те политичко-војне организације.¹ Све земље које су учествовале у Северноатлантском савету за сарадњу, (садашњи Савет евроатлантског партнериства) и

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

¹ У Програму „Партнерство за мир“ сада учествују 23 земље (Албанија, Јерменсија, Аустрија, Азербејџан, Белорусија, Хрватска, Финска, Грузија, Ирска, Казахстан, Киригистан, Молдавија, Русија, Шведска, Швајцарска, Таџикистан, Македонија, Туркменистан, Украјина, Узбекистан, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина). Од оснивања Програма десет држава учесница постале су чланице НАТО (Чешка, Мађарска и Польска 1999. године, а Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Румунија, Словачка и Словенија 2004. године).

Конференцији за безбедност и сарадњу у Европи (садашња Организација за безбедност и сарадњу у Европи) позвао је НАТО *Позивним документом*, 1994. године, да се ангажују у Програму „Партнерство за мир“. Земље које се одазову на *Позивни документ*, потписују *Оквирни документ* и тако формално постају учеснице Програма „Партнерство за мир“. У *Оквирном документу* дефинисани су циљеви Програма, обавезе и овлашћења земаља партнера, с једне, и обавезе земаља чланица НАТО-а, с друге стране.

Након потписивања *Оквирног документа*, земља партнери достављају *презентациони документ* који садржи њене политичке циљеве везане за учешће у Програму „Партнерство за мир“, одабране области сарадње и ресурсе које намерава да стави на располагање за потребе активности које се реализују под окриљем Програма. Након достављања *презентационог документа*, практична сарадња земље партнера и НАТО-а институционализује се кроз мноштво механизама сарадње, од којих су најзначајнији: *радни програм евроатлантског партнериства, индивидуални програм партнериства, процес планирања и ревизије, индивидуални акциони план партнериства, програм побољшања обуке и образовања, концепт оперативних способности, акциони план партнериства против тероризма, акциони план партнериства за изградњу институција одбране итд.* Поред наведеног, постоје у оквиру Програма „Партнерство за мир“ и одређени споразуми који имају међународно-правни карактер. То су: *Споразум између држава НАТО-а и других држава чланица ПзМ о статусу њихових снага* (омогућава спровођење заједничких вежби и обуке), *Споразум о безбедности информација* (омогућава размену информација на основу минималних стандарда заштите) и *Споразум о статусу мисија и представника трећих земаља НАТО-а* (њиме се обезбеђују привилегије и имунитет представницима држава ПзМ у Белгији, где се налази седиште НАТО).² Уколико је земља учесница у Програму „Партнерство за мир“ заинтересована да постане чланица НАТО-а, поред наведеног, унапређује своју сарадњу са том политичко-војном организацијом и ангажовањем кроз механизам под називом *Акциони план за чланство*. На основу таквог ангажовања изграђује потребне политичке и војне способности потребне за пружање доприноса колективној одбрани и новим мисијама Северноатлантског савеза.

Сарадња Републике Србије са Северноатлантским савезом

Република Србија реализује спољнополитичку концепцију прилагођену дубоким променама у међународним односима на европском континенту и у непосредном окружењу, а пре свега промени њеног објективног положаја и међународне улоге. Сарадња са НАТО-ом

² Детаљније о наведеним споразумима у: mr Ђорђе Петровић, „Механизми Програма „Партнерство за мир“, *Нови гласник*, бр. 2, Београд, 2007, стр. 16.

значајна је за очување безбедности Републике Србије, што се огледа у тежњи ка предвидљивости и извесности у вези са најважнијим вредностима којима располажу или ка којима стреме њени грађани, односно држава. На сложеност очувања безбедности Републике Србије утиче развој бројних политичких, одбрамбено-војних и економских изазова, као и изазови у социјалном и демократском развоју током протекле две деценије.³ Ти изазови су углавном наднационалног карактера, па се ствара потреба да Република Србија сарађује са осталим државама у ближем и даљем окружењу. У последње две деценије НАТО постао је, како због ангажовања у решавању насталих криза у европатлантском региону, тако и на основу непрекидног процеса трансформације, најпоузданiji гарант безбедности, па самим тим и окосница европатлантских безбедносних интеграција.

На самиту НАТО-а у Риги, новембра 2006, Република Србија је позвана да приступи Програму „Партнерство за мир“. До тада је Република Србија сарадњу са НАТО реализовала у форми одабраних активности у Програму „Партнерство за мир“, на основу одлука са Самита у Истанбулу 2004. године. И пре него што је постала учесница Програма „Партнерство за мир“, Република Србија је развијала плодну сарадњу са НАТО-ом и то садржајнију него неке државе које су већ биле у том безбедносном аранжману.

Некадашња Савезна Република Југославија успоставила је редовне контакте и специфичне облике сарадње са НАТО-ом приликом примене Дејтонско-париског мировног споразума, Резолуције СБ УН 1244 и Војно-техничког споразума из Куманова. Веома значајан облик сарадње остварен је на југу Србије а њен конкретан резултат је улазак српских снага у Копнену зону безбедности и смањење ваздушне зоне безбедности са 25 на 10 километара. Поред тога, Државна Заједница Србија и Црна Гора ушла је почетком 2006. године у трећи круг сарадње са НАТО-ом на основу Прилагођеног програма сарадње СЦГ-НАТО (*Tailored cooperation Program – TCP*). Тада програм је био садржајнији од индивидуалних програма партнериства неких партнерских држава и њиме су до сада били обухваћени следећи облици сарадње: помоћ НАТО-а у реформи одbrane, програми збрињавања вишке војног персонала и конверзије војних база; размена искустава у случају ванредних околности; заједничка борба против

³ Претње безбедности било које државе у периоду након хладнога рата нису више једнодимензионалне. Наиме, поред оружаног облика угрожавања безбедности, свака држава се сушчава и са мноштвом других изазова, попут тероризма, организованог криминала, пролиферације оружја за масовно уништење, корупције, загађивања животне средине... Безбедносни изазови и претње са којима се сушчавају државе Југоисточне Европе, па самим тим и Република Србија, утврђени су у Заједничком документу о процени безбедносних изазова и могућностима сарадње у региону Југоисточне Европе (*SEECAP*), који су усвојили министри спољних послова у Будимпешти 29. маја 2001. године.

тероризма; програми учења енглеског језика; курсеви за официре и Владине стручњаке у школама НАТО-а у Немачкој и Италији, и друго. Поред тога, почетком 2006. године Амбасада Краљевине Норвешке, као *contact point* Државне Заједнице Србија и Црна Гора са НАТО-ом, покренула је иницијативу усмерену на пружање подршке НАТО-а Државној Заједници приликом реформе система одбране у институционалном оквиру под називом *Група СЦГ-НАТО за реформу одбране*, (сада *Група Србија – НАТО за реформу одбране*). Садржаје рада Групе чине области које се тичу реформе система одбране Републике Србије: 1) организација цивилне и демократске контроле система одбране; 2) имплементација стратегијског прегледа одбране и 3) управљање последицама реформе система одбране. С обзиром на наведене области, задаци Групе усмерени су на: 1) убрзање имплементације реформе одбране у координацији са државним руководством Републике Србије; 2) јачање свести о вођству Републике Србије у реформи одбране; 3) подстицање руководства Републике Србије да координира своје активности, представљајући заједничку визију и размењујући и дели информације; 4) подстицање чланица НАТО-а да боље координирају билateralne активности у области реформе одбране, и 5) припрему Републике Србије за реализацију евентуално преузетих обавеза у Програму „Партнерство за мир“. Ради достизања наведених циљева у оквиру Групе Србија – НАТО за реформу одбране постоји 16 сталних и два *ad hoc* радна стола.⁴

Република Србија спроводи реформу система одбране и улаже напоре да је усклади са захтевима европског безбедносних интеграција. Постојеће способности Републике Србије нису усклађене са дефинисаним обавезама везаним за чланство у НАТО-у на политичком и војном плану. Због тога, Република Србија, уколико жели да постане чланица НАТО-а, треба „на прави начин“ да искористи механизме сарадње који се нуде у оквиру Програма „Партнерство за мир“ за реализацију реформе система одбране и тиме наведени процес у потпуности усклади са очекивањима у европским безбедносним интеграцијама. Међутим, од позива да се ангажује у Програму ПзМ, Република Србија је само формално постала учесница потписивањем

⁴ Стални радни столови Групе Србија – НАТО за реформу одбране су: 1) Развој процедура за анализу и контролу трошкова у систему одбране; 2) Развој система за управљање кадровима и програм *PRISMA*; 3) Реформа образовања у систему одбране; 4) Развој стратегије за односе са јавношћу о питањима реформе одбране и интеграција; 5) Конверзија база; 6) Израда нацрта Презентационог документа за приступање Програму „Партнерство за мир“ и симулација Процеса планирања и ревизије; 7) Развој система планирања одбране; 8) Израда пројекта професионализације Војске Србије; 9) Развој цивилно-војне сарадње; 10) Израда модела стамбеног обезбеђења; 11) Конверзија покретне војне имовине; 12) План опремања и модернизације Војске Србије; 13) Реформа обавештајно-безбедносног система; 14) Реформа система обуке; 15) Развој *C4ISR*, и 16) Развој система за управљање ванредним ситуацијама.

Оквирног документа и, нажалост, сада се налази иза Босне и Херцеговине и Црне Горе на путу у евроатлантске безбедносне интеграције јер су оне већ предала НАТО-у презентационе документе и израдиле своје индивидуалне програме партнериства.

Радни програм европлатског партнериства

Радни програм европлатског партнериства успостављен је на Самиту НАТО-а у Истанбулу 2004. године. Тачније, на том Самиту донета је одлука да се Радни програм партнериства и Акциони план Савета европлатског партнериства обједине у Радни програм европлатског партнериства. Наведени механизам чини детаљну мапу за целокупни Програм ПзМ и има карактер политичко-војног водича. Радни програм европлатског партнериства чини основу за сарадњу НАТО-а, с једне, и партнериских држава, с друге стране. Тај програм обезбеђује политичко-војне смернице за имплементацију политике и циљева сарадње у НАТО-у. Обухвата двогодишњи период, а ревизију сваке године обавља Политичко-војни надзорни комитет (*Political-Military Steering Committee*), уз подршку међународног особља НАТО-а (*NATO International Staff-IS*) и међународног војног особља (*International Military Staff – IMS*). Програм одобрава Североатлантски савет (North Atlantic Council) а од свеобухватног упутства (*overarching guidance*) и листе активности (*list of activities*).

Свеобухватним упутством успостављају се стратегијски циљеви и приоритети сарадње које одобрава Североатлантски савет. Такође, њиме се утврђују области сарадње којима се подржавају дефинисани стратегијски циљеви и формулишу практични приоритетни циљеви које треба достићи у свакој области сарадње.

Радни програм европлатског партнериства за период 2007–2008. година садржи активности у 33 области сарадње (табела 1), које предлажу државе учеснице у ПзМ, међународно особље и војне команде. У оквиру активности постоје приоритети и циљеви који се договарају на нивоу Савета европлатског партнериства.

На Самиту НАТО-а у Истанбулу, јуна 2004, усвојен је документ *Евроатлантско партнериство – поновно усредсређивање и обнављање* (*The Euro-Atlantic Partnership – Refocusing and Renewal*) у којем су дефинисани стратегијски циљеви и приоритети партнёрске политике Североатлантског савеза. У том документу дефинисана су четири основна циља партнёрске политике НАТО-а:

- дијалог и сарадња;
- реформа (промовисање демократских вредности и убрзање процеса демократизације на европлатским просторима, саветовање и помоћ у свим аспектима безбедности и одбране);

– операције (припрема заинтересованих партнера за учешће у операцијама НАТО-а, развој интероперабилности, трансформација одбране упоредо с развојем оперативне улоге и способности НАТО-а);

– проширење Северноатлантског савеза.

Области сарадње којима се подржава достизање постављених циљева наведене су у табели 1 (могу се уочити области сарадње којима се подржава сваки дефинисани циљ партнерске политике НАТО-а). Развијање дијалога и сарадње остварује се кроз активности у 11 области сарадње (*ACD, CCMS, CEP, CRM, DEI, DPS, FPS, PD, PSI, RTT, STS*)⁵.

Подршка реформе свих аспеката безбедности и одбране остварује се реализацијом активности у 12 области сарадње (*ACD, BSC, CEP, DCF, DEI, DPB, DPS, FPS, IHL, PD, PSI, SLW*). Области сарадње: демократска контрола оружаних снага; одбрамбена економија; планирање, буџетирање и управљање ресурсима одбране и одбрамбена политика и стратегија, уједно чине и механизме *Акционог плана партнериства за изградњу институција одбране (PAP – DIB)* који доприносе и реализацији циља *развијање способности и интероперабилности војних снага за операције Северноатлантског савеза*.

Способности и интероперабилност војних снага за операције Северноатлантског савеза развијају се кроз 25 области сарадње, што указује на изузетан значај који НАТО придаје операцијама (*ADF, ARM, ASM, BSC, C3, CEP, CRM, DCF, DPB, DPS, DRT, GEO, HMA, IHL, LNG, LOG, MED, METOC, MIF, NBC, PKG, SLW, STD, TEX, TRD*). За 12 области сарадње које се односе на подршку ангажовања у операцијама (*C3, GEO, LNG, LOG, MED, METOC, MIF, NBC, PKG, STD, TEX, TRD*) постоје конкретни захтеви за интероперабилношћу који су дефинисани у документу Војни задаци за достизање интероперабилности (*Military tasks for interoperability, MTIs*). Приоритети партнерске политике НАТО-а груписани су као географски и системски приоритети.

Северноатлантски савез наставља са ангажовањем у демократској трансформацији и регионалној сарадњи између земаља источне и југоисточне Европе. Међутим, као одговор на измене међународно окружење, тежиште Алијансе је на ангажовању са партнерима у старателски важним регионима Централне Азије и тзв. *Caucasus* земаља. Примена механизма Програма „Партнерство за мир“, као што су, *индивидуални акциони план партнериства, акциони план партнериства за изградњу институција одбране, процес планирања и ревизије, акциони план партнериства против тероризма и поверилачки фонд ПзМ*, приоритет је партнерске политике НАТО-а у та два региона.

Суочавање са изазовима савременог доба чини системским приоритетом партнерску политику НАТО-а. У вези с тим, процес ре-

⁵ Пун назив свих области сарадње у оквиру Радног програма евроатлантског партнериства наведени су у прилогу 3.

форми, дијалог и сарадња, као и унапређење партнерских способности за учешће у операцијама, основни су системски приоритети.

Табела 1

	Area of cooperation (Област сарадње)	Дијалог и сарадња	Реформа	Операцije	Проширење
ACD	Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation (контрола наоружања, разоружање и спречавање пролиферације)				
ADF	Air Defence (противваздухопловна одбрана)				
ARM	Armaments cooperation and management (сарадња и управљање у области наоружања)				
ASM	Airspace Management (управљање и контрола ваздухопловног простора)				
BSC	Border Security and Control (безбедност и контрола граница)		PAP-T		
C3	Consultation, Command and Control (консултације, командовање и контрола)			MTIs	
CCMS	Challenges of Modern Society (изазови модерног друштва)				
CEP	Civil Emergency Planning (планирање цивилне заштите у ванредним ситуацијама)	PAP-T			
CRM	Crisis Management (управљање кризама)				
DCF	Democratic Control of Forces and Defence Structures (демократска контрола оружаних снага и одбрамбених структура)		PAP-DIB	PAP-DIB	
DEI	Defence Economic Issues (одбрамбена економија)	PAP-T	PAP-DIB	PAP-DIB	
DPB	Defence Planning, Budgeting, and Resource Management (планирање, буџетирање и управљање ресурсима у области одбране)		PAP-DIB	PAP-DIB	
DPS	Defence Policy and Strategy (политика одбране и стратегија)		PAP-DIB	PAP-DIB	
DRT	Planning, Organisation and Management of National Defence Research and Technology (планирање, организовање и управљање активностима истраживања и технологијом у области националне одбране)				
FPS	Foreign Policy and Security (спољна политика и безбедност)				
GEO	Military Geography (војна географија)			MTIs	

НАТО, кроз Програм „Партнерство за мир“, наставља да пружа подршку партнерима који желе да се приклуче Алијанси у складу са политиком отворених врата проглашеној у Вашингтонском споразуму и Позивном документу.

Area of cooperation (Област сарадње)		Дијалог и сарадња	Рефор-ма	Опера-ције	Прошире-ње
HMA	Humanitarian Mine Action (humanitarna акција против мина)				
IHL	International Humanitarian Law (међународно хуманитарно право)				
LNG	Language Training (учење језика)			MTIs	
LOG	Logistics (логистика)			MTIs	
MED	Medical Services (медицинске услуге)			MTIs	
ME-TOC	Meteorological and Oceanographic Support (подршка у области метеорологије и океанографије)			MTIs	
MIF	Military Infrastructure (војна инфраструктура)			MTIs	
NBC	NBC Defence (НБХ одбрана)			MTIs	
PD	Public Diplomacy (јавна дипломатија)				
PKG	Conceptual, Planning and Operational aspects of Peacekeeping (концепцијски, плански и оперативни аспекти одржавања мира)			MTIs	
PSI	Protective Security Systems and Inspections (системи безбедносне заштите)				
RTT	Response to Terrorism (одговор на тероризам)	РАР-Т			
SLW	Small Arms and Light Weapons (стрељачко и лако наоружање)				
STD	Operational, Material and Administrative aspects of Standardisation (оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације)			MTIs	
STS	Security Through Science (безбедност кроз науку)				
TEX	Military Exercises and Related Training (војне вежбе и сродне активности у области обуке)			MTIs	
TRD	Military Education, Training and Doctrine (образовање, обука и доктрина)			MTIs	

Листу активности израђује НАТО и усаглашава је са партнерима током двогодишњег периода. Са те листе партнери бирају активности зависно од својих потреба и захтева. Процес одабира области сарадње и активности из Радног програма евроатлантског партнерства за-снован је на следећим принципима:

- властити избор области сарадње,
- властити избор приоритета,
- властити избор циљева,
- властити избор активности и догађаја,
- реалност и рационалност реализације активности и догађаја,
- спремност експертских тимова НАТО-а за пружање помоћи.

Коначна листа, која се ради посебно за сваку државу, резултат је билатералног договора са НАТО-ом и представља садржај индивидуалног програма партнериства одређене земље. За сваку активност наведени су: *шифра, назив активности, опис активности, надлежност, тип активности, време, трајање и место одржавања активности*.

Радни програм евроатлантског партнериства за 2007–2008. годину обухвата 1.619 активности, распоређених у 33 области сарадње. Првих пет области сарадње имају следећи број активности:

- 1) Војно образовање, обука и доктрина – 435;
- 2) Војне вежбе и сродне активности у области обуке – 209;
- 3) Консултације, командовање и контрола, комуникационе и информационе системе, системе за навигацију и идентификацију, аспекте интероперабилности, процедуре и терминологију – 184;
- 4) Оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације – 139;
- 5) Планирање цивилне заштите у ванредним ситуацијама – 80.

На основу наведеног се може закључити да су обука, вежбе, командовање, контрола, стандардизација и интероперабилност изузетно значајне области сарадње у Програму „Партнерство за мир“. На прве четири области односе се захтеви за интероперабилношћу који су дефинисани у документу *Војни задаци за достизање интероперабилности (MTIs)*.

У оквиру 29 области сарадње Комисија НАТО-а за консултације, командовање и контролу (*NC3B – NATO Consultation, Command and Control Board*) надлежна је за 151 активност. На другом месту по броју надлежности налази се школа НАТО-а (*NS – NATO School*), са 118 активности. Врховни штаб здружених снага Европе (*SHAPE – Supreme Headquarters Allied Powers Europe*) и *CC-Mar HQ Northwood*, који на оперативном нивоу припада Команди здружених снага у Брунсуму, налазе се на трећем месту по броју надлежности (по 82 активности).

На четвртом месту је Команда здружених снага у Напуљу (*JFC HQ Naples*), са 77 активности у осам области. Највећи број активности одвија се у Белгији (219), Немачкој (198), Италији (53), Турској (45) и Норвешкој (42). У оквиру 29 области сарадње, најчешћи облик реализација активности су курс (447), састанак (358), конференција (204), посета (119) и тренинг (105). Од 77 планираних активности у надлежности Здружене команде снага у Напуљу највећи број активности одвија се у области *војно образовање, обука и доктрина* (45 активности), а затим у области војне вежбе и сродне активности у области обуке (13 активности).

Области сарадње као основа за израду презентационог документа и индивидуалног програма партнерства

Презентационим документом (у даљем тексту ПД) Републике Србије на основу којег се опредељује политичка волја за активним учешћем у ПзМ, дефинишу се облици сарадње и утврђују расположиви капацитети и ресурси за потребе Програма. То је изузетно важан документ, на основу којег се стиче увид у стварну спремност и способност Републике Србије за пут ка европским безбедносним интеграцијама. Презентациони документ је први документ који се израђује након потписивања оквирног документа и има карактер својеврсног „писма о намерама“ – њиме се назначава политички и војни аспект придруживања Програму „Партнерство за мир“. Презентациони документ има политичко-безбедносно-одбрамбено-војни карактер, те није могуће избећи различиту дубину захватања свих тих димензија. Основни циљ тог документа јесте да се Алијанси представи како свака држава понаособ види своје учешће у ПзМ, те да се одреде области сарадње за које су посебно заинтересоване и ресурси којима се подржава учешће у Програму. Анализом доступних докумената неколико земаља које нису чланице НАТО-а а имају дугогодишње и богато искуство у ПзМ може се утврдити сличност структуре презентационог документа која произилази из његовог дефинисаног циља (табела 2).

Табела 2

Ред. бр.	Држава	Структура презентационог документа
1.	Финска	(1) Увод, (2) Финска искуства и ангажовани ресурси у одржавању мира, (3) Сарадња у припреми и планирању одржавања мира, (4) Обука за операције одржавања мира под патронатом УН и (или) ОЕБС-а.
2.	Шведска	(1) Увод, (2) Расположиви ресурси и снаге активности у ПзМ, (3) Начин остварења политичких циљева ПзМ.
3.	Аустрија	(1) Увод, (2) Расположиви ресурси и снаге активности у ПзМ, (3) Начин остварења политичких циљева ПзМ.
4.	Швајцарска	(1) Основе сарадње, (2) Циљеви учешће Швајцарске у ПзМ, (3) Усклађеност са спољном и безбедносном политиком Швајцарске, (4) Приоритетне области сарадње у ПзМ, (5) Области сарадње и активности, (6) Учешће у структурама НАТО-а.
5.	Србија	(1) Преамбула, (2) Политички оквир – основа за партнерске односе, (3) Области сарадње, (4) Расположиви ресурси за потребе активности у ПзМ.

Индивидуални програм партнерства је план индивидуалне сарадње појединачне државе партнера и НАТО-а. Основу за израду и усаглашавање индивидуалног програма партнерства чине изјаве и области сарадње наведене у Радном програму евроатлантског партнерства и додатни предлози које су дали НАТО или партнери. Индивидуални програм партнерства садржи следеће целине: елементе државне политике према ПзМ – индивидуални циљеви, војне снаге и друге ефективе које се дају на располагање за потребе активности Програма; оквир индивидуалног програма партнерства – приоритетне области сарадње и одабрани циљеви за сваку одабрану област сарадње и конкретне активности планиране за сваку област сарадње.⁶ Сваки индивидуални програм партнерства односи се на исти временски период као и Радни програм евроатлантског партнерства (две године).

Приликом начелног одабира и наглашавања области сарадње у презентационом документу и Индивидуалном програму партнерства - треба се ослонити на усаглашене критеријуме, које би могли да чине:

1) допринос области сарадње реализацији циљева и приоритета партнёрске политике НАТО-а (1. дијалог и сарадња, 2. реформа, 3. операције, и 4. проширење НАТО-а);

2) допринос области сарадње реформи институција државе, система безбедности и система одбране (изградња институција и капацитета система безбедности и одбране, као и развој цивилних и војних способности потребних за функционисање у ПзМ кроз различите механизме);

3) допринос области сарадње реализацији мисија и задатака дефинисаних у Стратегијском прегледу одбране (у даљем тексту СПО, прилог 1);

4) допринос области сарадње развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње (прилог 2);

За квантификацију доприноса може да се користи следећа мерна скала: у великој мери доприноси, доприноси и мало доприноси.

Свакако да би и финансијски аспект требало да буде један од критеријума, али су за његово разматрање неопходни конкретни параметри и сложенија методолошка апаратура, што је изазов са којим се морају суочити аналитичари, оперативци и доносиоци одлука.

За сваку област сарадње важе наведени критеријуми и вреднује се њен значај. Области сарадње приказане су према редоследу који је резултат статистичке анализе, а на основу укупног броја активности везаних за конкретну област сарадње (прилог 3).⁷ Области сарадње операционализоване су у форми приоритетних циљева који се могу

⁶ Мр Ђорђе Петровић, исто, стр. 17.

⁷ Претпоставља се да укупан број активности у оквиру једне области сарадње указује на њен значај.

остварити различитим активностима или су за њих везани војни задаци за достизање интероперабилности (прилог 3).

Област *војно образовање, обука и доктрина* (*Military Education, Training and Doctrine*) доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 435 активности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. За ту област сарадње везани су задаци који су дефинисани у *Војним задацима за достизање интероперабилности* (*MTIs*).

Војне вежбе и сродне активности у области обуке (*Military Exercises and Related Training*) област је која доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 209 активности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. На ту област сарадње односе се задаци дефинисани у *MTIs*.

Област сарадње оперативни, материјални и административни аспекти стандардизације (*Operational, Material and Administrative Aspect of Standardization*) доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 139 активности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. Та област сарадње мора да буде једна од приоритетних јер се преко ње обезбеђује интероперабилност снага за операције. У оквиру те области сарадње потребно је изабрати приоритете: *STD-1, STD-2, STD-3 и STD-6*, а на њу се односе и задаци који су дефинисани у *MTIs*.

Консултације, командовање и контрола, укључујући комуникационе и информационе системе, системе за навигацију и идентификацију, аспекте интероперабилности, процедуре и терминологију (*Consultation, Command and Control, including Communications and Information Systems, Navigation and Identification Systems, Interoperability Aspects, Procedures and Terminology*) област је сарадње која доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 184 активности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. Та област сарадње мора да буде једна од приоритетних јер се преко ње обезбеђује интероперабилност снага за операције, а на њу се односе задаци дефинисани у *MTIs*.

Област сарадње концепцијски, плански и оперативни аспекти одржавања мира (*Conceptual, Planning and Operational Aspect of Peacekeeping*) доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 77 актив-

ности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. На ту област сарадње односе се задаци дефинисани у MTIs.

Учење језика (*Language Training*) доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 69 активности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. На ту област сарадње односе се задаци дефинисани у *MTIs*.

Област сарадње *одбрамбена политика и стратегија* (*Defence Policy and Strategy*) једна је од две области сарадње које доприносе реализацији сва три циља и заступљена је са 64 активности. Та област сарадње подржана је са шест циљева и 13 потциљева. У *акционом плану партнериства за изградњу институција одбране* та област сарадње третирана као један од основних инструмената реформе институција одбране. У непосредној је корелацији са садржајима *Индивидуалног акционог плана партнериства* и *Акционог плана за чланство*, те чини приоритетну област сарадње, која мора да буде саставни део листе активности у којима учествује Република Србија. У оквиру те области сарадње треба да се изаберу приоритети: *DPS-1, DPS-2, DPS-3, DPS-4 и DPS-6*.

Логистика (*Logistics*) као област сарадње доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 72 активности. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. На ту област сарадње односе се задаци који су дефинисани у *MTIs* и приоритетни циљеви у *Радном програму евраатлантског партнериства* и мора да буде саставни део листе активности у којима учествује Република Србија. У оквиру те области сарадње потребно је да се изаберу следећи приоритети: *LOG-1, LOG-2, LOG-3, LOG-5, LOG-6 и LOG-8*.

Област сарадње *планирање цивилне заштите у ванредним ситуацијама* (*Civil Emergency Planning*) друга је област сарадње, поред *Defence Policy and Strategy*, која доприноси реализацији сва три циља и заступљена је са 80 активности. Подржана је са три циља и три потциља. У *Акционом плану партнериства против тероризма* та област сарадње се третира као један од основних инструмената. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. У оквиру те области сарадње потребно је да се изаберу следећи приоритети: *CEP-1, CEP-2 и CEP-3*.

Медицинске услуге (Medical Services) као област сарадње, до приносе реализацији циља 3 и заступљена су са 65 активности. Та област сарадње релативно мало доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те нема приоритетан значај, а на њу се односе задачи који су дефинисани у *MTIs*.

Област сарадње *сарадња и управљање у области наоружања (Armaments Cooperation and Management)* доприноси реализацији циља 3, заступљена је са 22 активности и подржана са 10 приоритетних циљева. Доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње. У оквиру те области сарадње треба изабрати следеће приоритетете: *ARM-1, ARM-2, ARM-3, ARM-4, ARM-5, ARM-6, ARM-7, ARM-8 и ARM-9*.

Као област сарадње *НВХ одбрана (NBC Defence)* доприноси реализацији циља 3 и заступљена је са 18 активности. Доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, има делимично приоритетан значај и на њу се односе задачи који су дефинисани у *MTIs*.

Област сарадње *управљање кризама (Crisis Management)* доприноси реализацији циља 1 и 3, заступљена је са 18 активности и подржана са два основна и девет посебних приоритетних циљева. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. У оквиру те области сарадње потребно је да се изаберу следећи приоритети: *CRM-1, CRM-2/1, CRM-2/2, CRM-2/3, CRM-2/4 и CRM-2/5*.

Управљање и контрола ваздушног простора (Airspace Management) као област сарадње, доприноси реализацији циља 3. Заступљена је са 18 активности и подржана са пет основних и 14 посебних приоритетних циљева. Доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има делимично приоритетан значај.

У оквиру те области сарадње потребно је да се изаберу следећи приоритети: *ASM-1/1,2,3 и ASM-2/1,2,3*.

Област сарадње *контрола наоружања, разоружање и спречавање пролиферације (Arms Control, Disarmament and Nonproliferation)* доприноси реализацији циља 1 и 2, заступљена је са 10 активности и подржана са пет приоритетних циљева. Релативно мало доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју

постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има делимично приоритетан значај. У оквиру те области сарадње треба да се изаберу следећи приоритети: *ACD-1* и *ACD-5*.

Противаздухопловна одбрана (Air Defence) област је сарадње која доприноси реализацији циља 3, заступљена је са девет активности и подржана са девет основних 16 посебних приоритетних циљева. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај. Та област сарадње мора да буде одабрана јер постоји потреба за контролом ваздушног простора па је део процеса успостављања регионалне контроле ваздушног простора. У оквиру те области сарадње потребно је да се изаберу следећи приоритети: *ADF-1/1,2,3* и *ADF-2/1,2,3,4*.

Област сарадње планирање, бюджетирање и управљање ресурсима у области одбране (*Defence Planning, Budgeting and Resource Management*) доприноси реализацији циља 2 и 3, заступљена је са 10 активности и подржана је са пет приоритетних циљева. У *PAP-DIB* та област сарадње се третира као један од основних инструмената реформе институција одбране. У непосредној је корелацији са садржајима *IPAP* и *MAP*, и чини приоритетну област сарадње. У великој мери доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има приоритетан значај.

У оквиру те области сарадње треба изабрати следеће приорите: *DPB-1, DPB-2, DPB-3, DPB-4* и *DPB-5*.

Међународно хуманитарно право (*International Humanitarian Law*), као област сарадње доприноси Међународно хуманитарно право као област сарадње доприноси реализацији циља 2 и 3, заступљено је са девет активности и подржано са пет приоритетних циљева. Релативно мало доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те има делимично приоритетан значај. Међутим, та област сарадње има посебан значај за усклађивање различитих доктрина са процедурима које су у складу са обавезама из међународног хуманитарног права, те је потребно да се у њој учествује и да се изаберу следећи приоритети: *IHL-1* и *IHL-5*.

Област сарадње одговор на тероризам (*Response to Terrorism*) доприноси реализацији циља 1, заступљена је са девет активности и подржана са седам приоритетних циљева. У Акционом плану партнериства против тероризма указано је на значај те области сарадње. Релативно мало доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за

одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те нема приоритетан значај са аспекта Војске Србије. Ипак, са аспекта државе, сарадња у тој области има *делимично приоритетан значај*. У оквиру те области сарадње треба изабрати следеће приоритетете: RTT-1, RTT-2, RTT-3, RTT-4, RTT-5, RTT-6 и RTT-7.

Демократска контрола оружаних снага и одбрамбених структура (Democratic Control of Forces and Defence Structures) област је сарадње која доприноси реализацији циља 2 и 3, заступљена је са шест активности и подржана са 15 приоритетних циљева. У *акционом плану партнериства за изградњу институција одбране* та област сарадње третирана је као један од основних инструмената реформе система одбране. У непосредној је корелацији са садржајима из *индивидуалног акционог плана партнериства* и *Акционог плана за чланство*, те чини приоритетну област сарадње. У *великој мери* доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, па има приоритетан значај. У оквиру те области сарадње треба изабрати следеће приоритетете: DCF-1, DCF-2, DCF-3, DCF-4, DCF-5, DCF-10 и DCF-11.

Област сарадње *јавна дипломатија (Public Diplomacy)* доприноси реализацији циља 1 и 2, заступљена је са четири активности и подржана са шест приоритетних циљева. У *акционом плану партнериства за изградњу институција одбране* та област је третирана као један од основних инструмената реформе институција одбране. *Релативно мало* доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те нема приоритетан значај са аспекта Војске Србије. Ипак, са аспекта државе, сарадња у тој области има *делимично приоритетан значај* и потребно је да се изаберу следећи приоритети: PD-1, PD-2 и PD-3.

Спољна политика и безбедност (Foreign Policy and Security), као област сарадње доприноси реализацији циља 1 и 2, заступљена је са четири активности и подржана са пет приоритетних циљева. У *Акционом плану партнериства за изградњу институција одбране* третирана је као један од основних инструмената реформе система одбране. *Релативно мало* доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те нема приоритетан значај са аспекта Војске Србије. Ипак, са аспекта државе, сарадња у тој области има *делимично приоритетан значај*, па је потребно да се изаберу следећи приоритети: FPS-1, FPS-2, FPS-3, FPS-4 и FPS-5.

Област сарадње *стрељачко и лако наоружање (Small Arms and Light Weapons)* доприноси реализацији циља 2 и 3, заступљена је са две активности и подржана са пет приоритетних циљева. *Релативно мало* доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО,

као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те нема приоритетан значај са аспекта Војске Србије. Ипак, са аспекта система одбране у целини, у вези с у уништавањем вишке наоружања, сарадња у тој области има *делимично приоритетан значај*, па је потребно да се изаберу следећи приоритети: *SLW-1, SLW-3 и SLW-4*.

Безбедност и контрола границе (Border Security and Control) област је сарадње која доприноси реализацији циља 2 и 3, заступљена је са четири активности и подржана са седам приоритетних циљева. У *акционом плану партнериства против тероризма* указано је на значај те области сарадње. Релативно мало доприноси реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као и развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те нема приоритетан значај са аспекта Војске Србије. Ипак, са аспекта државе, сарадња у тој области има *приоритетан значај*, па је потребно да се изаберу следећи приоритети: *BSC-2, BSC-3, BSC-4, BSC-5 и BSC-7*.

Области сарадње подршка снагама НАТО-а и партнёрским земљама у области метеорологије и океанографије (*Meteorological and Oceanographic Support for NATO/Partner Force*), војна географија (*Military Geography*), Хуманитарна акција против мина (*Humanitarian Mine Action*), изазови модерног друштва (*Challenges of Modern Society*), планирање, организовање и управљање активностима истраживања и технологијом у области националне одбране (*Planning, Organization and Management of National Defence Research and Technology*) у садашњој ситуацији мало или нимало не доприносе реализацији мисија и задатака дефинисаних у СПО, као ни развоју постојећих и стварању нових способности за одговор на безбедносне изазове, ризике и претње, те немају одговарајући значај.

Закључна разматрања

Ангажовање у Програму „Партнерство за мир“ прилагођено је у потпуности свакој земљи учесници, пре свега, због постојања великог броја различитих механизама. Република Србија формално је постала учесница Програма потписивањем *Оквирног документа* у децембру 2006. године. Међутим, још увек није представила НАТО-у *презентациони документ*, нити је израдила *индивидуални програм партнериства*.

Значајно је да почетно ангажовање Републике Србије у Програму „Партнерство за мир“ буде добро осмишљено, а то се може постићи рационалним ангажовањем на основу *индивидуалног програма партнериства*. Заправо, тај механизам је основа за даље ангажовање, што значи да сарадња Републике Србије са НАТО-ом кроз *индивидуални програм партнериства* поспешује и њено ангажовање на основу *акционог плана партнериства против тероризма* и *Акционог плана партнериства за изградњу институција одбране*. Поред тога, ангажова-

ње на основу индивидуалног програма партнерства олакшава ангажовање у процесу планирања и ревизије, што се посебно односи на области сарадње које обухватају војне задатке у вези с достицањем интероперабилности.

Темељита и свеобухватна анализа Радног програма европоатланског партнерства основ је за квалитетну израду индивидуалног програма партнерства, чиме се стварају услови за рационално учешће Републике Србије у Програму „Партнерство за мир“. Наиме, од 33 области сарадње из Радног програма европоатланског партнерства, које садрже преко 1.600 активности, Република Србија треба за свој индивидуални програм партнерства да изабере најкорисније области, узимајући, пре свега, у обзир постојеће способности, правце даљег развоја система одбране и захтеве у вези са снагама стављеним на располагање за активности у Програму „Партнерство за мир“.

Литература:

1. *NATO Handbook*, Brussels, NATO Office of Information and Press, 2006.
2. *Euro-atlantic partnership work programme table of activities 2007 – 2008*.
3. *Euro-atlantic partnership work plan for 2006, overarching guidance*.
4. *Partnership for Peace: Invitation Document*, Brussels, 10 January 1994.
5. *Partnership for Peace: Framework Document*, Brussels, 10 January 1994.
6. *Basic Document of the Euro-Atlantic Partnership Council*, Sintra, Portugal, 30 May 1997.
7. *Report on the Comprehensive Review of the Euro-Atlantic Partnership Council and Partnership for Peace*, Prague, 21 November 2002.
8. *Partnership Action Plan against Terrorism*, Prague, 21 November 2002.
9. *Partnership Action Plan on Defence Institution Building (PAP-DIB)*, Brussels, 7 June 2004.
10. *The Euro-Atlantic Partnership – Refocusing and Renewal*, Istanbul, 23 June 2004.
11. *Report on the Partnership Action Plan against terrorism*, 23 June 2004.
12. *NATO/PFP Trust Fund Policy*, Brussels, 6 September 2004.

Прилог 1

Мисија	Задатак
1. Одбрана Републике Србије од војних изазова, ризика и претњи безбедности	1.1. Одвраћање од оружаног угрожавања 1.2. Одбрана територије 1.3. Одбрана ваздушног простора
2. Учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету	2.1. Учешће у међународној војној сарадњи 2.2. Учешће у мировним операцијама 2.3. Учешће у систему колективне одбране
3. Подршка цивилним властима у супротстављању невојним претњама безбедности	3.1. Подршка цивилним властима у супротстављању тероризму и организованом криминалу 3.2. Подршка цивилним властима у случају природних непогода и индустријских и других катастрофа

Извор: Нацрт стратегијског прегледа одбране, МО Републике Србије, 2006.

Задатак

Потребна способност

	1.1.	1.2.	1.3.	2.1.	2.2.	2.3.	3.1.	3.2.
Пројектовање и развој потребних снага	X							
СЗІ (командовање, контрола, комуникација, информација)	X	X	X		X	X		
Обука школовања и усавршавање	X							
Снабдевање, одржавање, транспорт, здравство, инфраструктура, општа логистика	X							
Плански организован прелазак на одређени ниво готовости за извршавање задатака	X							
Прикупљање, анализа, обрада и процена података који су значајни за унутрашњу и спољну безбедност	X							
Пешадијска дејства		X					X	
Оклона дејства		X					X	
Ваздухопловна дејства		X	X				X	
Противваздухопловна дејства		X	X					
Диверзантска дејства		X					X	
Артиљеријско-ракетна дејства		X					X	
Противдиверзантска и противтерористичка дејства		X					X	
Инжињеријска дејства		X	X		X	X		
Електронска дејства		X	X				X	
Бродска дејства		X						
Противбродска дејства		X						
Обавештајно обезбеђење		X	X		X	X		
Безбедносно обезбеђење		X	X		X	X		
Телекомуникационо и информатичко обезбеђење		X	X		X	X		
Противнуклеарно, противхемијско и противбиолошко обезбеђење		X	X		X	X		
Маскирно обезбеђење		X	X		X	X		
Логистичка подршка		X	X		X	X		
Успостављање партнериских односа: способност учешћа у билатералним војним активностима				X				
Успостављање партнериских односа; способност учешћа у мултилатералним војним активностима					X			
Превентивно размештање снага						X		
Раздавање сукобљених страна; успостављање и одржавање заштићених зона; осматрање, контрола и надгледање						X		

Задатак

Потребна
способност

	Одрађање њеног употребљавања
	Одбрана територије
	Одбрана ваздушног простора
Осматрање, контрола и надгледање; успостављање и одржавање заштићених зона; раздвајање сукобљених страна	1.1.
Раздвајање сукобљених страна; успостављање тамион зона; осигурање или ограничавање слободе кретања	1.2.
Војна помоћ и подршка цивилним властима; демобилизација сукобљених снага; осигурује или ограничавање слободе кретања	1.3.
Способност кошненог, ваздушног и водног транспорта хуманитарне помоћи; способност и дистрибуција хуманитарне помоћи	2.1.
Медицински третман унесрећених људи	2.2.
Брзо проналажење и спасавање унесрећених лица	2.3.
Брза и безбедна евакуација становништва	3.1.
Брза и квалитетна изградња и поправка мостова и путева	3.2.
Способност физичке заштите становништва, хуманитарних радника и хуманитарне помоћи	Учешће у моровим операцијама
Обележавање и размирирање минских поља	Учешће у систему колективне одбране (пракса ЧЛ. 5 Саверно-атланског споразума)
Ублажавање и отклањање последица технолошких хаварија и других акциденаца од РХБ агенаса	Подршка првичној властима у супротстављању тероризму и организованом криминалу
Брзо спасавање имовине	Учешће у природних несуга и индустриских и других нестеча и епидемија
Брза и квалитетна техничка подршка напорима ради отклањања последица непогоде	Учешће у спровођању природних несуга и индустриских и других нестеча и епидемија
Предузимање санитарнохигијенских и санитарнотехничких мера	Учешће у спровођању природних несуга и индустриских и других нестеча и епидемија
Спречавање ширења пожара и гашење пожара	Учешће у спровођању природних несуга и индустриских и других нестеча и епидемија

Приоритетни циљеви у областима сарадње*

ACD	КОНТРОЛА НАОРУЖАЊА, РАЗОРУЖАЊЕ И СПРЕЧАВАЊЕ ПРОЛИФЕРАЦИЈЕ
ACD 1	Унапређење веза, сарадње и размене искустава између националних институција везаних за надгледање и примену споразума о контроли и извозу наоружања и војне технологије.
ACD 2	Унапређење усклађености националних и међународних споразума о контроли и извозу наоружања и војне технологије.
ACD 3	Обезбеђење стандардне обуке верификатора у инспекцијским пословима.
ACD 4	Обезбеђење стандардне обуке људства у званичној размени информација у складу са међународним споразумима и уговорима.
ACD 5	Обезбеђење обуке за правовремено и прецизно прикупљање података путем VERITY базе података.
ADF	ПРОТИВВАЗДУХОПЛОВНА ОДБРАНА
ADF 1	Усклађивање концепата, процедура и терминологије у области противвоздухопловне одбране.
ADF 1.1	Израда националног концепта противвоздухопловне одбране.
ADF 1.2	Усклађивање националне терминологије у области противвоздухопловне одбране са НАТО.
ADF 1.3	Усклађивање националних процедура у области противвоздухопловне одбране са концептима и терминологијом у НАТО.
ADF 2	Промовисање развоја компатibilnih механизама и процедура за одговор на потенцијалне кризе и летове ваздухоплова у близини границе.
ADF 2.1	Развој националних процедура противвоздухопловне одбране у кризним ситуацијама.
ADF 2.2	Успостављање функционалног интерфејса између противвоздухопловне одбране, управљања ваздушним простором и цивилних агенција за кризне ситуације.
ADF 2.3	Координација са суседним земљама у одговору на граничне инциденте.
ADF 2.4	Развој процедура за комуникацију у хитним случајевима повреде ваздухопловног простора.
ADF 3	Унапређење националне обуке и вежби у области противвоздухопловне одбране.
ADF 3.1	Исказивање националних захтева за обуком у области противвоздухопловне одбране.
ADF 3.2	Развој националних програма обуке у области противвоздухопловне одбране.
ADF 4	Развој ефикасне структуре у области противвоздухопловне одбране на бази NADC координисаних билатералних програма и аналитичких студија.
ADF 4.1	Развој националних аналитичких способности и захтева.
ADF 4.2	Организационо реструктуирање у области противвоздухопловне одбране.
ADF 4.3	Заједничке аналитичке студије.
ADF 5	Достизање интероперабилности, посебно у областима система идентификације ваздухоплова, ваздухопловног транспорта и снабдевања горивом у ваздуху.
ADF 5.1	Успостављање националне политike и процедура у области ваздухопловне идентификације.
ADF 5.2	Елаборирање националних захтева за транспорт противвоздухопловне опреме.

* Из радног програма евроатлантског партнерства за 2007–2008. годину.

- ADF 5.3 Елаборирање националних захтева за снабдевање горивом у ваздуху.
- ADF 5.4 Обезбеђење система идентификације компатибилних са НАТО системима.
- ARM САРАДЊА И УПРАВЉАЊЕ У ОБЛАСТИ НАОРУЖАЊА**
- ARM 1 Унапређење сазнања о захтевима и приоритетима НАТО земља у области наоружања.
- ARM 2 Имплементација стандарда развијених од стране НАТО у области одбрамбене опреме и снабдевања.
- ARM 3 Изграђивање ефективних владиних структура и процедура у области одбрамбене опреме и снабдевања усклађених са НАТО земљама.
- ARM 4 Изграђивање система планирања и управљања пројектима у области одбрамбене опреме и снабдевања.
- ARM 5 Имплементација координисане стратегије располагања комерцијалном робом.
- ARM 6 Успостављање адекватне националне организације и механизама у погледу учешћа у дијалогу у области одбрамбене индустрије.
- ARM 7 Унапређење сарадње и могућности доприноса партнериских земља НАТО студијама у области одбрамбене индустрије.
- ARM 8 Усвајање адекватних стандарда безбедности у индустрији сагласних са НАТО регулативом и праксом.
- ARM 9 Усклађивање, имплементација и унапређење принципа и праксе обезбеђења квалитета.
- ARM 10 Развој напредних технологија ради превенције посебних облика терористичких напада.

ASM УПРАВЉАЊЕ И КОНТРОЛА ВАЗДУХОПЛОВНОГ ПРОСТОРА

- ASM 1 Развој ефективне цивилно-војне сарадње у области управљања ваздухопловним саобраћајем.
- ASM 1.1 Успостављање националних процедуре у цивилно-војној координацији.
- ASM 1.2 Унапређење односа између националних агенција.
- ASM 1.3 Развој институционалног оквира за цивилно-војну сарадњу и координацију.
- ASM 2 Координација захтева за мултинационалне вежбе у ваздухопловном простору.
- ASM 2.1 Успостављање националних процедуре за ваздухопловне вежбе.
- ASM 2.2 Успостављање националног интерфејса између противваздухопловне одбране и управљања ваздушног простором.
- ASM 2.3 Успостављање националне политике коришћења ваздухопловног простора.
- ASM 3 Достицање интероперабилности у области ваздухопловне комуникације и навигације.
- ASM 3.1 Успостављање ваздухопловне комуникације и навигације.
- ASM 3.2 Усклађивање са НАТО стандардима.
- ASM 3.3 Развој националних планова за снабдевање у коришћењу опреме.
- ASM 4 Развој стандардних процедуре за управљање ваздухопловним саобраћајем у операцијама подршке миру.
- ASM 4.1 Развој националних процедуре.
- ASM 4.2 Усклађивање са НАТО процедурима.
- ASM 5 Подршка напорима за имплементацију стандарда Међународне цивилне авио организације и радарских транспондер система у ваздухопловима партнериских земља.
- ASM 5.1 Дефинисање националних захтева за ваздухопловима.
- ASM 5.2 Идентификација неперспективних ваздухоплова.
- ASM 5.3 Развој националног плана снабдевања.

БЕЗБЕДНОСТ И КОНТРОЛА ГРАНИЦА

- BSC**
- BSC 1 Трансформација војних граничних јединица у цивилну службу под ефективном и транспарентном правном и судском контролом и са процедурама за алокацију финансија и ресурса.
- BSC 2 Унапређење ефикасних унутрашњих механизама координације између агенција за обезбеђење границе.
- BSC 3 Унапређење обуке људства.
- BSC 4 Унапређење опреме за обезбеђење границе.
- BSC 5 Унапређење комуникације са органима за обезбеђење границе суседних земаља.
- BSC 6 Унапређење националног доприноса регионалним и међународним односима у обезбеђењу граница.
- BSC 7 Примена РАР-Т механизама у обезбеђењу граница.

СЕР ПЛАНИРАЊЕ ЦИВИЛНЕ ЗАШТИТЕ У ВАНРЕДНИМ СИГУАЦИЈАМА

- СЕР 1** Унапређење способности за одговор на катастрофе.
- СЕР 1.1** Развој националних СЕР институција ради обједињавања цивилних и војних одговорности.
- СЕР 1.2** Развој националног СЕР правног оквира, доктрина и политика.
- СЕР 1.3** Развој прилагођеног програма обуке.
- СЕР 2** Унапређење одговора на катастрофе, управљања ризицима и интероперабилност у оквиру Савета за европатлантску сарадњу.
- СЕР 3** Унапређење националног доприноса Европатлантског координационог центра за одговор на катастрофе.

УПРАВЉАЊЕ КРИЗАМА

- CRM 1** Унапређење сарадње у области управљања кризама у складу са НАТО системом за одговор на кризе и Упутство за одговор на кризе одобрено од стране Североатлантског савета.
- CRM 1.1** Промовисање веће интероперабилности кроз учешће партнера у вежбама, састанцима, семинарима и радионицама.
- CRM 2** Унапређење демократске контроле способности за управљање кризама.
- CRM 2.1** Развој националних тела за управљање кризама.
- CRM 2.2** Развој националног оперативног и ситуационог центра.
- CRM 2.3** Развој процедура за управљање кризама.
- CRM 2.4** Развој мера за управљање кризама.
- CRM 2.5** Унапређење обуке путем учешћа у активностима и вежбама.
- CRM 2.6** Развој националних вежби за управљање кризама.
- CRM 2.7** Развој комуникационих захтева за управљање кризама.
- CRM 2.8** Унапређење заједничких доктринарних докумената за управљање кризама.

ДЕМОКРАТСКА КОНТРОЛА ОРУЖАНИХ СНАГА И ОДБРАМБЕНИХ СТРУКТУРА

- DCF 1** Побољшање интеракције између Владе, Парламента, ресорних министарстава и агенција које су надлежне за питања и одлучивање у области националне одbrane.
- DCF 2** Усклађивање војне културе и традиције са променама администрације у области одbrane.
- DCF 3** Изграђивање етичке и политичке неутралности међу војним професионалцима.
- DCF 4** Охрабривање компетентне и стручне дебате о одбрани уз укључивање независних цивилних експерата и новинара.
- DCF 5** Развој војних образовних програма дизајнираних ради стварања осећаја служења цивилним властима.

- DCF 6 Усвајање идеја о структури, организацији и улози одбрамбених институција у демократском друштву.
- DCF 7 Усвајање идеја о структури, организацији и улози министарства и агенција које су надлежне за питања и одлучивање у области националне одбране у демократском друштву.
- DCF 8 Усвајање идеја о улози резервних снага и мобилизације у демократском друштву.
- DCF 9 Усвајање идеја о другим питањима људских ресурса у систему балансира- них цивилно-војних односа.
- DCF 10 Подршка имплементацији „OSCE code of conduct“.
- DCF 11 Развој образовања цивила у влади и парламенту из области одбране и без-бедности.
- DCF 12 Објашњавање и промовисање легитимне улоге војске у демократском и цивилном друштву.
- DCF 13 Унапређење коришћења информационе технологије за приступ и обезбе- ђење слободног протока информација из области демократске контроле војске.
- DCF 14 Доношење заснованих одлука о служењу војног рока и развој националних програма за подршку тих одлука.
- DCF 15 Развој ефективног и транспарентног правног надгледања сектора одбране и безбедности.

ОДБРАМБЕНА ЕКОНОМИЈА

- DEI 1 Развој политике и метода превазилажења социо-економских последица трансформације одбране.
- DEI 1.1 Израда и имплементација програма за конверзију војног персонала.
- DEI 1.2 Развој експертиза везаних за управљање вишком војног кадра.
- DEI 2 Повећање ефикасности економски оправданог и цивилног управљања си- стемом одбране.
- DEI 2.1 Развој техника којима се унапређује управљање ресурсима у одбрамбеним трошковима.
- DEI 2.2 Процена приуштвости и одрживости трошкова одбране.
- DEI 3 Праћење процеса реструктуирања и модернизације одбрамбене инду- стрије.
- DEI 4 Унапређење националне експертизе, посебно кроз размену информација о појединим питањима безбедносног аспекта економског развоја.
- DEI 5 Унапређење националне експертизе путем размене искустава о економ- ским и финансијским аспектима одбране од тероризма.

ПЛАНИРАЊЕ, БУЏЕТИРАЊЕ И УПРАВЉАЊЕ РЕСУРСИМА У ОБЛАСТИ ОДБРАНЕ

- DPB 1 Развој ефективног националног процеса планирања и буџетирања под де- мократском контролом.
- DPB 2 Развој ефикасних, ефективних и интероперабилних војних снага.
- DPB 3 Унапређење транспарентности одбрамбеног планирања и буџетирања са партнерима и савезницима.
- DPB 4 Побољшање употребе модерне информационе технологије за приступ и обезбеђење слободног протока информација у области одбрамбеног пла- нирања и буџетирања.
- DPB 5 Унапређење атрактивности, селекције, обуке и управљања каријером ци- вила у сектору одбране.

ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ И СТРАТЕГИЈА

- DPS 1 Развој сазнања/разумевања у вези са одређењем појмова у области безбед- ности и одбране.
- DPS 1.1 Развој сазнања/разумевања у вези са одређењем појмова у области политике на- ционалне безбедности.

- DPS 1.2 Развој сазнања/разумевања националних стратегија и безбедносне политичке НАТО.
- DPS 1.3 Развој сазнања/разумевања у вези са одређењем појмова у области политичке националне одбране.
- DPS 1.4 Развој сазнања/разумевања у вези са националним стратегијама и Стратешким концептом НАТО.
- DPS 2 Успостављање/анализа националне безбедности и одбрамбених организација.
- DPS 2.1 Обликовање/побољшање/кориговање поделе одговорности између одбрамбених институција.
- DPS 2.2 Побољшање односа између националних институција по питањима одбране.
- DPS 2.3 Обликовање/побољшање/кориговање структуре сектора националне безбедности.
- DPS 3 Израда доктринарних докумената у области безбедности и одбране.
- DPS 3.1 Израда стратегијских директиви (Бела књига безбедности и одбране, Концепт националне безбедности, Национална стратегија одбране/војске)
- DPS 3.2 Превођење одбрамбене/војне стратегије у планове имплементације.
- DPS 3.3 Развој делотворних и транспарентних аранжмана и процедура ради процене безбедносних ризика и капацитета националне одбране.
- DPS 4 Унапређење правног аспекта безбедности.
- DPS 4.1 Имплементација Спроразума о статусу снага у оквиру Програма „Партнерство за мир“ (SOFA)
- DPS 5 Унапређење употребе модерне информационе технологије ради приступа и обезбеђења слободног тока информација које се односе на политику одбране и стратегију.
- DPS 6 Подржавање цивилног учешћа у развоју одбрамбене и безбедносне политике.
- DPS 6.1 Побољшање сарадње са невладиним организацијама.
- DPS 6.2 Побољшање приступа јавности информацијама које се односе на одбрамбену и безбедносну политику и стратегију.

СПОЉЊА ПОЛИТИКА И БЕЗБЕДНОСТ

- FPS 1 Унапређење стабилности и безбедности широм европског региона кроз дијалог и консултације.
- FPS 2 Оснивање и подршка регионалним иницијативама које су подесне за унапређење стабилности и безбедности.
- FPS 3 Унапређење демократских вредности и подстицање развоја демократије у области одбране и безбедости у оквиру унутрашњих реформи.
- FPS 4 Идентификација нарастајућих претњи по безбедност и изналажење начина да се на њих одговори.
- FPS 5 Развој делотворних и транспарентних аранжмана ради побољшања ефикасности међународне сарадње и добросуседства по питањима одбране и безбедности.

МЕЂУНАРОДНО ХУМАНИТАРНО ПРАВО

- IHL 1 Усвајање заједничких стандарда међународног хуманитарног права ради достизања „правне интероперабилности“ са земљама Савета европског партнериства.
- IHL 2 Побољшања националног обучавања у области међународног хуманитарног права, укључујући и заједничке активности.
- IHL 3 Допринос изградњи базе података војних експерата и тренера у области међународног хуманитарног права и правних обавеза у вези националних ограничења приликом његове примене.

- IHL 4 Обезбеђење да националне доктрине (нпр. Доктрина за мировне операције, Доктрина за цивилно-војну сарадњу и друге) буду у потпуној сагласности са обавезама међународног хуманитарног права.
- IHL 5 Обезбеђење ширења материјала који се односе на међународно хуманитарно право употребом модерних информационих технологија.

LOG

- LOG 1 Хармонизација националног концепта логистике, принципа, политика, доктрина и процедура са концептима, принципима, политикама, доктринама, директивама, техникама и процедурима логистике у НАТО.
- LOG 2 Фамилијаризација са/имплементација НАТО концепата, директива, процедуре и иницијатива које се односе на горива, мазива и помоћне производе и опрему.
- LOG 3 Обука особља за реализацију функција логистике и рад на системима за командовање и контролу.
- LOG 4 Имплементација информационих система и механизама логистике у НАТО (нпр. ADAMS, LOGREP), Система за кодификацију у НАТО и фамилијаризација са Интегрисаном логистичком подршком у НАТО, као и концептима, принципима, политикама, процедурима и иницијативама које се односе на управљање животним циклусом материјалних ресурса.
- LOG 5 Развој ефективних, ефикасних и интероперабилних националних структура за логистику.
- LOG 6 Побољшање интероперабилности националних логистичких капацитета.
- LOG 7 Развој националног концепта, структура и базе података усмерених на изградњу капацитета за подршку земље домаћина.
- LOG 8 Развој националних и мултинационалних способности логистике за Програм „Партнерство за мир“ и операције „Партнерства за мир“ под вођством НАТО.

MED

- MED 1 Фамилијаризација са медицинским функцијама логистике у НАТО.
- Развој медицинских способности ради достизања захтеваног нивоа стандардизације за реализацију операција усаглашених у оквиру Програма „Партнерство за мир“.
- MED 3 Развој националних и мултинационалних медицинских способности за операције „Партнерства за мир“ под вођством НАТО.

МЕДИЦИНСКЕ УСЛУГЕ

PD

- PD 1 Успостављање мрежа између важних универзитета, института и медија ради подржавања евроатлантског партнериства и релевантних политика НАТО.
- PD 2 Унапређење активности усмерених на подршку иницијатива регионалне сарадње и ширење евроатлантских вредности.
- PD 3 Проширење сазнања о евроатлантском партнериству и НАТО повећањем контаката са медијима.
- PD 4 Охрабривање организација цивилног друштва у њиховим напорима за демократске реформе.
- PD 5 Подршка активностима образовања у области безбедности и одбране уз укључивање младих генерација.
- PD 6 Побољшање ширења докумената евроатлантског партнериства и важних докумената НАТО, посебно електронским путем.

PKG

КОНЦЕПТУАЛНИ, ПЛАНСКИ И ОПЕРАТИВНИ АСПЕКТИ ОДРЖАВАЊА МИРА

- PKG 1 Обезбеђење обавештености о трговини људима, као претњи по безбедност, кроз национални ланац командовања на свим нивоима, укљућујући обавештеност о политикама НАТО у вези са поменутом претњом.

- PKG 2 Развој посебних националних политика, базираних на постојећим НАТО политикама и доктринама, које ће обезбедити подршку напорима у супротстављању трговини људима.
 - PKG 3 Обезбеђење да националне снаге делегиране за операције под вођством НАТО испуне захтеве дефинисане политиком те организације.
 - PKG 4 Обезбеђење адекватне обавештености и обуке за супротстављање трговини људима у националним институцијама за обуку и образовање.
 - PKG 5 Успостављање националних аранжмана са домаћим и међународним организацијама одговорним за обезбеђење помоћи у пружању уточишта жртвама трговине људима.

РТТ ОЛГОВОР НА ТЕРОРИЗАМ

- PTT 1 Успостављање/побољшање националног доприноса међународним и регионалним политичким напорима дефинисаним Акционим планом партнериства против тероризма, као и релевантним резолуцијама Уједињених нација.
 - PTT 2 Успостављање националних механизама ради доприноса размени информација у борби против тероризма.
 - PTT 3 Побољшање интероперабилности у областима које се односе на анти-терористичке способности.
 - PTT 4 Смањење претњи које проистичу из нелегалне трговине стрељачким и лаким наоружањем и преносних система противваздухопловне одбране.
 - PTT 5 Успостављање/побољшање националне обуке у борби против тероризма.
 - PTT 6 Побољшање националног доприноса регионалној сарадњи у супротстављању тероризму.
 - PTT 7 Унапређење научне сарадње у борби против тероризма.

SLW СТРЕЉАЧКО И ЛАКО НАОРУЖАЊЕ

- SLW 1 Достирање циљева задатих од стране Уједињених нација документом: „Акциони програм превенције и искорењивања незаконите трговине стрељачким и лаким наоружањем“.
 - SLW 2 Допринос подстицању програма за синергију и хармонизацију између учесница Програма „Партнерство за мир“, Медитеранског дијалога, међународних и невладиних организација.
 - SLW 3 Обезбеђење адекватног управљања националним залихама стрељачког и лаког наоружања и уништавања вишке залиха.
 - SLW 4 Борба против незаконите трговине и идентификовање потреба за прилагођеном помоћи у тој области.
 - SLW 5 Допринос развоју модула и програма за обуку у оквиру Програма „Партнерство за мир“ за специфичне проблеме у вези са прикупљањем наоружања.

STD ОПЕРАТИВНИ, МАТЕРИЈАЛНИ И АДМИНИСТРАТИВНИ АСПЕКТИ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ

- STD 1 Имплементација стандарда НАТО за усаглашене области сарадње у оквиру Програма „Партнерство за мир“.
 - STD 2 Побољшање сазнања и доприноса у вези са формулисаним захевима од стране НАТО који се односе на наоружање.
 - STD 3 Побољшање интероперабилности са НАТО кроз достизање захтеваних нивоа компатибилности, међузамениљивости и заједништва опреме и система који се налазе на коришћењу у морнарици, копненој војсци и ваздухопловству путем размене информација и заједничким активностима.
 - STD 4 Стандардизација или хармонизација у обликовању критеријума за наоружање морнарице, копнене војске и ваздухопловства, где је то подесно.
 - STD 5 Осигурање веће безбедности приликом транспорта и складиштења муниције и експлозива.

- STD 6 Имплементација стандарда или заједничко обликовање принципа за поступање са муницијом и експлозивом.
- STD 7 Имплементација општих стандарда за наоружање и војну опрему, како на нивоу система, тако и на нивоу компоненти.
- STD 8 Имплементација НАТО система за кодификацију ради ефикасне идентификације захтеваних ствари у националном систему приликом снабдевања и активностима подршке животном циклусу наоружања и војне опреме.

БЕЗБЕДНОСТ КРОЗ НАУКУ

- STS 1 Подршка националним приоритетима, политици и реформи кроз унапређењу сарадњу са НАТО у области науке и технике.
- TS 2 Развој или побољшање истраживања у области одбране од тероризма.
- STS 3 Имплементација конкретних пројеката укључујући регионалну сарадњу између земаља учесница Програма „Партнерство за мир“ ради сагледавања најприоритетнијих потреба и заједничких проблема.
- STS 4 Предузимање научне сарадње ради сагледавања најприоритетнијих националних питања, као што су природне и вештачки изазване непогоде.
- STS 5 Управљање сарадњом у истраживању ради сагледавања приоритета у друштвеним кретањима.
- STS 6 Проширење националне повезаности преко Интернета са међународном научном заједницом.

ТЕХ ВОЈНЕ ВЕЖБЕ И СРОДНЕ АКТИВНОСТИ У ОБЛАСТИ ОБУКЕ

Циљеви: Обухваћени војним задацима за достизање интероперабилности.

LNG УЧЕЊЕ ЈЕЗИКА

Циљеви: Обухваћени војним задацима за достизање интероперабилности.

TRD ВОЈНО ОБРАЗОВАЊЕ, ОБУКА И ДОКТРИНЕ

Циљеви: Обухваћени војним задацима за достизање интероперабилности

C3 КОНСУЛТАЦИЈЕ, КОМАНДОВАЊЕ И КОНТРОЛА, УКЉУЧУЈУЋИ КОМУНИКАЦИОНЕ И ИНФОРМАЦИОНЕ СИСТЕМЕ, СИСТЕМЕ ЗА НАВИГАЦИЈУ И ИДЕНТИФИКАЦИЈУ, АСПЕКТЕ ИНТЕРОПЕРАБИЛНОСТИ, ПРОЦЕДУРЕ И ТЕРМИНОЛОГИЈУ.

Циљеви: Обухваћени војним задацима за достизање интероперабилности.

NBC НУКЛЕАРНО, БИОЛОШКО, ХЕМИЈСКА ОДБРАНА

Циљеви: Обухваћени војним задацима за достизање интероперабилности.

MIF ВОЈНА ИНФРАСТРУКТУРА

Циљеви: Обухваћени војним задацима за достизање интероперабилности.

Одређење савремених ратних сукоба

УДК: 355.01 : 303. 824

Мр Бранкица Поткоњак-Лукић*

У чланку су, поред указивања на неопходност теоријског разматрања феномена рат у оквиру савремених међународних догађања, а с обзиром на његову еволуцију, модалитете у којима се јавља и карактеристике које га одликују у савременом добу, изложени одређење и категоризација оружаних сукоба и рата као њиховог највишег хијерархијског облика који су резултат истраживања норвешког института за истраживање мира (PRIO) и Одељења за истраживање мира и сукоба шведског универзитета Uppsala. Такође, дат је краћи осврт на природу савременог рата, као и преглед основних карактеристика сваке генерације рата.

Кључне речи: оружани сукоб, рат, природа рата, генерације рата.

Увод

Током тзв. постхладноратовског периода, у трајању од готово две деценије, много тога се променило. Међутим, по нестанку биполарног света није створен нови поредак у којем би човечанство било ослобођено од ризика и претњи по међународни мир и стабилност. Напротив, оружани сукби и ратови остали су и даље део реалности, а неспорно је да ће тако бити и у будућности.

Рат је добро познати феномен, верни пратилац човечанства током готово читаве историје.¹ Изучавали су га многи историчари и истраживачи из домена друштвених наука, но тек почетком прошлог

*Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије.

¹ Историјски, рат, као друштвена појава, условљен је и настао је с развојем приватног власништва над средствима за производњу, односно с развојем класног друштва.

века истраживачи су започели систематски да прикупљају податке о оружаним сукобима ради њихове анализе и доношења валидних, научно потврђених закључака.² Први такав пројекат започет је средином шездесетих година 20. века на америчком универзитету Мичиген (*University of Michigan*) и познат је под називом *Корелације ратова – (Correlates of War – COW)*.³ Формирана база података, се редовно ажурира, чини истраживачима доступним бројне статистичке податке о оружаним сукобима. Наравно, за успостављање те и, касније, неколико сличних база података,⁴ било је неопходно да се дефинишу одређени параметри. Пре свега, требало је дати релевантно одређење оружаног сукоба и рата. То није био нимало лак задатак, с обзиром на чињеницу да не постоји општеприхваћена дефиниција рата. Тада термин се употребљава неконсистентно како у широј јавности, тако, нажалост, и у научним и војним круговима. Такође, сведоци смо да је време „класичних“ ратова међу државама прошло, као и да је све теже направити дистинкцију, односно повући оштру границу између рата и других оружаних сукоба, па чак и између мира и рата. Политичка свакодневица, очигледно, много је комплекснија од бинарне конструкције рата и мира. После терористичких напада на Њујорк и Вашингтон, 11. септембра 2001, поново је покренута дискусија о појму *рат*, те се сада веома често у стручним радовима употребљава синтагма *нови рат*. Међутим, може се тврдити да „нови“ ратови, судећи по многим њиховим карактеристикама, нису изум савремене епохе. Наиме, у периоду који је претходио миру у Вестфалији (*Westphalian Peace*) потписаном 1648. године, односно у периоду пре епохе државности, на сцени је било приватизовано ратно насиље. Данас се тешко може бранити теза да, као што је то био случај од средине 17. до 20. века у Европи, државе имају монопол када је реч о вођењу рата. Шта више, рат је у великој мери ослобођен веза са државом, те је све више на сцени његова приватизација. „Самостални монополиста рата стоји раме уз раме са парадржавним и приватним актерима, са господарима рата, са повезаним терористичким групама, који воде ратове једни против других, али и против државе“.⁵

Класично одређење рата

Наглашавајући значај изучавања тог феномена још пре две хиљаде година, познати кинески ратник и филозоф Сун Цу је рекао: „Рат је од суштинског значаја за државу – то је подручје смрти и

² Eck Kristine, *A Beginner's Guide to Conflict Data, Finding and Using the Right Data Set*, Uppsala Conflict Data Program, Department of Peace and Conflicts Research, December 2005, pp. 5–6.

³ <http://www.correlatesofwar.org/>

⁴ UCDP/PRIOR Armed Conflicts Dataset, <http://new.prio.no/CSCW-Datasets/Data-on-Armed-Conflict/UppsalaPRIO-Armed-Conflicts-Dataset/>.

⁵ Das Ende des „klassischen“ Krieges. Warlords, Terrornetzwerke und die Zukunft kriegerischer Gewalt, Herfried Münkler, in: Neue Zürcher Zeitung vom 14.09.2002, S. 73.

живота, стаза опстанка и пропasti и стога се мора што боље проучити⁶. Без обзира на време када је тај став формулисан, не може се порећи његова актуелност и у савременом добу. Стога се данас, чини се, више него икада раније, с обзиром на мноштво нових модалитета у којима се тај феномен јавља, као и на разноврсност карактеристика које га одликују, намеће као неопходност проучавање рата. Тражи се формулисање таквог одређења тог појма којим би се обухватила сва комплексност његовог садржаја и одредио његов обим, на основу којег би се, потом, могла обавити његова ваљана класификација ради систематског изучавања свих аспеката. У теорији постоји изузетно много различитих интерпретација и дефиниција појма *рат*. У античко доба, грчки филозофи идеалисти су тврдили да је „рат природно стање духа“, како је то наводио Платон. Аристотел под ратом подразумева „природан начин стицања имовине“. Његово класично значење садржано је у дефиницијама бројних теоретичара тога времена. Један од њих, Хуго Гроцијус, холандски филозоф, теоретичар права и државе, 1625. године у свом делу *O законима рата и мира*, да би дефинисао тај појам, цитирао је Цицерона, по коме је рат „сукоб уз примену сile“.

Међу класичним дефиницијама рата свакако је најпознатија она коју у својој књизи *O рату* наводи чувени пруски војни теоретичар Карл фон Клаузевиц, 1827. године. Према њему: „Рат је акт сile, да противника принудимо на потчињавање нашој воли“ и „Рат је само продужење политике другим средствима⁷. Актуелност Клаузевицеве дефиниције, као и његове теорије о рату, потврђују радови бројних западних теоретичара који се баве војном делатношћу, те се с правом може рећи да савремену теоријску мисао у тој области карактерише својеврstan „повратак Клаузевицу⁸. У прилог томе је и став Колина Греја, професора на британском универзитету Ридинг (*Reading University*), који наводи да је неспорно да сем политичке, рат има и многе друге димензије, међутим, његова вечита суштина садржана је у дефиницијама Клаузевица. Дакле, ако насиље није примењено у политичке сврхе, онда то није рат. По мишљењу тог еминентног стручњака за област међународних сукоба, рат је недвосмислено инструмент политике, чиме је потврђена валидност и применљивост Клаузевицеве дефиниције и у савременом добу.⁹ Ипак, шта је то што је спорно у бројним покушајима да се дефинише рат и који се основни проблеми при томе јављају?

⁶ Sun Tzu, *Умеће ратовања*, Mono&Mañana, „Babun“, Београд, 2004, стр. 13.

⁷ Карл фон Клаузевиц, *O рату*, „Војно дело“, Београд, 1951, стр. 41 и 53.

⁸ Тешко да постоји научни рад из те области у којем нису разматране Клаузевицеве идеје и у којем нису цитирани његови ставови (видети: *Clausewitz and the 21st Century*, International Conference 21 – 23 March 2005, Department of Politics and International Relations, University of Oxford).

⁹ Colin S. Gray, *How Has War Changed Since the End of the Cold War?*, Parameters, Spring, 2005.

Према наведеним класичним дефиницијама, које су, очигледно, довољно универзалне да још увек и данас нису изгубиле актуелност, најзначајнија карактеристика рата је систематска примена оружаног насиља. Исто тако, неспорно је да најмање две стране морају да буду укључене у сукоб. Но, и поред тога што о до сада наведеним ставовима постоји општа сагласност, и даље постоји конфузија у вези са дефинисањем рата.

Савремено одређење рата као оружаног сукоба

Основни проблем који се јавља при идентификацији рата добро је илустровао Милтон Лайтенберг, истраживач на америчком универзитету Мериленд (*University of Maryland*). Он је 2003. године, у истраживању које је обухватило око деведесет студија о рату, указао на проблеме са којима је био суочен у покушају да изведе закључке на основу великог броја истраживања и података о ратовима после Другог светског рата: „Тешко да су било која два аутора користила исте дефиниције, критеријуме или податке. Категорије и фразе за описивање употребљаване су на случајан начин“.¹⁰ Та конфузија је настала као резултат утицаја више чинилаца. Пре свега, „класични“ рат у значењу наведених дефиниција Хуга Гроцијуса или Клаузевица, или чак у оквирима онога што се под њим подразумева у Повељи Уједињених нација, поново се мења, те доминантни постају „нови“ типови рата, са изменењим узроцима,¹¹ физиономијом и актерима. И о узроцима рата постоје бројне теорије. Између осталих, буржоаски идеалисти су објашњавали порекло рата биолошким узроцима. Тако је филозоф Томас Хобс објашњавао вечност и неизбежност ратова само човековом природом а ратно стање јединим законом у односима држава и влада. Такође, Готфрид Фридрих Лайбниц рат сматра урођеним човековим стањем које је условљено борбом за опстанак. Поред тих, развијеле су се и многе друге теорије: етичке, геополитичке итд.

Ако се крене од класичног разумевања, рат укључује две суверене државе, те је, на основу тога – међународни. Постоји јасна тачка где почиње, а то је објава рата, и јасна тачка где се завршава, а то је потписивање предаје или заједничког мировног споразума између две државе.¹² Те значајне правне претпоставке чине временски оквир ратног стања, а такође и оквир за примену специфичних правила понашања у рату, с обзиром на његов етички аспект која су срачуната

¹⁰ Milton Leitenberg, *Deaths in Wars and Conflicts in the 20th Century*, Cornell University Peace Study program, Occasional Paper #29, 3rd ed., 2003, стр. 7 и 8.

¹¹ Узроци нових ратова често су прикривени, нису јавно и директно декларисани, али очигледно је да се све више иза њих крију разлози попут коришћења природних ресурса, посебно енергетских, воде, и слично.

¹² Видети члан 1 Хашке конвенције (III) који се односи на отпочињање непријатељства из 1907. године.

на смањење губитака у људству, вођење борбе праведним средствима и заштиту бораца од прекомерне „непотребне“ примене силе. Између осталог, настала су као реакција на искуства из изузетно окрутног Тридесетогодишњег рата, вођеног од 1618. до 1648. године на тлу Европе.

Мир у Вестфалији донео је одлучујућу, чак револуционарну промену у начину вођења рата, а новонастало стање, због монопола над силом који је „додељен“ националним државама, могло би се описати као професионализација или формализација рата. До тада, оружани сукоб је често био неформалан и препуштен најамницима, милицији и, чак бандама које су зарађивале новац тргујући насиљем. Стварање великих стајаћих војски и све скупља ратна техника учинили су рат непрофитабилним за приватни сектор. Од тада је искључиво држава била у позицији да води рат и да сноси трошкове рата, али је, истовремено, настојала и да смањи трошкове успостављањем неких формалних механизама. Ипак се данас, стотинама година након тога, те неформалне структуре у виду недржавних актера враћају, али се по мишљењу многих савремених теоретичара, такозвани нови ратови више не уклапају у шему класичних ратова. Они почињу без објаве и најчешће су у њих укључени недржавни актери који су опоненти влади. Већином су то унутрашњи ратови, тј. воде се у оквиру одређене територије која је дефинисана као држава према међународном праву. Чак и онда када је реч о две суверене националне државе, ратови често почињу без објаве, а понекад се чак и не називају ратовима, него „интервенцијама“, без обзира на то што то, у ствари, јесу ратови. Један од таквих примера је кампања бомбардовања Савезне Републике Југославије, коју је спровео НАТО, или кампања Сједињених Америчких Држава против Ирака. Поред наведеног, постоји још једна, додатна, отежавајућа околност која је неретко присутна приликом дефинисања појма *рат*. Дешава се, наиме, да многи теоретичари, поступајући прагматично, примењују сопствене дефиниције рата које су усвојили како би реализовали претпостављене циљеве свог истраживања.

Да би се решила евидентна конфузија око тога шта се данас подразумева под појмом *оружани сукоб* или *рат* потребно је да се изабере дефиниција која је довољно широка да обухвати многе аспекте и форме данашњих ратова и с друге стране, довољно искључива да одвоји рат од случајева масовног насиља, на пример, од нереда и масовних насиљних обрачуна мафије и банди, као што је то био случај двадесетих година прошлог века у Њујорку, или масовних демонстрација цивила, попут масакра на тргу Тиенанмен у Кини, 1989. године. На основу провере и компаративне анализе бројних различитих дефиниција, коначно је, као дефиниција која испуњава све наведене захтеве, одабрана она до које су заједничким напорима дошли норвешки

институт за истраживање мира из Осла (*Peace Research Institute Oslo – PRIO*) и Одељења за истраживање мира и сукоба (*Department of Peace and Conflict Research*) шведског универзитета Упсала (Uppsala).¹³ Она је, истовремено, и довољно обухватна и довољно искључива, а оно због чега је посебно занимљива, са становишта дефинисања једне друштвене појаве, јесте то што су у њој осим квалитативних, сасвим равноправно узети у обзир и разматрани и квантитативни елементи. Веома је значајно да се пре свега, у тој дефиницији разлика између оружаног сукоба и рата односи на интензитет сукоба. Међутим, у литератури се и даље наилази на бројне случајеве да се ова два термина користе као узајамно заменљива. Један од примера за такву праксу су *Женевске конвенције*, документ у којем се користе оба термина, а дистинкција се своди на то да је рат стање којем претходи објава (дакле, рат не постоји уколико није објављен), док се термин *оружани сукоб* односи на остале масовне спорове (члан 2. Женевске конвенције III).

Да би дошли до ваљане дефиниције појма рат, норвешки институт за истраживање мира и шведски универзитет Упсала кренули су од хијерархијски ширег појма – *оружани сукоб*. Сходно наведеном, савремено појмовно одређење оружаног сукоба гласи: *Оружани сукоб је спорна неусаглашеност која се односи на владу и/или територију где употреба оружане сile између две стране, од којих је најмање једна влада неке државе, као резултат има најмање 25 губитака у људству који су се дрогодили у борби.*

С обзиром на елементе који чине структуру те дефиниције, а ради отклањања могућих недоумица и нејасноћа проузрокованих недовољном терминолошком коректношћу, могу се прецизирати одређене категорије. Израз *употреба оружане силе* односи се на употребу оружја ради побољшања општег положаја страна у сукобу а резултат су губици у људству. Термин *оружје* односи се на било која материјална средства за борбу, на пример, на произведено оружје, али и на остале средства: штапове, камење, ватру, воду итд., која се употребљавају као оружје. Квантитативни параметар, односно ограничење које је укључено у дефиницију оружаног сукоба јесте 25 погинулих (тј. губитака у људству) у борби а односи се на период од једне године за одређени оружани сукоб. Термином *страна* означава се влада, државе или нека опозициона организација или савез опозиционих организација. Термин *влада* усвојен је тако да обухвата и концепт слабих влада, па се стога односи на страну која контролише државни капитал. Израз *опозициона организација* односи се на било коју невладину групу људи која је позната под одређеним називом и која употребљава оружану силу. Дефиниција *државе* је довољно широка да

¹³ Wallensteen, Peter & Margareta Sollenberg, 2001. „Armed Conflict 1989–2000“, Journal of Peace Research 38 (5): 629–644; видети и http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/States_in_Armed_Conflict_Annual_Data_Eriksson1.htm.

укључује квазидржаве са квазивладама, као и међународно признату суверену владу која контролише одређену територију, али и међународно непризнату владу која реално контролише одређену територију чији суверенитет није оспорила друга, међународно призната суверена влада која је претходно контролисала исту територију. И коначно, неусаглашеност се односи на узроке сукоба, укључујући статус територије (промена државе у погледу контроле над одређеном територијом – међудржавни сукоб, и сепасија или аутономија – унутардржавни сукоб) или борбу за власт (промена политичког система, замена постојеће владе или промена њеног састава).

Након детаљног појмовног одређења на основу параметара садржаних у дефиницији, могуће је класификовати оружане сукобе уз уважавање интензитета сукоба као основног критеријума. Сходно томе, постоје три категорије оружаних сукоба.

Мањи оружани сукоб – карактерише га више од 25 губитака у људству у борби годишње (за сваку годину у периоду трајања сукоба и мање од 1 000 у читавом сукобу).

Средњи оружани сукоб – карактерише га више од 25, али мање од 1.000 губитака у људству у борби годишње и укупан број од више од 1.000 губитака у људству у читавом сукобу.

Рат – карактерише га више од 1.000 губитака у људству годишње за сваку годину током периода трајања сукоба.

С обзиром на то да квантитативни параметар, односно ограничење у наведеној дефиницији, чине борбени губици у људству, те дистинкције су потпуно вештачке. Наиме, лако се може замислiti да група од неколико наоружаних припадника милиције може да проузрокује велики број губитака у људству међу цивилном популацијом. Драматичних примера за то има у случају геноцида у Руанди и у актуелним оружаним сукобима, па чак и у рату против цивила у суданском региону Дарфур.

Дефиниција коју су формулисали и коју примењују норвешки институт за истраживање мира и шведски универзитет Упсала довољно је обухватна да може да укључи и те случајеве, али, с друге стране, она донекле чини тривијалним многе од њих. У вези с том чињеницом, могло би се рећи да сукоби који као последицу имају релативно мали број губитака у људству на борбеном простору, али стотине хиљада, па чак и милион или више погинулих цивила изгледају као тривијални догађаји ако се рачунају само губици у борби.

У оперативну дефиницију оружаних сукоба треба да се укључи и дистинкција између различитих типова оружаних сукоба,¹⁴ уз узимање у обзир критеријума структуре које у њему учествују. У вези с

¹⁴ Наведена категоризација оружаних сукоба је само једна од бројних категоризација које су у оперативној употреби у савременој теорији. Велика Британија, на пример, у својој доктринарној публикацији *JDP 01* наводи следеће категорије: међудржавни сукоб, унутардржавни сукоб и сукоб са недржавним актерима (Joint Doctrine Publication – JDP 01 Joint Operations).

тим, може се разматрати утицај специфичних структура које преовлађују само у извесним типовима рата. Дискриминација којој прибегавају *PRIOR* Упсала показала се довољном да покрије и тај његов аспект. На основу увођења одређених категорија могућа је анализа преовлађујућих типова оружаних сукоба, укључујући и ратове, као што је могућа и њихова категоризација.

Вансистемски оружани сукоби – јављају се између државе и недржавне групе изван територије те државе (у пројекту универзитета Мичиген *Correlates of War*,¹⁵ вансистемски ратови су подељени на колонијалне ратове и империјалне ратове, али се та подела овде не користи). Вансистемски оружани сукоби су заоставштина из прошлости, будући да су у вези са процесом деколонијализације који је до сада формално завршен, иако многи сукоби са употребом силе имају корене у наслеђу из времена колонијалних система.

Међудржавни оружани сукоби – јављају се између две или више држава. Тај тип оружаног сукоба се, у основи, односи на класично и европцентрично разумевање рата, иако чак и велике силе, као што су Сједињене Америчке Државе, ретко кад објављују ратове. Ипак, две стране укључене у сукоб могу да се идентификују у оквирима међународног система као две независне и суверене државе.

Унутрашњи оружани сукоби – јављају се између владе неке државе и унутрашњих опозиционих група без интервенције других држава. Унутрашњи оружани сукоб је прототип већине „нових“ или „постмодерних“ ратова који преовладавају у савременом свету.

Интернационализовани унутрашњи оружани сукоби – јављају се између владе неке државе и унутрашњих опозиционих група уз интервенцију других држава. Интернационализовани унутрашњи оружани сукоби обухватају трећи тип, с тим што су укључене и стране које су изван територије државе у којој се одвија оружани сукоб. То могу да буду једностране мере, које предузима једна сила, као и колективне мере, о којима одлучује Савет безбедности Уједињених нација, са свим познатим међуфазама (могу да буду укључене регионалне организације, као што су Европска унија или Афричка унија, задужене за наметање мира, или чак *ad hoc* коалиције држава, на пример у „рату против тероризма“).

Дистинција између оружаног сукоба и рата изводи се искључиво на основу интензитета сукоба, те се за рат може закључити следеће: *Рат је спорна неусаглашеност која се односи на владу и/или територију где употреба оружане сile између две стране, од којих је нај-*

¹⁵ Постоји неколико пројеката у свету који се баве истраживањем и формирањем база података о ратовима, као што су: Uppsala Conflict Data Project (UCDP), Causes of War Project (AKUF) University of Hamburg и други. Један од њих је и наведени пројекат Универзитета Мичиген Correlates of War (COW) Project. (<http://www.correlatesofwar.org/>).

мање једна влада неке државе, као резултат има више од 1.000 борбених губитака у људству годишње за сваку годину током периода трајања сукоба.

Природа савремених оружаних сукоба

У савременој војној литератури често се наилази на тврђу да је рат променио своју природу. Но, такав став је једноставно последица тога што многи теоретичари нису увек пажљиви када је реч о употреби одређених појмова. Још је Клаузевиц наводио да рат има двојаку природу – објективну и субјективну. Објективна природа је перманентна, универзална природа рата, те сваки рат има карактеристике које су увек исте, без обзира на то који је рат у питању или у којем се периоду историје води. То су: опасност, напрезање, неизвесност и случајност. Насупрот томе, субјективна природа рата увек је подложна променама (снаге којима се води, оружје које се употребљава, циљеви). Но, рат је увек рат, без обзира на то какво се оружје употребљава, ко су стране у сукобу и шта је циљ због којег се он води. Рат не може да промени своју природу, без обзира на то што су, пре свега, напредак технологије и процес глобализације очигледно изменили његову физиономију. Ако би рат променио своју природу, постао би нешто сасвим друго, те стога не треба мешати промену карактера рата са променом његове природе.¹⁶ Од бројних карактеристика које одликују трајну природу рата, па и када је реч о савременом рату, у британској доктринарној публикацији *Joint Doctrine Publication 01* наводе се неке од најзначајнијих карактеристика.

Фрикција постоји у сваком рату. Тај термин Клаузевиц преузео је из физике и његово значење би се најприближније могло превести као трење.¹⁷ То је сила која изазива поремећај у деловању и која оно што је једноставно чини тешким, а тешко – наизглед немогућим. Као што Клаузевиц наводи: „Све је у рату врло просто, али најпростије је и најтеже“. Фрикција може да буде ментална – неодлучност у вези с тим шта следеће треба предузети, или физичка – резултат интензивне непријатељске ватре. Такође, може да буде наметнута споља – деловањем противника или метеоролошких прилика, али може да настане и као последица, на пример, лошег плана или сукоба одговорних личности.

Наредна карактеристика рата је хаос. Сукоб је, услед тога што представља човеково деловање, неизвестан и хаотичан.¹⁸ Некомплет-

¹⁶ Colin S. Gray, *исто*.

¹⁷ У преводу Клаузевицевог дела *O рату* наводи се као „трење“ (Карл фон Клаузевиц, *исто*, стр. 84).

¹⁸ David Nicholls and Todor Tagarev, „What Does Chaos Theory Mean for Warfare?“ *Airpower Journal*, Fall 1994, <http://www.airchronicles.apj/apj94/nicholls.html>.

на, непрецизна или контрадикторна информација доводи до стварања „магле рата“,¹⁹ која ограничава перцепцију и ствара конфузију. У сукобу, свака страна ће покушавати да намерно, користећи обмањивање, онемогући противника да прозре њене намере у погледу предузимања будућих акција, повећавајући тако стање хаоса на борбеном простору.²⁰ Нужни предуслов да се такво стање искористи и стекне одлучујућа превласт јесте командантово добро познавање природе свог противника и начина на који размишља, као и начина на који реагује и изводи дејства. Но, будући да је оружани сукоб у основи не-предвидив и хаотичан, његов исход је увек неизвестан, сем у неким тривијалним случајевима, те случајност стога, може да има велики значај. Исто тако, савремене противнике треба посматрати као комплексне системе који се брзо и релативно лако адаптирају, те су њихове акције тешко предвидиве.

Под *применом силе*, или само под претњом силом, подразумева се опасност, а са њом и страх. Сви људи, вишег или мањег, осећају страх, а командант је тај чија је улога да помогне онима који су под његовом командом да буду довољно храбри да превладају свој страх и тако осигурају успех.

Свака борба је *стресна активност*. Ефекти опасности, страха, исцрпљености, самоће и неизвесности у извесној мери неповољно утичу на снагу воље. Да би се постигла војна победа над непријатељем, неопходно је да се умањи воља за борбом, како противничког комandanта, тако и снага под његовом командом, и да се, истовремено, одржавају на високом нивоу воља и морал сопствених снага. То се, може свакако, много лакше остварити уколико је претходно спроведена ефикасна селекција и људство прошло квалитетну едукацију и обуку.

Генерације рата

Генерално, рат, као и друге друштвене појаве, пролази кроз континуиран еволутивни процес, који у савременом добу карактеришу три кључна преокрета (када су се додогиле значајне квалитативне промене). Као последица тога, јављају се различите генерације рата, а доминантни покретачи тих промена били су, а и данас су, развој идеја и технологије. Онај ко је био у стању да препозна, разуме и имплементира ту генерацијску промену могао је да стекне одлучујућу предност. Насупрот томе, држава која је спора у прилагођавању генерацијским променама отвара себи пут ка катастрофалном поразу.²¹

¹⁹ То је још један термин који се изворно јавља код Клаузевица (Карл фон Клаузевиц, *Исто*).

²⁰ Antulio J. Echevarria II, „Optimizing Chaos on the Nonlinear Battlefield“, *Military Review*, 5 (September–October) 1997.

²¹ The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, *Marine Corps Gazette*, October 1989, pp. 22–26, <http://twm.co.nz/4thgenwar.htm>.

Класичан пример *прве генерације* рата су Наполеонови ратови а њихова основна карактеристика су масовне армије. Метод борбе био је линеаран, и сводио се на борбу живе силе против живе силе. Такав рат одражава тактику из доба пушака с глатком цеви, тактику линија и колона која је развијена као одговор на технолошке чиниоце – постизање максималне линијске ватрене моћи. При томе је била неопходна ригидна обука да би се постигла велика брзина гађања. Примењивана тактика је делимично и одговор на друштвене услове и идеје, тј. на колоне у француској револуционарној војсци које су биле одраз револуционарног елана, али, нажалост, и ниског нивоа обучености регрутa. Иако је постала превазиђена када су пушке са глатком цеви замењене пушкама са ижлебљеном цеви, тактика прве генерације рата трајала је чак и до данас, и уочава се у постојању линеарности на боишту, са којом се, истинा све ређе и даље, сучавамо. Оперативна вештина у рату прве генерације није постојала, иако су је практикова ли поједини команданти, а пре свих Наполеон.

Типичан представник рата *друге генерације* јесте Први светски рат, у којем је доминантан елемент постала ватрена моћ, уз задржавање масовних армија. Масовношћу ватрене моћи замењен је најутицајнији чинилац рата претходне генерације – масовност живе силе. Метод борбе је и даље био линеаран, посебно у одбрани, а карактерисало га је ангажовање стационарне артиљерије против живе силе. Тада генерацијски помак јавио се, између осталог, и као реакција на, за то време, револуционарни технолошки скок – појаву пушака са ижлебљеном цеви (оружја које се пуни са задње стране) бодљикаве жице и митральеза. Тактика, је у основи, остала линеарна. Била је заснована на ватри и покрету, и могло би се рећи да је у потпуности сумирана у следећој француској максими: „Артиљерија осваја, пешадија заузима.“ Одбрана је и даље покушавала да спречи продоре, а у нападу је било заступљено бочно развијање у линијском напредовању у виду продора мањих група. Принципијелна разлика у односу на тактику прве генерације била је у израженом ослањању на индиректну ватру. Тактика друге генерације рата остала је основа доктрине САД све до осамдесетих година 20. века, а и даље је практикује део америчких борбених јединица. И док су идеје имале водећи значај у развоју тактике рата друге генерације, ипак је покретач промена била технологија. Она се манифестовала пре свега квалитативно, када је реч о наоружању попут тешке артиљерије и бомбардерских авиона, али и квантитативно – у способности индустријализоване економије да произведе та средства. У другој генерацији се запажа формално препознавање и усвајање оперативне вештине, што је у почетку било карактеристично за пруску војску. До те промене довеле су и идеје и технологија, а те идеје су највећим делом поникле из пруског изучавања Наполеонових кампања.

Док су основни концепти тактике рата друге генерације били револуцијни све до краја 1918. године, увођење новог технолошког елемента – тенка, довело је до великог помака, а то је био муњевити рат – *blitzkrieg*. У муњевитом рату кључна одредница оперативне вештине више није била место, као код Лидел-Хартовог индиректног приступа, него време. Међутим, тај помак је експлицитно препознат тек недавно у раду пуковника Ваздухопловних снага САД Џона Бојда и његовој петљи *OODA* (*observation-orientation-decision-action*, тј. сагледавање-оријентација-одлучивање-акција), која представља четворофазни циклус одлучивања. У његовој теорији време је доминантан и одлучујући чинилац за постизање предности и надмоћи у сукобу. Други светски рат означава тај нови помак и показује све револуцијне карактеристике рата треће генерације. Његова основна карактеристика је *blitzkrieg*, односно брзи прелаз са једног маневра на следећи. Метод борбе значајно је промењен, постао је нелинеаран, при чему су против градова и армија коришћени тенкови и бомбардери. Као у случају претходне генерације, и тај тип рата је био одговор на повећање ватрене моћи на бојишту. Међутим, оно што је највише утицало на промену, биле су идеје. Свесни да не могу да имају превагу када је упитању материјални чинилац због своје слабије индустријске базе, ослабљене након Првог светског рата, Немци су развили радикално нову тактику. Заснована на маневру, уместо на иссрпљивању, тактика рата треће генерације била је прва истински нелинеарна тактика. Напад је ослањан на инфильтрирање, како би се заобишли борбене снаге противника и на тај начин извео напад на њих, уместо настојања да им се приђе ближе и да се тако униште. Одбрана је била по дубини и често је провоцирала продоре којима је приморавала противника на контранапад.

Следећу прекретницу чини 1989. година, односно пад Берлинског зида и распад СССР-а, када је битно промењена равнотежа моћи у свету, што је довело до развоја нове, четврте генерације рата. Као илустративан увод у навођење карактеристика рата четврте генерације може да послужи изјава немачког генерала Франца Уле-Ветлера: „Раније, командант је могао да буде сигуран да ће будући рат бити налик на прошле и актуелне ратове. То му је омогућавало да анализира одговарајућу тактику из прошлости и садашњости. Данас, онај ко командује војском нема ту могућност. Он зна само да ће онај ко не успе да усвоји искуства из прошлог рата, сигурно изгубити наредни“. Концепт рата четврте генерације²² дефинисао је 1989. године тим

²² Рат четврте генерације је и даље релативно нов појам и не може се наћи у званичним документима Министарства одбране САД. Ипак, он се све више разматра у пи-

америчких аналитичара, укључујући Вилијема С. Линда, у чланку објављеном у *Гласнику поморскодесантних снага* под насловом „Променљиво лице рата: ка четвртој генерацији“.²³ Евидентно је да је то феномен са којим се свет данас суочава а такву врсту рата воде терористи и побуњеници. Он означава повратак децентрализоване форме ратовања, односно губитак монопола националне државе над борбеним снагама, као и повратак, у извесном смислу, неконтролисаној борби из времена која су претходила модерном добу. Најједноставније одређење тог појма јесте да је то сваки рат у којем један од главних учесника није држава, већ насиљничка идеолошка мрежа која не поштује правила ратовања западног друштва. Ратови четврте генерације карактерише замагљивање линија између рата и политike, војника и цивила, мира и сукоба, бојишта и позадине.²⁴

Поред тога што је веома близак тероризму и асиметричном рату, тај појам је ипак много ужи. Фокусиран је на морални ниво рата,²⁵ при чему његови актери настоје да убеде све стране, и оне неутралне и стране у сукобу, да је циљ за који се боре морално супериоран. Стога, рат четврте генерације постаје логичан избор за терористичке групе и остале асиметричне учеснике.

Класични примери, као што је устанак робова под вођством Спартака или убиство Јулија Цезара од стране Римског сената, претходе модерном концепту ратовања и чине примере борбе које модерно ратовање настоји да елиминише. Актери рата четврте генерације користе тактику коју претходне генерације сматрају неприхватљивом да би ослабили вољу технолошки надмоћног противника за победом. Оно што је, међутим, евидентно, јесте чињеница да се и даље против противника који примењују рат четврте генерације води борба применом техника својствених ратовима друге или треће генерације. Типични примери те генерације рата су, између остalog, рат на Косову, Либански грађански рат, проблеми у Северној Ирској, рат у Ираку и

саним радовима савремених војних теоретичара. Неки од њих чак и оштро критикују теорију рата четврте генерације попут, др Антуана Ечеварие из америчког института за стратегијске студије. (<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=632>). Тад концепт су први пут описали аутори Вилијем С. Линд, пуковник Кејт Најтненгейл из САД, капетан Џон Ф. Шмит, *USMC*, пуковник Џозеф В. Сатон САД и потпуковник Гери И. Вилсон *USMCR*, 1989. године.

²³ *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, исто, стр. 22–26.

²⁴ Studer, Juerg, *Are There Five Rings or a Loop in Fourth Generation Warfare? A Study on the Application of Warden's or Boyd's Theories in 4GW: A Research Report Submitted to the Faculty in Partial Fulfillment of the Graduation Requirements*, Maxwell Air Force Base, Alabama, April 2005.

²⁵ Сходно теорији једног од највећих савремених стратега, Џона Бојда, рат се води на три нивоа: менталном, моралном и физичком нивоу. Бојд је најмање значаја придавао физичком нивоу рата.

брожни други, а основни елементи на којима такав рат почива јесу: висока технологија, тероризам, недржавна или транснационална основа, директан напад на културу противника и високо софистициран психолошки рат, посебно кроз манипулацију медијима.

Закључак

За изучавање оружаних сукоба и рата као стално присутних друштвених феномена, неопходни су континуирани напори да се спознају нови појавни облици и њихове карактеристике. У вези с тим, иако су неке од добро познатих класичних дефиниција доволно универзално формулисане да чак и данас одражавају суштину тих појава, евидентно је да оне не задовољавају основне критеријуме за истраживање и ваљану анализу савремених форми оружаних сукоба, који испољавају специфичне карактеристике и у којима постоји очигледна промена начина на који се воде и актера који у њима учествују. Стога наведено решење одређења тих појмова, с модерног и прагматичног гледишта, омогућава прецизне анализе свих параметара који се односе на те феномене. Такође, наведене карактеристике генерације рата путоказ су за указивање на потенцијалне нове генерацијске поимке, који ће уследити у његовој даљој еволуцији, која је неминовна, па ће и на тај начин допринети изналажењу одговарајућих модалитета за ефикасно супротстављање актуелним и будућим ризицима и претњама безбедности.

Концепт тоталног управљања квалитетом са посебним освртом на Војску Србије

УДК: 005.6 : 355.1 (497.11)
658.56 : 355.1 (497.11)

Проф. др *Бранко Тешановић*, пуковник*
Михаило Зоговић, капетан**

У овом раду представљено је савремено схватање квалитета, концепт тоталног управљања квалитетом и могућност његове примене у Војсци Србије као једном од великих система. Да би искористила своје шансе Војска мора да буде интерно супериорна и екстерно оријентисана. То је немогуће уколико „пословна филозофија“ није заснована на квалитету.

Кључне речи: квалитет, организација, тотално управљање квалитетом, менаџмент, Војска.

Увод

Одувек су људи препознавали и ценили квалитет. Интересовање људи за контролу квалитета постоји, практично, од тренутка када је човек почeo да се интересује за последице својих и туђих активности. Тог тренутка успоставља се одређена контрола активности и резултата, као и одговарајућа одговорност. Од тада па до данас схватања о значају квалитета су се мењала.

Савремене организације користе квалитет као стратегијско средство за стварање и очување конкурентске предности. Концепт тоталног управљања квалитетом (*Total Quality Management – TQM*) представља један од новијих менаџерских концепата који прихватавају организације, привредни субјекти и институције широм света. Концепт тоталног управљања квалитетом кореспондира са концептом сатисфакције корисника. Војска Србије, као велики систем у фази реформи, као битан елеменат друштва, треба да прихвати стандарде тоталног управљања квалитетом. Отежавајућа околност је неповољан амбијент, јер се и држава, као и Војска, налази у транзицији.

Оријентисаност на квалитет

Модерни велики системи који егзистирају у турбулентном окружењу које карактерише повећан ниво међународне конкуренције,

* Аутор је наставник на Војној академији.

** Аутор је запослен у Министарству одбране.

као последице токова глобализације и интеграције, своје активности заснивају на оријентисаности на квалитет као предуслову опстанка, раста и развоја.

Научни елементи савременог схватања квалитета су [1]: одговорност, контрола, оријентација ка кориснику и унапређење квалитета.

Одговорност се односи на обавезу менаџера да сносе последице за предузимање својих акција, посебно ако произведу негативне рефлексије у окружењу. Овај елемент квалитета јавља се веома рано. Први писани траг везан за одговорност јавља се у Хамурабијевом законику¹ (18. век п.н.е.). Одговорност у Војсци врло је прецизно дефинисана у извршењу свакодневних задатака, за стање у потчињеним јединицама, за настала оштећења на материјалним средствима и сличним нормативним актима, законима о: Војсци, одбрани, правилницима о имовини, финансирању, као и Правилом службе Војске, наредбама, наређењима и сл.

Контрола као елемент квалитета појавила се веома рано. Први писани траг о контроли квалитета налази се на цртежу из старог Египта, где контролор проверава димензије блока који ће бити уграђен у пирамиду. Еволуирањем схватања о квалитету мењали су се и приступи у контроли квалитета. Успостављање демократске цивилне контроле Војске неопходно је да би се могло говорити о квалитету система. У њеном оквиру, институција омбудсмана је врло значајна и својствена војскама земаља са развијеним демократијама (нпр. у Шведској војсци постоји од 1915. год.). Омбудсман одбране у Холандији назива се Главни инспектор холандских оружаних снага. Потчињен је министру одбране, а његова обавеза је да саветује министра одбране по одређеним питањима, било на његов захтев или по сопственој иницијативи. Разматра сва питања везана за оружане снаге и има законско право и обавезу да истражује и посредује у сваком појединачном случају, уважавајући све припаднике оружаних снага који му се обраћају за помоћ, било писмено или усмено, и то лично или телефоном. Има свој секретаријат и штаб са одређеним бројем официра. Постоји преко 50 година, а годишње прима око 500 захтева за савете и помоћ од припадника система одбране. С обзиром на то да је активност Главног инспектора заснована на саветодавном карактеру, он помаже менаџерима система одбране да добију јасну слику о начину функционисања система одбране. Запослени у систему одбране могу преко њега да комуницирају са политичким руководством и да им тим путем износе своје идеје и запажања. Као независан омбудсман и саветодавац, Главни инспектор помаже у континуираном побољшању функционисања система одбране.

¹ „Ако се грађевина сруши и власник због тога погине онда градитељ мора бити убијен“ – цитат из Хамурабијевог законика.

Недостатак омбудсмана одбране у Војсци Србије негативно се одражава на спознају стварног стања у Војсци од стране менаџмента, као и на могућност припадника Војске да непосредно укажу на негативне појаве у систему.

Оријентисаност ка корисницима означава схватање да се развој квалитета заснива на потребама и жељама корисника, односно да се интерне акције организације прилагођавају очекивањима циљних група које дају најважнију оцену квалитета организације и њених продуката који могу бити у виду производа, услуга, идеја, итд. Према стратегијском прегледу одбране, неопходно је да Србија изгради структуру и способности Војске, који ће омогућити да се реализују њене основне мисије:

- одбрана Србије од спољњег оружаног угрожавања;
- учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету, и
- подршка држави у случају природних непогода и катастрофа.

У току трансформације Војске већина људи се боји промена. Сигурним се осећају у познатој ситуацији, па је то разлог за пружање отпора променама. Процес прилагођавања великим променама је неминован и може се предвидети, па је неопходна припрема. Наиме, промене у организацији делују на међуљудске односе, људи се деле и су противстављају једни другима; појединци се повлаче у себе, други су агресивни, а трећи ауторитарни према онима који су нижи по рангу.

У таквим околностима, да би се обезбедила позитивна оријентација окружења, не би требало занемарити интерне факторе, односно припаднике Војске. Менаџери треба да истрају у кључним активностима, уз истовремено уважавање аргументованих ставова појединачца, њихове индивидуалности и људског достојанства. Решавање наизглед ситних проблема некада има изузетно велики значај. На пример, решење проблема исхране припадника Војске, које би повећало могућности задовољења специфичних потреба припадника Војске (за време поста или других верских разлога), треба да се усклади са принципима здраве исхране. Због начина исхране за време поста, односно изостављања прехранбених производа животињског порекла, немогуће је задовољити потребе у беланчевинама анималног порекла. Имајући у виду да су навике у исхрани проузроковане религијом ултимативне, потребно је осмислiti начин исхране који ће ублажити те недостатке. У вези с тим требало би извршити измене на садашњем плану исхране и креирати посебан план исхране, којим би се задовољиле специфичне навике, које је немогуће задовољити редовном исхраном. Промене постојећег плана исхране имале би за циљ приближавање принципима здраве исхране и задовољење одређених специфичних навика, а давале би могућност утрошка прехранбених производа које би се користиле у плану исхране војника са специфич-

ним навикама, који би требало превасходно да задовољи потребе припадника Војске православне вероисповести за време поста. Тиме би се избегао проблем наметања начина исхране онима који не жеље да конзумирају посну храну.

Унапређење квалитета веома је битан елемент стратегије квалитета и односи се на континуирано побољшање и иновације које се врше ради подизања квалитета на виши ниво. У трансформацији је везано за организационе промене, које подразумевају спајање и раздвајање организационих јединица или њихових делова, ради повећања ефикасности.

Четири наведена елемента квалитета су основа за ефикасно управљање квалитетом. Квалитет се може дефинисати различито. Углавном је прихваћено схватање [2] да се квалитет дефинише са два аспекта, и то интерног – са становишта унутрашњости организације и екстерног – са становишта окружења. Интерно схватање под квалитетом подразумева „усаглашеност са захтевима“. Претпоставка је да када се једном дâ спецификација квалитет се мери обезбеђењем усаглашености са спецификацијом. Са становишта корисника под квалитетом се подразумева „усаглашеност са циљем“. Међутим, најопштију дефиницију квалитета дала је Међународна организација за стандардизацију: *квалитет је скуп свих карактеристика ентитета које се односе на могућност да он задовољи утврђене и изражене потребе.*

Ентитет може бити производ у најширем смислу, и било која организација, установа или државни орган власти. Помоћу ентитета задовољавају се утврђене и изражене потребе интерним и екстерним групама. Интерне групе налазе се у оквиру датих ентитета, а екстерне групе су корисници продуката организације. Ентитети се дизајнирају и раде у интересу корисника, тј. постоје ради њих. Карактеристике ентитета могу бити веома различите, а њихов циљ је да задовоље утврђене и изражене потребе.

Џозеф Џуран, поред Деминга, један од најпризнатијих ауторитета из области квалитета, сматра [3] да квалитет представљају особине производа, односно услуга, и што су оне боље квалитет је виши. Квалитет се везује за одсуство недостатака, односно што је мање недостатака квалитет је бољи.

О контроли квалитета почиње више да се води рачуна од почетка педесетих година двадесетог века. За њену афирмацију посебно је значајан Едвардс Деминг, који је свој рад започео развојем метода статистичке контроле квалитета. Деминг је био Американац, али идеја контроле квалитета није заживела у САД већ у Јапану, који је после Другог светског рата посебну пажњу давао унапређењу квалитета, што је резултирало развојем концепта тоталне контроле квалитета (Total Quality Control – TQC) током шездесетих и седамдесетих година који касније прераста у управљање тоталним квалитетом или

тотално управљање квалитетом. Од доба Едварда Деминга па до данас концепт квалитета доживљава велику афирмацију.

Суштина концепта TQM је континуално побољшање квалитета на свим подручјима активности, како би се обезбедио опстанак у глобалном окружењу.

Основни принципи из којих се развио концепт тоталног управљања квалитетом су:

1. *Креирање константне потребе за побољшањем аутпута организације.* То подразумева да квалитет мора представљати срж организације и да се директно одражава на побољшање свих елемената борбене готовости Војске, а посебно оспособљености.

2. *Прихватање филозофије квалитета.* Менаџмент треба да буде исходиште квалитета, како би прожимао све организационе нивое односно дошао до сваког радног места и припадника Војске. Уважавање критеријума о рангирању старешина у Војсци приликом постављења на дужности једна је од претпоставки да би се могло говорити о прихватању филозофије квалитета. Она неће заживети све док се постављења на руководећа места буду обављала на основу веза, поузданства, пријатељства, миљеништва и сл.

3. *Напуштање праксе масовне инспекције.* Уместо корективне контроле треба увести превентивну контролу где год је то могуће. Поред тога, неопходно је увођење свих елемената демократске цивилне контроле Војске, која је садржана у надзору јавности, законодавном надзору и контроли над извршном влашћу у чијем се саставу налази и Министарство одбране, и непосредној контроли и надзору извршиле власти над Министарством одбране и Војском.

Суштина је у томе да Војска осети контролу, али и одговорност цивилних власти према њој; Влада треба да буде и суштински одговорна парламенту, а парламент народу. У свим развијеним демократијама управо је развијен и стално се добрађује такав модел цивилне контроле војске. Устав даје најважнији правни основ за цивилну, парламентарну и демократску контролу војске, а пошто се не може лако мењати, а има највиши правни основ, важно је да у њему буде садржана моћ парламента према Војсци. Таква моћ може даље да буде операционализована посебним законима и правилима парламентарне процедуре. На тај начин, временом се развијају друштвене норме и пракса у погледу одговорности и парламентарне демократске контроле војске.

Укупни рад парламента, па и у погледу вршења парламентарне контроле, оцењују грађани на изборима и, у зависности од успеха или неуспеха у раду парламента, поново бирају исте посланике или друге. Постоји јасна потреба да изабрани представници народа у парламенту блиско сарађују са Владом и Министарством одбране.

4. *Потреба за квалитетним избором инпута.* Неопходна је дугорочна оријентација и сарадња са окружењем. Прецизно су одређени критеријуми: о упису у војне школе, за пријем у професионалну војну службу, за упис на последипломске студије и сл, које је неопходно у потпуности поштовати.

5. *Континуално побољшање интерних способности.* Никада се не треба задовољити тренутним резултатима већ непрекидно тражити начине за побољшање способности.

6. *Увођење и коришћење савремених метода и техника обуке на радном месту.*

7. *Афирмација и институционализација лидерства.* Менаџери не смеју бити само контролори већ морају активно мотивисати запослене, помагати у решавању проблема, доприносити креативности, нарађивати, а када је неопходно и кажњавати.

8. *Елиминисање страха.* Присуство страха спутава људе да пруже максимум на конкретним задацима, а посебно када се плаше да питају или да критикују. Тада се човек повлачи у себе и од креативности и иновативности нема ништа.

9. *Рушење баријера између запослених и менаџера.* Смањењем баријера између запослених и менаџера стварају се услови за брзо решење неспоразума, за шта је у условима војничке средине, где се примењују принципи субординације и једностарешинства, потребно много умешности и креативности менаџера.

10. *Елиминисање празних слогана и укора за запослене који не воде позитивној мотивацији за успехом.*

11. *Елиминисање квантитативних квота,* јер оне усмеравају људе ка квантитету, а не квалитету. Принцип је тешко применити у војничкој средини, с обзиром на ригидност у задовољавању одређених одредби: правила, правилника, наредби, наређења и сл. (на пример, при додели стимулативних мера). Од личности менаџера зависи, да ли је у стању да инсистира на одлукама, које у неком делу одударају од неке формално правне – одредбе и да из суштинских разлога образложи претпостављеном циљ и потребу за њиховим доношењем.

12. *Омогућавање запосленима да се поносе својим радом.* Кроз стимулације и похвале омогућити запосленима да се поносе кроз испицање квалитета.

13. *Институционализација специјализованих програма за образовање и тренинг.* Кроз константну обуку и тренинг може се постићи подизање општег нивоа квалитета.

14. *Предузимање акције на успостављању новог система.*

Није доволно само декларативно залагање за квалитет већ је неопходан велики напор и рад на трансформацији организације на свим нивоима.

Савремени менаџмент тоталног квалитета произашао је из наведених принципа Деминга, које су унапређивали Цуран, Ишикава и други, тако да данас имамо читав спектар модела којима је представ-.

вљен овај концепт. Одлучујућу улогу у спровођењу концепта имају највиши органи управљања. Без њихове подршке није могуће реализовати програм. Активност на спровођењу не може бити парцијална, то мора бити напор свих у организацијским јединицама. Одговорност контроле није само на организационом сегменту за контролу већ на свакој организационој јединици и појединцу који може да допринесе програму. Програм је превентивно, а не корективно оријентисан [5]. Менаџмент треба да обезбеди потребне услове за спровођење програма, побољшање квалитета је непрекидан процес, а у функцији испуњења мисија Војске (табела 1).

Табела 1

Мисије и задаци Војске Србије

ОСНОВНЕ МИСИЈЕ	ИЗВЕДЕЊЕ МИСИЈЕ	ЗАДАЦИ ВОЈСКЕ
1. Одбрана државе Србије од спољњег оружаног угрожавања	Одбрана државе Србије од спољњег оружаног угрожавања до уласка у НАТО Одбрана државе Србије од спољњег оружаног угрожавања после уласка у НАТО	Одвраћање од оружаног угрожавања и других војних изазова, ризика и претњи Одбрана територије Одбрана ваздушног простора Подршка другим елементима сектора безбедности у државама чланицама у борби против тероризма и побуњених илегалних оружаних група Коопертивна одбрана са партнеријским земљама у оквиру система колективне одbrane. Надгледање, контрола и заштита копна Надгледање, контрола и заштита ваздушног простора Надгледање, контрола и заштита мора и унутрашњих пловних путева Подршка другим елементима сектора безбедности у државама чланицама у борби против тероризма
2. Учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету	Учешће у међународној војној сарадњи Учешће у изградњи мира Учешће у одржавању мира Учешће у наметању и успостављању мира Учешће у стабилизацији мира Учешће у операцијама у оквиру колективног система одbrane Хуманитарна помоћ на билатералном и мултилатер. плану	
3. Подршка држави Србији у случају природних непогода и катастрофа		Пружање помоћи државама чланицама у случају природних непогода већих размера Пружање помоћи државама чланицама у случају катастрофа већих размера

Потребан је систем праћења спровођења програма, као и награђивање оних који посебно доприносе његовом спровођењу. Савремена гледишта о концепту тоталног управљања квалитетом исказана су кроз бројне моделе и теоријске студије, али заједничке поставке на којима се темељи овај концепт су [6]:

– *снажан фокус ка корисницима* – оријентација ка потребама и жељама крајњих корисника на којима менаџмент базира стратешке одлуке, како би корисници крајње продукте организације прихватили са задовољством, које је основ за стварање поверења и дугорочних односа.

– *оријентација ка континуираним побољшањима* – пословна филозофија која подразумева сталну тежњу за побољшањем квалитета производа, услуга, процеса, односа према раду, према окружењу. Континуирани процес усавршавања подразумева константна истраживања и прилагођавања радних активности потребама побољшања квалитета, скраћивању времена, подизању ефективности и ефикасности;

– *системски приступ* – Организација се посматра као систем који се састоји од више подсистема који су међусобно повезани и теже заједничком циљу. За сваки подсистем, односно подручје одговорности субординираних менаџера, одговоран је онај ко има овлашћење да управља. Побољшање је неопходно спроводити у сваком подручју одговорности, како би се постигао синергетски ефекат;

– *тачно мерење* – При мерењу пословних резултата треба користити савремене статистичке, математичке и друге методе и технике и одређене критеријуме;

– *партиципација запослених* – Како су људи најважнији елемент у концепту TQM неопходно је обратити пажњу на њихово задовољство, пошто нездадовољни запослени не могу дати свој пуни допринос побољшању квалитета. Људе треба обучавати, мотивисати и правилно стимулисати. Треба развијати иницијативу, слободу и креативност. Концепт TQM у последње време стиче велику популарност. Међутим, за адекватну имплементацију потребно је следити актуелне развојне трендове, а посебно [7]: истицање тимова и заједничког рада, посматрање посла као процеса, коришћење квантитативних метода, фокусирање на континуирано усавршавање знања и вештина, глобализацију конкуренције, ширење организационих граница и повећање мобилности запослених, добре међуљудске односе и елиминисање губитака.

У савременим условима пословања посебан значај имају тимови. Тимски дух и управљање тимовима постају врло битни моменти у раду менаџера. Посао се посматра као процес, јер само тако може доћи до повећања ефикасности и ефективности у пословању и управљању. При оцени ефикасности функционисања неопходно је користити квантитативне методе. Приближне процене, расуђивање, површни и брзоплети закључци нису добри. Уместо тога, где год је могуће треба користити статистичке, математичке, економетријске и низ других

метода који треба да подигну квалитет закључивања и доношења одлука. Развој науке и технологије налаже непрестано усавршавање знања и вештина како би организација могла да доноси оптималне одлуке у условима пулсирајућег окружења. Неопходно је развити свест да процес глобализације брише границе међу земљама, што ствара нове изазове. При томе је неопходно имати глобалан приступ и развијати различите облике сарадње са партнерима из многих делова света.

Велике промене и повећање конкуренције захтевају од менаџера флексибилност и константно преиспитивање досадашњег начина рада и управљања. Концепт TQM не заснива се само на добним односима са корисницима и запосленима већ и обезбеђивање високог квалитета коришћених инпута. Отуда је веома битно да организација обезбеди такве односе са окружењем да увек и у сваком тренутку може имати сигурност у погледу високог квалитета инпута. Ту је неопходна дугорочна и стратегијска оријентација, а никако истицање краткорочних интереса, што има за циљ минимизирање губитака времена и ресурса. Организационе јединице морају да уложе максималне напоре да елиминишу све оне активности које не доприносе стварању вредности. Такве активности повећавају укупне трошкове, али и трошкове квалитета. Оне имају две димензије – интерна се односи на слабости унутар организације, а друга димензија тиче се екстерних пропуста, што доводи, поред осталог, и до негативног публицистета. Ова питања могу бити посебно актуелна за многе домаће организације, у којима постоје врло лабави односи према коришћењу времена и ресурса.

Концепт тоталног управљања квалитетом примењује се у свим савременим армијама. Први пут је формализован кроз водич за коришћење принципа TQM у америчкој војсци, који је издат 1988. године [8]. Након тога, посебним војним прописом представљен је Total Army Quality (TAQ) који представља војни приступ TQM, који обезбеђује посебну методологију, алате и технике да би се извела системска анализа организације и радних процеса која би резултирала њиховим унапређењем.

Концепт TAQ омогућава војсци опцију да примени било коју од различитих, високоефикасних дисциплина управљања процесима, филозофију и алате, тако да на најбољи начин задовољава потребе корисника, тј. грађана који захтевају висок степен личне и колективне безбедности. Војни лидери задржавају флексибилност да употребе и прилагоде одговарајуће технике и алате управљања, као што су [8]: критеријуми за организациону самопроцену, реверзибилни инжињеринг пословних процеса, програм војних идеја за надмоћ, бенчмаркинг, управљање и процена трошкова на основу активности, управљање знањима и реформа набавки, да би се испунили захтеви зада-

така. Овај приступ, у својој основи, има четири принципа који представљају основу за обезбеђивање вредности кориснику и катализатор за значајна и непрекидна организациона унапређења. Ти принципи су [9]: (1) лидерска визија и обавеза, (2) усредсрећеност на задатак и корисника, (3) опуномоћени запослени и (4) стално унапређење.

Лидерска визија и обавеза

Визија је опредељење организације о томе што жели да буде, односно крајње стање које треба да постигне кроз позитивне промене. Визија рефлектује шире циљеве које људи не треба да забораве (треба да имају на уму) при извршењу конкретних дневних активности. Јасна визија обезбеђује водич за припаднике организације и подржава остварење циљева старешина на вишем нивоу командовања. Заједничка визија обезбеђује усредсрећеност на организацију.

Остваривање постављених циљева организације и реализација визије захтева посвећеност свих у организацији. Заједничка визија осигурује да се разлоги за доношење појединих одлука у потпуности разумеју. Целокупно људство у организацији усваја заједничку визију, а менаџмент на свим нивоима мора непрестано да ојачава своју важност у свакодневном процесу доношења одлука.

Усредсрећеност на кориснике

Свака организација има своје кориснике. Једини разлог постојања неке организације јесте да испуни или надмаши захтеве корисника, који одређује вредност организације у зависности од квалитета пружених услуга и производа. Задатак Војске је да реализује већ највеће мисије: одбрану Србије од спољњег оружаног угрожавања, учешће у изградњи и очувању мира у региону и свету и подршка држави у случају природних непогода и катастрофа. Надмоћне карактеристике се остварују када се све активности и људство у оквиру Војске усмере на ефикасну реализацију постављених задатака.

Опуномоћавање запослених

Опуномоћени (овлашћени) запослени имају могућност да доносе одлуке и предузимају мере које побољшавају процесе који обезбеђују вредност корисницима. Руководиоци овлашћују појединце и тимове, дајући им овлашћења и ресурсе, сматрајући их одговорним за постизање резултата. Овлашћење дели контролу и одговорност процеса организације, а засновано је на отвореном дијалогу, заједничком циљу и визији и јасно разумљивим приоритетима. Овлашћени извршиоци посвећени су обезбеђивању вредности за своје кориснике, а не само на пуко извршавање задатих обавеза.

Стално унапређивање

Ниједна организација ни процес нису савршени, а захтеви које намећу глобалне претње безбедности временом се мењају. Ова два фактора одређују потребу за сталним побољшањима. Промене се де-

шавају и на нивоу извођења процеса и на нивоу организације. Највиши војни руководиоци одговорни су за остваривање резултата. Субординиране старешине природно ће тежити да унапреде процесе у којима учествују, што морају охрабрити и подржати претпостављени на свим нивоима. Управљање променама на организационом нивоу јесте одговорност највишег руководства, које поставља дугорочне визије, циљеве и планове за будућност и дефинише области и очекивања од унапређења–побољшања. Постављањем стратешких циљева и систематским мерењем резултата лидери усмjerавају напоре за промене при испуњавању тренутних и будућих потреба корисника (грађана).

Закључак

Оријентисаност на квалитет опредељење је савремених великих система. Квалитет је постао стратегијско опредељење успешних, које обезбеђује стварање и очување конкурентске предности.

Концепт тоталног управљања квалитетом је интегрисани, стратешки приступ управљању за остваривање надмоћних (одличних) перформанси. Надмоћне перформансе постижу се када су сви организациони стратешки циљеви и процеси повезани и постављени да оптимизирају испоруку и квалитет производа и услуга које захтевају корисници уз минималну потрошњу ресурса. Да би овај концепт живео највиши руководиоци треба да препознају његов значај и донесу адекватне организационе и системске одлуке. Војске као велики системи које су примениле овај концепт својом успешношћу показују његову оправданост, тако да је концепт тоталног управљања квалитетом инкорпориран у свим савременим армијама. Актуелни токови интеграција и партнертства намећу потребу да се и у Војску Србије имплементира овај концепт. Претходно је потребно да највиши нивои одлучивања у Војсци препознају значај и потребу да он заживи и, наравно, донесу иницијалне одлуке, као и да обезбеде подршку непосредног окружења.

Литература:

1. Д. Ушћумлић, Р. Лукић, *Управљање квалитетом материјалних производа*, Економски факултет, Београд, 2003.
2. Ф. Котлер, *Управљање маркетингом – анализа, планирање, примена и контрола*, (превод са енглеског), „Мате“, Загреб, 2001.
3. Ј. М. Јуран, *Обликовањем до квалитета*, „Пословни систем Грмеч“, Београд, 1997.
4. W.E. Deming, *Improvement of Quality and Productivity Through Action by Management*, National Productivity Review 1, Winter 1981–1982.
5. Ј. Тодоровић, М. Милицављевић, *Маркетинг стратегија*, Економски факултет, Београд, 2003.

6. Д. Ерић, *Увод у менаџмент*, „Чигоја штампа“, Београд, 2000.
7. J. A. Woods, J.W. Cortada, *Qualitrends: 7 Quality Secrets That Will Change Your Life*, McGraw, New York, 1996.
8. Army regulacion 5-1, *Total Army Quality Management*, Department of the army, Washington, 2002.
9. И. Вајић и сарадници, *Предузетнички менаџмент*, Институт за развој малих и средњих предузећа Београд и Центар за инвестиције, Загреб, 2004.
10. *Стратегијски преглед одбране*, Министарство одбране, Београд, 2005.

Методолошки аспект формирања цена средстава наоружања и војне опреме у систему одбране

УДК: 623.4/.9 :
338.516.22.001.8

Мр Предраг Јовићевић, потпуковник*
Мр Иван Милојевић, потпоручник**

Тржиште је подручје на којем се, под утицајем понуде и тражње, разменују добра (набавка, продаја) по цени која има тенденцију да се обликује као јединствена. На размену добара утичу бројни чиниоци (природни, привредни, друштвени), елементи тржишта (понуда, тражња, цена, потрошња) и његове опште, посебне и појединачне карактеристике.

У оквиру тако посматраног тржишта средства наоружања и војне опреме узимају специфично место, како у економско-техничком, тако и у функционално-развојном значењу.

Да би се сагледала функција управљања средствима наоружања и војне опреме и у погледу набавки и у погледу продаје неопходно је познавање законитости понуде и тражње, утицаја тржишних чинилаца, структуре тржишних елемената и карактера општег и посебних тржишта.

У том контексту цене имају највећи значај и методолошки и суштински.

Кључне речи: цене, наоружање и војна опрема, тржиште, систем одбране.

Увод

Тржиште је један од основних појмова савремене теоријске економије. Према најопштијој одредници, оно је облик размене производа и услуга посредством новца, редован однос између понуде и тражње, или место на којем се образују цене. На страни понуде јављају се продавци, који производњом или неком другом делатношћу обезбеђују задовољење општих или појединачних потреба људи, а на страни тражње – купци, који будући да имају новац, траже да те своје потребе обезбеде на начин и под условима који њима најбоље одговарају. Као феномен и економска категорија, је веома сложено и на њему се обавља размена између економских субјеката у сваком друштву у којем постоји подела рада.

У оквиру робне производње једне националне привреде, тржиште је и регулатор између производње материјалних добара и потражње тих добара. У вези с тим, посебно је значајно неколико регулационих токо-

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

** Аутор је запослен у Министарству одбране.

ва: прво, економска селекција потребних производа које ће произвођачи и прометни субјекти изнети на тржиште; друго, економско-техничка алокација производње материјалних добара и најбољи избор производних поступака да би се могло задовољити тржиште, односно сви захтеви купца, или потрошача (у противном, та производња неће имати економског смисла и мораће да пропадне), и треће, укупна расподела створених вредности и профита остварених током активности између учесника у производњи, промету у друштвеној надградњи, може се помоћу тржишних механизама најправедније расподелити и усмерити за даљу друштвену репродукцију.

Према просторним релацијама, тржиште може да буде локално, регионално и светско тржиште, а према врсти робе: робно тржиште, тржиште капитала, новчано тржиште и девизно тржиште. Тржиште оружја је и раније било познато, али је сматрано искључиво војном делатношћу и њиме су се бавили војни органи, у оквиру својих канала, у затвореним војним круговима. Због тога то тржиште није шире разматрано у економској теорији. Истраживањем и класификацијом тржишних стања бавили су се бројни економисти, али се у многим изворима наводи Стапцелбергова класификација, не само као успешна већ и као једноставна и разумљива. Према тој класификацији, на тржишту се на страни тражње може појавити много купаца, мало купаца и један купац, а на страни понуде – много или мало продаваца и један продавац. Према броју субјеката на страни понуде и тражње, тржиште може да буде: монополско, монопсонско, тржиште са потпуном конкуренцијом, тржиште билатералног монопола итд.

Када је реч о војном тржишту, на националном тржишту (у мајим земљама) могу да се појаве један купац (држава) и један продавац (фирма), и такво тржиште је билатерално монополистичко. Ако је земља већа, па има више производиоца оружја или увозника и производиоца, на страни купца се јавља држава, а на супротној страни – више производиоца, па је реч о монопсонском тржишту. У промету оружја најчешће се појављују један купац и један продавац, и такво тржиште оружја назива се тржиште билатералног монопола.

Цена је синтетички елемент тржишта чијом је анализом и истраживањем заокупљен велики број економиста и теоретичара, као и сви учесници у тржишном привређивању. Према општеприхваћеној дефиницији, цена је новчани израз тржишне вредности робе, под условом да се обликује слободно у односима понуде и тражње и дејства закона тржишта. Из тако дефинисаног појма цене произилази закључак да свако ограничавање или усмеравање дејства закона тржишта доводи до обликовања посебних категорија цена и да чини неопходним одговарајуће интервенције на тржишту.

Пошто се обликује у сталним и промењивим односима понуде и тражње, тржишна цена је једна од најсложених привредних категорија из више разлога: за тржишну цену су заинтересовани сви учесници у привређивању, од произвођача и прерадивача до посредника и потрошача. У обликовање тржишне цене укључени су укупни робни и куповни фондови, што чини веома сложеним целокупнијим механизам цене и њихових односа, а на обликовање цена утичу разни привредни и непривредни унутрашњи и спољни чиниоци који делују као мере и инструменти политике цена и економске политике.

У тржишним условима веома су покретљиве и динамичне све цене које се слободно обликују. Кретања цена разврставају се на временска и просторна. Под временским кретањем цена (варијације, динамика, диспаритети) подразумевају се промене цене истог производа у одређеном временском раздобљу. Временски диспаритет цена, у зависности од дужине времена у којем се дешава, има пет различитих облика: дневно, краткорочно, сезонско, годишње и дугорочно кретање. Просторно кретање цена (варијације, динамика, диспаритети) показује висину тржишне цене једног производа, у исто време, на различитим тржишним тачкама или просторима и показатељ је распоређености понуде и тражње и праваца промета робних фондова. Добро опремљеним, организованим и повезаним произвођачким, прерадивачким и трговачким организацијама могу да се смање трошкови манипулације, превоза и чувања производа, што има за последицу уједначавање просторног варирања цена.

Посебан вид кретања цена чине промене у односима између различних врста цена. То су паритети – када је однос складан, и диспаритети – када не постоји склад између датих ценовних величина. Диспаритет цена, који је чест у пракси, настаје као последица дејства мера економске политике, а не као резултат разлика у стварним трошковима репродукције производа. Најчешће се разматрају диспаритети цена пољопривредних и индустријских производа, сировина и готових производа, увозних и извозних производа итд., па је цена неког производа релативна величина када се упоређује са ценом неког другог производа. Она може номинално да буде висока, али стварна, тј. у односу на трошкове производње или у односу на неки други производ, може да буде недовољна. Тржиште има особину да путем понуде и тражње не само одређује ниво цене једног производа него и да успоставља равнотежу између разних производа давањем јачег импулса производњи час једног, час другог производа.

Тржишна цена, поред осталих чинилаца, чини ефикасним тржишнијим механизмом. Она се формира на тржишту као резултат понуде и тражње, и мера је према којој се нека роба продаје или купује. Произвођач робе чија је индивидуална цена већа од цене коју прихвата тржиште – губи, а произвођач чија је индивидуална цена нижа од тржишне вредности може да остварује и екстрапрофит. Зависно од промена понуде и тражње, на тржи-

шту промена цена осцилује око своје релативне тачке вредности или вредности производње добра која се износе на тржиште.

Као што је специфично тржиште оружја, тако и цене оружја имају специфичности у односу на цене роба и услуга на тржишту. Цена оружја се не формира у потпуном сучељавању понуде и тражње, већ у билатералним односима између купца и продавца оружја, при чему се најчешће појављују државне организације које нуде или купују оружје. Цене у таквим условима често нису, регулатор купопродајних односа, поготову ако је реч о монопсонском тржишту.

Теоријско-методолошки аспект формирања цена у производњи и набавци наоружања и војне опреме

Приликом уговарања и реализације набавке и продаје средстава морају се поштовати одређене норме понашања да би се устаљени поступак прибављања средстава наоружања и војне опреме перманентно иницијализирао и у економско-привредни сегмент у оквиру система одбране. Такође, постоје одређена ограничења која карактеришу ту област. То су, пре свега: прописи којима се регулише област послова набавке и продаје за потребе МО и ВС, буџетска ограничења и финансијска дисциплина у трошењу планских средстава одбране (потребно је да се планиране набавке ускладе са одобреним новчаним средствима), стварање уговорних обавеза само за текућу буџетску годину и поштовање одређених комерцијално-економских елемената приликом уговарања набавке средстава наоружања и војне опреме са предузећима одбрамбене индустрије (не вршити авансна плаћања, испоруку средстава наоружања и војне опреме начелно реализовати у оквиру прва три квартала текуће године, раскидати уговоре у случајевима непоштовања уговореног рока испоруке, без наступања штетних последица по купцу и уговарати плаћање обавеза са роком од 30 и више дана од дана настанка дужничко-поверилачког односа).

Теоријско-методолошки карактер поступка утврђивања цена, поред наведених ограничења, заснива се на неколико веома битних претпоставки, односно начела, која чине основу економско-емпиријске методе формирања цена наоружања и војне опреме у оквиру тржишта на којем се војска налази као купац. Приликом формирања цена средстава наоружања и војне опреме потребно је да се поштују следећа општа начела: *начело усаглашавања*, које може да се представи кроз потребу, односно захтев, за сагледавањем техничко-технолошког и организацијског нивоа садашње опремљености капацитета производиоца наоружања и војне опреме, приликом утврђивања цена наоружања и војне опреме, који се налазе на директној¹ и индирект-

¹ Директна веза значи да произвођач наоружања и војне опреме производи финални производ.

но² вези са произвођачем; *начело идентификације*, које може да се представи путем захтева да се стање општег нивоа цена на домаћем тржишту одражава на реални елемент при формирању цене наоружања и војне опреме, због чега је неопходно и очување реалних паритета цена; *начело плуралитета*, под којим се подразумева усаглашавање нивоа цена наоружања и војне опреме са више модалитета поређења, па је неопходно уважавање нивоа светских цена³ средстава наоружања и војне опреме, и *начело апсорпције рада*, које може да се апострофира кроз захтев да се вредност рада у оквиру методолошке сфере формирања цена усклadi кроз захтев за потпуном запосленошћу капацитета. У оквиру тако презентованих општих начела методолошког елемента формирања цена наоружања и војне опреме неопходно је да се издиференцирају два случаја, који се морају одвојено посматрати. Први случај се односи на методолошки аспект утврђивања цена за наоружање и војну опрему која се први пут производи, а други – на методолошки аспект утврђивања цена текућег производног програма.

У оквиру методологије утврђивања цена наоружања и војне опреме која се први пут производи потребно је нагласити захтеве на којима се заснива поступак утврђивања цена. Будући да је калкулација методолошки поступак утврђивања цена коштања неког производа у једном временском периоду, примењује се и при утврђивању цена средстава наоружања и војне опреме, при чему важе посебни захтеви, који се могу издиференцирати кроз следеће елементе:

1) Полазну основу за калкулативни начин формирања цена на основу стварних трошкова чине нормативи времена израде и материјала израде. У оквиру тако издиференцираних елемената ценовне компоненте може се видети да су директни⁴ и индиректни⁵ трошкови подељени на време израде, које се преко кључа за расподелу трошкова везује за носиоца трошка, у овом случају за производ наоружање и војну опрему, и на материјал израде, који чине директан трошак, и додељује се производу појединачно.

2) Како је у цену коштања наоружања и војне опреме укључен читав низ производа који се не могу набавити на домаћем тржишту, специфичан је и методолошки карактер те величине. У оквиру компонената које чине структурни део елемената производње морају се

² Индиректна веза се може прејудицирати путем кооперације, односно учешћа у одређеној фази изградње инпута у оквиру финалног производа.

³ Под ценама на светском тржишту сматрају се: извозне цене остварене при продаји средстава у нето износу, инодомицилне цене код земаља производића или цене по којима се може купити средство истих или сличних карактеристика.

⁴ Директни трошкови се могу приписати односном производу, јер у маси трошкова чине еквивалент за појединачне производе.

⁵ Индиректни трошкови се не могу везати за производ јер се налазе у маси трошкова који се не могу издиференцирати, па се исказују кроз одговарајуће еквиваленте (у овом случају – време).

прецизирати услови компонената из увоза по којима ће се имплементирати у цену коштања односног производа наоружања и војне опреме. Стога увозну компоненту треба методолошки прилагодити моделу формирања цена и на тај начин утврдити њен допринос у цени коштања. За такво имплементирање потребно је одредити тзв. кључ за расподелу трошка, што ће се у овом случају постићи тако што ће се у цени односног производа формирати удео увозне компоненте на паритету односа домаће и стране валуте (валуте земље извознице). У вези с овим елементом значајно је да се увоз компонената мора обезбедити кроз добро формирану пословну политику предузећа које производи наоружање и војну опрему тако што ће у оквиру ње бити предвиђено да се за увозне компоненте морају обезбедити сви елементи набавке, односно докази да је изабран најповољнији добављач из иностранства, што је тесно везано са лицима која стварају елементе заједничког пословног субјекта (концерн).⁶

У оквиру елемената цена материјала потребно је да се методолошки обухвате и сви елементи зависних трошкова који се јављају при тајкој набавци материјала, па их треба укалкулисати по стварним, односно објективно приказаним и економско-методолошки условљеним трошковима. Ради тога је неопходно да се обезбеде веродостојни докази, на основу којих ће се утврдити цене увозног материјала и све ставке везане за зависне трошкове.

3) Домаћу материјалну компоненту у цени производа треба укалкулисати са текућом тржишно верификованим ценом у периоду утврђивања цене коштања односног производа наоружања и војне опреме. Цене истих репроматеријала код свих производиоца представља наоружање и војне опреме морају да буду једнаке. Избор најповољнијег добављача репроматеријала треба да се утврђује на основу веродостојних тржишних показатеља, што се мора јасно видети из пословне политике предузећа⁷ утврђене за односни период. Зависне трошкове треба укалкулисати по стварним и објективно условљеним трошковима. Да би се обезбедио објективан економско-методолошки карактер поступка утврђивања цена потребно је да се за свако средство наоружања и војне опреме за које се утврђује цена коштања уради спецификација вредности материјала, и то: за увозни материјал треба урадити јединствену спецификацију, а за домаћи материјал – спецификацију по гранама индустриских делатно-

⁶ За методолошки аспект формирања цена код таквих производиоца значајно је да се у пословању таквог економско-правног субјекта јављају трансферне цене. То су цене у које се имплементирају много већи трошкови од стварних, а како се односна предузећа јављају као повезана лица, њихов консолидовани биланс чини одређену врсту преливника: трошкови једног предузећа „превалају“ се на друго предузеће, док се укупан капитал не мења, што директно утиче на висину цена наоружања и војне опреме која је апострофирана као монопсонски производ.

⁷ Општије у: А. Мајсторовић, И. Милојевић, „Креирање адекватне пословне политике предузећа“, *Пословна политика*, бр. 10, Београд, 2006.

сти, које се могу представити кроз обојену металургију, црну металургију, хемијску грану, и остало.

4) У оквиру методологије утврђивања цена наоружања и војне опреме потребно је да се нагласи улога трошкова кооперације који представљају најчешће инпуте наоружања и војне опреме која се производи у јединственом војноиндустријском комплексу (предузећа одбрамбене индустрије). У оквиру методолошког аспекта формирања цена за односни производ наоружања и војне опреме неопходно је да се трошкови кооперације искажу одвојено, и то као наменска кооперација и остале кооперације са тржишта.

5) За индиректне трошкове треба прецизно утврдити допринос свих појединачних трошкова. Методолошки би се то могло учинити тако што би се вредност радне компоненте у ценама коштања инпутирала на основу просечне вредности норма-часа. За различите произвођаче вредност норма-часа креће се у одређеном интервалу вредности, зависно од економско-технолошких карактеристика предузећа које производи наоружање и војну опрему. Та међувисиност може да се искаже кроз одређене факторе зависности:

- ниво техничке опремљености произвођача наоружања и војне опреме;
- квалификациону структуру запослених у предузећу;
- број норма-часова и политику нормирања у конкретном предузећу.

За методолошки аспект утврђивања цена текућег производног програма карактеристичан је термин *индексација*. Будући да је калкулација методологија утврђивања цене коштања у једном временском периоду, и приликом утврђивања цене коштања наоружања и војне опреме из текућег производног програма одбрамбене индустрије мора да се поштује та временска ограниченост. У оквиру текућег производног програма одбрамбене индустрије потребно је да се цена коштања изводи за сваки односни временски период посебно, уз уважавање тржишних и производних аспеката. У оквиру такве методолошке концепције, сврхисходно је да се користи поступак утврђивања цене коштања методом индексације радне и материјалне компоненте цене за сваки односни период.

Цене средстава наоружања и војне опреме за текући производни програм не утврђују, се калкулативном методом, већ се само поступком индексације пондеришну претходно добијене вредности, чиме се придаје значај временском аспекту цене коштања. Основа индексације је у оквиру базних или ланчаних индекса, па смо се у оквиру тог методолошког приступа определили на ланчани аспект, у којем се пондеришуји фактор добија на основу тржишно-економских величина. Материјална и радна компонента, односно директни и индиректни трошкови, пондеришну се на бази вредности односних трошкова који припадају свакој појединачној групи. Фактор ланчаног индекса може да се представи као раст цене елемената репродукције у односу на претходну годину, на основу које се добија нова структура цене коштања производа наоружа-

ња и војне опреме као производа војноиндустријског комплекса. Методолошки аспект формирања цене поступком ланчане индексације може се приказати на следећем примеру:

Табела 1.

Раст цена значајних елемената просечног производа војне индустрије у периоду од 01. јануара 2006. до 31. децембра 2006. године

Ред.бр.	Елементи цене	Структура цене 01.01. 2006.	Коефиц. раста до 31.12.2006.	Ефекти раста	Структура цене 01.01. 2007.
1	2	3	4	5	6
1.	Увозни материјал (ефекат раста курса динара) ⁸	8,27	0,924	7,641	7,180
2.	Прва металургија (раст цена материјала за репр.) ⁹	5,65	1,098	6,204	5,829
3.	Обојена металургија (раст цена материјала за репр.)	9,83	1,098	10,793	10,141
4.	Остали матер. и кооперација (раст цена материјала за репр.)	9,72	1,098	10,673	10,028
5.	Производне услуге (раст цена робе за лич. потрош.)	3,65	1,067	3,895	3,659
I	Материјална компонента цене	37,12	1,056	39,206	36,837
1.	Општи матер. трошкови (раст цена робе за лич. потрош.)	1,19	1,067	1,270	1,193
2.	Енергија (раст цена енергије) ¹⁰	15,06	1,094	16,476	15,480
3.	Непроизводне услуге (раст цена робе за лич. потрош.)	1,85	1,067	1,974	1,855
4.	Амортизација (раст цена на мало)	6,49	1,066	6,918	6,500
5.	Бруто зараде (раст индекса трошкова живота)	24,06	1,060	25,504	23,963
6.	Порези и доприноси (раст индекса трошкова живота)	9,92	1,060	10,515	9,880
7.	Добит (раст индекса трошкова живота)	4,31	1,060	4,569	4,293
II	Радна компонента цене	62,88	1,069	67,225	63,163
УКУПНО I и II		100,00	1,064	106,43	100,000

⁸ Депресијација курса динара у односу на вредност иностране валуте земље порекла односног материјала.

⁹ Статистички раст цене односног материјала за претходни период.

¹⁰ Статистички раст цена енергије на тржишту.

Утврђивање цена у оквиру табеле представља опредмећење наведених теоријских поставки. Ради утврђивања цене коштања наоружања и војне опреме јавља се раст због пораста битних инпута репродукције (фактори ланчане индексације) који су дати испод назива одређеног трошка у претходној години. На основу таквог методолошког приступа, може да се закључи да радну компоненту цене коштања – претходну вредност норма-часа, за све производе треба увећати за 6,9 одсто. Цене норма-часа треба повећати за развојне и серијске послове. На повећање цене норма-часа утицали су битни трошкови производње: енергија, општи материјални трошкови, амортизација и бруто зараде запослених.

Када се посматрају директни трошкови, може се закључити да материјалну компоненту цене коштања треба увећати за 5,6 одсто, колико износи просечан раст цена домаћег и увозног репроматеријала и кооперантских услуга.

Укупан износ цене коштања може да се инкорпорира као вредност добијена на основу кориговане вредности рада коефицијентом раста 1,069 и вредности материјала коефицијентом раста 1,056 у структури цене просечног производа предузета одбрамбене индустрије. Процесан раст цена средстава наоружања и војне опреме, у односу на цене из претходне године (у примеру је наведена 2006), износи 6,4 одсто.

Да би се методолошки аспект формирања цена уклопио у општу слику формирања цена на нивоу индустрије за производњу наоружања и војне опреме потребно је да се узму у обзир одређени критеријуми. Ти критеријуми се за методу индексације могу представити кроз потребу да: нормативи времена израде и нормативи материјала остају непромењени; за производе за које се утврђује почетна цена, односно производе за које се цена коштања утврђује калкулативним методом, потребно је да надлежне институције утврде и верификују нормативе времена израде и нормативе материјала за серијску производњу; све повољности које су током претходне године (у овом случају 2006) користили испоручиоци средстава наоружања и војне опреме а тичу се уговорених аванса и фазних наплата морају да се квантификују и исти ефекти се морају одразити на ниво текућих цена средстава наоружања и војне опреме у текућој години (у овом случају 2007); методолошки аспект утврђивања цена не треба да утиче на цене већ уговорених средстава; утврђивање цена треба радити на јединственим обрасцима како би се створила могућност поређење цена на нивоу гране; при формирању текућих цена средстава наоружања и војне опреме као допунски критеријум треба користити цене средстава наоружања и војне опреме на светском тржишту. Приликом претварања динарских

вредности у девизне износе потребно је користити паритет 1 евро = 82,00 динара и 1 амерички долар = 62,00 динара.¹¹ Код произвођача средстава наоружања и војне опреме код којих увозни материјали учествују у структури материјалне компоненте цене коштања са више од 70 одсто, девизни износи морају да се претварају у динарске износе по продајном курсу девиза на дан утврђивања цена.

Методолошки аспект формирања почетних цена за продају наоружања и војне опреме

Министарство одбране и Војска Србије, поред набавки, у све значајнијој мери продају наоружање и војну опрему и то средства наоружања и војне опреме која су оглашена сувишним за Војску Србије. Сувишним се сматрају покретне ствари¹² у јединицама, односно установама, које нису предвиђене формацијом, нормама припадања, критеријумима или другим прописима. Поред тога, сувишне су и застареле покретне ствари чија даља употреба, због карактеристика које не одговарају савременим техничким достигнућима, није економична или је њихово даље коришћење опасно по здравље и безбедност људи и имовине у јединицима.

Врсте и количину покретних средстава непотребних за систем одбране утврђује Генералштаб преко потчињених и својих организацијских јединица које су именоване као „тактички носиоци“¹³, док је доношење одлука о оглашавању сувишним и одлука о продаји у надлежности Министарства одбране и команданата оперативних састава према дефинисаним надлежностима.¹⁴ Интензитет настанка вишке покретних ствари и њихова количина условљени су обимом, структуром и динамиком досадашњих и наредних организацијско-мобилизацијских промена. Те ствари се могу продати на националном, домаћем тржишту, и путем извоза. Продаја покретних ствари на домаћем тржишту регулисана је посебним подзаконским актима¹⁵ а продаја путем извоза још и Законом о спољној трgovини наоружањем, војном

¹¹ Тај паритет односи се на наведени пример, што се у конкретним ситуацијама узима појединачно.

¹² Правилник о планирању и материјалном и финансијском пословању у СМО и Војсци Југославије („СВЛ“, бр. 18/97).

¹³ Тактички носиоци су органи који имају овлашћење да планирају прибављање и отуђивање средстава у Војсци, као што су управе J-2, J-4, J-5 и J-6.

¹⁴ Одлука о овлашћењима за располагање новчаним средствима, набавку покретних ствари и услуга и располагање покретним стварима на коришћењу у МО и ВСЦГ („СВЛ“, бр. 21/05).

¹⁵ Правилник о планирању и материјалном и финансијском пословању у Министарству одбране и Војсци Србије („СВЛ“ бр. 18/97), Упутство о начину прибављања и располагања покретним стварима за војне потребе и вршењу услуга у Министарству одбране и Војсци Србије („СВЛ“ бр. 16/98 и 27/06) и Закон о промету и производњи наоружања и војне опреме („Службени лист СРЈ“, бр. 41/96).

опремом и робом двоструке намене („Службени лист СЦГ“, бр. 7/05 и 8/05). С обзиром на то да продаја наоружања постаје све обимнија и значајнија због структурних и организациских промена у Министарству одбране и Војсци, као и да се остварују значајни приходи од те продаје у условима отежаног финансирања и недостатка буџетских средстава за алиментирање потреба за опремањем, развојем и модернизацијом Војске, утврђивање почетне продајне цене постаје све важнији елеменат у реализацији процеса продаје наоружања и војне опреме.

Просечна јединична цена средства, као новчани облик вредности, директно је сразмерна променама вредности робе. Међутим, не посредно подударање између цене и вредности вреди само у посебном случају, када рад употребљен за производњу одређене робе одговара друштвеним потребама (понуда и потражња се поклапају). Дакле, постоје бројни економски фактори који утичу на промену сразмерног односа цена – вредност и који делују током читавог века средства. Да би се што реалније одредила вредност средства потребно је да се за немари утицај тих економских фактора ради једнозначности одређења појма „почетна просечна јединична цена“ средства, а ту условну линеарност треба сматрати генералном категоријом. Сходно том циљу, уз уважавање наведених претпоставки, тај методолошки приступ за одређивање почетних просечних јединичних цена покретних ствари: основних техничко-материјалних средстава, муниције, резервних делова и средства за погон и заштиту Војске Србије, даје алгоритам прорачуна и одређивања почетне просечне јединичне цене средства полазећи од набавне цене и времена употребе (старости), као промарних фактора њихових садашњих вредности.

Како је услед великог броја средства у Војсци Србије (више милиона) немогуће анализирати свако средство посебно, полазећи од његове цене прокњижене у материјалним књигама, нивоа истрошености радног ресурса и моралне застарелости с аспекта технолошке сложености конструкције (време употребе – старост), намеће се потреба за таквим начином прорачуна почетних просечних јединичних цена само за типове средства као генералне представнике своје групе. Просечне јединичне цене за различите моделе тих средстава одређују се упоређивањем са ценом типског представника уз додатну процену.

Почетна просечна јединична цена средства, као новчани облик његове садашње робне вредности, зависи од: набавне цене, цене из уговора за набавку, отписане вредности, амортизације, садашње вредности и тржишних услова за продају. У зависности од различитих чинилаца који карактеришу један тип средства за чијег се представника одређује почетна просечна јединична цена: места и године производње, начина набавке у Војсци Србије, савремености конструкције, употребног века и тржишних услова набавке и продаје на домаћем и

стрном тржишту, одређиваће се наведени елементи структуре почетне просечне јединичне цене средства. С обзиром на те околности а ради лакшег одређивања полазних параметара, средства се деле у следеће групе:

а) Средства која се производе у Србији (набавна цена се узима из уговора за набавку или комисијског извештаја о утврђивању цена у дolarској вредности, и то по курсу на дан набавке);

б) Средства чија је производња престала (набавна цена се узима из званичних ценовника средстава, из последње године када је средство било у производњи, а изражена је у дolarима по курсу на дан израде ценовника или на основу упоређења са сличним средствима страног порекла);

ц) Средства која се производе у иностранству (набавна цена се узима из уговора за набавку у иностранству а изражена је у дolarима, и то по курсу на дан прокњижења);

д) Материјална средства оглашена неподобним за Војску Србије (почетна просечна јединична цена се одређује према цени секундарних сировина које би се добиле расходовањем средстава; та вредност не може да буде мања од 10 до 20 одсто набавне цене или цене средства која се процењује).

Критеријуми на основу којих опредељују елементе за формирање реалне почетне просечне јединичне цене средства треба да буду одређени тако да имају реалан технички и економски значај.

Улазни параметри за одређивање почетне просечне јединичне цене су:

- просечна набавна цена Цн, (дин);
- просечни век Т, (год);
- просечна амортизована (отписана) вредност Дт, (дин);
- просечно време употребе (старост) Ту, (год),

Излазни параметар је почетна просечна јединична цена Цп, (дин).

Почетна просечна јединична цена средства одређује се релацијом:

$$Цп = Цн - Дт \text{ (дин)}, \text{ где је } Dt = \frac{T_y}{T} \times Цн \text{ (дин)}.$$

Вредност (Ту) процењује се за сваки тип средстава посебно као време проведено у употреби – старост, рачунајући од године развоја модела и увођења у оперативну употребу до краја текуће године. Изузетно, та се вредност може повећати за средства која су натпросечно експлоатисана за 10–20 одсто, односно смањити за 10–20 одсто за средства која су имала низак ниво експлоатације, ради што реалнијег одређивања вредности (Ту).

Просечни век средства (Т) треба утврдити за све типове средстава као генералне представнике њихове групе. Уколико се прорачуном добије да је средство 100 одсто амортизовано и да је његова сада-

шња вредност једнака нули, требало би за почетну просечну јединичну цену узети 10–20 одсто његове набавне цене или цене добијене на основу процене, јер ће се расходовањем и продајом секундарних сировина добити наведена вредност, осим у случају муниције, за коју би требало узети 30 одсто набавне цене.

Цене резервних делова утврђују се у односу на цене основног техничко-материјалног средства за које су намењени. При прорачуну почетне просечне јединичне цене резервног дела треба поћи од набавне цене, без узимања у обзир амортизације. Набавну цену треба рачунати као почетну просечну јединичну цену. Просечне набавне цене се могу узимати из материјалних књига у којима су резервни делови прокњижени, а потом их треба прерачунати у доларске вредности према курсу на дан књижења или процени. За резервне делове, агрегате и склопове на којима је извршена регенерација вредност треба умањити за 30 одсто у односу на набавну цену новог резервног дела, односно агрегата. За резервне делове техничко-материјалних средстава која су оглашена неподобним за Војску почетне просечне јединичне цене се рачунају на основу вредности секундарних сировина које ће се добити расходовањем резервних делова.

Закључак

Под прометом наоружања и војне опреме подразумевају се куповина и продаја наоружања и војне опреме у земљи и спољнотрговински промет наоружања и војне опреме. Набавка и продаја наоружања и војне опреме на националном (државно) тржишту одвија се између производија наоружања и војне опреме, као прдаваца, и оружаних снага (војска и полиција), као купаца.

Производњом наоружања и војне опреме могу да се баве предузећа која за то прибаве дозволу а промет наоружања и војне опреме могу да обављају орган који је надлежан за послове одбране (Министарство одбране) и предузећа која производе наоружање и војну опрему.

Као највећи наручилац средстава наоружања и војне опреме, од кога највише и зависи степен упошљености капацитета, као и укупни развој предузећа одбрамбене индустрије, производија наоружања и војне опреме, појављује се Војска, односно Министарство одбране.

Структуре тржишта значајно утичу на услове размене, формирање цене и понашање привредних субјеката, првенствено производија и прдаваца, али и потрошача и купаца. Од тржишних структура зависи степен слободног деловања тржишних снага – конкуренције. Ефикасно регулисање односа на тржиштима претпоставља познавање њихових структура, и то утолико пре уколико те структуре имају више карактеристика монопола и олигопола, што је случај са одбрамбеном индустријом.

Поједини аутори различито групишу факторе који утичу на тржишно стање. С обзиром на процес и механизме формирања цена средстава наоружања и војне опреме, могу се сврстати у три основне групе: број продаваца и купаца који обављају тржишне трансакције, особине производа одбрамбене индустрије и еластичност тражње средстава наоружања и војне опреме.

Доминантни облик тржишта средстава наоружања и војне опреме јесте билатерални монопол, који се јавља када се на тржишту међусобно супротставе један монопол и један монопсон, односно када се и са стране понуде и са стране потражње јављају по један продавац и купац. Други облик тржишта средстава наоружања и војне опреме, који се ређе јавља, јесте квазимонопсон, и изузетно – монопсон. Ако постоји само један купац производа на тржишту и мало произвођача, онда је реч о квазимонопсону, а у ситуацији када има много произвођача – монопсону.

Објективна материјална основа за настајања и ширења монополских структура садржана је у процесу концентрације и централизације, а тај процес је израз захтева савременог техничког и технолошког развоја. С аспекта размене, првенствено се морају узимати у обзир негативне последице постојања монопола, а са аспекта производње – преимућство крупне производње и великих економских и технолошких целина, који чине неопходан услов техничког процеса рада.

Према оцени Драгомира Ђорђевића, произвођачи средстава наоружања и војне опреме чине комбинацију законских и „октоподских“ монопола. На пример, нерационално је имати два или више производњача авиона, транспортера, тенкова итд. јер су тада нужно већи појединачни трошкови производње.

Све групе монопола, осим чисто економских, имају одређене принципе за формирање цена тих производа на тржишту, па се може рећи да је реч о тзв. регулисаним монополима. Наиме, предузећа се обавезују да ће се при формирању цена својих производа и услуга придржавати принципа о формирању цена које утврђују органи власти, који им тај монополски положај и обезбеђују. Џакле, цена у билатералном монополу није дата величина, већ произилази из договора купца и продавца.

На основу економске анализе може да се одреди само распон у којем се налази равнотежа цена. Коначна цена (и количина производње), међутим, одређује се на основу неекономских фактора, попут преговарачке моћи, вештине и других стратегија предузећа учесника. У условима билатералног монопола, економска анализа доводи до неодређености која се, на крају, разрешава егзогеним факторима. Математички облик „нормалне цене“ средства наоружања и војне опреме чини само теоретску основу за формирање цена тих средстава. Међутим, за конкретно формирање цена средства НВО неопходна је разрада израза са следећа два аспекта: критеријума којима се не-

двоимислено јасно одређује квантитативни оквир друштвено потребних износа сваког појединачног инпута репродукције и структуре елемената „нормалне цене“ средства НВО с елементима чија кретања прати званична статистика земље.

Литература

1. Д. Ђорђевић, *Теорија и пракса формирања цена у војноиндустријском комплексу*, ВИЗ, Београд, 1993.
2. Д. Ђорђевић, *Микроекономија – савремен приступ*, Привредна академија, Нови Сад, 2006.
3. П. Јовићевић, *Финансирање и функционисање војноиндустријског комплекса упоредна анализа*, (магистарски рад), Економски факултет, Београд, 2007.
4. Mankiew, G.N., *Principles of Microeconomics*, Harvard University Press, New York, 2005.
5. А. Живковић, *Основи финансијског менаџмента*, „Чигоја штампа“, Београд.
6. И. Милојевић, *Порески биланс – инструмент за утврђивање пореза на добит предузећа*, (магистарски рад), Економски факултет, Београд, 2007.
7. Б. Раичевић, *Финансије-теорија и пракса*, Fiancing, Нови Сад, 2001.
8. Б. Раичевић, *Буџетски поступак и контрола буџета*, Правни факултет, Београд, 2004.
9. Б. Раичевић, *Јавне финансије*, Економски факултет, Београд, 2005.
10. J. G. Stigler, *The Theory of Price*, Macmillan, New York, 1990.
11. Н. Стевановић, *Системи обрачуна трошкова*, Економски факултет, Београд, 2000.

Примена операционих истраживања у рангирању официра

УДК: 355. 332 (497.11) : 005. 552.3] : 005.31

Доцент др *Небојша Николић*, потпуковник*

Реформама које се спроводе у Војсци Србије обухваћен је и процес смањења кадра, што имплицира и тешке одлуке о отпуштању вишког официра. Последице тих одлука одразиће се првенствено на појединце, али и на војну организацију и друштво у целини. Основу за тај процес одлучивања чине критеријуми рангирања, који су дефинисани с намером да се обезбеди што објективнија реализација читавог процеса. У теорији одлучивања, међутим, познато је да је дефинисање критеријума један од фундаменталних проблема и да има велики утицај на резултате рангирања и селекцију варијаната. Слично је и са изабраним методом рангирања. У анализи садржаној у чланку која би требало да допринесе побољшању приступа том проблему, као и његовом решавању, аутор је користио концепт мултипликативне корисности као погодан метод за случајеве рангирања бројних или једнако рангираних варијаната.

Кључне речи: *рангирање, одлучивање, људски ресурси и корисност.*

Увод

Велике организације и компаније повремено се суочавају са потребом да у кратком времену отпусте велики број запослених лица. У земљама у транзицији тај проблем је веома актуелан у свим јавним секторима. Према подацима Министарства одбране Републике Србије,¹ број професионалних официра биће смањен за више од 30 одсто до краја 2007. године, као и за додатних 23 одсто у периоду 2008–2010. Велика кадровска редукција је најосетљивији и кључни део читаве војне реформе,² па су се, поред многих аспеката (социјални, финансијски, политички, друге категорије кадра итд.), у средишту интересовања нашла следећа питања: ко мора да оде, а ко може да остане у војној служби и како да се донесе та одлука, тј. које критеријуме и који метод треба применити?

Огромна већина официра Војске Србије започела је у војну службу после завршетка војних академија. До сада, наше војно образова-

* Аутор је запослен у Министарству одбране.

¹ Стратешки преглед одбране – нацрт, Министарство одбране Републике Србије, јун 2006.

² Исто.

ње обезбеђивало је извесни ниво знања и вештина који су се могли користити и за обављање невојних послова,³ али не и формалне квалификације за запошљавања у цивилству. У прошлости то није било нарочито значајно јер је војна професија била „животни позив“.⁴ Таква организациона култура, али и други аспекти, на пример: слаба понуда адекватних послова на тржишту рада, моралне и формалне обавезе „према домовини“ (упошљавање бивших официра на послове у страним компанијама и организацијама је јавно осуђено) и психолошки разлози везани за губитак радног места, чине наведена питања веома важним и актуелним.

Следећи аспект проблема је гледиште „послодавца“, тј. Министарства одбране: организација (компанија) која тежи да буде витална и успешна свакако ће покушати да задржи бољи персонал, па се поново поставља питање ко је бољи официр и према којим критеријумима треба да се о томе одлучује. Такође, војна организација треба да узме у обзир и дугорочни утицај садашњих одлука. Дефинисани критеријуми за „отпуштање“ биће јасна порука о начину процесирања персоналних питања будућим кандидатима за официре, а утицаће и на систем војног образовања и садашњи и будући имци војне организације.

Истакнути стручњак за теорију одлучивања Сати⁵ каже да се у теорији одлучивања комбинују математика, филозофија и психологија. Управо је такав случај и у вези са задатком рангирања официра. Први корак ка решавању тог проблема јесте дефинисање критеријума. За тај део проблема одлучивања Сати каже: „Можда најкреативнији задатак у доношењу одлука је избор фактора који су важни за то одлучивање“.⁶ Многе примедбе на критеријуме за рангирање⁷ појавиле су се после њиховог јавног објављивања, што није ни чудно будући да је спецификација критеријума вероватно најважнији и најизазовнији задатак у анализи одлучивања.⁸ У сваком случају, веома је важно да се ранг-листа официра примени у процесима унапређивања и постављања официра на дужности према логичном принципу „најбољи људи на најважније позиције“.

Сврха оцењивања

У предложеним критеријумима за рангирање оцењивање се појављује у контексту школовања, усавршавања и службеног оцењивања

³ D. Sanders, „Officer career development including retention“, предавање на конференцији „Школовање и обука у систему одбране – евраатлантски аспект“, (SIOMO – 2006), Београд, 2006.

⁴ A. Faternick, „Avoiding ethical Armageddon“, *Military Review*, February 1979, pp. 17–23.

⁵ L. T. Saaty, „How to make a decision: The analitic hierarchy process“, *European Journal of Operational Research* №48 (1), 1990, pp. 9–26.

⁶ L. T. Saaty, *исто*.

⁷ „Критеријуми за професионалну службу“, *Одбрана*, бр. 16, 15. мај 2006.

⁸ М. Чупић и Р. Тумала, *Модерно одлучивање – методи и примене*, „Научна књига“, Београд, 1991.

старешина. Школовање и обука за потребе система одбране су специфични не само по садржајима већ и по организацији: систем одбране има сопствене капацитете за школовање кадра; обука војника, старешина, команди и јединица је један од основних мирнодопских задатака војске; последипломско стручно усавршавање је предуслов за напредовање официра у каријери, итд.

Систем оцењивања остварених резултата у обуци, образовању и раду традиционално се подразумева као нераздвојни и логични део читавог тог процеса. Са аспекта кибернетике, ако се школовање и обука посматрају као систем, онда његову повратну везу (регулатор) чини систем оцењивања, а процес регулације система један је од најважнијих делова система. Утемељеност таквог приступа, уз елементарну логику, потврђују и друга истраживања.⁹ Као један од основних проблема у овој анализи истиче се неадекватно и контрапродуктивно функционисање формалне повратне везе оцењивања у систему школовања и обуке и уважавања тих оцена у актуелном процесу рангирања официра. Према важећем систему рангирања старешина, просечна оцена студирања је у потпуности обезвређена, па се намеће питање сврсисходности целокупног процеса оцењивања.

Са аспекта професионалног статуса, официру су обично веома важни: посао (врста дужности, формацијски елементи, плата, перспективност), стан и гарнизон. Зависно од тога колико су му очекивања у вези с тим елементима испуњена официр јесте или није задовољан. С друге стране, од сектора одбране зависе дефинисање и реализација наведених елемената. Логично би било да институција управља својим кадром и преко регулисања та три елемента, односно да има позитивистички приступ: што је запослени боли и кориснији институцији (компанији) утолико ће га она боље „платити“ (плата, стан, перспективна каријера, гарнизон – место рада). Дакле, тешко се може објаснити како се дешава да одлични студенти и, касније официри не добију чак ни један од наведена три елемента, и још теже је разумети како лоши студенти добију чак и сва три елемента.

Анализа критеријума рангирања

Први критеријум – „степен стручне спреме“¹⁰ подељен је на три поткритеријума. То су:

- успех на основним студијама (просечна оцена студирања – ПОС), који доноси од пет (за ПОС 6,00), до осам бодова (за ПОС 10,00);
- успех на првом нивоу последипломских студија – командно-штабно усавршавање (КШУ), специјалистичке или магистарске студије, којим се обезбеђује минимално 12, а максимално 18 бодова. Ме-

⁹ Н. Чубра, *Кибернетика у руковођењу развојем оружаних снага*, ВИЗ, Београд, 1977.

¹⁰ „Критеријуми за професионалну војну службу“, исто.

јутим, у том случају реч је о укупном броју бодова без узимања у обзир успешности на основним студијама као претходном нивоу;

– успех на другом нивоу последипломских студија – генералштабно усавршавање (ГШУ) или докторат, који се бодује у распону од 21 до 24 бода, такође, без приказивања успешности на претходним нивоима (основним студијама и КШУ, специјализацији или магистарским студијама).

Просечна оцена студирања чини аритметичку средину закључних оцена из свих предмета који су одслушани и положени током читавог студија. Број таквих предмета, односно испита, варира зависно од врсте студија, али се као ред величине може узети педесетак предмета/испита. Оцењивачи су различити професори и њихови асистенти (дакле, од 50 до 100 различитих људи), који имају јасан, објективан и транспарентан систем тестирања и оцењивања што ПОС чини значајно објективним и непристрасним. Дакле, може се рећи да је ПОС, садржајнији, целовитији и објективнији од свих расположивих показатеља квалитета и потенцијала људства које се школује, односно обучава.

На основу критеријума за рангирање старешина,¹¹ разлика између најниже и највише оцене износи свега три бода, а у случају службених оцена – 10 бодова! Истовремено, ако је неко завршио и неки облик последипломских студија, траг о његовој успешности на основним студијама потпуно се губи. Уз тако дестимулативан систем вредновања ПОС-а целикупан систем оцењивања на основним студијама је обесмишљен. Наиме, на тај начин се садашњим и будућим студентима поручује да се труд да се нешто боље научи, и пратећи таленат, никде не вреднују. Ако је, уз то, службена оцена важнији критеријум (сада она то заиста и јесте) од оцењивања у школству и обуци, могућ је и закључак да студенте треба научити само једно: како да добију што бољу службену оцену од свог претпостављеног. И то, наравно, може да буде потпуно легитимно за професионалног војника (ако се тако заповеди), међутим, ту престаје и свака веза са објективношћу, логиком, здравим разумом и науком, и постају узалудни сви напори да се школство, обука и систем рангирања и вођења кадра приближе нормама демократског света и евроатлантских интеграција.

Основна примедба је, дакле, да се успешност на основним студијама не узима у обзир у случају да постоји и неки облик последипломског образовања или усавршавања. На основу тог критеријума добија се само последња, а не кумулативна представа о успешности, што није логично. Просечна оцена студирања на Војној академији или цивилним факултетима валидна је, објективна и свеобухватна информација и треба је посебно приказати, на вишем нивоу значајности (више бодова), уз одговарајућу разлику у бодовима између слабог (ПОС 6,00) и одличног успеха (ПОС 10,00). Такође, принцип неакумулације

¹¹ Исто.

(невредновање претходног рада и успеха, већ само последњи пресек стања) који се примењује када је реч о том критеријуму, изостао је у случају критеријума службена оцена, па се поставља и питање консистентности и принципијелности у приступу задатку рангирања.

Други критеријум је „службена оцена“, која чини просечну вредност свих службених оцена током каријере официра. Те оцене даје старешина који је претпостављени лицу које се оцењује. У суштини, то је оцена заснована на импресији и перцепцији претпостављеног старешине о лицу које се оцењује и његовом раду у, начелно, временском периоду од четири године. Очигледно је да је то субјективна оцена, базирана на дискреционом праву претпостављеног, која није ни транспарентна, јер се саопштава само лицу које је оцењивано. Будући да су њоме обухваћене оцене из целокупне, каријере, у просечну службену оцену укључене су и оцене које су дате према старом правилнику о оцењивању официра („СВЛ“ бр. 22/79 и 16/85), док је нови правилник о оцењивању донет 1994. године.¹² Заправо, логично је да се принцип „неакумулације“ примени у случају критеријума „службена оцена“, а не у случају критеријума „степен стручне спреме“. У вези с критеријумом „службена оцена“, битно је и следеће:

– У објављеним критеријумима,¹³ наведено је да „службена оцена представља реалну слику о многим карактеристикама појединца у току службе, изражену нумеричким податком“, а само параграф даље констатовано је да „степен службених оцена рачунат је као просек свих службених оцена у току службе, како би се избегла субјективност поједињих оцењивача“. На основу тога, поставља се питање како је службена оцена, која „представља реалну слику“, истовремено и субјективна (тј. необјективна, непоуздана у општем случају). Друго питање се односи на механизам постизања објективности тако што се чине просечним поједиње субјективне оцене. Наиме, број различитих оцењивача, тј. претпостављених, мали је с обзиром на прописану динамику оцењивања (у најбољем случају, добија се од 10 до 15 службених оцена у каријери, што не значи да је толики и број претпостављених који су оцењивали).

– У скали бодовања за рангирање по вредности „службених оцена“ нема јасне законитости у вези с прирастом броја бодова (1,1,2,1,2,2,1) у функцији нивоа службене оцене. Може се закључити да је намера била да се начине очигледније разлике у бодовима између великог броја веома сличних оцена. Као доказ за то може послужити узорак дела ранг-листе пешадијских мајора:¹⁴ од 34 приказана лица одличних је 16, врло добрих 17, а једно лице је оцењено оценом добар (табела 1).

¹² Правилник о оцењивању војних лица, СВЛ, бр. 14/1994.

¹³ „Критеријуми...“, исто.

¹⁴ „Предвидива каријера“, Одбрана, бр. 14, 15. април 2006, стр. 20–23.

Распоред вредности службених оцена на узорку 34 пешадијских мајора

ПРАВИЛНИК О ОЦЕЊИВАЊУ (СВЛ 14/94)		КРИТЕРИЈУМИ РАНГИРАЊА (часопис Одбрана од 15. маја 2006.)	
Службена оцена	Број лица	Службена оцена	Број лица
2 до 3 (не задовољава)	0	/	/
3 до 3,50 (добр)	1	3,25 до 3,50	1
3,51 до 4,50 (врло добар)	17	3,50 до 3,75	1
		3,75 до 4,00	0
		4,00 до 4,25	0
		4,25 до 4,50	16
4,51 до 5,00 (одличан)	16	4,50 до 4,75	13
		преко 4,75	3
Свега лица:	34	Свега лица:	34

Напомена: подаци су наведени према узорку дела ранг-листе пешадијских мајора (без имена), објављене у листу *Одбрана*, 15. април 2006, стр. 23.

Законодавац је, с друге стране, дао могућност службеног оцењивања на четири нивоа, од којих први ниво чини оцена: не задовољава. Поставља се питање зашто оцењивачи не користе потпун опсег скале службеног оцењивања када им је то омогућено. Са аспекта објективности и валидности критеријума „службена оцена“, на то питање могућа су два одговора:

а) да су оцењивачи објективни. Тада су веома сличне службене оцене резултат перцизиране стварности да су сви официри према том критеријуму веома слични. У том случају критеријум „службена оцена“ сам себе елиминише јер је несврсисходан. У најкраћем, може се рећи да су „сви официри исти“ или приближно исти. Друга могућност имплицира хипотезу да стварност није толико униформна („нису сви официри исти“), али да помоћу нашег мерног инструмента (службена оцена) није могуће да регистровање постојећих разлика на објектима мерења, односно да нема потребну резолуцију мерења;

б) да оцењивачи нису објективни. Могући разлози за то су бројни: оцењивачи нису непристрасни, не желе да се замерају, не желе да погреше давањем „екстремних“ оцена или не желе да се потруде и удобе у процес оцењивања. У сваком случају, не може се примењивати критеријум који није доволно објективан.

Трећи критеријум – „основ пријема у ПВС (професионалну војну службу)“ пружа две могућности: ако је официр основно академско образовање стекао на војној академији, добија пет бодова у рангирању, а ако је завршио цивилни факултет – не добија ништа! У вези с тим постоје три неконсистентности. Прво, таква логика супротна је

актуелним тенденцијама укључивања војног образовног система у цивилни образовни систем, као и напорима да се дипломе, титуле и изборна наставна и научна звања војног образовног система признају у цивилном друштву. Друго, супротна је декларисаним тенденцијама да се део официрског кадра у будућности (мада и садашњи прописи то омогућавају) обезбеђује са цивилних факултета. Треће, оставља се опасан простор да официри са низом службеном оценом и/или низом просечном оценом студирања буду боље рангирани само на основу тог критеријума. Коначно, и у материјалу у којем се образлажу критеријуми рангирања наведено је да се кадар са војним образовањем „не може узети са цивилних факултета, нити се може лако пронаћи на тржишту радне снаге, па такав кадар представља потенцијал који војна организација треба да сачува“.¹⁵ Ако је тако, поставља се питање зашто се уопште планира отпуст из службе великог броја официра. На крају, наведени пример ранг-листе показује да је у садашње време тај критеријум ирелевантан, јер према њему нема никаквих разлика између официра будући да су сви из узорка завршили војну академију.

Четврти критеријум – „године старости“ административног је типа (декрет): „... у складу са опредељењем за подмлађивање кадра“, па нема директне везе са нивоом способности и оспособљености официра. Ипак, тај критеријум може да постане одлучујући с обзиром на велики распон могућих позитивних и негативних бодова. У наведеном узорку пешадијских мајора видљив је проблематичан ниво приноса тог критеријума: прворангирани мајор са одличном службеном оценом (4,83 једна од три најбоље оцене у узорку) и одличним успехом на КШУ (9,61), према критеријуму „године старости“ (36 година) добио је пет бодова. Кроз неколико година он више неће бити први, не зато што лошије ради, већ једноставно зато што је старији! Следећи корак водиће ка отпусту тог официра из војне службе без обзира на његове квалитете и на то што је доминантан према другим критеријумима. Ако жели да задржи свој ранг, једини начин (по осталим значајним критеријумима постигао је максимум!) јесте да „обезбеди“ себи унапређење у виши чин. Императивна трка за више чинове, а без јасних критеријума (на пример, завршено одговарајуће усавршавање или/и обављање одређених дужности итд.) добра је основа за даљи развој полtronства, кокетирања са формалним и неформалним центрима моћи и одлучивања, што је, свакако, појава која негативно утиче и на војни систем. Будући да се може очекивати веома рестриктивно унапређивање официра у будућности, шансе најбољег мајора су мале: он је иза свог колеге који је петнаести на ранг-листи, али је имао велику

¹⁵ „Критеријуми...“, исто.

¹⁶ Исто.

подришку јер је послат на КШУ и поред веома лоше службене оцене (3,59 – једна од две најгоре службене оцене у узорку од 34 официра).

Пети критеријум – „дужности и премештаји“ тиче се вредновања релативног односа фактора: личног чина официра и формацијом предвиђеног чина за радно место на које је официр распоређен, као и на вредновање броја премештаја официра из једне у другу јединицу, односно гарнизон. Међутим, поред релативно мале значајности тих критеријума, чињеница је да је промена јединице и/или гарнизона најчешће резултат природе официрског позива, али постоје и случајеви када официр „заради“ прекоманду или промену радиог места због лоших резултата рада, па је примена тог критеријума контрапродуктивна.

На основу наведеног узорка ранг-листе, за критеријум „дужности“ не добија се готово никаква информација: свега два официра имају 0 бодова (али нису на зачељу ранг листе!), а сви остали имају по два бода по том делу критеријума, па се и тај критеријум због недовољне резолуције може изоставити из процеса рангирања. Али, за тај критеријум дато је веома проблематично, па чак и увредљиво објашњење: „... лица се разликују на тај начин што се квалитетнији кадар, за који се оцени да може успешно обављати виште дужности, поставља на те дужности, просечан кадар на дужности свога чина, а остали на дужности нижег чина...“.¹⁷ Поставља се питање на основу чега се одређују „квалитетнији кадар“, „просечан кадар“ и „остали“ ако не на свим критеријумима које даје исти тај предлагач. Дакле, тај критеријум је или веома редундантан, јер се заснива на осталим критеријумима, па је зато сувишан, или нису приказани сви критеријуми, и то управо они према којима се доноси одлука о томе да ли је официр „квалитетнији“, „просечан“ или је у групи „осталих“.

Шести критеријум – „знање светског језика“, тренутно има најмањи значај, али је предвиђено да: „Након периода од две године том елементу треба одредити знатно већу тежину“.¹⁸ Како је то предвиђено у мају 2006, а сада смо у другој половини тог периода, поставља се питање како да се обезбеди реализација следећег става: „Опредељење је да свим старешинама омогућимо једнаке могућности учења језика“.¹⁹ Важност тог критеријума није спорна, али није једноставна његова реализација. Наиме, јасно је да сви официри у одређеном периоду не могу похађати језичке курсеве у иностранству, па чак ни у земљи. Полазећи од здраве логике, а не од политике свршеног чина, може се праведно применити следећи логични принцип: ако је официр провео три месеца (или више) на језичким курсевима у иностран-

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

ству, од њега треба захтевати да овлада језиком на нивоу стандарда *STANAG 3333* (или *STANAG 4444*, за више од три месеца), а ако није донео такву оцену, требало би да добије негативне поене по том критеријуму. Свакако, додатни бодови треба да следују официрима који су се оспособили самоиницијативно – без курсева преко Војске. Наведени став је заснован на ефикасности кроз однос: ниво улагања (ове државе, али и партнерских држава које нам помажу) наспрам досегнутих резултата, чиме би се увео велики ред не само у вези са задатком рангирања официра већ и у осталим областима. То је начин да се обезбеди један од најважнијих услова у рангирању персонала: једнаке могућности за све. У конкретном случају, реч је о механизму обезбеђења упоредивости три групе официра: оних који су добили прилику да уче језик у иностранству, оних којима је то омогућено на курсевима у земљи и већине официра којима није омогућено да на вишемесечним курсевима усаврше своје језичко (и друго) знање и статус.

Седми критеријум – „време проведено на командној или руковођећој дужности“, замишљен је релативно добро и један је од најбољих критеријума, али у комбинацији са оствареним резултатима на тим дужностима. То је један од најкориснијих критеријума са аспекта потреба војне организације зато што је носилац информације о томе које је послове официр обављао током каријере, што је значајно јер показује ниво обавештености (у пракси) официра о функционисању војне организације. Права вредност тог критеријума је у комбинацији са осталим, на пример са службеним оценама (онда се добија целовита слика о томе колико је добро и колико много различитих послова обављао један официр). На жалост, из административно-техничких разлога тај критеријум се још не примењује.

У прилог претходним наводима су и следеће анализе случаја наведеног у узорку – дела ранг-листе пешадијских мајора:

– Критика преференције војног образовања над цивилним: ако је мајор са редног броја 20 ранг-листе (укупно 30 бодова; службена оцена 4,83 једна је од три најбоље у узорку) завршио цивилни факултет а не војну академију, имао би пет бодова мање, дакле, укупно 25 бодова, па би значајно пао на ранг листи: (са 20. испод 34. места – најмањи број бодова у наведеном узорку је 27). Исто важи и за мајора са 9. места ранг-листе који би са цивилним образовањем пао на 25. место. Обојици, дакле, не би много помогле ни највише службене оцене (свега три оцене преко 4,75 од 34 лица у узорку).

– Критика неконсистентности управљања усавршавањем кадра: поставља се питање како је могуће да се мајор са просечном службеном оценом 3,59 (једна од две најлошије службене оцене у наведеном узорку) упути на КШУ (које је завршио са (за КШУ) скромним просе-

ком 7,94). Други случај је сличан претходном: мајор магистар је на 21. месту ранг-листе и најгором службеном оценом у том узорку – свега 3,38. Како нема додатних информација у вези са тим случајем, може се претпоставити следеће: прво, да је мајор, и поред веома лоше службене оцене, упућен на војне магистарске студије; друго, да је уписао и завршио магистарске студије на цивилном факултету (што је легитимно), и да је војска платила трошкове његовог школовања (што је неприхватљиво, јер је нелогично улагање у кадар који није одговарајући – показатељ је лоша службена оцена), и треће, да је мајор завршио магистарске студије на цивилном факултету али да војска за то ништа није платила. Међутим, завршене магистарске студије за то су доказ да је дотични мајор веома способан, па се може закључити да његова лоша службена оцена није последица недовољне способности већ нечега другог (да лоше ради свој војнички посао или да га не подноси оцењивач тј. претпостављени).

Изразито придавање значаја службеној оцени, уз истовремено смањење значаја просечне оцене са основних студија, као и давање великог приоритета последипломским усавршавањима, у контрадикцији су са одређеним законским решењима. У *Правилнику о организовању последипломских студија*,²⁰ а у вези с рангирањем кандидата за разне облике ПДС, налаже се три пута већи значај просечне оцене са основних студија од службене оцене (мада је та велика разлика ублажена допунама правилника 2000. године,²¹ тако да је на однос три према два у корист просечне оцене са основних студија).

Према теорији одлучивања, пожељне особине скупа атрибута (критеријуми) одлучивања су: комплетност, оперативност, разложивост, непонављање и минималан број (што мање критеријума).²² Општа примедба на декларисане атрибуте рангирања официра са теоријског аспекта односи се на веома присутну редундансу између свих критеријума, са изузетком критеријума „просечна оцена студирања“ и критеријума „основ пријема у војну службу“. Та редунданса може да се идентификује као „утицај претпостављеног официра“, што значи да један официр не може отићи на последипломска усавршавања и школовање (посебно не на КШУ и ГШУ) без одобрења и подршке претпостављеног официра; службена оцена је природно у надлежности претпостављеног официра; унапређење у виши чин, као и постављење на формацијско место вишег чина, никако се не може остварити без предлога и подршке претпостављеног официра; слање на језичке и друге курсеве (и у земљи и у иностранству) не може се реализовати без подршке и предлога претпостављеног официра итд.

²⁰ *Правилник о организовању последипломских студија*, СВЛ бр. 5/95, чл. 16.

²¹ Измене и допуне Правилника о организовању последипломских студија, СВЛ, бр. 12/2000.

²² R. Keney, H. Raiffa, *Decisions with multiple objectives: Preferences and tradeoffs*, John Wiley & Sons, New York, 1976.

Операциони истраживачи понекад добијају задатак да примене вишекритеријумске методе на проблеме рангирања бројног скупа варијаната као у случају проблема рангирања официра према више за-датих критеријума. При томе се превиђа да нема доволно добрих и самодовољних метода. Излаз из такве ситуације је примена више различитих метода и, затим, анализе и експертске одлуке.²³ У решавању великих проблема примерено је да се прво класификују варијанте, и да се, потом, на подскуповима примене вишекритеријумске методе. На пример: провера валидности неколико прворангираних варијаната или, у другом случају, тражење решења за подскупове једнако рангирањих варијаната.

У случају бројних варијаната њихово вредновање, као обиман посао, одбија типичног доносиоца одлуке. Изразито форсирање појединачних критеријума на рачун других своди проблем вишекритеријумског рангирања на једнокритеријумско рангирање.²⁴ То одступа од почетне визије да се варијанте свеобухватно сагледају (са аспекта више атрибута, тј. критеријума). Управо такав случај великих релативних разлика, (један критеријум је и више од три пута важнији од другог) постоји у предложеним критеријумима за рангирање официра.

Методи са просечним вредностима, као једна од најчешће примењиваних²⁵ и једноставних процедура за проблеме великих размера, некада нису довољни због тога што су могуће велике варијанте. Такође, у случају стотина варијаната и малог броја могућих вредности атрибута многе варијанте могу да имају исте просечне вредности, па ранг-листа није у потпуности задовољавајућа. У тражењу одговора на проблем једнако рангирањих варијаната решење може да буде у примени мултиплיקативног концепта (тј. мултипликативне функције корисности), umesto приступа заснованог на адитивном концепту (метод просечних вредности). На основу наведеног, проблем одлучивања може да се дефинише као рангирање и селекција војних официра.

Концепт мултипликативне корисности

У примеру који следи разматран је проблем рангирања виших војних официра (потпуковници и пуковници) према логичним критеријумима које је, као пример, предложио аутор. Ограниччење на попу-

²³ Д. Бечејски – Вујаклија, *Управљачке игре у пракси менаџмента*, „Допис“, Београд, 1997; И. Николић и С. Боровић, *Вишекритеријумска оптимизација*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1996.

²⁴ Исто.

²⁵ С. Богосављевић и други, „Примена кофицијената преференције у рангирању“, *SYM-OP-IS*, 1998, стр. 656–659.

лацију виших официра је значајно због тога што је та група најкритичнија (већина од њих биће отпуштена из војне службе). Такође, ти официри су погодни за поређења јер се очекује да су сви већ завршили одређену врсту последипломског усавршавања (Командноштабна академија или магистарске студије) за потпуковнике, и један ниво више за пуковнике (Генералштабна академија или докторат). Дакле, то су „каријерни официри“ који стреме ка вишим менаџерским позицијама у војној организацији и, наравно, ка „звездама“ (генералским).

Претпоставимо да имамо групу од седам официра (варијанте) са различитим вредностима атрибута (табела 2), али са истим просечним вредностима нормализованих атрибута (табела 3, колона 7). Атрибути за рангирање и њихове вредности дати су у табели 2.

Стварне вредности атрибута за седам официра

Табела 2

Ред. бр.	ПОС (просечна оцена студирања)	СлО (службена оцена)	ПДС (оценка са последипломских студија)	ЕНГЛ (оценка познавања страног језика)
1.	8	4	8	8
2.	8	4	9	7
3.	9	4,50	7	7
4.	8	4,50	9	6
5.	8	4	10	6
6.	9	5	7	6
7.	10	5	6	6

Да бисмо их разликовали потребно је да се израчуна стандардна дејвијација (табела 3, колона 5). У том случају требало би да се прате две мере (просечна вредност и стандардно одступање).

Уместо тога, може да се користи концепт мултипликативне функције корисности (табела 3, колона 8). У вези с овим примером претпостављамо следеће услове: сви атрибути су једнаке важности; сви атрибути су међусобно независни и нередундантни, и типови функција корисности су исти (монотоне, линеарне и са једнаким позитивним коефицијентима скалирања). Последица је међусобна независност по корисности свих атрибута и може да се користи најједноставнији облик мултипликативне функције корисности:²⁶

$$u(\mathbf{x}) = \prod_{i=1}^n u_i(x_i), \quad i = 1, n \quad (1)$$

²⁶ R. Keeney, H. Raiffa, *исто.*

где су : $u(\mathbf{x})$ – мултиплекативна функција корисности,
 $u_i(x_i)$ – функција корисности за атрибут X_i ,
 n – број атрибута,
 Π – ознака мултиплекације.

На тај начин довољна је само једна мера перформанси, што је врло погодно у случају великих скупова варијаната (стотине и хиљаде). Такође, захваљујући мултиплекативној форми прорачуна (уместо адитивне форме, као при просечним вредностима), постоји могућност да се обезбеди диференцијација на подскупу варијаната које имају исте просечне вредности.

После нормализације, добијају се коначни резултати (табела 3). На основу поређења вредности у колони 7 (просечне вредности) и у колони 8 (мултиплекативна корисност), јасно је да последња пружа могућност да се сагледају разлике између варијаната које имају исте просечне вредности, а различита стандардна одступања (графикон 1).

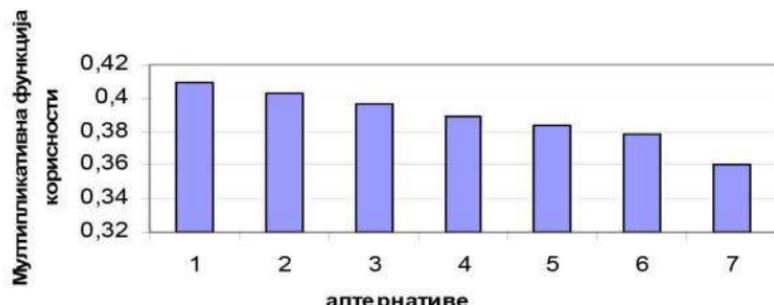
Табела 3

Нормализоване вредности атрибута са поређењем просечних вредности и мултиплекативне функције

Ред. бр.	GPA	SG	PGS	ENGL	SIGMA	SUM	AVERAGE	Π
	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	0,8	0,8	0,8	0,8	0,000	3,2	0,8	0,4096
2.	0,8	0,8	0,9	0,7	0,071	3,2	0,8	0,4032
3.	0,9	0,9	0,7	0,7	0,100	3,2	0,8	0,3969
4.	0,8	0,9	0,9	0,6	0,122	3,2	0,8	0,3888
5.	0,8	0,8	1	0,6	0,141	3,2	0,8	0,384
6.	0,9	1	0,7	0,6	0,158	3,2	0,8	0,378
7.	1	1	0,6	0,6	0,200	3,2	0,8	0,36

Логично објашњење природе мултиплекативне функције корисности (као и општег мултиплекативног концепта) може се сумирати у једној речи: (*синархизам* је интеракција елемената који комбиновани производе укупни ефекат који је већи него сумма посебних елемената; или: синархизам је удружене акције компонената које узете заједно повећавају ефективност сваке појединачно). Већ сада постоје захтеви, чак и формални, у вези са профилом војног официра: он мора да буде лидер, менаџер, војни стручњак, у одличној физичкој кондицији, психолошки стабилан, информатички писмен, да говори страни (енглески) језик и да буде спреман да примени све то далеко од своје садашње локације (дома), ако му се то нареди. Мултиплекативна корисност је управо концепт који нумерички приказује потребу да један војни официр има високе вредности за сваки релевантни атрибут (критеријуми).

**Мултипликативне функције корисности за 7 алтернатива
са истим просечним вредностима**

На пример, ако постоје мале вредности у само једном атрибуту и боље вредности у свим другим атрибутима, мултипликативна функција корисности ће то показати и нумерички, док други приступи, засновани на адитивним формама – неће. Другим речима, концепт мултипликативне корисности не дозвољава могућност да се слабости у једном атрибуту или атрибутима некако скрију или компензују јачином у свим другим атрибутима. У случају војне професије та карактеристика је посебно важна а докази из праксе могу да се нађу у блиској прошлости.

Закључак

Кључни елемент сваког организационог система су људи, па међументу људских ресурса треба ресурса у будуће посветити већу пажњу, нарочито ако се стреми евроатлантским вредностима. У раду су критички приказани уочени проблеми јер је спознаја стања први корак ка њиховом решавању.

Истакнуте теоријске смернице за дефинисање критеријума могу да буду веома корисне на самом почетку дефинисања задатка, односно у фази изградње модела за вишекритеријумско одлучивање. За конкретну реализацију предложена је примена мултипликативне функције корисности уместо, или барем паралелно са њима, других техника које се користе за проблеме великих димензија, као што су рангирање и селекција персонала у хијерархијским организацијама.

У конкретном случају, просечна оцена студирања мора да буде много боље вреднована у предложеном систему рангирања официра. Такође, систем рангирања официра мора да добије своју употребну

вредност, односно треба да представља својеврсну „драфт-листу“ за попуњавање одговарајућих формацијских места. Таквом здравом конкуренцијом способности створиће се услови да на најважнија места долазе најспособнији официри. Тако се ствара и синергички ефекат: официри ће се стално трудити да своја знања увећају и формално верификују кроз различите облике усавршавања.

Наведени проблеми и предложени начини њиховог решавања добар су пример како се стратеџиска истраживања и операциона истраживања могу „сусрести“ и допунити. Евроатлантски приступ проблемима, претпоставља објективност и непристрасност у анализи реалности, истрајност и инвентивност у тражењу решења и високе стандарде квалитета у свим активностима.

Transformation of the Army of Serbia – Challenges and Responses –

Lieutenant General Zdravko Ponoš

The reform momentum, created in Serbia after the changes of October 2000, reached the Army only in 2003, but in the spring of 2004 it declined as there was no firm political articulateness and internal readiness for changes.

The transformation process launched in 2006 has got limits that we have already come close to. The Army has made maximum use of political, legal and financial scope that it has had available for transformation. Solid results were achieved and a starting acceleration obtained that offers reasons for optimism, but also for concern. Questions arise if we are modifying our train for speeds that cannot be supported by the rails along which it is moving, and whether we should slow the train down, or modernize the railway too.

Key words: the Army of Serbia, defense, transformation.

Theoretical and Methodological Aspects of Developing and Applying the National Security Strategy

Colonel Mitar Kovač, Ph.D., Professor

In order to identify basic theoretical and methodology aspects of the national security strategy, to define the concept, and to determine the starting points and the procedure of its development and application, it was necessary to analyze the knowledge of these basic categorial concepts directly related to the issues that the paper deals with. A comparative analysis of national security strategies of the world provided a comprehension of practical reflections of the concept, that is, helped us grasp the contents and the procedure of their development and application. Proceeding from this theoretical and experiential base, key views of the contents and the scope of the concept, starting points, the content of the document, and the procedure of its development and application were

preliminarily identified. These views have primarily a general theoretical and methodological character and may serve as a base for upgrading the specific features resulting from the necessities and capabilities of every state in a strategic, doctrinal and methodological sense.

Key words: starting points, national security strategy, theoretical foundation, methodological foundation.

Distribution Safety of Oil and Oil Products as Strategic Energy Sources

Colonel Dragutin Jovanović, Ph.D., Professor
Vitko Galić, M.A.

Energy of any kind is of strategic importance for any country. Among the energy sources, oil and oil products have a special place considering the shortage of their sufficient supply from domestic sources and the dependence on import. It may be maintained that it is a first-class strategic energy source on which the functioning of both economy system and defense system rely.

This energy source obtains its real value once it is delivered to the place of use, which is completed through a distribution process that may be viewed as a specific system. Within a distribution system there are points where its safety may be vulnerable, and regular supply of this strategic energy source may be put at risk.

The paper views the distribution as a standard service, in particular its safety, which is one of the elements of distribution service quality. Additionally, it discusses possible threats posed to the distribution safety and the protection measures to be taken within the facilities and the distribution system in different conditions. The paper also pays due attention to the matter of improving the distribution safety of oil and oil products.

Key words: security, distribution, oil and oil products, improvement, protection.

Suicidal Terrorism

Katarina Terzić
Lieutenant Colonel Katarina Štrbac, Ph.D.

Suicidal terrorism is not used for achieving religious goals, but religion may serve as a means of justifying it or of recruiting its actors. Such terrorism has a political nature and its primary goal is to accomplish nationalistic interests. Suicidal terrorism is always the last means resorted to in the struggle against more powerful enemy because the suicide is a per-

fect weapon for a number of reasons: suicidal terrorist himself determines the time of an attack, and the plan of the attack is simplified also due to the fact that there is no need to plan an escape once the attack is executed. In such an attack the man is an intelligent weapon and he controls the attack all the way through until the moment of execution. Since the perpetrator dies at the moment of his task accomplishment, there is no risk of either his disclosing any confidential data or revealing the organization network and its leaders.

Key words: suicidal terrorism, suicide, rational suicide, fatalist suicide, altruistic suicide, terrorist organization, suicidal terrorist.

Denationalization Process and Security

Stanislav Stojanović, Ph.D.

The paper discusses the problem of a national state authority decline caused by the changes resulting from intermingling of national and trans-national forces and processes. Due to evolving global interconnections and growing influence of international and above-national organizations and collectivity, the dynamics of the society has been changed indicating a significant reduction of the competencies of a state.

The insistence of neoliberal concept advocates to subject the organization of contemporary societies to the requirements of global market spurred a powerful process of the state marginalization, particularly in providing the social security, safety and protection of its citizens, which are its primary functions. A consequence of newly created conditions is the incapability of the state to govern and manage the life of its citizens and the intrastate relations, which causes higher instability and lower security, emerging of ethic and religious conflicts, as well as terrorism and proliferation of weapons of mass destruction.

Key words: globalization, state, desovereignization, denationalization, fragmentation, non-safety, insecurity.

First Steps of the Republic of Serbia in the "Partnership for Peace" Program

Colonel Zlatan Jeremić, M.A.

The author points to a possible involvement of the Republic of Serbia in the "Partnership for Peace" Program, primarily through its participation in the activities included in the Work Program of Euro-Atlantic Partnership and an Individual Partnership Program, because most often these are the first steps in involving a partner state in the "Partnership for Peace" Program.

The Work Program of Euro-Atlantic Partnership for 2007 and 2008, presented in this paper, provides Serbia with conditions for optimal choice of the scope and contents of its cooperation with NATO that is to be defined in an individual partnership program. The author points to the fact that a rational selection of a field of cooperation and activities from the Work Program of Euro-Atlantic Partnership is a good base for the defense system reform and that in such a manner favorable conditions are provided for successful participation in the building of the required political and military capabilities for establishing the world peace. Also, it is important that Serbia may select activities for the individual partnership program both according to the results achieved in the existing cooperation with NATO and the planned future participation in other cooperation instruments.

Key words: "Partnership for Peace" Program, NATO, Euro-Atlantic security integrations, cooperation instruments, partner state.

Definition of Contemporary War Conflicts

Brankica Potkonjak-Lukić, M.A.

Apart from pointing to the necessity of theoretical consideration of the phenomenon of war against the backdrop of the contemporary international events, and with regard to its evolution, modalities in which it occurs, and the features that it is characterized by in the modern age, the paper presents also the definition and categorization of armed conflicts and the war as their highest hierarchical form as established by a research of the Norwegian Peace Research Institute PRIO and the Peace and Conflict Research Department of the Swedish Uppsala University. The paper includes also a short reference to the nature of contemporary war as well as the basic characteristics of each war generation.

Key words: armed conflict, war, nature of war, war generation.

The Concept of Total Quality Management with Special Reference to the Army of Serbia

Colonel Branko Tešanović, Ph.D., Professor
Captain Mihailo Zogović

This paper presents a contemporary perception of quality, the concept of total quality management, and the possibility of its application in the Army of Serbia as one of large systems.

In order to use opportunities to its advantage the Army of Serbia has to be internally superior and externally oriented. This is impossible unless the "business philosophy" is based on the quality.

Key words: quality, organization, total quality management, management, the Army of Serbia.

Methodological Aspect of Forming the Prices of Armament and Military Equipment in the Defense System

Lieutenant Colonel Predrag Jovčević, M.A.

Second Lieutenant Ivan Milojević, M.A.

The market is an area where, under the impact of supply and demand, goods are traded (purchased and sold) at prices that tend to be formed as uniform. The trade of goods is influenced by numerous factors (natural, economic, social), market elements (supply, demand, price, consumption), and its general, special and individual features. Within the framework of a market viewed in such a manner the items of armament and military equipment have a specific place, both in economic-technical and functional-developmental sense.

In order to comprehend the function of managing the armament and military equipment as regards both the purchase and the sale, it is necessary to know the laws of supply and demand, the impact of market factors, the structure of market elements, and the character of the general market and of special ones. In this context, the prices are of the greatest importance both methodologically and essentially.

Key words: prices, armament and military equipment, market, defense system.

Application of Operational Research in Officers' Ranking

Lieutenant Colonel Nebojša Nikolić, Ph.D., Assistant Professor

The reforms ongoing in the Army of Serbia include also the process of personnel reduction, implicating also difficult decisions concerning the dismissal of surplus officers. The consequences of these decisions will affect primarily individuals, but also the military organization and the society on the whole. This decision-making process is based on the ranking criteria defined with the aim to provide as objective as possible implementation of the entire process. It is known, however, that in the decision-making theory the defining of criteria is one of fundamental problems and that it greatly affects the results of the ranking and the selection of variants. It is likewise with the selected method of ranking. In the analysis presented in the paper, which should contribute to the improvement of the approach to this problem and to its resolution, the author used the concept of multiplicative utility as a suitable method for the cases of ranking numerous or equally-ranked variants.

Key words: ranking, decision-making, human resources, utility.

Transformation de l'Armée de Serbie – challenges et réponses –

Zdravko Ponos, Général de Divison

Le vol de réforme, né en Serbie après les changements de l'an 2000, est arrivé à l'Armée en 2003, mais depuis le printemps de 2004 il a affaibli à cause de menque de l'articulation politique solide et des faiblesses internes quant' aux changements.

Tranformation qui a été mis en marche 2006 a les limites desquels nous sommes approchés. L'armée a usé au maximum l'espace politique, juridique et financier qui lui a été à la disposition pour sa transformation. On a réalisé les résultats solides et a touché une accélération de début qui sont une base pour l'optimisme, mais pour une soucie aussi. On pose une question – faut-il moderniser le train pour les vitesses que les rails ne peuvent pas suporter. Faut-il que le train ralantie ou que l'on modernise les rails?

Mots clés: Armée, défense, transformation.

Aspects théoriques et methodologiques de l'élaboration et de l'application de la stratégie de sécurité nationale

Pof. dr Mitar Kovac, Colonel

Pour examiner les aspects théoriques et methodologiques de base de la stratégie nationale de sécurité, définir le terme, déterminer les sorties et le processus de l'élaboration et de l'application, il a été nécessaire de faire les analyses des connaissances des catégories des termes de base, qui sont en relation avec les questions étudiées dans cet article. Par une analyse comparative des stratégies nationales dans le mondes on est arrivé à une connaissance des reflexions pratiques de ce terme, c'est-à-dire à une connaissance de contenu et de processus de leur élaboration et application. A partir de cette base, on a identifié les opinions clé concernant le contenu et volume de terme, des documents et de l'élaboration et l'application. Ces opinions ont premièrement le caractère général théorique et methodologique et peuvent servir comme base quand on examine les

points spécifiques, qui sont l'expression des besoins et des possibilités de tout Etat, dans le sens stratégico-doctrinaire et méthodologique.

Mots clés: sorties, stratégie de sécurité nationale, base théorique, base méthodologique.

Sécurité de distribution du pétrole et ses dérivés comme énergants stratégiques

Prof. dr Dragutin Jovanovic, Colonel et mr Vitko Galic

Energie de tout sorte a pour tout pays une importance stratégique. Le pétrole et ses dérivés prennent une position particulière, en tenant compte de manque des sources domestiques suffisantes et de l'importation augmentée. On peut confirmer qu'il s'agit de l'énergant stratégique de premier rang qui commande fonctionnement de système économique dans le système de défense.

Cet énergant reçoit une valeur réelle à l'arrivée au lieu de l'utilisation ce que permet l'observation du processus de distribution comme un système à part. Dans ce système on voit de nombreuses places à partir desquelles on peut menacer sa sécurité. Menace contre la sécurité mène vers la question de ravitaillement par cet énergant stratégique.

Dans ce travail on examine la distribution comme un standard, en particulier sa sécurité – un des éléments de qualité de distribution. En plus, on examine les menaces possibles de sécurité de distribution, ainsi que les mesures de protection des objets et du système dans de différentes conditions de son déroulement. Sauf cela, il est nécessaire de faire une attention à la question de sofistication de sécurité de distribution du pétrole et de ses dérivés, ce que fait un objet particulier d'étude dans ce travail.

Mots clés: sécurité, distribution, pétrole et ses dérivés, avancement, protection.

Terrorisme suicidaire

Katarina Terzic et dr Katarina Strbac, Lieutenant-Colonel

Le terrorisme suicidaire n'est pas utilisé comme le moyen à atteindre les buts religieuses, mais la religion peut jouer comme moyen de son justification ou pour le recrutement des acteurs de ces actions. Ce terrorisme est de nature politique et son but primaire est la réalisation des intérêts nationalistes. Le terrorisme suicidaire est toujours le dernier moyen appliqué dans le combat contre l'ennemi supérieur en force car cet acte représente une arme parfaite pour plusieurs raisons: terroriste suicidaire détermine lui-même le temps de l'attaque et le plan de l'attaque est toujours simple à cause du fait qu'il n'est pas nécessaire de planifier le repli après l'exécution de l'attaque. Dans cette sorte de l'attaque

l'homme représente une arme intelligente et l'attaque est sous son contrôle jusqu'au moment de réalisation. Il n'existe pas le danger de trahison en cas de l'arrestation car l'exécuteur meurt au moment de réalisation et le réseau de l'organisation ainsi que la sécurité de ses leaders sont garanties.

Mots clés: terrorisme suicidaire, suicide, suicide rationnelle, suicide fataliste, suicide altruiste, organisation terroriste, terroriste suicidaire.

Processus de dénationalisation et sécurité

Dr Stanislav Stojanovic

Dans ce texte on étudie le problème de baisse de l'autorité de l'Etat national comme conséquence des changements réalisés par les forces et les processus nationales et transnationales. A cause de liaisons globales et l'influence accentuée des organisations internationales et supranationales ainsi que de collectivité, on voit se changer la dynamique de la société et apparaît une réduction significative des ressources de l'Etat.

Les pourparlers de concept néolibéral insistent que l'organisation des sociétés modernes soient orientées d'après les demandes du marché global, ce qui représente une poussée énorme vers la marginalisation de l'Etat surtout dans le domaine de l'assurance de la sécurité sociale, sécurité et protection des citoyens, qui sont ses fonctions de base.

Conséquence de ces nouveau-nées conditions est l'incapacité des Etats d'administrer et de faire la régulation de la vie des citoyens et les rapports internes dans le pays, ce qui provoque l'instabilité, c'est-à-dire diminution de degré de sécurité, apparition des conflits religieux, terrorisme et élargissement de l'armement de destruction massive.

Mots clés: globalisation, Etat, désouveraineté, dénationalisation, fragmentation, insécurité.

Premiers pas de la République de Serbie dans le Programme „Partenariat pour la paix“

Mr Zlatan Jeremic, Colonel

Auteur veut montrer l'engagement possible de la Serbie dans le Programme "Partenariat pour la paix", principalement à travers participation aux activités prises par le Programme de travail de partenariat euro-atlantique et le programme individuel de partenariat car ce sont les plus souvent les premiers pas dans l'engagement du pays dans le Programme "Partenariat pour la paix".

Programmes de travail de partenariat euro-atlantique 2007 et 2008, qui sont montrés dans ce travail assure à la Serbie des conditions

pour le choix optimum de volume et de contenu de coopération avec l'OTAN que l'on doit définir dans le programme individuel de partenariat. Auteur montre le fait que le choix rationnel des champs de coopération et activités sorties de Programme de travail sont une base solide pour la participation avec succès dans la construction des possibilités politiques et militaires quand il s'agit de la paix mondiale. Il est important aussi que la Serbie a possibilité de choisir des activités pour son programme individuel et d'après les résultats obtenus dans la coopération existante avec l'OTAN, planifie les mécanismes de coopération future.

Mots clés: Programme „Partenariat pour la paix“, OTAN, intégrations euro-atlantiques de sécurité, mécanisme de coopération, Etat partenaire.

Détermination des conflits armés contemporains

Mr Brankica Potkonjak-Lukic

Dans cet article, sauf une appréciation concernant examin théorique de la phénomène nommée guerre dans le cadre des événements internationaux contemporains, et tenant compte de son évolution, modalités d'appartenance et caractéristiques qui lui sont appropriées, on montre aussi détermination et catégorisation des conflits armés et des guerres comme leur forme hiérarchiquement la plus haute ce que représente le résultat des recherches de l'institut norvégien pour recherches de la paix (PRIO) et Section de recherches de la paix et des conflits de l'université suédois d'Uppsala. On montre aussi une brève appréciation concernant la nature de la guerre contemporaine, ainsi que la revue des caractéristiques de base de toute génération des guerres.

Mots clés: conflit armé, guerre, nature de la guerre, génération des guerres.

Concept de manipulation totale des qualités avec une appréciation particulière sur l'Armée de Serbie

Prof. dr Branko Tesanovic,
Colonel et Mihailo Zogovic, Capitaine

Dans ce travail il est supposé une qualité comme concept de manipulation totale de qualité et possibilité de son application dans l'Armée de Serbie comme un des grands systèmes.

Pour utiliser ses chances, l'Armée doit être supérieure de l'intérieur et orientée par experts. C'est impossible si la „philosophie d'affaire“ n'est pas fondée sur la qualité.

Mots clés: qualité, organisation, manipulation totale de qualité, management, Armée.

Aspet metodologique de la formation des prix du matériel et de l'équipement militaire dans le système de défense

Dr Predrag Jovicevic, Lieutenant-Colonel
et mr Ivan Milojevic, Sous-Lieutenant

Le marché est une région ou, sous l'influence de l'offre et de demande, on échange des biens (achat, vente) aux prix qui a une tendance de se former comme un prix unique. En ce qui concerne l'échange des biens, il y a de nombreux faits qui font influence (naturels, économiques, sociaux), puis les éléments de marché (offre, demande, prix, consommation) et ses caractéristiques générales, particulières et individuelles. Dans le cadre du marché vue de cette façon armement et équipement militaire ont une place spécifique tant au sens économico-technique, tant de fonction et de développement.

Pour voir en détail la fonction de l'administration de l'armement et de l'équipement militaire au point de vue achat et vente, il est indispensable de connaître le règlement de l'offre et de demande, influence des faits de marché, structures des éléments de marché et caractère de marché général et particulier. Dans ce contexte, des prix ont une importance énorme au point de vue méthodologique et de sorte.

Mots clés: prix, armement et équipement militaire, marché, système de défense.

Application des recherches opérationnelles dans la mise en rang des officiers

Doc. dr Nebojsa Nikolic, Lieutenant-Colonel

Per les réformes menées dans l'Armée de Serbie on a enveloppé le processus de diminuation des cadres ce que comprend la prise des décisions non-populaires de licencier le surplus des officiers. Les conséquences de ces décisions auront une réflexion sur les individus premièrement, mais sur l'organisation militaire et la société entière aussi. La base de ce processus de prise des décisions fait les critéria de rangs, qui sont définis avec intention d'assurer la réalisation objective de processus entier. Dans la théorie de prise de décisions, cependant, il est connu que la définition des critéria est un des problèmes fondamentaux et qu'elle a une influence énorme sur les résultats de travail. Il est pareil avec les méthodes choisies. Dans une analyse faite dans cet article ayant pour but de contribuer à l'approche de problème, auteur a utilisé le concept de utilité multiplié comme la méthode de construction des rangs ou les différentes variantes.

Mots clés: rangs, pris de décision, ressources humaines, utilité.

Transformation der Streitkräfte Serbiens - Herausforderungen und Antwort-

Zdravko Ponoš, Generalleutnant

Den Reformaufschwung, der in Serbien nach der Oktoberwende im Jahre 2000 entstand, erreichten die Streitkräfte erst im Jahre 2003. Verursacht durch fehlende konsistente politische Entschiedenheit und eine interne Bereitschaft zu Veränderungen schwächte er schon im Frühjahr 2004 ab.

Die Transformation, die im Jahre 2006 in Gang gesetzt wurde, hat Grenzen, an die wir uns schon genehrt haben. Im maximalen Umfang nutzten die Streitkräfte den politischen, rechtlichen und finanziellen Raum, der ihnen für die Transformation zur Verfügung stand. Es wurden solide Resultate erzielt und der anfängliche Schwung erreicht, der den Hintergrund zum Optimismus aber auch zur Sorge verschafft. Es stellt sich die Frage – ob wir die Züge für hohe Geschwindigkeiten modernisieren, denen die Gleise, die sie befahren, nicht standhalten können. Soll die Bahn langsamer fahren oder soll auch die Bahnstrecke modernisiert werden?

Stichwörter: Streitkräfte, Verteidigung, Transformation.

Theoretische und methodologische Aspekte der Erarbeitung und Anwendung der Nationalen Sicherheitsstrategie

Prof. Dr. Mitar Kovač, Oberst

Um die grundlegenden theoretischen und methodologischen Aspekte der Nationalen Sicherheitsstrategie zu erwägen, den Begriff zu definieren, die Ausgangspunkte und die Verfahren der Erarbeitung und Anwendung festzulegen, war es notwendig, die Analyse der Erkenntnisse zu den grundlegenden kategorialen Begriffen zu durchführen, die in unmittelbarer Beziehung zu den Fragen aus dem Artikel stehen. Aufgrund einer komparativen Analyse der Nationalen Sicherheitsstrategien in der Welt erschloss man praktische Reflexionen im Bezug auf diesen Begriff, bzw. man erkannte den Inhalt und das Verfahren ihrer Erarbeitung und Anwendung. Ausgehend von dieser theoretischen und empirischen Grundlage, wurden die wesentlichen Standpunkte preliminär im Bezug auf den Inhalt und Umfang des Begriffs, die Ausgangspunkte, den Inhalt des Dokuments und das

Verfahren der Erarbeitung und Anwendung definiert. Diese Standpunkte haben in erster Linie einen allgemeinen theoretischen und methodologischen Charakter und können als Grundlage zum Aufbau der Besonderheiten dienen, die im strategisch-doktrinären und methodischen Sinne den Bedarf und die Fähigkeiten eines Staates darstellen.

Stichwörter: Ausgangspunkte, Nationale Sicherheitsstrategie, theoretische Grundlage, methodologische Grundlage.

Sicherheit der Distribution des Erdöls und seiner Derivate als strategisch wichtiger Energieträger

Prof. Dr. Dragutin Jovanović, Oberst und Mag. Vitko Galić

Für jeden Staat ist die Energie, ungeachtet der Art, von strategischer Bedeutung. Das Erdöl und seine Derivate haben unter den Energieträgern einen besonderen Platz, da sie in genügenden Mengen aus den nationalen Quellen nicht vorhanden und vom Import abhängig sind. Man kann Behaupten, dass das Erdöl ein erstklassiger strategischer Energieträger ist, von dem die Funktion des Wirtschafts- und Verteidigungssystems abhängt.

Seinen eigentlichen Wert bekommt dieser Energieträger, nachdem er zum Zielort befördert wird. Das ist durch den Prozess der Distribution gewährleistet, die man auch als ein besonderes System betrachten kann. In dem Verteilungssystem gibt es zahlreiche Stellen wo die Sicherheit gefährdet werden kann. Durch die Bedrohung der Sicherheit wird eine regelmässige Versorgung des strategisch wichtigen Energieträgers in Frage gestellt.

Im Artikel wird die Verteilung als eine Standardleistung betrachtet und ihre Sicherheit – als eine Komponente der Qualität der Distributionsleistungen. Darüber hinaus werden die mögliche Bedrohung der Sicherheit der Verteilung und die Schutzmaßnahmen für Objekte und Distributionssysteme im verschiedenen Umfeld erkundet. Die notwendige Aufmerksamkeit wird im Artikel der Förderung der Verteilungssicherheit für das Erdöl und seiner Derivate geschenkt.

Stichwörter: Sicherheit, Distribution/Verteilung, Erdöl und seine Derivate, Förderung, Schutz.

Suizider Terrorismus

Katarina Terzić und Katarina Šrbac, OTL

Der suizide Terrorismus wird nicht benutzt, um religiöse Ziele zu erreichen, aber die Religion kann als ein Mittel für seine Rechtfertigung oder für die Vorbereitung der Akteure dienen. Terrorismus dieser Art ist politischer Natur und sein primäres Ziel ist die Verwirklichung der nationalistischen Interessen. Der suizide Terrorismus ist immer das letzte Mittel, das man gegen einen überlegenen Feind anwendet, weil der

Selbstmord eine perfekte Waffe aus mehreren Gründen ist: Der suizide Terrorist wählt die Zeit zum Angriff selbst aus und der Angriffsplan ist vereinfacht, unter anderem, aufgrund der Tatsache, dass es keinen Bedarf an der Planung der Flucht nach dem Angriff gibt. Bei solchem Angriff ist der Mensch eine intelligente Waffe und der Angriff steht unter seiner Kontrolle bis zum Zeitpunkt seiner Ausübung. Da der Täter bei der Aufgabenerfüllung stirbt, gibt es keine Gefahr vor einer Weitergabe der Nachrichten oder der Enthüllung des Organisationsnetzes und seiner Führer.

Stichwörter: suizider Terrorismus, Selbtsmord, rationaler Selbstmord, fatalistischer Selbstmord, altruistischer Selbstmord, terroristische Organisation, terroristischer Selbtsmörder.

Der Prozess der Privatisierung und die Sicherheit

Dr Stanislav Stojanović

Im Text wurde das Problem der Abschwächung der Autorität des Nationalstaates behandelt, und zwar als Folge der Veränderungen, die sich durch die Mischung der nationalen und transnationalen Kräfte und Prozesse abspielten. Durch die wachsende globale Vernetzung und den zunehmenden Einfluss der internationalen und supranationalen Organisationen und der Kollektivität verändert sich die Gesellschaftsdynamik und deutet auf eine erhebliche Reduzierung der Befugnisse des Staates hin.

Die Vertreter des neoliberalen Konzeptes bestehen darauf, dass die Organisation der modernen Gesellschaften den Anforderungen des globalen Marktes nachkommt, was einen starken Prozess der Marginalisierung des Staates angespornt hat, insbesondere im Bereich seiner wesentlichen Funktionen: Gewährleistung der sozialen Sicherheit, der allgemeinen Sicherheit und des Schutzes seiner Bürger. Die neu entstandenen Umstände haben zur Folge die Unfähigkeit der Staaten das Leben der Bürger und die innerstaatlichen Beziehungen zu steuern und zu regulieren, was eine erhöhte Instabilität, bzw. eine Verschlechterung der Sicherheitslage, das Auftreten ethnisch-religiöser Konflikte, den Terrorismus und die Proliferation der Massenvernichtungswaffen hervorruft.

Stichwörter: Globalisierung, Staat, Souveränitätsverlust, Privatisierung, Fragmentierung, Unsicherheit, Sicherheitslosigkeit

Erste Schritte der Republik Serbien im Programm „Partnerschaft für den Frieden“

Mag. Zlatan Jeremić, Oberst

Der Autor möchte auf die Mögliche Engagierung der Republik Serbien in der Partnerschaft für den Frieden hinweisen, und zwar in erster Linie mit der Teilnahme an Aktivitäten aus dem Arbeitsprogramm der Euroatlantischen Partnerschaft und dem Einzelprogramm der Part-

nerschaft. Dies sind am häufigsten die ersten Schritte bei der Engagierung eines Staates in der Partnerschaft für den Frieden.

Arbeitsprogramm der Euroatlantischen Partnerschaft für das Jahr 2007 und 2008, das in diesem Artikel dargestellt wurde, schafft für Serbien Bedingungen für eine optimale Auswahl des Umfangs und Inhaltes der Zusammenarbeit mit der Nato. Die Zusammenarbeit soll im Einzelprogramm der Partnerschaft definiert werden. Der Autor weist auf die Tatsache hin, dass die rationale Wahl der Bereiche der Zusammenarbeit und der Aktivitäten aus dem Arbeitsprogramm der Euroatlantischen Partnerschaft eine gute Grundlage für die Reform des Verteidigungssystems ist und dass damit günstige Bedingungen für eine erfolgreiche Teilnahme an der Schaffung der notwendigen politischen und militärischen Fähigkeiten zum Aufbau des weltweiten Friedens sichergestellt werden. Wichtig für Serbien ist, aufgrund der erzielten Resultate durch die vorhandene Zusammenarbeit mit der Nato und im Einklang mit der geplanten zukünftigen Teilnahme in anderen Mechanismen der Zusammenarbeit eine Auswahl der Aktivitäten für das individuelle Programm der Partnerschaft zu treffen.

Stichwörter: Partnerschaft für den Frieden, Nato, euroatlantische Sicherheitsintegration, Mechanismen der Zusammenarbeit, Partnerstaat.

Abgrenzung des modernen Krieges

Mag. Brankica Potkonjak-Lukić

Im Artikel sind die Abgrenzung und Klassifizierung der bewaffneten Konflikte und des Krieges als ihre höchste Form in der Hierarchie vorgelegt, die ein Resultat der Forschungen des norwegischen Instituts für Friedensforschung PRIO und der Abteilung für Friedensforschung des schwedischen Instituts Uppsala sind. Außerdem, wird auf die Notwendigkeit der theoretischen Erwägung des Phänomens Krieg im Rahmen der gegenwärtigen Gegebenheiten im internationalen Bereich und im Hinblick auf seine Evolution, sowie auf die Modalität seiner Erscheinung und seine Eigenschaften in der modernen Zeit hingewiesen. Darüber hinaus wurde ein kurzer Rückblick auf die Natur des modernen Krieges, sowie ein Überblick über die wesentlichen Eigenschaften jeder Kriegsgeneration gegeben.

Stichwörter: bewaffneter Konflikt, Krieg, Natur des Krieges, Kriegsgeneration.

Das Konzept der absoluten Steuerung der Qualität mit besonderem Hinblick auf die Streitkräfte Serbiens

Prof. Dr. Branko Tešić, OTL und Mihajlo Zogović, Hptm

Im Artikel wurde die moderne Auffassung der Qualität, das Konzept der absoluten Steuerung der Qualität und die Möglichkeit ihrer Anwendung in den Streitkräften Serbiens als einem der grossten Systeme dargestellt.

Um die Gelegenheit zu nutzen, müssen die Streitkräfte intern superior und nach extern ausgerichtet sein. Das ist unmöglich, im Falle dass die »Geschäftsphilosophie« nicht auf der Qualität beruht.

Stichwörter: Qualität, Organisation, absolute Steuerung der Qualität, Management, Streitkräfte.

Metodologischer Ansatz bei der Preisbildung für die Ausrüstung im Verteidigungssystem

Mag. Predrag Jovićević, OTL und Mag. Ivan Milojević, Leutnant

Der Markt ist ein Gebiet in dem Güter (Beschaffung, Verkauf) unter Einfluss des Angebots und der Nachfrage ausgetauscht werden zu Preisen, die die Tendenz zur Vereinheitlichung haben. Einfluss auf den Gütertausch haben zahlreiche Faktoren (natürliche, wirtschaftliche, soziale), Marktelemente (Angebot, Nachfrage, Preis, Verbrauch) und seine allgemeinen, speziellen und einzelnen Merkmale. Im Rahmen des so betrachteten Marktes nimmt die Ausrüstung einen spezifischen Platz ein, sowohl hinsichtlich ihrer wirtschaftlich-technischen, als auch ihrer funktionell-fördernden Bedeutung.

Um die Funktion der Steuerung der Rüstung zu erwägen auch im Hinblick auf die Beschaffung und den Verkauf, ist es notwendig, die Gesetze der Nachfrage und des Angebots, den Einfluss der Marktfaktoren, die Struktur der Marktelemente und den Charakter des allgemeinen und des speziellen Marktes zu kennen. In Anbetracht dessen sind die Preise von grösster methodologischer und grundlegender Bedeutung.

Stichwörter: Preise, Rüstung, Markt, Verteidigungssystem.

Die Anwendung der operativen Forschungen bei der Einstufung der Offiziere

Doz. Dr. Nebojša Nikolić, OTL

Zu den Reformen, die in den Streitkräften durchgeführt werden, gehört auch der Prozess des Personalabbaus, was schwere Entscheidungen über Entlassungen für die nicht mehr gebrauchten Offiziere nach sich zieht. Die Folgen dieser Entscheidungen werden in erster Linie eine Auswirkung auf die Einzelperson haben, aber auch auf die militärische Organisation und die Gesellschaft im ganzen. Die Grundlage für diesen Entscheidungsprozess stellen die Einstufungskriterien dar, die definiert wurden, um eine möglichst objektive Durchführung des ganzen Prozesses zu sichern. Aus der Entscheidungstheorie ist es aber bekannt, dass eines der fundamentalen Probleme die Definierung der Kriterien ist und dass es einen grossen Einfluss auf die Einstufungsergebnisse und die Selektion ausübt. Ähnlich ist es mit der ausgesuchten Einstufungsmethode. Als geeignete Methode für die Fälle der Einstufung zahlreicher und gleichrangiger Varianten hat der Autor in seiner Analyse das Konzept des multiplikativen Vorteils angewendet, was einen Beitrag zum besseren Zugang zu diesem Problem, sowie zu seiner Lösung leisten sollte.

Stichwörter: Einstufung, Entscheidung, Personal, Vorteil.

Трансформация Вооруженных сил Республики Сербия новые вызовы - новые ответы

Здравко Понеш, генерал – подполковник

Перестройка, наступившая в Сербии после октябрьских событий 2000 года, началась в 2003 году и в Вооруженных силах Сербии, но уже весной 2004 года этот процесс в значительной мере ослабил в результате несуществования твердой политической решимости и внутренней готовности к перестройке.

Цели и задачи трансформации Вооруженных сил, начавшейся в 2006 году, определены и поставлены, и можно сказать, что мы эти задачи почти выполнили. С целью проведения трансформации Вооруженные силы максимально использовали политические, правовые и финансовые ресурсы. Получены солидные результаты и достигнуты основные цели, что является основанием для оптимизма, но, все-таки, существует много причин заботы. Перед нами просто стоит вопрос – надо ли модернизировать поезд, увеличивая его скорость, а при этом не провести модернизацию железных дорог? Повлиять ли на скорость поезда, либо провести модернизацию железных дорог?

Ключевые слова: Вооруженные силы, оборона, трансформация.

Теоретические и методологические аспекты разработки и применения стратегии национальной безопасности

Проф. д-р Митар Ковач, полковник

Для того, чтобы понять основные теоретические и методологические аспекты стратегии национальной безопасности, определить ее источники и процедуру разработки и применения, необходимо провести подробный анализ основных категориальных понятий, которые в непосредственной связи с вопросами, рассматриваемыми в данной статье.

В результате сравнительного анализа стратегии национальной безопасности в мире получились сведения о практических рефлексиях этого

понятия, т.е. сведения о содержании и процедуре их разработки и применения. С такой теоретической и опытной точки зрения предварительно определены позиции о ключевых вопросах, содержании и объеме понятия, исходных данных, содержании документа и его разработке и применении. Такие позиции во первых имеют обобщенный теоретический и методологический характер и могут быть основой для разработки дополнительных специфичностей, являющихся необходимыми для любого государства и в смысле стратегии и в смысле методологии.

Ключевые слова: исходные данные, стратегия национальной безопасности, теоретическая обоснованность, методологическая обоснованность.

Обеспечение безопасности при поставках стратегических энергетических ресурсов - нефти и нефтепродуктов

Проф. д-р Драгутин Йованович, полковник
Кандидат наук Витко Галич

Во всех странах мира энергетические ресурсы имеют стратегическое значение. В нашей стране, учитывая факт, что сырьевая база является недостаточной, среди всех ресурсов нефть и нефтепродукты занимают особенное место. С полной ответственностью можно заявить, что нефть и нефтепродукты являются стратегическими энергетическими ресурсами, от которых зависит функционирование и экономической системы государства и системы его обороны.

Свою настоящую ценность нефть получает в момент ее доставки до места потребления. Этот процесс осуществляется путем поставок нефти, которые можно считать даже какой-то особенной системой. В системе дистрибуции нефти и нефтепродуктов сталкиваемся со многими проблемами, угрожающими их безопасность. Любые угрозы безопасности этих ресурсов ставят под угрозу безопасность системы снабжения страны этими стратегическими ресурсами.

В самом бизнесе дистрибуция нефти и нефтепродуктов считается видом предоставления стандартной услуги, причем их безопасность является одним из элементов, относящихся к качеству предоставления услуг по дистрибуции. При этом в этой статье описаны возможные угрозы безопасности дистрибуции, в том числе меры защиты объектов и системы дистрибуции при различных условиях ее осуществления. Кроме этого, особое внимание в статье уделено вопросам повышения безопасности при дистрибуции нефти и нефтепродуктов.

Ключевые слова: безопасность, дистрибуция, нефть и нефтепродукты, повышение, защита.

Катарина Терзич

Д-р Катарина Штрабац, подполковник

Самоубийственные террористические атаки проводятся в основном в религиозных целях, причем религия становится средством их оправдания, либо средством набора террористов в новые группы. Такой терроризм представляет политический терроризм, и его основной целью является осуществление национальных интересов. Самоубийственные террористические атаки всегда являются последним средством, применяемым в борьбе с, условно говоря, более сильным врагом. Самоубийство в таких случаях представляет собой хорошее оружие по следующим причинам: террорист – самоубийца сам определяет время террористического атака, в результате чего план его осуществления не сложно сделать, так как бегство после этого не надо планировать. При таких террористических атаках человек является «умным» оружием, и он полностью контролирует ситуацию. Учитывая тот факт, что актер террористического атака погибает в момент выполнения задачи, то не существует возможность передачи данных до момента раскрытия сети террористических организаций и их лидеров.

Ключевые слова: самоубийственные террористические атаки, самоубийство, рациональное самоубийство, фаталистическое самоубийство, альтруистическое самоубийство, террористическая организация, террорист - самоубийца.

Процесс денационализации и безопасности

Д-р Станислав Стоянович

В этой статье дается полное описание проблем, возникающих в связи с падением авторитета национального государства, и которое происходит в результате перестройки, осуществленной переплетом национальных и транснациональных сил и процессов. Из-за тенденции расширения глобализации, в том числе более выраженного влияния международных и внешнациональных организаций и ассоциаций на общественное мнение изменяется динамика развития общества и подвергается редукции компетентность государства.

Настаивание защитников неолиберализма на том, чтобы организацию современных обществ подчинить требованиям глобального рынка инициировало сильно выраженный процесс маргинализации государства, особенно, что касается обеспечения социальной защиты и безопасности граждан, хотя это на самом деле является основной функцией государства.

Последствием всего вышеуказанного является фактическая неспособность государства полностью контролировать и управлять самыми важными процессами, происходящими на государстве, в результате чего

возникают нестабильность, конфликты, основанные на идеи религиозных разногласий, снижение уровня безопасности, терроризм.

Ключевые слова: глобализация, государство, угроза суверенитету, денационализация, фрагментация, угроза безопасности.

Первые шаги Республики Сербия по реализации программы «Партнерство ради мира»

Кандидат наук – Златан Еремич, полковник

Автор этой статьи рассматривает вопросы, касающиеся участия Республики Сербия в Программе «Партнерство ради мира», в первую очередь через участие в мероприятиях, относящихся к Рабочей программе евроатлантических интеграций, также и к индивидуальной программе партнерства, так как этот шаг является наиболее распространенным видом участия страны – партнера в Программе «Партнерство ради мира».

Рабочая программа евроатлантических интеграций за 2007 и 2008 гг., рассматриваемая в данной статье, обеспечивает Сербии условия, необходимые для оптимального выбора объема, формы и содержания сотрудничества с НАТО. Автор статьи подчеркивает тот факт, что рациональный выбор области сотрудничества в реализации Рабочей программы евроатлантических интеграций является основой для реформы системы обороны, и, что таким способом обеспечиваются выгодные условия для удачного участия в создании политических и военных условий для мира в самом широком смысле этого слова. Также, очень важным является то, что Сербия имеет возможность выбирать мероприятия по индивидуальной программе партнерства, в соответствии с полученными результатами в существующей работе с НАТО и запланированным будущим участием в целевых и иных программах сотрудничества.

Ключевые слова: Программа «Партнерство ради мира», НАТО, евроатлантических интеграции по безопасности, механизмы сотрудничества, государство-партнер.

Определение понятия «современные военные конфликты»

Кандидат наук Бранкица Потоконьяк-Лукич

Автор этой статьи рассматривает вопросы, связанные с необходимостью теоретического анализа феномена войны в рамках современных международных событий, учитывая при этом эволюцию, характеристики и особенности войны в современный период. Также, в данной статье рассматривается понятие и категоризация вооруженных конфликтов и войны, причем автор статьи ссылается на результаты исследований, проведенных норвежским институтом мира (ПРИО) и Отделом по исследованию мира и вооруженных конфликтов шведского университета Упсала.

Кроме вышеуказанного, в статье рассматриваются вопросы, касающиеся самой природы современной войны, также и основные характеристики всех генераций войны.

Ключевые слова: вооруженный конфликт, война, природа войны, генерации войны.

Концепция тотального управления качеством и ее применение в Вооруженных силах Республики Сербия

Проф. д-р Бранко Тешанович, полковник
Михаило Зогович, капитан

В этой статьедается современное описание термина «качество», концепция тотального управления качеством и возможности применения такой концепции в Вооруженных силах Республики Сербия, являющихся одной из крупных систем в государстве.

Чтобы использовать свои шансы, Вооруженные силы должны быть на внутреннем плане превосходящими в силе, и, конечно, соблюдать принципы внешней ориентации. Ну, это оказывается невозможным, если «деловая философия» не основывается на принципах тотального управления качеством.

Ключевые слова: качество, организация, менеджмент, Вооруженные силы.

Методологический аспект ценообразования на оружие, вооружение и военные технологии в системе обороны

Кандидат наук Предраг Йовичевич, подполковник
Кандидат наук Иван Милоевич, младший лейтенант

Рынок представляет собой поприще, на котором через спросы и предложения продаются товары, работы и услуги, либо обмениваются ими по цене, имеющей тенденцию сформироваться в качестве единственной. Продажа и обмен товаров зависят от многочисленных элементов рынка – спрос, предложение, потребление, цена, также факторов, влияющих на них (экономическое развитие страны, общие и отдельные характеристики рынка). Особенное место среди всех товаров, продаваемых на рынке, занимают оружие и военные технологии, и как экономико-технический фактор, и в сфере функционального развития.

Для того, чтобы правильно понять функцию владения и распоряжения вооружением и военными технологиями, и, что касается закупки, и, что касается продажи необходимо ознакомиться с правилами спроса и предложения, условиями рынка (емкость рынка, элементы рынка, конъ-

юнктура рынка, особенные и общие характеристики рынка). В таком контексте цены имеют самое большое значение, и что касается методологии, и, что касается самой сути дела.

Ключевые слова: цена, вооружение и военные технологии, рынок, система обороны.

Применение операционных исследований в процессе классификации офицеров

Доцент др. Небойша Николич, подполковник

Реформы, проводимые в Армии Сербии, охватывают и процесс сокращения персонала, что имплицирует и вынесение сложных решений об увольнении излишка офицеров. Последствия этих решений повлияют в первую очередь на людей, а потом и на военную организацию и общество в целом. Основой процесса вынесения решений являются критерии классификации, установленные в целях обеспечения более объективной реализации всего процесса. В теории вынесения решений, однако, известно, что установление критериев представляет собой одну из фундаментальных проблем, и имеет крупное влияние на результаты классификации и подбор вариантов. Подобные проблемы возникают относительно выбранного метода классификации. В приведенном в статье анализе, который должен способствовать улучшению способа решения проблемы, автор использовал концепцию мультиплекативной функции полезности в качестве подходящего метода в случаях классификации многочисленных вариантов, или вариантов, классифицированных одним единственным способом.

Ключевые слова: классификация, вынесение решений, персонал, полезность.

Позив на сарадњу

Позивамо Вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ до-принесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројних аспеката безбедности и одбране Републике Србије.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, оптерећен је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Републике Србије остварује се специфичан утицај на саму реформу и, непосредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, треба да буде одштампан у два примерка, са једним и по проредом, на формату А4. Текст такође, треба доставити на дискети (или компакт-диску) у Wordу, с фонтом Times New Roman (Ћирилица), и величином слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Wordу или Coreлу.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна литература (цитат, напомене, библиографија) треба да садржи:

- за књиге: име и презиме аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и број странице;
- за часописе: назив часописа, број, годину излажења и број странице почетка чланска.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име и презиме, научни, односно академски степен и професионално звање; пуни назив организације у којој је запослен; кућну адресу и бројеве телефоне (кућни и на радном месту); e-mail адресу на интернету; број жиро (и/или текућег) рачуна са називом банке и општину места становаша.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије.

Идејно ликовно-графичко решење
Божидар Mrкоња

Језички редактор
Добрила Милетић, професор

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин, професор

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић, професор

на руски
Оливера Хајдуковић, професор

Коректор
Вера Звонарец Јовановић, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413–00–1203/2001–01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)